

# Weekendavisen

50-ÅRS JUBILÆUM



## Fonsmarks arrogante avis

I 50 år har dette blad heddet Weekendavisen. Pernille Stensgaard portrætterer den borgerlige utopist, som skabte fundamentet.

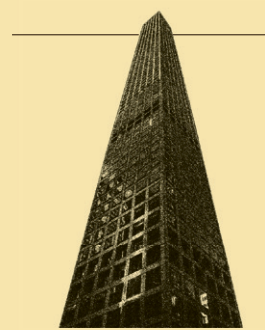
SAMFUND SIDE 4

GRAVERING: MARTIN MÖRCK (KILDEFOTO: MORTEN LANGKILDE, SCANPIX)

### Skaev

Hvad vil der ske i samfundet, hvis vi får lov at ryge hash? Anders Boas søger svar i videnskaben.

IDEEER FORSIDEN



### Lang

New Yorks nye skyskrabere er en kamp om luftrummet. Markus Bernsen beretter om himmelstormerne.

KULTUR FORSIDEN

### Højhed

Vellykket bog markerer Margrethe 2.s 50-års jubilæum. Tom Buk-Swienty er den helt rigtige pennefører.

BØGER SIDE 3

**MINKSAG** ■ Offentligheden har fået et enestående indblik i magtens rum med et svækket embedsapparat. Regeringen undgår ikke betydelige skrammer.

# Et pelset system

HANS MORTENSEN

Hvis regeringen ikke har noget at skjule i minksagen, skjuler den det godt.

Sagen har for længst passeret det punkt, hvor regeringstoppen, herunder statsminister Mette Frederiksen, kan komme ud på den anden side uden skrammer. Om det ender i rigsret, som den borgerlige opposition vedvarende forlanger, er selvsagt uvist. Den såkaldte granskingskommission, der populært kaldes Minkkommissionen, skal først tale, og derefter er det op til folketingsflertallet at afgøre regeringens videre skæbne.

Det har længe været kendt, at regeringen handlede uden lovgrundlag, da den sidste år beordrede alle danske mink aflivet. Lige så kendt er det, at man i centraladministrationen har været bevidst om det manglende grundlag. Det står endnu tilbage at afdække, hvor meget regeringstoppen vidste, hvornår den i givet fald vidste det, og hvorfor den ikke vidste noget, hvis det er tilfældet.

Under sidste uges afhøringer fik offentligheden et unikt indblik i den særlige styreform, der er udviklet under statsminister Mette Frederiksen og hendes departementschef, Barbara Bertelsen. En række sms-beskeder fra Bertelsen til Fødevareministeriets daværende departementschef Henrik Studsgaard viser den rå magt i ufiltreret form. Men de vidner yderligere om en kultur, hvor magten og æren er gledet opad, mens skyld og ansvar sendes nedad. I dette tilfælde til Studsgaard og ikke mindst daværende minister Mogens Jensen, der som den første blev ofret i sagen.

Efter indblikket i Bertelsens særlige kommunikationsform forekommer det belejligt, at både departementschefen, statsministeren, den særlige rådgiver og endnu en topembedsmand i Statsministeriet har slettet de beskeder, der blev afsendt og modtaget i de afgørende dage omkring beslutningen. Ikke af ond vilje eller i forsøg på at skjule noget, må man forstå, men simpelthen på grund af en teknisk indstilling i de pågældendes telefoner.

Uanset årsag er de fleste eksperter i offentlig forvaltning enige om, at sletningen er i strid med reglerne om journaliseringspligt. Og de få beskeder, der er kommet frem, fordi departementschef Henrik Studsgaard ikke havde udstyret sin telefon med en slettefunktion, tyder på, at sms-kommunikationen er væsentlig for at forstå forløbet sidste efterår.

Det kulørte islæt er den særlige Bertelsenske toneart, hvor en departementschefkollega bliver bedt om at »lægge sig ned

og rulle rundt«. Oversat tage skylden for ulovlighederne på sig, så hele regeringen ikke kommer i uføre. Studsgaard vurderede selv over for kommissionen, at der ikke var noget usædvanligt eller odiost i den måde at kommunikere på.

### BEVIDST STRATEGI

Alligevel er kommunikationen en for offentligheden sjælden lejlighed til at få indblik i, hvordan magtens rum er møbleret under Mette Frederiksen, og her er der ikke tale om tilfældigheder. Den strikse magtudøvelse fra Statsministeriet er tværtimod helt bevidst og udtryk for en strategi, der blev lagt, længe før regeringen kom til magten. Og den strategi er en afgørende nøgle til forståelsen af, hvordan minksagen kunne komme så vidt, som den gjorde.

Historien begynder med den tidligere socialdemokratiske regering under Helle Thorning-Schmidt. Den var sammen med SF gået til valg på et af de mest venstreorienterede socialdemokratiske programmer i nyere historie. »Fair løsning« hed det og var i hovedsagen skrevet af Bjarne Corydon, der blev finansminister. Han havde vel været lidt under en dag i sit nye ministerium, før han måtte erkende, at planen var underfinansieret med mindst 22 milliarder kroner. Herefter skiftede han ham og blev forvalter af en politik, der lå et godt stykke fra valgoplægget.

Den historie plus en del andre gav i det socialdemokratiske bagland næring til en fortælling om, at regeringen reelt var i lommen på embedsværket, og at den reelle magt lå hos systemet i Finansministeriet.

Flere unge socialdemokrater – herunder nuværende ministre – kritiserede åbent linjen. Blandt andet var Peter Hummelgaard Thomsen flere gange ude med riven efter det, han kaldte »nødvendighedens politik«. Hummelgaard efterlyste en regering, der var styret af socialdemokratiske værdier frem for regnemodeller. Og i et indlæg i Berlingske skrev en række socialdemokrater, herunder nuværende indenrigsminister Kasper Dybvad Bek, i 2014:

»Vi kom til i alt for høj grad at parkere partibogen, da vi satte os bag de store skriveborde i ministerierne efter sidste valg.«

I det socialdemokratiske debatunivers begyndte man pludselig at citere Eduard Bernstein – en tysk teoretiker fra 1800-tallet, der havde talt om »politikens forrang«. I hans forståelse i forhold til markedet – i den nye forståelse nærmere i forhold til det meste.

Efter tabet af magten i 2015 voksede fortællingen om, at apparatet næste gang skal lære om »politikens forrang«. Forbillederne var Hans Hedtoft og H.C. Hansen, der i efterkrigsårene havde lagt fundamentet til velfærdsstaten med et så stærkt greb om magten, at parti og statsapparat næsten voksede sammen. Det hele blev foreviget i manende farverige malerier, indkøbt til gruppeværelset på Christiansborg.

Til at lede opgaven var Mette Frederiksen den rette. Hun havde som minister i Thorning-regeringen ikke blot fungeret som en indre opposition. Hun havde også vist vilje til at sætte systemet på plads. Både som beskæftigelsesminister og justitsmini-

ster havde hun skilt sig af med den siddende departementschef. Den sidste af slagen blev erstattet med netop Barbara Bertelsen – arketyperen på fremtidens embedsmand. Eller som det siden har heddet i de socialdemokratiske rosetaler: »Hun er ikke bange for politik.«

Bertelsen som type er ikke en egentlig socialdemokratisk opfindelse. Hun passede bare perfekt ind i partiets planer. I virkeligheden er hun resultat af en længerevarende udvikling, som man kan læse om i en bog, der udkom i denne uge.

I bogen beskriver tidligere departementschef i Skatteministeriet Peter Loft, hvordan embedsmandsrollen har udviklet sig. Ifølge ham var standen op til engang i 1980'erne befolket af upolitiske teknikere.

»De ansatte var jurister, hvis fornemmeste opgave var at lave god og lydefri lovgivning, og økonomer, som kunne beregne de

direkte konsekvenser af denne lovgivning. Vi var lovsnedkere, som skabte, pudsede og raffinerede det produkt, vi var blevet bedt om at lave,« skriver han.

Efterhånden blev efterspørgslen på politisk rådgivning større, og embedsmændene lærte at kombinere det faglige med større politisk tæft, hvilket så igen udviklede sig til det, vi har i dag med »mere generalistisk indstillede topembedsmænd, for hvem ministerbetjening og politisk rådgivning er i centrum, mens den faglige indsigt nu kun repræsenteres på lavere niveauer.«

Af gode grunde skriver Loft om de sidste afhøringer i minksagen, men han siger, at de i høj grad bekræfter hans billede af centraladministrationen.

»Henrik Studsgaard sagde under afhøringen, at det med lovligheden ikke var 'top of mind', men for en departementschef burde det netop være 'top of mind'. Og departementschefen må have styrken til at sige fra, selv når det politiske pres bliver stort. Jeg har ikke indsigten til at vurdere, om der var tale om en ekspropriation, men bare det, at vi er henne i nærheden, betyder også, at vi nærmer os grundloven, og det burde få embedsværket til at øge opmærksomheden i forhold til lovligheden,« siger Peter Loft, der konkluderer: »Jeg synes, det ser ud, som om politikerne har fået en dårlig rådgivning.«

### MAGTEN SKAL BRUGES

Spørgsmålet er imidlertid også, hvor efterspurgt en grundigere rådgivning og eventuelt en advarsel om manglende lovgrundlag ville have været. At embedsværket skulle spille en mindre rolle, var en klar plan og en gammel af slagen, hvilket man blandt andet kan læse i portrætbogen Det første år af forfatteren Anne Sofie Kragh, der har fulgt Frederiksen tæt gennem hele statsministertiden.

»Hendes plan havde været undervejs længe. Allerede dengang hun blev beskæftigelsesminister i 2011 og fik overtalte venen Martin Rossen til at blive hendes særlige rådgiver, var de begyndt at tale om, hvad der skulle ske, hvis hun en dag blev statsminister. De ville flytte magten fra embedsværket til politikerne og gøre Statsministeriet til det dominerende ministerium. Med hende i spidsen skulle landet ledes på baggrund af beslutninger truffet ud fra politiske ønsker og motiver og ikke ud fra, hvad embedsmændene i Finansministeriet eller andre ministerier syntes. (...) Mette Frederiksen undrede sig over, hvad deres plan havde afstedkommet af analyser og beskrivelser af hende som 'magtfuldkommen' blandt lederskribenter, politiske kommentatorer og modstandere. Hun forstod ikke, hvorfor det var opsigtsvækkende, at hun ville gennemføre sin politik og ikke overlade det til embedsmændene at bestemme. Hvordan kunne det undre, at hun ville bruge sin magt? Hvad i hede hule helvede havde de egentlig regnet med?« skriver Kragh.

### CENTRALISERET OG TOPTUNG

Hvis man yderligere læser den rapport, som et udvalg med professor emeritus Jørgen Grønnegård Christensen udarbejdede om håndteringen af coronaepidemiens første fase, kan man konstatere en forfining af den styreform, der foruden Frederiksen og Rossen også omfattede Barbara Bertelsen. Sidstnævnte var langt inde i formulering og udførelse af politik og klar til at tilsidesætte råd fra eksempelvis Sundhedsstyrelsen.

Det fremgår også, hvordan Sundhedsministeriets departement i løbet af få dage undlod at bakke sin egen styrelse op og i stedet allierede sig med Statsministeriet. Som bekendt endte det med et resultat, der i den brede offentlighed er anerkendt som en succes, og det forløb har givet smittet af på beslutningen om aflivning af alle mink, vurderede Grønnegård her i avisen for to uger siden:

»I konstruktionen ligger imidlertid også, at Mette Frederiksen er en statsminister, for hvem demonstrativ handlekraft er en dyd, og hvis situationstryghed i høj grad beror på, at hun selv er i kontrol. Det så man under den første fase af covid-19-forløbet i foråret 2020, og så meget er i hvert fald allerede kendt: Beslutningsprocessen i minkforløbet var lige så centraliseret og toptung som den, der udspandt sig mellem februar og april sidste år,« skrev han.

Barbara Bertelsen afhøres i Minkkommissionen 18. november og Mette Frederiksen 9. december. Det er målet, at kommissionen skal aflevere sit resultat, senest et år efter den er nedsat, hvilket vil sige i april. Herefter ligger det videre forløb i første omgang i hænderne på regeringens tre støttepartier. Den blå opposition har allerede konkluderet, men konklusionen fra kommissionen skal efter alt at dømmes være meget klar og uomgængelig, hvis et af støttepartierne skal tilslutte sig rigsret eller mistillid.

Martin Krasnik skriver leder, 1. sektion side 12.





OMSORGSSVIGT ■ For patienterne  
bør det på sygehusene gælde om  
mere end blot at overleve.

# Damen med lampen



ASKE MUNCK

KOMMENTAR

TV 2S DOKUMENTAR »OPRÅB fra sygehuset« om problemerne i sundhedsvæsenet giver et rystende indblik i det underbemandede kaos, der synes at herske på landets hospitaler og sygehuse. En række undersøgelser, som er lavet i forbindelse med udsendelsen i samarbejde med Yngre Læger, Overlægeforeningen og Dansk Sygeplejeråd, dokumenterer således, at 40 procent af de adspurgte i løbet af det seneste år har oplevet, at travlhed og underbemanning har resulteret i en alvorlig utilsigtet hændelse, det vil sige en alvorlig fejl, som har bragt eller potentielt kan bringe patientens helbred eller liv i fare. Ni procent af lægerne og sygeplejerskerne mener ligefrem at have været i en situation, hvor disse bemandingsmæssige problemer er resulteret i patientens død.

Tallene er chokerende, ikke mindst fordi flere læger og sygeplejersker har fået at vide af ledelsen, at underbemanning og travlhed ikke kan anføres som årsag til en utilsigtet hændelse – i direkte modstrid med reglerne for den lovpligtige anmeldelse af utilsigtede hændelser. Hverdagen på de af landets sygehuse, der havde valgt at lukke kameraholdet ind, burde få danskerne til at se anderledes på de krav, der lød fra landets sygeplejersker, som med deres langvarige strejke gjorde opmærksom på deres håbløse løn- og arbejdsforhold.

DET ER IKKE svært ikke at se forhånelsen af dem som gerrige og pengegriske som en slags forræderi fra resten af samfundet, der ellers applauderede sundhedsmedarbejdernes uselviske og utrættelige indsats under covid-19-pandemien, men som glemte dem, så snart pandemien (i Danmark) aftog. Regeringen mener at have gjort sit ved at give sundhedsvæsenet »et markant løft« med 1,2 milliarder kroner til drift. Men regionerne havde faktisk bedt om næsten det dobbelte. Årsagen? Antallet af patienter er på knap ti år steget med 31 procent, mens personalet blot er forøget med to procent. En vanvittig produktivitetssvækkelse i en sektor, som i årevis har klaget over stress, nedslidning og manglende midler.

Det mest uhyggelige ved diskussionen om ressourcerne i sygehusvæsenet er imidlertid dens underliggende præmis: Vi diskuterer tilsyneladende kun, hvordan man undgår, at underbemanning og travlhed forværrer patienternes tilstand eller sågar koster dem livet. Men har aldeles glemt en af de vigtigste lektier fra den moderne sygeplejes ophavskvinde: Florence Nightingale. For godt nok er hun bedst kendt for at insistere på betydnngen af frisk luft og gode hygiejne-, bade- og toiletforhold, når det gjaldt helbreddelsen af patienterne under Krimkrigen i 1800-tallet. Men lige så vigtig for patienternes behandling og lægning var den menneskelige kontakt og opmærksomhed. De sårede soldater kaldte jo netop Nightingale for »Damen med lampen«, fordi hun om natten gik gennem lazareetterne med en lygte i hånden. For at tilse dem, forstås, men lige så meget for at lytte til, tale med og berolige dem.

TV 2s dokumentar – og enhver samtale med ansatte i sundhedssektoren – illustrerer desværre, at den del af sundhedsplejen i dag er en luksus, som der ikke har været råd til i lang tid.

FREDE VESTERGAARD

I januar 1980 kom en rapport fra det daværende Administrationsdepartement under Finansministeriet, som i lyset af den aktuelle uddannelsesdebat er værd at mindes. Rapporten *De fortsatte uddannelser* advarede om, at gymnasiefrekvensen var begyndt at løbe løbsk og skabe uddannelsesinflation, idet man nu skulle have studentereksamen til en række uddannelser, hvor det før ikke var et krav, fortæller hovedforfatteren til rapporten, Sven Scharling.

Der blev ikke lyttet til advarslen. Og efterfølgende faldt søgningen til erhvervsskolerne, som nu ses som et problem. Men ikke nok med det: Masseoptaget har også medført et fald i gymnasiets faglige niveau, lyder det fra Uffe Gravers Pedersen, tidligere gymnasirektor og tidligere direktør for Undervisningsministeriets gymnasieafdeling, der siden er nedlagt.

I dag er rapporten næsten glemt. Men det vigtigste ord, som Mette Frederiksen havde hørt på regeringens store konference »Fremtidens Danmark« i august, var »uddannelsessnobberi«. Hun sagde videre: »Det, der især står tilbage efter i dag, er manglen på faglært arbejdskraft.«

I 1980 var tonen fra socialdemokraterne en ganske anden, siger Sven Scharling. I 1979 stod Undervisningsministeriet for tur til at blive underkastet Administrationsdepartementets såkaldte turnusgennemgang. Scharling, der i 1966-67 havde været landsformand for Danske Gymnasieelevers Sammenslutning, kom som ung fuldmægtig med en idé, som blev godkendt længere oppe i systemet. Ideen var at analysere sammenhænge mellem de dele af uddannelsessystemet, som kom efter folkeskolen.

»Kræfter i uddannelsessystemet så en interesse i at sende eleverne ud i længere forløb end nødvendigt. Det tydeligste var 3. real, (nuværende 10. klasse), hvor det ikke var ualmindeligt, at folkeskolerne anbefalede, at man tog realeksamen inden gymnasiet.« Samtidig observerede Scharling, at realeksamen var blevet mindre værd, hvis man ville ind på mellem lange pædagog- eller sundhedsuddannelser.

»De var begyndt at give ansøgere med studentereksamen fortrin i adgangskravene. Man lagde således to ekstra år oven i uddannelsesforløbet, uden at der blev grebet ind fra Undervisningsministeriet. Hidtil havde man benævnt det fænomen, at studenter fik fortrin til optagelse på diverse mellemuddannelser, som 'gøgeungeeffekten', fordi de så ville fortrænge dem med mindre fine papirer som realeksamen. Vi kaldte det uddannelsesinflation i rapporten.«

Ingen var, siger Sven Scharling, opmærksom på den dynamiske effekt, det kunne få på gymnasiefrekvensen. Optaget steg fra ti procent i 1960 til over 25 i 1970 og til 35 procent i 1980. Nu kommer 74 procent i gymnasiet, inklusive de erhvervsgymnasiale htx og htx.

»Hvert nyt nøk opad i gymnasietilgangen satte gang i nye krav om en



UVENDING ■ Der kommer for mange i gymnasiet, siger regeringen. Men finansministeriet advarede allerede for 40 år siden mod tendensen.

# Et fagligt forfald

studentereksamen i mellemuddannelserne, hvilket igen bevirkede en øget tilstrømning til gymnasiet. Vi fik også sat beløb på, og det var ikke småpenge. Og vi begyndte at kunne skimte, at det en dag ikke ville være ualmindeligt at tage en studentereksamen, inden man begyndte på en faglært uddannelse. Efterfølgende skete der også en måske overflødig akademisering af mellemuddannelserne,« mener han.

»IKKE MERE AKADEMISERING«

Det har den nuværende regering blik for. Da daværende uddannelsesminister Ane Halsboe-Jørgensen sidste år afviklede Læreruddannelseskommissionen, begrundede hun det med, at et højere ambitionsniveau for læreruddannelsen skal »ske gennem mere praksis, ikke ved mere akademisering«.

Da rapporten udkom i 1980, var Dorthe Bennedsen undervisningsminister, men det forlød, at den tidligere undervisningsminister Ritt Bjerregaard ekstra år oven i uddannelsesforløbet, uden at der blev grebet ind fra Undervisningsministeriet. Hidtil havde man benævnt det fænomen, at studenter fik fortrin til optagelse på diverse mellemuddannelser, som 'gøgeungeeffekten', fordi de så ville fortrænge dem med mindre fine papirer som realeksamen. Vi kaldte det uddannelsesinflation i rapporten.«

Ingen var, siger Sven Scharling, opmærksom på den dynamiske effekt, det kunne få på gymnasiefrekvensen. Optaget steg fra ti procent i 1960 til over 25 i 1970 og til 35 procent i 1980. Nu kommer 74 procent i gymnasiet, inklusive de erhvervsgymnasiale htx og htx.

»Hvert nyt nøk opad i gymnasietilgangen satte gang i nye krav om en

frafaldet, der i de senere år har ligget på 35-40 procent.«

DE LÆRDES TYRANNI

Uden at det var blevet besluttet politisk, fik vi altså gradvis en ny skolestruktur og som følge heraf en langt større søgning til universiteterne, end godt er – set i forhold til beskæftigelsesmulighederne for de mest populære uddannelser. Men det dæmmer for Socialdemokratiet, at der er noget galt med opfattelsen af begavelse og den prestige, der tillægges indlæring, mener Scharling.

indenrigs- og boligminister Kaare Dybvad Bek har skrevet om *De lærdes tyranni*, og udlændinge- og integrationsminister Mattias Tesfaye har skrevet bogen *Kloge hænder – et forsvær håndværk og faglighed*.

»En del af dem, der søger gymnasiet, ville få mere ud af mere praksisnær læring. Gymnasiet er ikke skabt til at være de sidste tre år af det almene skolesystem. Det går ud over en del elever i lighedsideologiens navn. Det bør gentænkes, om en række erhvervsuddannelser absolut forudsætter en studentereksamen. Er det strengt nødvendigt med to-tre års skoleopbevaring? Måske kunne man blot give dem et år længere. Måske kunne man overveje at akademisere de korte og mellem lange uddannelser mindre. Som det er, fortsætter uddannelsesinflationen nærmest i det uendelige. Jeg kan godt få medlidenhed med de unge, der føler, at det vil være bedst at tage en treårig ph.d.-uddannelse oven i kandidaten. Nogle af de arbejdsløse akademikere får hk-jobs. Altså endnu en gøgeungeeffekt. Det er synd, at rapportens advarsler ikke slog mere igennem dengang,« siger Sven Scharling.

At der ikke blev hørt og set som an-

befalet i 1980, har også haft store konsekvenser i form af »et fagligt og moralsk forfald i gymnasierne«.

Det mener Uffe Gravers Pedersen, rektor på Helsingør Gymnasium 1978-1986. I 1984 blev han tillige formand for en af Bertel Haarder nedsat arbejdsgruppe, der skulle kigge på gymnasiets fremtid, herunder tilgangen af elever. Uffe Gravers husker, at det konservative folketingsmedlem Eva Møller foreslog en grænse på 25 procent. Men i stedet fortsatte væksten.

I årene 2005-07 under den borgerlige regering kom der fire forskellige reformer. Selvejereformen, taxameterordningen, karakterreformen og selve gymnasiereformen. Og alle fire har medført et fald i det faglige niveau, siger Uffe Gravers Pedersen.

Selvejereordningen betyder en konkurrence om at få flest mulige ind i gymnasierne, så de ikke risikerer at blive nedlagt eller skulle fyre lærere. Derfor ser man ofte bort fra resultaterne fra folkeskolens afgangsprøver, der ellers viser, at 16-17 procent slutter med meget dårlige karakterer i dansk og matematik. Nogle af dem optages ikke desto mindre i gymnasiet. Taxameterordningen gør, at der skal meget til for ikke at lade elever bestå, for dropper en elev ud, mister skolen omkring 150.000 kroner. Det kan blandt andet koste afskedigelse af lærere eller nedlægning af valgfag. Så derfor lader man elever fortsætte, som simpelthen ikke klarer kravene,« siger den tidligere rektor.

ET PERVERST INCITAMENT

Ifølge Uffe Gravers er taxametret et pervers incitament, fordi et gymnasium straffes økonomisk, hvis det fastholder høje faglige krav, som ikke alle elever kan leve op til, eller hvis man vejleder fejlplacerede elever over i

En rapport i 1980 advarede om, at gymnasiefrekvensen var begyndt at løbe løbsk og skabe uddannelsesinflation. Elever på Aurehøj Gymnasium, 1982. Foto: Bo Amstrup, Scanpix.

andre uddannelser. Den samlede virkning bliver et lavere fagligt niveau, upålidelige eksamensresultater, svækkede moralske standarder og spild af offentlige midler, siger han.

Selvejereordningen og taxametersystemet har altså begge – ud over at medvirke til et fagligt forfald – bevirket et moralsk forfald, og det samme har karakterreformen. Den betyder, at der nu bliver givet mere end dobbelt så mange topkarakterer som under den gamle 13-skala. Man sænkede også beståelseskarakteren, så flere kommer igennem uden at dumpe.«

Gymnasiereformen fra 2005 sænkede også kravene, fortsætter Uffe Gravers. Blandt andet har fagpakkesystemet ført med sig, at kun fire procent af årgangen, der blev studenter i 2017, havde valgt tre sprogfag, hvor det før 2005 var 41 procent. Og man har ifølge det tidligere medlem af Matematikkommissionen, lektor Steen Laugesen Hansen, bevidst sænket kravene til at bestå studentereksamen i matematik på B-niveau fra 40 procent rigtige svar til 20 procent. Det har sænket studenternes studiekompetence, som de højere læreanstalter da også klager over. Ikke mindst på de matematiske og naturvidenskabelige uddannelser.

Ifølge Uffe Gravers er politikerne blevet ofre for deres egen succes med at få flest muligt i gymnasiet. Dermed er der i sagens natur færre, der vil søge mod de faglige uddannelser efter folkeskolen. »Man kan undre sig over, at det nuværende regeringsparti for to-tre år siden insisterede på, at en afgangskarakter fra folkeskolen på to i dansk og matematik skulle være nok til at komme i gymnasiet, når den nu – fornuftigt nok – prioriterer de faglige erhvervsuddannelser så kraftigt,« siger han.

»Det ville være dejligt, hvis gymnasiet igen kunne blive en uddannelse for elever, der reelt er egnede og interesseret i en boglig uddannelse. Et gymnasium med et højt fagligt niveau kan ikke virkeliggøres med 74 procent af de unge i en gymnasial uddannelse, og det er heller ikke en hensigtsmæssig fordeling mellem de gymnasiale uddannelser og erhvervsuddannelserne. Som det er nu, er der for mange elever med motivations- og koncentrationsproblemer, men med gode forudsætninger for at sænke det faglige niveau for dem selv og deres klassekammerater,« forklarer han.

Snart 42 år efter rapporten udkom, sagde professor Nina Smith, formand for regeringens Kommission for 2. generationsreformer (for øget arbejdsudbud, *red.*), for nylig til Børsen, at Kommissionen overvejer, om nogle unge i folkeskolens ældste klasser vil have gavn af et udskolingstilbud, som er meget mindre bogligt, med færre fag og meget mere praktisk. Og om det bør være en alternativ adgangsbillet til nogle af ungdomsuddannelserne.

## Truede arter

PÅ den politiske rødliste, som registrerer udsletningstruede arter, har et nyt politisk dyr meldt sin mulige ankomst: socialdemokraten. Ikke på landsplan, bevares, men dog i den store biotop Københavns Kommune.

I en meningsmåling udarbejdet af Epinion for Altinget noteres Socialdemokratiet for en opbakning på blot 20,6 procent. Dermed passerer partiet og spidskandidat Sophie Hæstorp Andersen mageligt af Enhedslisten og Line Barfoed, som 22,4 procent af de københavnske vælgere foretrækker ved de kommunale valg 16. november. Hovedstadens borgerlighed har det heller ikke godt. Alle blå kræfter lagt sammen nyder opbakning fra 28,6 procent. Storebror blandt de blå er Konservative med godt ti procent.



FODNOTEPOLITIK

I bunden er Alternativet krympet til at være lige så små som Dansk Folkeparti. Anderledes udtrykt er liste O lige så stor som liste Å. 2,3 procent bliver det. Men rolig nu, det er jo kun en måling, og institutterne plejer at ramme skævt, når det gælder København. *dis*

## Hovsakandidat

NYE Borgerlige er kommet til at have en kandidat på listen til kommunalvalget, som ifølge Berlingske på sociale medier har meldt sig klar til at dræbe en muslim eller to.

Kandidaten er fra Halsnæs Kommune, og man kan ikke nå at pille hans navn af stemmesedlerne, men partiet har ikke overraskende lagt luft til affæren. Den lokale formand, Karl Andersen, meddeler avisen, at man er chokeret, og at »det



Ungdommen får nogle forkerte associationer til ordet Fanny.

Høringssvar til planerne om at opkalde en plads i Sydhavnen i København efter politiker og fagforeningsmennesket Fanny Jensen. Man er bekymret for de mere folkelige biklange, navnet har på engelsk. I Berlingske.

er slet ikke vores dna«. Heller ikke eks-kandidatens, han har fortrudt.

Man har for en sikkerheds skyld også samlet partiets hovedbestyrelse og ekskluderet manden med det afvigende politiske dna. Manden vil blive bedt om at tage sine valgplakater ned, og hovedbestyrelsen anmoder medlemmer og såkaldte shareholders om ikke at sætte kryds ved ham. *dis*

## Men I lovede

VENSTRES sundhedsordfører, Martin Geertsen, betegner det som »en helt vild melding«, at sundhedsminister Magnus Heunicke truer med nye coronarestriktioner. Truslen er afleveret i lyset af stigende smittetal og omvendt ringe vaccinepræstationer her og hisset.

»Vi er blevet lovet – også fra sundheds-

myndighedernes side – at når vi havde fået vaccinerne kørt ud over rampen, så slap vi af med restriktioner og nedlukninger,« anfører Geertsen ifølge TV 2.

Også andre sundhedsordførere stiller sig ifølge Ekstra Bladet skeptiske an over for ideen om at åbne for nye restriktioner. Mest imod, bortset fra Geertsen, er nok Nye Borgerliges Lars Boje Mathiesen: »Regeringen skal stoppe sig selv. Det er fuldstændig grotesk at se, hvordan en minister spiller befolkningen ud mod hinanden.«

Selv Enhedslisten, som ellers med stolthed bærer bekymringspokalen, afviser ministeren, fastslår sundhedsordfører Peder Hvelplund:

»Jeg er helt tryk ved, at vi har nedklassificeret corona til ikke-samfundsskritisk sygdom, og jeg ser ikke noget i tallene, der giver anledning til bekymring.« *dis*

UGENS TAL

294

Den samlede gæld for det danske jordbrug er for 2020 opgjort til 294 milliarder kroner, og gælden er derfor for første gang i mange år under 300 milliarder kroner. Gælden er blevet mindre de seneste fire år i træk, idet den i 2016 udgjorde omkring 350 milliarder kroner. Nedgangen afspejler blandt andet, at 2020 var et økonomisk godt år for både landbrug og gartneri med mulighed for større afdrag. Både lavere gæld og lidt lavere betalt rente gjorde, at jordbrugets samlede renteudgifter faldt til 5,5 milliarder kroner i 2020. Det er cirka halvt så meget som i 2010. *fv*



# Uanset hvor du skal hen, er vi på samme rejse

Vi arbejder hver dag på at gøre din togrejse mere bæredygtig. Derfor er vi godt i gang med at udskifte alle vores gamle dieseldrevne lokomotiver med nye elektriske, så vi sammen kan rejse Danmark endnu grønnere.



Læs mere på [dsb.dk/miljo](https://dsb.dk/miljo)

**DSB**



# PERNILLE STENSGAARD

U nge Henning Fonsmark stod i isenkræmmerforretningen på Kongensgade i Esbjerg og hed endnu kun Nielsen til efternavn. Han skammede sig. Var ikke engang lærling i afdelingen med værktøj, beslag, søm og skruer, hvor han kunne have mødt håndværkere og følt, at han deltog i noget nyttigt, noget regulært. I stedet stod han i glas og porcelæn. I tre år, 1942-45, pånødede han forretningens jævne, kvindelige stamkunder fra byens fiskerkvarterer et uendeligt antal kaffestel og nips, de ikke havde brug for. Senere lærte han alle i sin familie at gribe en tabt kaffekop med foden. Dét kneb, plus et bredt kendskab til stel, var resultatet af den søvnige begyndelse på hans voksne arbejdsliv.

Han var et mærkeligt barn, en aparte lærling og meget langt fra den mytiske skikkelse, han skulle udvikle sig til – borgerligt intellektuelt fyrntårn, systemkritiker, Weekendavisens første chefredaktør og inspirerende kraft, et menneske, der i eksplosiv grad prægede samfundsdebatten. Hans hovedværk, *Historien om den danske utopi* fra 1990, er bibel og pligtlæsning for liberale, konservative, borgerlige politikerlærlinge. Plus alle politisk interesserede. På Hovedbiblioteket i København er man nummer fire i køen til en 30 år gammel bog!

I familien fandtes ikke en eneste student. Hans far var hovmester på englandsbådene, hans elskede mor hjemmegående og hemmeligt døende og sønnen kun lige ved at opdage, at han var udbryder og medlem af intelligensreserven, den uudnyttede flok af kvikke, unge menesker fra hjem uden akademisk tradition.

I butikken kedede han sig og lod, som om han ikke hørte en kommis og den anden isenkræmmerlærling mumle om sabotage. Som pacifist og medlem af radikal ungdom var modstandsbevægelsen ikke noget for ham. Han spillede jazz (klaver) og talte uafbrudt om politik. Som 13-14-årig holdt han fra familiens altan på første sal politiske taler for folk, der passerede på den stille villavej, men mest for et imaginært publikum.

I 1945 blev både Danmark og den uforløste lærling befriet. Sammen med sin bror Edvard købte han navnet Fonsmark for 33 kroner. I et katalog satte de kryds ved forskellige navne og streg under Fonsmark. Henning Nielsen forvandlede sig til Henning Fonsmark med samme håb, som i dag bringer folk til numerolog: at blive ny, begynde forfra, lægge fortiden bag sig. Den 19-årige emigrerede til København, det lokale Amerika, mulighedernes land. Allerede som barn havde han udset sig hovedstaden som det konkrete sted på landkortet, han fra udkantsbyen Esbjerg drømte om at flygte til.

»Og det var først og sidst det sted, man i 1945 skulle sørge for at være, hvis man ville være fri til at blive til noget i det befriede Danmark,« skrev han i sine ufuldstændige erindringer. Og langsomt blev Henning Fonsmark med det fine navn til noget. Noget nyttigt, noget regulært.

**SELV I DEN** nøjsomme tid lige efter Besættelsen og selv fra et lille møbleret værelse i en stuelejlighed i Gammeltoftsgade, bestyret af en midaldrende enke, så København strålende ud. Fonsmark gik på universitetet på Frue Plads, han kunne indskrive sig på Almindelig og sammenlignende litteraturhistorie (nu: Litteraturvidenskab), fordi det i isenkræmmertiden var lykkedes ham at blive student på et privat aftenkursus. Hans nære ven Lauge Stetting, senere rektor for Handelshøjskolen, trak ham med. Fem aftener om ugen gik han efter lukketid i skole fra 18 til 21 og fik huen sammen med en fisker, to kontorister og en kontorelev.

I København blev han lynhurtigt venner med Peter Seeberg, Thorkild Hansen, Vagn Grosen og andre unge drevene litterater. Til middage hos Thorkild Hansens søde forældre vidste Fonsmark ikke, hvordan man opførte sig som eneste gæst. Skræsikkert famlede han sig frem. Mente, at han skulle hæve taflet, når de havde siddet længe nok ved bordet, indtil Thorkild Hansen efter tredje gang trak ham til side og fortalte ham, at det var værtsparrets opgave. Pinagtigt at høre, pinagtigt at sige.

»Jeg lærte aldrig koderne,« sagde han senere til sin datter, museumsdirektøren Anne-Birgitte Fonsmark. Rundtom i byen havde andre medlemmer af intelligensreserven tilsvarende oplevelser. De sled sig opad gennem borgerskabets høflighedsfraser og bordmanerer, fejltrin for fejltrin.

De andre litterater anede heller ikke, hvad de skulle blive til, og var derfor både venner og rivaler i en vild kamp om de få stillinger, deres umulige magisterkonferens måske kunne give adgang til. Henning Fonsmark skrev en lille bog om ny dansk lyrik, og Per Stig Møller, der i 1959 var formand for Konservativt gymnasier i København, inviterede ham til at holde foredrag: »Han kom cyklende med alpehue på og læste op fra manuskript. Han var lidt kedelig, ikke et oratorisk mesterværk. Senere blev han en helt anden, meget spændende person!«

Fonsmarks eneste ønske var at blive boganmelder, men ud over det havde han et stort, vigtigt område for sig selv: Ingen af de andre interesserede sig for politik. Da ikke én avis inviterede ham til at blive anmelder, måtte han skabe sin egen scene, tidsskriftet Perspektiv, som han overtalte forlæggeren Hans Reitzel til at udgive i 1953. Fonsmark lagde sig i opposition til det marxistiske tidsskrift Dialog og det snævert litterære, helt igennem politikforladte Heretica.

Henning Fonsmarks mening med Perspektiv (ud over at skaffe anmelderen Fonsmark en platform) var under Den Kolde Krig at skabe et åbent og rummeligt forum, en art modvirkning til den voksende *isolerings* i Danmark, hvor kunst og videnskab blev en *specialitet* i samfundslivet (hans kursiver), en for de fleste uvedkommende luksus eller en »forening« blandt mange andre og med stærkt begrænset medlemstal.

»Her er grøfter, der skal fyldes op,« skrev han og bragte bidrag fra de røde, de flippede, de troende, de konservative og systemkritikerne fra øst. Selv annoncerne afspejlede hans forsøg på ligevægt: »Vil De være orienteret? Læs: Soviet Literature. Forlaget Tiden«. Eller: »De er

velkommen på det amerikanske bibliotek. Vi indbyder Dem til at aflægge besøg på den nye USA-ambassade.«

5. marts 1953 døde Stalin, og Perspektiv bragte en 18 sider lang artikel om den nye politiske kurs i Sovjet. Der til otte sider om det moderne maleris skæbne, dyb alvor. Månedlige bidrag fra Aksel Sandemose. Peter Seeberg anmeldte George Orwell. PH var lidt med. P.G. Lindhardt. Kommunisten Hans Kirk, en enkelt gang. Alligevel var der ingen tvivl om Fonsmarks antisovjetiske position, og tidsskriftet støttedes derfor økonomisk af Congress for Cultural Freedom, der igen modtog penge fra CIA. Det sidste vidste Fonsmark ikke. Mange år senere, da forbindelsen mellem den verdensomspændende organisation for frie tænkere og efterretningsvæsenet blev afdækket, sagde han, at der ingen betingelser fulgte med pengene. Det ville han aldrig have accepteret.

Selv skrev Fonsmark ret lidt, men som redaktør af et begavet borgerligt sindet tidsskrift fik Det Berlingske Hus alligevel øje på manden, som hjemme i huset på Løvfrøvej i Bagsværd sad og klippede og klistrede det succesfulde Perspektiv sammen. Så mange intellektuelle var der heller ikke på den fløj. Det store konservative bladhus i Pilestræde haledede ham ind og sendte ham hurtigt op ad rangstigen. Som lederskribent, som kronikredaktør, som chefredaktør. Han var inde!

**FLERE KILDER BESKRIVER** Henning Fonsmark som uambitiøs i traditionel forstand. »Han ligesom kørte sit eget løb,« siger Uffe Andreassen, tidligere ambassadør og i en årrække Fonsmarks svigerøn. »Var ambitiøs at se og høre på, bare ikke stræberisk. Han gjorde ikke op-

**Henning Fonsmark gik ikke efter udmærkelser eller titler. Han skrev senere, at han var parat til at erklære sig som kvalificeret til hvad som helst – som øre-, næse- og halslæge, hvis det skulle til for at få foden ind i bladhuset. Til valg i Studenterforeningen i 1960. Foto: Erik Gleie**

mærksom på sig selv, så hvordan han endte på Berlingske, kan jeg ikke regne ud.«

Fonsmark gik ikke efter udmærkelser eller titler. Han skrev senere, at han var parat til at erklære sig som kvalificeret til hvad som helst – som øre-, næse- og halslæge, hvis det skulle til for at få foden ind i bladhuset. At lave noget sjovt og interessant var hans drivkraft. Han tænkte ikke strategisk og følte sig ikke i konkurrence med andre mennesker. Fonsmarks to døtre og steddatteren Charlotte Yde har aldrig hørt ham bagtale nogen. Samtlige kilder siger, at intriger lå ham fjernt, på det punkt var han næsten naiv. »Hans virkelige styrke og fornøjelse var diskussionen, hvor han kunne se en sag fra alle sider og argumentere fra alle sider,« siger Anne-Birgitte Fonsmark.

På skrift var Fonsmark stålsat, men blandt mennesker umulig at hidse op. Selvom han var ironiker, nogle gange satirisk og senere dystopisk, beskrives han af folk, der mødte ham, som åben, lyttende og interesseret, selv over for børn og unge, hvilket er sjældent hos højt begavede mennesker, som ofte helst vil lytte til sig selv. »Han forlod aldrig jorden, var aldrig ondsksabsfuld eller aggressiv, men altid morsom, rolig og venlig, selv mod venstrefløjsidoler. Han jordede dem totalt, uden de opdagede det,« siger Uffe Andreassen.

I dag tåler mange ikke at være sammen med politiske modstandere, men Fonsmark syntes, det var sjovt.

Journalisten Flemming Behrendt lærte i 1970 Fonsmark at kende som en omsorgsfuld mand, han aldrig havde sammenstød med, men som bar maske, brynje og hjelm på arbejdet i Det Berlingske Hus. »Han var meget venlig

på en kølig måde og kunne være præcis som den berømte japanske skarpretter, der af sit offer blev spurgt 'hvad sker der?' og svarede 'ja, prøv at nikke med hovedet'. Der var en distance, men jeg blev faktisk dus med ham, på hans initiativ, det var en kolossal ære dengang.«

Pludselig sad lyrikanmelderen på Berlingske Tidende og skrev ledere. Han var aldrig nyhedsjournalist, men analytiker, debattør og kulturhistoriker. En højt begavet seismograf. Uffe Andreassen sagde til ham: »Hvor er det underligt, at du som litterat er endt med at sidde og skulle have en mening om den rette pris på sporvognsbilletter.«

Og langsomt forsvandt litteraturen ud af Fonsmarks arbejdsliv, mens politik og polemik tog over. Hjernen kørte konstant, næsten helt afkoblet fra kroppen og alle praktiske ting. Henning Fonsmarks distraktion var dyb og legendarisk.

»Hver anden dag ringede han hjem og sagde, at han havde taget det forkerte tog, og flere gange kom han hjem i teateranmelderen Henrik Neiendams frakke. Han gik og læste samtidig,« siger hans anden datter, lægen Lise Fonsmark.

Som bilist var han håbløs og farlig. Elleve gange gik han op til køreproven, før det lykkedes ham at få et kørekort, han ikke turde bruge, og under en af prøverne påkørte han et af Berlingskes bude. Pigernes mor flyttede, da de var 11 og 14, hun forelskede sig i Henning Fonsmarks nære ven, teateranmelderen på Berlingske, Ole Brandstrup, og døtrene boede det første år med deres far. Fra bagsædet holdt de rædselsslagne piger øje med trafiklysene for ham.

»Han havde nok i sig selv, sin egen tankeverden,« si-



## 50-ÅRS JUBILÆUM

**LIVSVÆRK** ■ Henning Fonsmark ville altid noget andet end de andre.

Også som manden bag første udgave af Weekendavisen for 50 år siden.

# Historien om den danske utopist



ger Lise Fonsmark. »Fordi han havde stærke meninger, kunne man tro, han var et stærkt menneske, men han var ret verdensfjern og havde behov for stabile rammer og tryghed i hverdagen.«

Døtrene tvivler ikke på, at tryghedsbehovet stammede fra Henning Fonsmarks mors død i 1944. Helt uventet, ingen havde fortalt ham, at hun var så syg. Hans far var en tung mand, moren humoristisk, let og musikalsk. Det enorme tab måtte sønnen klare, som man gjorde dengang, i dyb tavshed og ensomhed.

To år efter at han var blevet forladt af sin første kone, forelskede han sig i den muntre, udadvendte Ellen Yde, enke, enlig mor og afsindigt interesseret i politik. De mødte hinanden en aften i november, og allerede i juleferien flyttede han ind hos hende. Siden den dag i 1968 skrev han ikke en artikel, en bog eller en leder, uden at de havde diskuteret den. Han deponerede straks sit kørekort og lod Ellen Yde køre. »Hun betød mere end nogen anden i hans liv,« siger Uffe Andreassen. »Uden hende havde han ikke skrevet sine store bøger. Hun tog hans tilværelse på sig, bakkede ham op, trøstede og hjalp i alle henseender, når han var ked af det.«

Hendes to børn elskede ham fra første dag. Han spurgte, han lyttede, skubbede dem i alle mulige gavnlige retninger.

**DA AFTENUDGAVEN AF** Berlingske begyndte at skran-te i 1969, sendte man Fonsmark op på tredje sal i et redningsforsøg. Det gik ikke. Bestyrelsen besluttede sig for en nyskabelse: at erstatte den daglige aftenavis med én ugentlig udgave – en blæret weekendavis – og satte Fonsmark i spidsen for satsningen sammen med den ældre, erfarne avismand Otto Fog-Petersen.

»Vi måtte i virkeligheden gøre redaktionslokalerne til en slags laboratorium for en ny journalistik,« sagde Fonsmark. Pludselig skulle journalisterne skrive til en ugeavis i stedet for den daglige, hvor man konstant kan følge op. Dybere, bredere, længere, mere sprog, mere perspektiv. En barsk omstillingsproces for kortskrivende, hektiske nyhedsjægere og kampagnejournalister. Nogle kunne ikke finde ud af det, han måtte ud at lede efter de anderledes skrivende, originalerne.

Fonsmark henviste til udlandets fornemme traditioner for ugeaviser og skrev i en rapport til husets bestyrelse, at Weekendavisen for »en betydelig minoritet af særligt vågne og interesserede læsere kan opfattes som et supplement til de eksisterende aviser landet over«. Det var det nye. Aftenavisens gamle målgruppe bestod af borgerskabet i byen og i de velbærgede nordlige forstæder, nu skulle ikke alene hele landet fanges ind, men også danskere i hele verden. Ny stil, nyt stofvalg, sit eget internationale journalistiske miljø frem for et lokalt, borgerligt miljø. Bladet fik eneret på artikler fra verdens mest seriøse aviser, The Times, The New York Times, Le Monde, og fik dermed sagt noget om sit niveau, og hvem man gerne ville ligne.

Han skrev en håndfuld selvbevidste sætninger: »Det er ikke primært avisen, der opsøger nogen. Den bliver til uge efter uge i tillid til, at en uspecificeret gruppe af virkelighedsfikserede læsere ikke kan nære sig for at op-søge den. Det er Weekendavisens altid hemmeligholdte, arrogante, men også forvovne udgangspunkt.«

For 50 år siden, den 29. oktober 1971, udkom første udgave af Weekendavisen under eget navn. 1 krone og 25 øre. Mere broget at se på end i dag, nærmest spættet, og et direkte blik ind i 1970ernes Danmark. Et betragteligt antal overflodsannoncer for sprut, tobak og Smokers Tandpulver. Den sigende kombination af »Luksus Weekend på Hotel Trouville« og »Den originale schweiziske Bircher müsli fra Råkostdepotet«. Et væld af korte anmeldelser, notitser og faste rubrikker: Døde i ugen der gik. Siden sidst. Vejr, sol og måne. Verden i denne uge – og den næste. Ugens plader. Lyrik. Kunst. Industri. International handel. Weekendavisen konjunkturspejl (kro-nens købekraft forringet 10 øre på knap 20 år).

Meget få artikler fylder en hel side: Mogens Berendt er i Belfast for at interviewe en dansk direktør for byens skibsværft. IRA siger, de vil slå ham ihjel inden jul. Hel side pluss omløb om sabotage mod tyske tog under krig- en. Hel side om den månedlange strejke i DR. En for-mildet Charlie Chaplin har næsten forsonet sig med USA, der udstviste ham 20 år tidligere (oversat fra New York Times).

Ren uforfalsket Fonsmark brager igennem i lederen om det politiske syndefald på RUC. »Ind i det positivitiske paradisi, skabt af den rene objektive videnskab, sneg sig en dag slangen: det politiske engagement.«

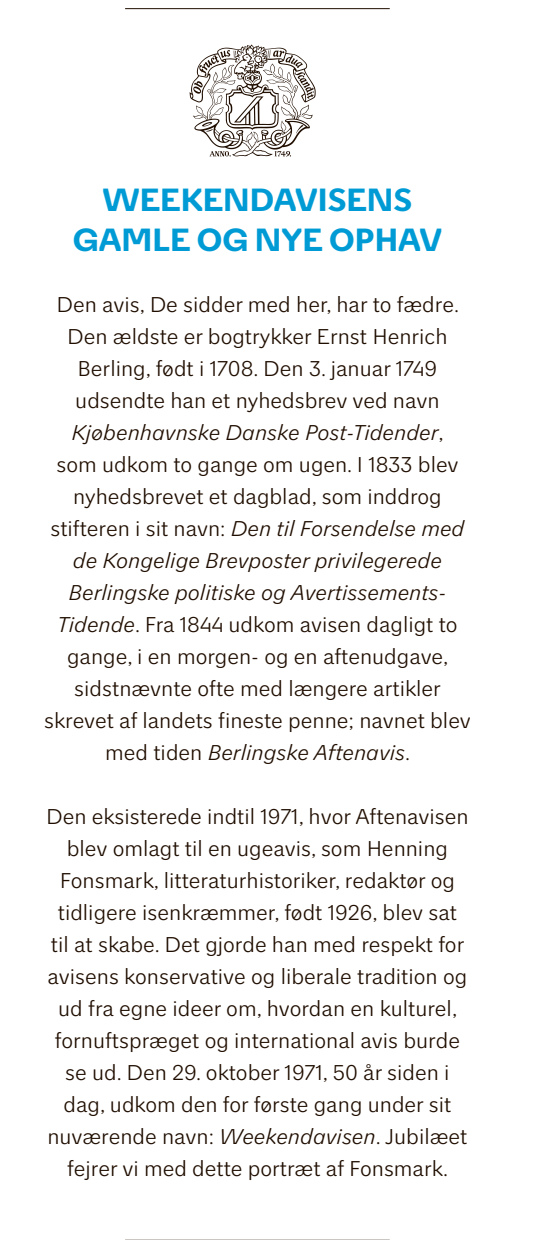
Fonsmark afskyede den ulveagtige appetit på revolution alle vegne og fandt det udemokratisk, at magten blev givet til dem, der råbte højest eller truede med vold, christianitter og studenter, mens flertallet betalte og blev hånet af modtagerne. Folkelig var chefredaktøren ikke, men han kom nedefra og påtog sig at give alle dem, der følte sig mast af de venstreintellektuelle, en stemme.

I Weekendavisen skrev han kontrakt med læserne. De fik et verdensbillede: vestligt, for NATO, for EF, for frihed og demokrati.

»Jeg vil slet ikke kalde ham borgerlig, men en dansk repræsentant for den engelske common sense-filosofi. Han var imod alle former for voldsomme ismer, også konservatismen,« siger Uffe Andreassen.

Det pinte Fonsmark, at de uerfarne og ukyndige selv bestemte, hvad de spontant havde lyst til at læse i skolerne og på universiteterne, mens den viden, der skulle tjene fremtiden og samfundets behov, fik en lav place-ring. Indoktrinering bredte sig overalt, også i pressen. Sandheden blev gjort tydelig under navn af tendentløs journalistik, især i radio- og tv-monopolet.

Fonsmark sendte første nummer af avisen på gaden i oktober 1971, et af de virkelig slemme år, måske en af de værste måneder fra perioden, »da Danmark gik i styk-ker«. Der var kun gået et par uger, siden rædslen, VKR-regeringen, endelig var overstået. Denne borgerlige flertalsregering hørte til hans livs største skuffelser. Her havde hans egne haft chancen for at stoppe galskaben, og så forstærkede de den! Den borgerlige VKR-regering 1968-71 lod skolen være samfundskritisk, for nu var det på mode. Hash blev afkriminaliseret, slumstormere fik boligret til andres ejendomme, og man opgav at forsvare universiteterne som neutrale lærdomssteder og pris-



Forsiden på den første udgave af denne avis under det nuværende navn: Weekendavisen.

gav dem til en politisk kamp. Svigt af danskerne, »et prak-tisk og konservativt folk, der ikke ønsker forandringer i et for rask tempo, ikke er synderligt interesserede i po-litik, men hæger om at bevare en sidste rest af reel dis-positionsfrihed i det private liv«.

De borgerlige liberale partier havde demonstreret, at de kunne være lige så gode socialdemokrater som de rig-tige, og udvidet den altædende velfærdsstat endnu mere. Fonsmark var mállos over Folketingets samlede skred mod venstre. Og nu, på den rygende ruin, var en rød re-gering trådt til. Igen.

Befolkningen var også rystet og stemte halvdelen af det gamle folketing ud under jordskredsvalget i 1973 og indsatte en række nye protestpartier, herunder Mogens Glistrups fremskridtsparti. Det borgerlige Danmark lå fuldstændig i grus. Et par uger senere højste Fonsmark energisk fanen på forsiden af Weekendavisen. Histori- en hed: »I 1974 begynder det politiske opgør med den herskende klasse«. Han var så ærgerlig over, at oprøret blev fælledsprojektet – utopien – blev anført af Glistrup og hans enøjede nulskaat. Som om der ikke fandtes an-det end skat. Man burde først formulere en mindre stat og begrænset offentlig aktivitet og bagefter udlede den lavere skatteprocent. Ikke omvendt.

Året efter skrev Fonsmark sit essay *Fra efterkrigsåre-nes kulturrevolution*. Hvad han mente på det tidspunkt, stod han ved og bar ufortyndet over i *Historien om den danske utopi* 16 år senere. Befolkningen havde i ren af-magt over de gamle partier svaret overdrevent, mente han. Det kunne de borgerlige partier have forhindret, hvis de ikke havde været så slatne og så døde, at de ikke hørte »et enormt folkeligt behov for, at nogen ville for-svare prøvede værdier i dette samfund«. På den ene side udtrykte han på forsiden af avisen et borgerligt revolu-tionært håb om, at den socialdemokratiske utopi kunne ruller tilbage. På den anden side aner man i hans essay en angst for, hvad det er for kræfter, der var sluppet løs med Glistrup.

Fonsmark hørte hjemme i en litterær, intellektuel bor-gerlighed, ikke en pengeborgerlighed, men det er en gåde og rent gættteri at bestemme, hvilket parti han tilhørte. Et medlemskab af Radikal Ungdom er det eneste, der står fast, og radikal var han helt sikkert ikke. I årevis del-tog han i de konservatives kulturmod, arrangeret af Kris-tian Mogensen, men ikke som medlem, selvom der selv-følgelig var en grund til, at han var dér og ikke til andre partiers møder. Siden flirtede han også lidt med Venstre. Og ingen, hverken døtrene, steddatteren, hans kolleger eller gamle venner, kan historien om hans skift fra ung radikal til velfærdsstatens mest prominente kritiker.

**LIVET IGENNEM GIK** Henning Fonsmark omkring som en høj, tynd pind. På Restaurant Alsace med Annelise Bistrup og de andre fra bladhusets ledergruppe, bestil-te han den bedste mad og vin og kunne bilde dem ind, at han var levemand. Ingen opdagede, at langt det me-ste af hans mad gik ud igen, urørt. At han bestilte foie gras, fordi han kunne lide det ristede toastbrød, men ikke den fede gåselever. At han altid skar sin mad ud i bidder på størrelse med mokka-sukkerknalder.

»Sart« er for mildt et udtryk, »en snart af anoreksi« er mere korrekt ifølge datteren Lise Fonsmark. Hvis hen-des mor sagde, at de skulle have »deller« i stedet for »fri-kadeller«, tabte han omgående appetitten. Til et selskab sad han over for værtinden og betragtede hendes falske øjenvipper. Derpå kiggede han ned i sin suppe og gen-kendte vipperne i champignonernes mørke lameller. Kunne ikke få en bid ned. Næste dag underholdt han døtrene med historien, den var jo komisk. Men han hav-de et ubehag ved kroppen. Den ville han ikke vide no-get om. Da han fik KOL, påstod han, at han ikke havde vidst, hvor farlig rygning er. Hans datter, lægen, tror ikke på det, snarere at han ingenting ville vide om sin krop. Manden var ét stort hoved. Og dog.

I Jane Aamunds erindringer skriver hun ligeud, at fru Fonsmark var en af de eneste kvinder, hun kunne være misundelig på, »for det må være morsomt at være gift med en mand, der er så velbegavet og samtidig er så me-get spræl i«. Ifølge Annelise Bistrup, der kalder ham det mest inspirerende menneske, hun har arbejdet sammen med eller for, var han charmerende. »Især når han hav-de fået lidt at drikke og løsnede slipset. Han endte altid ved klaveret til sidst.«

**KUNNE HANS STRIKTE** ubehag ved subjektiv journali-stik risikere at trælbinde og udtørre Weekendavisen i forsøget på at være saglig?

Det skete ikke. Ordet »jeg« optrådte i saftige, oprøren-de, charmerende eller dybtbøgende reportager. Noget var livligt og sjovt. I højintensivt tempo og med alle spejle ude korte Weekendavisen ud i 1970ernes turbulente landskab. Mogens Berendt fulgte den parisiske modeskaber Pierre Cardins tre dages »kuriose og pikante« triumftog i Kø-benhavn. Artiklen kunne stå i avisen i dag. Virtus Scha-de hørte og tolkede generaldirektør i DR Hans Sølvhøjs lægmandsprædiken i en kirke i Helsingør. Andreas Dal-gaard var til verdens fineste antikvitetsmesse i London, Søren Krarup skrev om de borgerliges landsforræderi med dansk indtræden i EF. Professor dr.jur. Alf Ross ad-varede i en kronik mod universiteternes politisering, og Ole Krarup svarede, »tværtimod er den herskende jurist-klasse godtroende redskaber for den herskende klasse«. Lisbeth Skov Larsen rapporterede om den akutte krise, der splittede lærerstaben på Askov Højskole: Skulle læ-rere eller elever bestemme? Og avisen bragte en nærgå-ende interviewserie under titlen »Kulturlivets teknokra-ter«.

»Weekendavisen stod stærkt, vi var stolte over at være i et hus, der udgav så klog en avis. Vi syntes også, I var finere end os,« siger Annelise Bistrup, journalist på Ber-lingske Tidende fra 1973 til 1988 og medlem af ledelses-gruppen.

Efter fem år på Weekendavisen, dens første formative tid, kaldte bestyrelsen Fonsmark tilbage til moderavisen, denne gang som chefredaktør. Han holdt til det i seks år, sled sig gennem den 141 dage lange og voldsomme typo-grafstrejke i 1977, der var tæt på at tilintetgøre Berlingske Tidende, B.T., Weekendavisen og ugebladene. Hver dag trængte kontorfolk og journalister gennem blokaderne og lavede en avis, der ikke blev trykt. Hjemme hos chef-redaktøren var Ellen Yde, nu Fonsmark, på nervepiller for første gang i sit liv, hun frygtede, at der ville ske ham noget, når han ramte ringen af ballade, flyvende flasker og strejkevagter, der lukkede sig om bladhuset i Pilestræ-de. Strejken gjorde ham vred, men han kontrollerede sig som altid.

Annelise Bistrup husker de fantastiske læsestuemø-der, han indkaldte til under strejken. »Tilstrømningen steg og var efterhånden enorm, han holdt sammen på os, underholdt og peptalkede, for han var bange for, at alle de dygtige ville smutte og staben gå i opløsning. Vi troede sådan set ikke, vi overlevede. Med møderne gik han ligesom over til os, på medarbejdernes side. Vores chef blev en del af fællesskabet.«

Imens arbejdede Fonsmark i al diskretion på et lille kupforsøg. Han forsøgte at finde veje og samle interes-se for at gøre Berlingske Tidende til en selvejende insti-tution a la Politiken, trække erhvervslivet og det politi-ske liv ud af ejerkredsen og indføre et nyt og mere mo-derne ejerskab. En diskret frigørelseskamp fra hans side. Fonsmark spurgte Annelise Bistrup og hendes mand, redaktionschefen Erik Bistrup, om de ville være med. De var tilhængere af tanken, men troede ikke på den. »Planen mislykkedes, da Kristian Mogensen kom med alle sine penge, samlet ind hos netop erhvervslivet, og førte Berlingske videre. Da tabte Fonsmark.«

Og så var der Aage Deleuran, hans eneste fjende. »Fonsmark var jo intellektuel, Deleuran ikke,« siger Jør-gen Larsen, mangeårig leder af husets arkiv. »De havde kendt hinanden i 30-40 år og sled hinanden op. Deleuran havde fået storhedsvanvid.«

Annelise Bistrup er enig: »Det var Deleuran selv, der ville have Fonsmark over fra Weekendavisen for at skærpe den politiske profil på Berlingske Tidende. Mange læse-re savnede en mere konservativ linje. Deleuran, den grå eminence i huset, bestemte sammen med bestyrelsen, hvem der skulle sidde på posten som chefredaktør. Men det var et mønster, at i det øjeblik, de nye chefredaktø-rer sad der, begyndte han at underminere og bekri-ge dem. Deleuran var jo en mester i overlevelse.«

En dag gik det ikke længere. I efteråret 1982 forlod Fonsmark pludselig sin høje stilling i det nægtige blad-hus for at blive chefredaktør på et lille nicheblad.

»Det kom bag på mange, at en kulturpersonlighed som Fonsmark gik til Børsen, en erhvervsfokuseret avis,« si-ger Jørgen Larsen. »Det var lidt underligt.«

Annelise Bistrup fornemmede på linje med andre kil-der en bitterhed over opgøret på Berlingske Tidende. »Han var ikke glad, han ville gerne være blevet der, men ikke under de konditioner. Han tog en chance, spillede et højt spil og tabte, kunne hverken komme tilbage til

Weekendavisen eller blive på Berlingske. Børsen var vel det job, der var. Men han var virkelig fejlcaster!«

Uffe Andreassen var på det tidspunkt gift med Fons-marks datter Anne-Birgitte. »Han kom og fortalte os om sin beslutning, det var en stor frihed og lettelse. På Week-endavisen kunne han gøre, som han ville, men på Ber-lingske stødte han hele tiden på en mur. Al kommuni-kation med bestyrelsen skulle gå gennem Deleuran, der forhindrede Fonsmarks adgang til bestyrelsen. Det ge-nerede ham voldsomt, og derfor gik han.«

Han kom ikke godt ud ad døren. Døtrene siger, at blad-huset trak forlængelsen af hans kontrakt i langdrag, og så valgte han selv at sige op. Som gammel troede han, at nogen i huset havde smidt hans arkivpose med gam-le artikler ud, fordi man var sur på ham.

Altting er vendt om.

I 2020 stiftede det gamle bladhus Fonsmarkprisen på 250.000 kroner, som uddelles en gang om året til »et men-eske, som i ekstraordinær grad har evnet at sætte sit præg på den borgerlige samfundsdebat«. Prisen bærer hans navn, fordi »Fonsmark står tilbage som et borger-ligt intellektuelt fyrtårn i Berlingskes lange historie«.

**MEN DENGANG, DA** han bitter og i bund og grund ufri-villigt forlod bladhuset i Pilestræde, havde han stadig et brag af et gennembrud foran sig.

Fonsmark blev »opdaget«, da han 64 år gammel skrev *Historien om den danske utopi*, selvfølgelig uden at vide, at bogen blev en hårdtslående klassiker.

»Håndgranat fra politisk anarkist,« skrev Det Fri Ak-tuelt.

»Vitriol nok til alle, meget lidt sukker,« skrev Berling-ske.

»Skarpsynet analyse af den paradoksale danske kon-sensus,« skrev Weekendavisen.

Fonsmark selv skrev i Politiken på udgivelsesdagen den 3. april 1990: »Den danske model – der er en men-talhygiejnisk totalstat, hvor den politiske instans afstem-mer livskvaliteten, og vælgerne fungerer som klienter – er et så monstrøst eksperiment, at der kunne skrives en hel bog om det. Det er, hvad jeg har gjort.«

Han kritiserede, at demokratiet i Danmark ikke læn-gere blot var en ublodig måde at træffe beslutninger på, et sæt spilleregler til afvikling af interessemodsæt-ninger, men udvidet til en livsform, som krævede op-drægelse af vælgerne. Til hans forbløffelse og ærgrelse var alle med på den! Socialister og borgerlige havde fu-sioneret store dele af deres ideologi i den fælles vel-færdsstat, som var blevet så dominerende og havde gjort befolkningen så afhængig, at intet politisk parti havde råd til at gøre op med den. Bogen var først og fremmest en kritik af den utopisme, der med udgangspunkt i ven-streføjelsen havde grebet den brede midte i dansk poli-tik. Fonsmark var overbevist om, at denne kostbare uto-pi ville bryde sammen, når den løb tør for penge, og ud-landet kom for at få indløst gælden, men det viste sig, at han selv var utopisten, som forestillede sig, at syste-met kunne styrttes.

Med historikeren Jes Fabricius Møllers ord udgjorde Fonsmarks bog alligevel et tidehvert i den offentlige debat, fordi den havde held med at blive taget alvorligt som intellektuelt og idépolitisk manifest – velargumen-teret, veldokumenteret og velskrevet. Hidtil havde alle debatter som en selvfølgeligelig taget udgangspunkt i venstreføjens synspunkter. Nu fløj pensionsmodne Fons-mark ind over deres lufttrum og optrådte som et åben-bart utroligt særsyn – den borgerlige tænker.

I forordet til Utopien skrev Fonsmark, at bogen »over-hovedet ikke« var blevet til uden ét enkelt menneske, hans kone, hun afmonterede hans træghed og var kon-stant til rådighed som inspirator og læser i det intense halve år, han skrev bogen som én lang tale. Huset flød med notater og opslåede bøger, han røg endegyldigt sine lunger i stykker, mens han satte sin bautasten.

Ti år senere var han i gang med at skrive noget, da Ellen Fonsmark fik en hjerneblødning. Hans plan var at tilbringe sit otium med at skrive bøger, også noget mere litterært, hvilket han hidtil ikke havde haft succes med. Den enlige krimi blev dårligt modtaget og place-rede ham i samme kunstneriske drømme- og neder-lagskategori som Jens Otto Krag, men nu, hvor hans uundværlige læser og store kærlighed ikke kunne læse, skrive eller tale, holdt han helt op. »Det slog ham totalt ud. De kunne ikke længere have deres frugtbare diskus-sioner,« siger steddatteren Charlotte Yde. »Han lagde det fra sig, kunne ikke skrive mere, og var på vej ud ad døren, væk fra hende, fordi han hele sit liv led af en pa-nisk rædsel for sygdomme. »Jeg kan ikke leve sammen med en, der er så syg, jeg kan ikke,« sagde han til Char-lotte Yde, og hun forstod ham, for hun kendte til hans angst. »Vi tog en hård snak med ham, og han blev, væn-nede sig lidt til det, men opgav at skrive. Han var en blød, betænksom og hensynsfuld mand.«

**I 2006 DØDE** Fonsmark 80 år gammel og blev prunk-løst og præsteløst bisat fra Solbjerg Parkkirkegårds ka-pel på Frederiksberg, fordi han havde meldt sig ud af folkekirken. Lige så svævende som hans præcise poli-tiske tilhørsforhold var hans religiøsitet. Hvilken Gud tilhørte han? Da døtrene var små, overvejede han at bli-ve katolik og tog dem med til katolske gudstjenester. Per Stig Møller husker, hvordan han engang i 1960erne sad på bagsædet af en taxa sammen med Fonsmark på vej fra byen til natmad hos Thorkild Hansen, da Fonsmark åbnede en diskussion ved pludselig at udbryde, at Re-formationen var en kæmpe fejl. »Vi skulle aldrig have splittet kirken!«

Mod slutningen af sit liv og mere lidenskabeligt var han jøde i mange år, studerede hebraisk, havde et kæm-pestort jødisk bibliotek, kom i synagogen, fik en jødisk bekendtskabskreds og gik med en guldring med da-vidstjerne. I spisestuen hjemme stod en stor syvarmet lysestage. Jødedommen var en glad religion i modsæt-ning til protestantismen og katolicismen, syntes han. Og så var der trygheden. »Han misundte mennesker, der havde et grundfæstet ståsted,« siger Anne-Birgitte Fonsmark, selvom hun ikke bryder sig om ordet mis-undte. Det lyder forkert. »Han var meget, meget søgen-de. Og en meget mærkelig mand, det kan vi godt skri-ve under på.«



**I Jane Aamunds erindringer skriver hun ligeud, at fru Fonsmark var en af de eneste kvinder, hun kunne være misundelig på, »for det må være morsomt at være gift med en mand, der er så velbegavet og samtidig er så meget spræl i«.**



**Den bliver til uge efter uge i tillid til, at en uspecificeret gruppe af virkeligheds-fikserede læsere ikke kan nære sig for at opsoege den. Det er Weekend-avisens altid hemmeligholdte, arrogante, men også forvovne udgangspunkt.**

HENNING FONSMARK Weekendavisens grundlægger



MADS STAGHØJ

Bjarne Overmark, 68 år, trækker ud på Tørvebrygen i sin gamle Hyundai, og vi passerer diskoteket Tante Olga, hvor et mærkbart antal skaller er blevet uddelt gennem årene. I firserne lå her et dagsværtshus, Åkanden, hvor Overmark kom, indtil han blev tørlagt.

»Det var min dagligstue. Jeg ville aldrig kunne passe alt det arbejde, jeg gør i dag, hvis jeg var så fuld, som jeg var dengang,« siger byrådsmedlemmet for Beboerlisten, mens byens vartegn, Randers Regnskovs tre kupler, forsvinder i bakspejlet.

Bjarne Overmark knuger om gearstangen, da vi kører forbi byens kraftvarmeværk.

»Skandale,« vrisser han og fortæller, hvordan randrusianere i tusindtal uanende blev opkrævet ulovlige regninger i årevis. Dem passerer vi flere af – »skandaler«, som Overmark har raset over i byrådet – inden vi når frem til byens fodboldstadion.

»Randers F.C.,« siger han opgivende om fodboldholdet, hvis maskot, hingsten »McAnders«, der foruden at reklamere for burgerkæden illustrerer en fascinerende lokal evne til at fremmane ordspil over byens navn – mest mindeværdigt var sloganet »Randerledes« fra 2002.

Det er, sukker Bjarne Overmark, ingen kommunal opgave at poste millioner i et fodboldstadion. Således stittede byrådsmedlemmet i klassisk Overmark-stil imod, da stadionet skulle moderniseres for en snes år siden. Det endte med, at tre nye tribuner blev rejst om grønsværen, mens den ældgamle nordtribune blev stående. »Overmark-tribunen,« døbte tilskuerne den.

»Har du nogensinde været i Rom?« spørger han og fortsætter uden at vente på mit svar. »På Colosseum sad kejseren oppe i sin loge og soled sig i undersåtternes blik. Sådan fungerer det også på Randers Stadion i dag. Nu sidder borgmesteren og byrådsmedlemmerne deroppe og venter på at få taget et foto til amtsavisen. Det er ikke til at holde ud.«

Svært er det at opstøve nogen politiker fra en lokaliste, der har haft større indflydelse på en kommune end Beboerlistens Bjarne Overmark. Gennem tre årtier har advokaten og socialisten, der repræsenterer den knaldrøde Randers Lejerforenings interesser i byrådet, ført krig fra sit kontor på første sal i Torvegade mod kommunens embedsmænd og en stor del af sine byrådskollegaer i landets sjette største by.

Vælgeropbakningen kommer især fra de lejere, han gennem tiden har hjulpet, når de har ligget i slagsmål med byens private boligselskaber. Huslejestigninger, depositumballade, ulovlige udsmidninger, den slags. Hundreder af lejere har fået hjælp i tidens løb. Men med årene er Bjarne Overmark også blevet en slags lokal fikser for borgere med alskens problemer, en goto-guy for randrusianere, der ved, at få sager er for små til at blive taget op på et byrådsmøde af Bjarne Overmark.

»Dem skaffede jeg 30.000 kroner,« siger han, da vi går forbi en børnefamilie på gaden, der lå i slagsmål med deres udlejer. Senere bemærker han:

»Vælgere husker bare en check bedre end de løbesedler, de andre politikere står og deler ud.«

Overmark inkarnerer den harme, der fosser gennem de omkring 160 danske lokalisters nervebaner. Den er løbende blevet bestyrket af centraliseringen, som har omkalfatret det kommunale Danmark det sidste halve århundrede. Harmen retter sig mod de traditionelle landsdækkende partier, staten, de støt voksende kommuner, og den vokser, når bysamfund forvitrer, støvsuges for skoler, købmænd, læger, biografer og biblioteker, mens gravstenene på landkirkegården gror til af mos.

Eller når kommunen en dag rejser en støjvold i Stevnstrup. Det er netop, hvad der er sket klos op ad den pensionerede maskinmester Finn Pedersens grund i en lille by vest for Randers, hvor toget holdt op med at stoppe for længe siden.

Pedersen havde ellers fået opført en fin lille vinterstue til sig selv og fru en med udsigt ud over Stevnstrup, men nu er den spoleret af en seks meter høj mur af mudder og græs.

Så ringede Finn Pedersen til Bjarne Overmark. Byrådsmedlemmet parkerer sin Hyundai, står ud på gårdspladsen og skutter sig. Gruset knaser under skoene. Han betragter støjvolden med et olmt udtryk, der gør det umuligt ikke at tænke på skuespilleren Henning Jensen i de mest bistre roller.

»Jeg har rejst sagen 2-3 gange i byrådet og taget borgmesteren med herud, men han ved ikke, hvordan han skal få fjernet den støjvold,« siger Bjarne Overmark. »Det viste sig endda, at Finn Pedersens kone passede borgmesteren, da han var dreng, men det hjalp sgu ikke på sagen. Kommunen har bygget en støjvold, man ikke vil flytte, og Finn Pedersen er et eksempel på en mand, der føler sig hjælpeløs over for systemet.«

#### SKABELSESBERETNINGEN

Da Bjarne Overmark, der er født i Kølkjær nær Herning, deltog i de lokale badmintonmesterskaber omkring 1970, spillede han i en T-shirt påtrykt den vietnamesiske befrielsesbevægelses flag.

Snart blev Overmark så interessant for den lokale afdeling af Venstresocialisterne, VS, at de udnævnte ham til rejsesekretær, og i 1975 sendte de ham til Randers. Dengang var byen stadig en industribastion; tog, torv og trillebøre blev lavet her, og der var tusinder af arbejdere at mobilisere til sagen.

»Jeg fik besked på at tage hertil for 45 år siden, og jeg har ikke hørt noget fra VS siden, så jeg blev. Nogle gange føler jeg mig som en japansk kommandosoldat, der bor i en hule på en stillehavso og ikke har opdaget, at Anden Verdenskrig er slut,« siger han i dag og tilføjer:

»Jeg kom til Randers, og byen blev aldrig den samme.«

På en måde har Overmark ret. Efter at have engageret sig i den lokale lejerbevægelse i mange år blev han valgt ind i byrådet for Beboerlisten i 1993, hvor han ene mand udgravede en af de mest spektakulære skandaler i nyere lokalpolitisk historie.

En dag i 1998 var han i færd med at gennemgå en sagsmappe, da han faldt over et mistænkeligt notat om en bortvisning af en ansat i kommunen, fremgår det af Magtens bog fra 2002, der har dedikeret et helt kapitel til sagen, der blev kendt som »fyringsskandalen«.

Han rejste fluks sagen i byrådet, og det kom frem, at den ansatte var blevet ulovligt bortvist. Kommunernes Landsforening blev inddraget, og året efter viste deres kulegravning, at Randers Kommune havde begået fejl i 130 af de 136 fyringssager, der var blevet undersøgt. Fyringsskandalen var en realitet. Det



»Nogle gange føler jeg mig som en japansk kommandosoldat, der bor i en hule på en stillehavso og ikke har opdaget, at Anden Verdenskrig er slut,« siger Bjarne Overmark. Foto: Tobias Nicolai

KOMMUNALVALG ■ »Jeg kom til Randers, og byen blev aldrig den samme.«  
Reportage fra lokalisternes evige døds kamp.

# Kommandosoldaten i byrådsjunglen

kom for dagen, at et old boys-netværk i kommunens top afgjorde kommunalt ansattes ansættelsesforhold på gedulgte morgenmøder. Snart rullede hovederne i embedsværket, men borgmesteren gik fri.

Vælgernes dom var imidlertid nådesløs, og i 2001 endte 47 års socialdemokratisk borgmesterstyre. Samtidig havde skandalen skabt intern uro i Socialdemokratiet, hvilket gav vind i sejlene til endnu en lokaliste, Randers Listen, som sammen med Overmark prægede byrådet gennem flere valgperioder. Senere kom også Velfærdslisten til, og i år har endnu en liste, Østbroen, anført af den tidligere AAB-fodboldangriber Erik »Røde Romario« Bo Andersen meldt sig ind i valgkampen i protest mod planerne om en ny bro over Gudenåen.

»Randers er lokalistersnes paradis, og Bjarne Overmark har skabt det,« fortæller Roger Buch, randrusianer og kommunal-

forsker ved Danmarks Medie- og Journalisthøjskole, fra sin lejlighed et stenkast fra byens gamle rådhus. Ifølge Buch er Bjarne Overmark arketyper på en lokaliste-politiker; først og fremmest fordi han er en ildsjæl – men også, fordi han varetager de mest borgernære interesser.

»Men de landsdækkende partier vil nok mene, at de har levet i et mareridt snarere end et paradis, siden Bjarne Overmark blev valgt ind,« siger Roger Buch. Flere af hans politiske modstandere anser ham som en »bulldog uden bremseklodser«.

»Det er hans drivværk at hjælpe den lille mand mod de onde fagforeninger, den onde kommune og de onde udlejere. Han går efter embedsmænd, der kommer på tværs af ham, ved at gøre livet så surt for dem, at de søger væk eller bliver fyret. Men hans hævngrædighed kammer også over i forhold til hans politiske modstandere, som han jorder med alle midler. Nogle gange går

han for vidt i sin kamp mod ondskaben,« siger Roger Buch. Omvendt er Overmarks modstandere i det etablerede lokalpolitiske system heller ikke forsynet med bremseklodser, understreger Buch til Overmarks forsvar.

»For få år siden lavede den tidligere borgmester en ulovlig omkonstituering af byrådet, der endte med, at Randers Kommune blev slæbt i retten og dømt for at bryde 'den kommunale grundlov' – styrelsesloven. Det er aldrig sket før i Danmark.«

Roger Buch kalder byens politiske miljø »betændt«. Siden fyringsskandalen i halvfemserne er byrådet blevet hvirvlet ind i et løbende slagsmål, hvor alle holder øje med hinanden og venter på fejltrin:

»Når ens modstander træder ved siden af, finder man den store hammer frem og banker løs.«

Senere på dagen, da jeg spiser en tyrkisk frokost på Sis Kulgrill med Bjarne Overmark, spørger jeg ham om slagsmålene. Er det blevet hans politiske brand, at han ikke er bange for uvenskaber?

»Hjemme i Kølkjær blev jeg engang stillet op over for byens værste slagsbror,« siger Overmark og tager en voksen tår af sin Fanta. »Så stod vi og slog på hinanden med knytnæver i præcis fem minutter, mens de andre tog tid. Han gik ikke i gulvet ... Men det gjorde jeg heller ikke.«

#### EVIG DØDSKAMP

Gennem de sidste hundrede år har landets lokalister overlevet en række knockoutforsøg, og de hårdeste hug blev sat ind med kommunalreformerne i 1970 og 2007. Reformerne skar antallet af kommuner fra 1100 til 98 og førte hver især til halveringer af lokalistersnes andel af mandater på landsplan ved de efterfølgende valg ifølge en analyse af Roger Buch bragt i Altinget. De traditionelle partier begyndte i stigende grad at anse de større og mere magtfulde kommuner som centrale politiske kamppladser, og socialdemokrater, venstremænd og folkepartister gik på rov i lokalistersnes vælgerskarer landet over. Blot fire procent af landets byrådspolitikere var opstillet for lokalister i 2017 – mod 42 procent i 1966.

Roger Buch remser flere forklaringer på tilbagegangen op, men tilbage flagrer et paradoks, der bidrager til lokalistersnes mystik: Netop fordi lokalisterne ofte driver en revolte mod centraliseringen, burde kommunalreformerne have været deres store chance for at sælge sig som de små bysamfunds sidste beskyttere.

Her har vi denne sære politiske dyrearts fascinerende paradoks: Kraften, der ilter lokalisterne og kan sikre deres relevans i fremtiden – centraliseringen – er også den, som slår dem ihjel. De er med andre ord dømt til at udkæmpe det, Roger Buch kalder en »evig døds kamp«.

Og det gør de så – dusinvis af lokalister er opstillet til kommunalvalget i november: I Ishøj og Tønder truer udbrydere fra de traditionelle partier med at tippe magtbalancen i byrådene. Og i Guldborgsund Kommune på Lolland-Falster, hvor en af landets fire lokaliste-borgmestre, John Brædder, holder til, kæmper man nu for at få et universitet permanent til byen. I valgprogrammet minder borgmesteren også om, at klimaforandringerne kan få meget lokale konsekvenser:

»Vi bor på øer,« konstateres det tørt.

Under mit besøg i Randers begynder jeg at forstå, hvor stor betydning kommunens mest kendte lokaliste-politiker har haft gennem årene. Selv Overmarks politiske modstandere anerkender, at han langt hen ad vejen kan tilskrives æren for, at randrusianere med lavindkomster har råd til en god lejlighed i det centrale Randers i dag. Og så er der folk som Finn Pedersen fra Stevnstrup – ham med støjvolden og den spolerede udsigt – som byrådsmedlemmet også giver en stemme.

Men andre lokalpolitikere, jeg taler med under mit besøg i byen, fortæller en anden historie: Det bliver stadig tydeligere, at begge sider af det politiske spektrum beskylder hinanden for at være fordervet af magtbrynde. Snor andet end de grønne anakondaer inde i Randers Regnskov sig i virkeligheden i lokalistersnes paradis?

Da jeg støder på borgmesteren, Torben Hansen, der står og deler løbesedler ud, og fortæller ham, at jeg skriver om Bjarne Overmark, lægger han armene over kors. Han svarer afvigende. Til sidst spørger jeg, om Overmark skaber dårlig stemning i byrådet.

»Det må du spørge nogle andre om – jeg er ikke altid enig med ham,« siger borgmesteren. Hans partikammerat, byråds-kandidaten Jørgen Mogensen, er mere snakkesalig.

»Der skal ikke være tre byråds kandidater, der bruger 90 procent af talletiden i byrådet,« siger han, da jeg spørger ind til Overmark. »Det er fint at have vagthunde i demokratiet, men de bliver også selv fede og magtfuldkomne.«

Sidst på dagen møder jeg Frank Nørgaard, byrådsmedlem for Dansk Folkeparti, til et vælgerarrangement ved en pølsebod i Øster Bjerregrav uden for Randers. Han beskriver Overmarks optræden i byrådet som udtryk for et »mindretalsdiktatur«: »Han vil have det hele uden at gå på kompromis med sine egne ambitioner,« siger Nørgaard og tilføjer: »Bare fordi han er vagthund, berettiger det ikke, at han bider andre.«

Selv afviser han al kritik og fastholder, at han alene udfordrer både embedsmænd og politikere med saglige argumenter. Tidligere på dagen ligger han i en sofa på sit kontor i Torvegade og læser en sagsmappe. Det er her, byens lejere stiller sig i kø for at få gratis vejledning hver tirsdag og torsdag aften. Kontoret er fyldt med bøger. Valgplakater pryder væggene: En af dem viser Overmark afbildet som lokalhelten og hærføreren Niels Ebbesen, der i 1300-tallet kæmpede mod den tyske overmagt og i dag vogter over byens gamle rådhus i form af en kæmpe statue.

På kontoret står også en stor check fra Randers Lejerforening som tak for 40 års tro tjeneste påtrykt et portræt af Vladimir Lenin. Jeg skæver til Lenin og spørger Overmark, hvad han siger til kritikken om, at han selv er blevet magtfuldkommen og selv fedt med årene.

»Jeg kan bare sige 'nå,« svarer han og fortsætter: »Rigtig mange medlemmer af byrådet siger ikke noget. Det er ikke deres talletid, jeg tager. Flertallet behersker det politiske system, og de har styret processen i det omfang, de ønsker det, inden byrådsmøderne. Så det er ikke så mærkeligt, at de, der er i mindretal, bruger byrådsalen. De skal være lykkelige for, at der overhovedet er en kommunalpolitisk debat i Randers.«

Da jeg gør ham opmærksom på, at han ikke har erkendt en eneste fejl i løbet af dagen, lyder svaret:

»Jeg plejer også at sige, at jeg kun har taget fejl en gang i mit liv. Det var engang, jeg troede, at jeg havde taget fejl.«



**NATIONALISME** ■ Polen kritiseres for at slå fast, at den polske forfatning står over EU-retten. Men den voksende nationalisme lurер under overfladen overalt i Europa, mener den tidligere supereuropæer Uffe Østergård.

# At leve på polsk

LAURA HATTENS  
KÅRE HOLM THOMSEN

Den seneste måned er Polen blevet hængt ud som det største får i EU. Udskamningen skyldes en kontroversiel dom, som forfatningsdomstolen i Polen afsagde i starten af oktober. Dommen slår fast, at visse dele af EU-lovgivningen er uforenelig med den polske forfatning, og at forfatningen trumfer EU-retten. Punktum. Udråbstegn, om man vil.

Dommen kommer som reaktion på EUs markante kritik af Polens nye retsreformer og indblanding i, hvordan den polske stat udvælger og udnævner nye dommere. Kritikken går på, at Polens retsvæsen ikke længere er uafhængigt, men derimod en logrende hund for landets konservative regering. Polen vil ikke finde sig i den slags irettesættelser.

I sidste uge blev der skruet ekstra op for retorikken, da Polens premierminister, Mateusz Morawiecki, blev grillet af EU-toppen i en ophedet debat i Europa-Parlamentet. Polens ageren »udfordrer direkte sammenholdet i den europæiske retlige orden«, lød det fra EU-Kommissionens formand, Ursula von der Leyen. »Vi kan og vil ikke tillade, at vores fælles værdier bliver sat på spil. Kommissionen vil handle,« sagde hun også og truede landet med økonomiske sanktioner.

EUs rationale er utvetydigt: Hvis ikke nationalstater som Polen accepterer, at Unionens regler står over deres egne, kan EU ikke fungere.

Ifølge Uffe Østergård, Jean Monnet-professor i europæisk civilisation og integration, er Polen ikke blot en isoleret sorteper, vi kan ryste på hovedet ad. Polens juridiske armlægning med EU-Domstolen er symptomet på en større tendens i mange af medlemslandene. Professoren talte i starten af sin karriere varmt for et føderalt EU og mente også, at det ville komme af sig selv: Nationalstaten ville forsvinde til fordel for en fælles europæisk identitet. Mennesket havde fødder, ikke rødder. Men efterhånden har Uffe Østergård måttet sande, at teorien ikke holdt stik. Rødderne var vigtigere, end han troede.

»Det europæiske samarbejde har bevæget sig i en anden retning. Nationalstaterne er ikke forsvundet. De er tværtimod blevet styrket,« siger han.

Jeg ser politiske og nationale kulturer, sprogene, som ikke forsvinder, men bliver dyrket. Der er masser af selvstændighedsbevægelser på spil. En indadvendthed og national bevidsthed, der også kommer til udtryk i juraen som nu i Polen, men langtfra kun i Polen. Nationalismen og universalismen sætter sig i vejen for hinanden.«

En del af forklaringen findes i forskellige retstraditioner, mener Østergård. I dansk national tradition ser dommere helst, at alt står skrevet klart i lovgivning og tidligere praksis: Har en vurdering politisk karakter, må dommerne sidde over, indtil Folketinget har taget stilling til spørgsmålet. Det står i modsætning til det EU-retlige system, hvor retsgrundlaget er vagt og kræver udfyldende fortolkning fra dommerne: deraf øgenavnene om en »politiserende« og »aktivistisk EU-Domstol«. Det er en indbygget spænding i systemet, der er dømt til at ende i konflikt, når både EU og nationalstat ønsker at tage stilling til et område.

»Nationalismen har sådan set været til stede gennem hele det europæiske projekt. Den har bare ikke fået lov at fylde. I mange år havde EU kun et relativt lille ansvar for det indre marked, men i takt med, at den europæiske integration er blevet større, samarbejdet er blevet tættere og mere forpligtende, er nationalismen blevet aktualiseret på



ILLUSTRATION: RASMUS MEISLER

ny, fordi konfliktfladen mellem EU og nation er blevet større,« siger Østergård og tilføjer:

»Det er let at være en idealistisk verdensborger, så længe beslutninger ikke går imod en selv.«

## ROD I HIERARKIET

Statsminister Mette Frederiksen kaldte den polske dom »en trussel mod hele EU-samarbejdet«, da hun ankom til EU-topmødet i Bruxelles i sidste uge. Det er let at råbe bål og brand og retsstatsprincipper mod Polen fra en høj hest, men »man bør være sig med at kaste med sten, når man selv bor i et forfatningsmæssigt glashus,« som advokat Karen Dyekjær med speciale i EU-ret skrev i et debatindlæg i Weekendavisen i sidste uge.

Vi skal nemlig blot kigge i vores egen baghave for at finde retspraksis, der som den polske dom placerer dansk grundlov over EUs øverste traktater. Det taler vi bare ikke rigtig om.

»Det er ikke noget særsyn, at en national forfatningsdomstol fastslår, at den nationale forfatning går forud for en modstridende EU-retstilstand. Det har en lang række nationale forfatningsdomstole før fastslået,« siger Jens Kristiansen, juraprofessor på Københavns Universitet, som har skrevet flere videnskabelige artikler om EU-rettens anvendelse i Danmark.

I den såkaldte Ajos-dom fra Højesteret i 2016 satte Danmark foden ned over for en afgørelse fra EU-Domstolen. En dom, der i Polen faktisk blev brugt som argumentation for at tage stilling til, om den polske forfatning står over EU.

I Ajos-sagen nægtede en virksomhed en fyrer medarbejder fratrædelsesgodtgørelse, fordi vedkommende var over 60 år og derfor allerede berettiget til arbejdsgiverbetalt pension. En dansk særregel tillod virksomheden at undlade at betale godtgørelsen. Men EU-Domstolen fastslog i 2010, at det var aldersdiskrimination og i strid med EUs beskæftigelsesdirektiv.

Alligevel valgte Højesteret at fastholde, at den

manglende betaling var i orden, og gik dermed imod EU-Domstolens vurdering.

»Det er en skelsættende dom,« siger Sune Klinge, adjunkt i forfatningsret med speciale i EU på Københavns Universitet. Klinge skrev sin ph.d.-afhandling blandt andet om Ajos-sagen.

»Højesteret sagde meget klart, at på det her specifikke og arbejdsretlige område gjaldt EUs grundlæggende princip om forrang ikke i Danmark mellem en arbejdstager og en arbejdsgiver,« siger han.

Sune Klinge peger dog på, at dommerne i Ajos-sagen ikke generelt undsagde forrangsprincippet, som det er tilfældet i den polske dom. Alligevel ser han klare paralleller mellem dem, fordi de begge skriver sig ind i suverænitetskonflikten, der i årtier har givet EU-jurister grå hår: diskrepansen mellem EUs og medlemsstaternes syn på retshierarkiet.

EUs opfattelse er kommet tydeligt til udtryk den seneste måned: »Alle EU-Domstolens domme er bindende i alle medlemsstaters myndigheder, inklusive de nationale domstole. EU-retten har forrang over national lov, inklusive forfatningsmæssige bestemmelser,« skrev Ursula von der Leyen i en pressemeddelelse dagen efter den polske dom.

Sådan ser medlemsstaterne bare ikke selv på det: De har accepteret, at EUs love og regler har forrang for almindelige nationale love, men ikke forrang for de nationale grundlove eller forfatninger.

## TYSK MARKERING

Sidste forår afsagde Tysklands forfatningsdomstol, den mest magtfulde forfatningsdomstol i Europa, en dom, der ligesom den polske dom og Ajos-sagen udfordrer EU-systemets selvbillende. Domstolen afgjorde, at Den Europæiske Centralbank med sine opkøb af obligationer efter finanskrisen, der blev gennemført for at forhindre inflation, uberettiget havde bevæget sig ind på finanspolitikens område. Forfatningsdomstolen gav Centralbanken tre måneder til at retfærdiggøre beslutningen – at foretage en såkaldt proportionalitetsvurdering – og underkendte dermed direkte EU-Domstolens kendelse, der havde godkendt opkøbet.

Den tyske sag har som Ajos-sagen også været brugt i Polens argumentation for at tage stilling til deres egen forfatnings placering i forhold til EU-retten.

I mandags var Peter Huber, der var ordførende dommer i den tyske sag, i Danmark for at udlægge afgørelsen foran Danmarks fineste juridiske parnas. Præsidenten for Højesteret lyttede med, ligesom justitsministeren også var at finde på tilskuerpladserne på Københavns Universitet.

Overskriften for oplægget var samspillet mellem EU-Domstolen og nationale domstole. Flere af Danmarks tungeste jurister, heriblandt Ombudsmanden og Udenrigsministeriets chef for EU-ret, der var blandt publikum, ville have Hubers bud på lighederne mellem den verserende sag i Polen, den tyske sag og Ajos-sagen.

»Parallellen er, at den polske forfatningsdomstol ligesom os ikke accepterer EU-rettens absolutte og ubetingede forrang. Og den parallel er der til næsten alle andre nationale domstole i EUs medlemsstater,« sagde Huber til Weekendavisen efter foredraget. Han understregede dog, at den tyske dom langtfra er lige så bred og principiel som Polens, men specifikt møntet på et enkelt område.

Men for Polen var det bestemt belejligt, at et stærkt EU-elskende land markerede sig på suverænitet, netop mens Polen og EU er i åben krig om samme. Umiddelbart efter den tyske afgørelse holdt Polens regering et pressemøde, hvor de understregede vigtigheden af den tyske dom – af at nogen sagde fra over for EU.

Det aktive bifald var beklageligt, sagde Huber flere gange under oplægget mandag. »Men en dom bliver ikke forkert, bare fordi der kommer applaus fra den forkerte side.« Huber mener, at den indbyggede spænding i EU-systemet er blevet tydeligere de seneste par år. En lys fremtid for EU-fællesskabet forudsætter derfor en ting:

»Vores venner ved EU-Domstolen i Luxemborg, ikke alle, men nogle, skal ændre deres attitude og forlade ideen om, at EU-Domstolen i alle tilfælde er den øverste domstol i Europa,« var Hubers afsluttende replik under foredraget.

Også justitsminister Nick Hækkerup, der var til stede under oplægget, har noteret sig den tiltagen-

de spænding. Han skrev i sin tid ph.d.-afhandling om EU-Domstolen og EU-retten.

»De tektoniske plader var låst. Nu er der kommet skub i dem,« sagde han efterfølgende til Weekendavisen.

»Det er interessant, fordi det giver nogle spændinger, der kan føre til noget respekt for den nationale løsning. På den anden side betyder det også, at vi risikerer at få et system, som krakelerer en smule.«

## DEN KØLIGE REALIST

Uffe Østergård mener principielt, at medlemsstaterne er blevet nationalister – på hver deres måde. Nationalismen er paradoksalt nok blevet global, en fælles tendens.

Strømningen er udtryk for en generel blindhed, mener han. Det er på en måde lidt utaknemmeligt, selvom taknemmelighed og kærlighed ikke har gang i politik, som han siger.

»Vi er blevet så stærke og rige i kraft af det fælles samarbejde. At nationerne nu er i stand til og tillader sig at trække stregen, vil jeg faktisk hævde skyldes, at det europæiske samarbejde har været sådan en succes. Det tror jeg nogle gange, vi har glemt. En rigtig krise som krig understreger vores gensidige afhængighed. Der virkede covid-19 modsat: Nationerne tog kampen hver for sig. Man taler om, at klimakrisen vil bringe os sammen, men det tror jeg ikke længere på.«

Den tidligere supereuropæer Uffe Østergård tror dog fortsat på det europæiske projekt. Men han er blevet en »kølig realist«. Det var den kølige realist, der i Weekendavisen i 2016 udtalte, at Europa for at overleve må beskytte sine ydre grænser med trådhegn, bevæbnede skibe og vagtposter.

Det er også den kølige realist, der taler, når han forklarer den nuværende regerings tilgang: »Det er tydeligt, at retorikken i Socialdemokratiet har ændret sig. Regeringen er blevet mere skamlos fortalere for den nationale interesse,« siger han.

»Det er interessant at tænke på, at Jens Otto Krag var en stor europæer, men pakkede det ind for at vinde folkeafstemningen og få Danmark med i det europæiske samarbejde. Socialdemokratiet i dag holder EU ud i strakt arm. Er der problemer, er det EUs skyld. Det er blevet lige lovlig national-euostisk.«

Når Mette Frederiksen anklages for at være EU-skeptiker, hænger det sammen med flere sager i hendes tid som statsminister: Der var debatterne om mindsteløn og grænsebevogtning, Danmarks deltagelse i den såkaldte sparebånd og statsministerens kritik af systemet i Bruxelles, hvor hun erklærede, at der var for mange ansatte, og at pengene blev brugt forkert.

Vaccineforløbet viste også sprækker i forholdet mellem statsministeren og EU, ikke mindst da S-regeringen først nægtede at sende flere penge til EU-vaccinefabrikker, hvorefter Mette Frederiksen selv rejste til Israel med den daværende østrigske kansler Sebastian Kurz for at indgå en aftale om vacciner – uden om EU. En manøvre, der vakte stor kritik i Bruxelles.

Ifølge Østergård udmønter regeringens skepsis sig dog ikke så meget i handling som i retorikken.

»Vi har modsat Polen undgået at være principielle i vores udmeldinger. Afstanden ligger primært i vores signal- og symbolpolitik. Vi er enormt pragmatiske: De økonomiske fordele ved EU er så indlysende, at der stort set ikke er nogen i Danmark, der i dag ønsker at træde ud. Så i praksis undgår vi principielt at gå på tværs. Men der siger den kølige realisme, at det faktisk kun er, fordi vi tjener på det,« siger han.

»Så de facto ligger vi tættere på Polen end på Holland. Vi sender signaler ud om, at nationalstatens suverænitet er vigtigst. Den danske pil peger i polsk retning.«

**ULÆSTE UDREDNINGER** ■ En ny magtudredning er undervejs. Men samfundsforskerne kan ikke revitalisere demokratiet.

# Folkestyrets fatamorgana

HENRIK DØRGE

KOMMENTAR

**DEMOKRATIETS TILSTAND** trænger til at blive undersøgt nærmere, og derfor skal samfundsforskere i gang med undersøge, hvilken forfatning folkestyret egentlig befinder sig i. Bag den ambitiøse målsætning står samtlige partier, og som en del af forhandlingerne om den såkaldte forskningsreserve forsøger politikerne for tiden at blive enige om, hvor mange penge der skal anvendes til formålet. Det forlyder, at regeringen vil bruge 25 millioner kroner, og at beløbet nok kan samle opbakning bordet rundt.

Granskningen, som Dansk Folkeparti har taget

initiativet til, er ment som en opdatering af Magtudredningen.

Det var et forskningsprojekt, som Folketinget satte i værk i 1997, det kastede en lang række udgivelser af sig, og slutrapporten kom i 2003. Med en bevilling på 50 millioner kroner var det samtidig en hidtil uset enkelt donation til samfundsforskningen.

Problemet var – og er velsagtens fortsat – at stort set ingen tog notits af de mange publikationer. Politisk var de ikke operationelle. Allerede i 2003 kaldte Jesper Langballe fra DF udgivelserne for »komplet ligegyldige«.

Også SFeren Aage Frandsen, der havde været en central figur i etableringen af Magtudredningen, forudså, at forskningsresultaterne ikke ville kunne bruges til så meget. Som den nok eneste MF'er havde den bredt respekterede Frandsen el-

lers læst næsten alle bøgerne: »Men jeg hører aldrig nogen referere til dem, og jeg tror heller ikke, at de får den store betydning for Folketingets arbejde.«

Forudskikkelsen ramte plet. Hans Engell, daværende leder af De Konservative og en hovedarkitekt i tilblivelsen af Magtudredningen i 1990'erne, erkendte for nylig ærligt i Altinget: »Og hvad kom der ud af de mange betænkninger? Skal jeg svare frækt og kort: Intet. Jo, måske noget, man kunne bruge i noget undervisning eller til indvortes universitetsbehov. Men i forhold til vælgerne, politikerne, medierne, samfundsdebatten – nul.«

**NU, ET KVART** århundrede senere, vil en ny generation af politikere altså repetere øvelsen. Og ligesom med den oprindelige magtudredning er afsatset fornemmelsen af, at magten siver ud af det



**Allerede i 2003 kaldte Jesper Langballe fra DF udgivelserne for 'komplet ligegyldige'.**

repræsentative demokrati; altså væk fra de folkevalgte selv. Henrik Dahl fra Liberal Alliance indrammede måske dilemmaet mest præcist, da han under debatten om sagen i foråret beskrev en følelse af afmagt: »Og det er jo lidt mærkeligt, når grundloven siger, at det er os, der har magten.«

Debatten åbenbarede, at det er en ovenud bred vifte

af emner, der ønskes belyst. For bare at nævne nogle: techgiganternes og de sociale mediers magt over den offentlige debat samt den hadske tone på nettet. Fake news. Fremmede magter, der forsøger at manipulere demokratiske valg. De tradi-

tionelle mediers rolle. Forholdet mellem folkevalgte og et tilsyneladende stadigt mere politiseret embedsværk. De politiske rådgiveres og spindoktorers fremmarch. Manglen på transparens i beslutningsprocesserne. Interesseorganisationernes skjulte indflydelse. Partiernes vigende medlems-tal. Internationale forpligtelser i medfør af konventioner og lignende, der indskrænker det nationale handlerum.

Der er alt sammen væsentlige temaer, og nyviden er naturligvis ikke at foragte. Alligevel kan det godt forudses, at også den nye magtudredning bliver en skuffelse.

Politikerne er faktisk godt selv klar over, hvor skoen trykker, og det er ikke politologer eller andre nok så dygtige samfundsforskere, der kan eller skal revitalisere demokratiet. Den opgave påhviler de folkevalgte selv.



**STIGMATISERET** ■ Folk har gennem alle tider udskammet hinanden. Med de sociale medier foregår det med hele kloden som publikum, fortæller den tyske udskammingshistoriker Ute Frevert.

# Den moderne skamstøtte

RENÉ GUMMER

INTERVIEW

Den 20. oktober 2015 kunne læsere af den tyske tabloidavis Bild finde en dobbeltside med billeder og navne på mennesker, der på deres Facebook-profil havde skrevet harske kommentarer om udlændinge i almindelighed og indvandrere i særdeleshed. »Xenofobisk og racistisk had,« kaldte Bild kommentarerne og mente, at det var grundlag nok til at offentliggøre misdæderne. Men en kvinde, hvis portræt og kommentarer var blevet afbildet, lagde sag an mod bladet for bagvaskelse: Hun ville ikke finde sig i at blive hængt op på »en søjle af skam« og udpeget offentligt som racist. Hun endte med at vinde sagen.

Tre år tidligere, i oktober 2012, kørte Shena Hardin op på fortovet for at komme forbi en parkeret skolebus i sin hjemby Cleveland i delstaten Ohio i USA. Hun blev taget af politiet og fik en bøde på 250 dollar og sit kørekort suspenderet i en måned. Men det mente dommeren alligevel ikke var helt tilstrækkeligt, så han gav Hardin en såkaldt *shame sanction* i tilgift: Hun skulle stå i to dage i byens travleste trafikkrøds med et skilt: »Kun en idiot kører på fortovet for at komme forbi en skolebus.«

Efter den første dag syntes dommeren dog ikke, at Hardin viste tilstrækkelig anger; hun stod og røg, skrev sms'er og holdt skiltet skodesløst og lavt. Under trusler om yderligere sanktioner fik Hardin næste dag skiltet op i øjenhøjde og udtalte bagefter til pressen, at hun nu havde lært sin lektie og aldrig mere ville køre på fortovet.

Det er den slags saftige eksempler på nutidig offentlig udskamning, man kan finde i den tyske historiker Ute Freverts bog *The Politics of Humiliation*. Freverts speciale er moderne tysk historie og social- og køns-historie, og hun leder desuden Max Plancks Institut for Menneskelig Udvikling og Center for Følelsernes Historie.

Bogen går gennem en række eksempler på offentlig ydmygelse, udskamning og skam fra for- og nutid og viser først og fremmest, at udskamning så sandelig ikke er et nyt fænomen, men at det dog gradvist har ændret karakter fra at være en sanktion fra en given myndigheds side til i dag i højere grad at blive brugt som magtmiddel fra private interessegrupper.

Ute Frevert vil gerne tale med Weekendavisen om udskammings historie. »Skal vi være dus?« spørger hun, og det skal vi naturligvis. Først og fremmest beder jeg Frevert om at definere forskellen på udskamning og ydmygelse.

»Lad mig først forklare, hvad de to har tilfælles,« siger hun. Og da hun er forsker, lægger hun ud med et forbehold. »Der er selvfølgelig flere former for udskamning, men det, jeg taler om her, er udskamning, hvor man efterfølgende har mulighed for at vende tilbage til sin tidligere status.«

Både udskamning og ydmygelse er planlagt, koordineret og offentligt – det er ikke noget, der sker tilfældigt eller forholder sig til den aktuelle situation, fortæller Ute Frevert.

»Tværtimod følger de nærmest et manuskript – det kan ofte virke næsten som en overordnet rituel struktur. Målet med både udskamning og ydmygelse er det samme: enten at stabilisere eksisterende magtstrukturer eller at etablere nye ved at udstille andres magtesløshed. På den måde kan det opfattes som politik: en bevidst strategi for at beholde eller få magt.«

Men der er også en forskel på de to, som eksemplerne i indledningen peger på.

»Ydmygelse handler om eksklusion, og den er permanent. Desuden drejer det sig ikke om noget, den ydmygede person har gjort, men om, hvad eller hvem vedkommende er. Det er ofte minoriteter, jøderne er det klassiske eksempel. Det drejer sig om at stigmatisere og at få dem, der udstødes, til at føle sig moralsk underlegne. Da selve synden er en integreret del af personen eller gruppen, kan der ikke laves om på det.«

Udskamning er *omvendt reintegrativ*, som det hedder på fagsprog, forklarer Ute Frevert: »Når straffen er overstået, når man har lært lektien, tilbydes den udskammede at vende tilbage til den gruppe, hvis regler han eller hun har brudt.«

Hvor de fleste mennesker har svært ved at få øje på nogen positive effekter af at ydmyge sine medmennesker for at være dem, de er, er der anderledes delte meninger om udskamning. Frevert kommer med et eksempel.

»BBCs dokumentar om offentlig udskamning i kinesiske grundskoler i 2008 delte den britiske befolkning i to. Nogle mente, at det var som at se middelalderen vende tilbage, og håbede, at Kina vil blive ramt af et lyn af oplysning. Andre syntes, at ritualerne, der altid endte med, at det udskammede barn blev inviteret tilbage som en del af klassen, faktisk slet ikke var en dårlig idé.«

## BAGLÆNS PÅ ET ÆSEL

I hvert fald er udskamningen en gammel idé, og den er blevet brugt som opdragende middel gennem flere hundrede år. Det har alle dage været – og er stadig – en del af samfundet. Endda en vigtig del, fortæller Ute Frevert.



FOTO: TONY DEJAK, SCANPIX

»Mobningen og fornærmelserne foregår på de sociale medier, hvor intet forsvinder igen. Det står der sort på hvidt i al evighed.«

UTE FREVERT  
Tysk professor og historiker



## BLÅ BOG

Professor, dr. Ute Frevert, født 1954, tysk historiker med speciale i moderne tysk historie og social- og kønshistorie. Siden 2008 har hun været administrativ leder af Max Plancks Institut for Menneskelig Udvikling og Center for Følelsernes Historie i Berlin. Har forsket og arbejdet på en række er klodens fineste universiteter. Ute Frevert har foruden *The Politics of Humiliation* skrevet blandt andet *Men of Honour: A Social and Cultural History of the Duel* og *Women in German History*.

Det er den store udfordring ved denne *cancel culture*, mener Ute Frevert: Ingen kan stilles til ansvar bagefter.

At det overhovedet kan lade sig gøre at udskamme og »aflyse« folk, skyldes først og fremmest teknologiske fremskridt: Med et klik på computeren hjemme fra dagligstuen har man potentielt adgang til flere mennesker end samtlige aviser, radioer og tv-stationer tilsammen. Et enkelt menneske kan gøre en forskel. Som for eksempel Greta Thunberg, der efter al sandsynlighed ikke ville have fået samme opmærksomhed om sin skolestrejke for klimaet, hvis hendes protest havde skullet en tur forbi en række journalistiske redaktioner, før den blev delt med verden.

Det åbner for en anden af Ute Freverts pointer.

»Folk skal jo være enige om, hvad der er skæg, og hvad der er snot. Man kan ikke udskamme nogen, der ikke mener, at de foretager sig noget forkert. Udskamning kræver konsensus.«

Et eksempel på en sådan manglende konsensus er USAs tidligere præsident Donald Trump, der om nogen i moderne historie er blevet udskammet. Men han nægter at anerkende præmissen, han kan ikke se, han har forbrudt sig mod nogen regler eller normer. Derfor virker udskamningen af ham også kun blandt folk, der i forvejen er enige om, at han burde skamme sig. Selv er han ligeglad.

»Selvom det er korrekt, at den teknologiske udvikling har gjort det lettere for helt almindelige mennesker at starte bevægelser mod det ene eller det andet og finde et publikum på de sociale medier, er selve tankegangen slet ikke ny. Mennesker, der føler sig som en gruppe, har alle dage benyttet sig af udskamning.«

Hun fortæller om en kendt sag fra England, der tydeligt viser, at det ikke altid bare har været magthavere og regeringer, der har udskammet borgerne. Den handler om en kvinde, der havde tævet sin mand. Dengang var det ulovligt at tæve sin kone, mens det modsatte ikke var nedfældet i loven, fordi det var stort set uden fortillfælde.

»Kvinden kunne ikke straffes af systemet, men til gengæld blev hun indfanget, slået gennem byen og ydmyget af byens borgere, fordi hun havde forbrudt sig mod normerne.«

»Selvom der kan peges på tallose eksempler gennem historien, hvor interessegrupper har taget sagerne i egen hånd, er vi så ikke samtidig blevet mere bevidste dels om muligheden for let eksponering af en sag, dels om, at det er blevet vigtigt at markere sig offentligt?«

»Det er klart en tendens, der ikke er set på samme måde tidligere i historien. Mange mennesker er overordentlig optaget af deres egne rettigheder i forhold til det ene og det andet, og de har den opfattelse, at de fortjener en særlig respekt fra deres omverden. Der er en narcissistisk tendens til at tage sig selv ekstremt seriøst; man opfatter kritik som en personlig fornærmelse.«

Frevert fortæller om egne oplevelser fra skolegården i 50'erne og 60'erne:

»Da jeg var barn, var der da en hård omgangstone i skolegården. Men på en eller anden måde lagde man det fra sig, når man gik hjem. Det var ikke altid lige behageligt, men det blev i skolegården, det fulgte dig ikke. I dag rammer omgangstenen unge meget hårdere. Jeg tror, det skyldes, at de dels er blevet opdraget til ikke at finde sig i noget, til, at de er enestående; dels at så meget af kommunikationen, mobningen og fornærmelserne foregår på de sociale medier, hvor intet forsvinder igen. Man kan ikke lægge det fra sig, for det står der sort på hvidt i al evighed, hvor alle kan se det.«

## DEN DÅRLIGE TONE

Der er kommet en markant anderledes fokus på netop den gode tone i dag. Vi lærer det i skolerne, taler om det ved spisebordene, får det præsenteret på tv, i reklamer, på internettet: Tal ordentligt til hinanden. Alligevel synes tonen at være blevet hårdere, mere giftig, mere personlig både på de sociale medier og i den offentlige debat. Hvordan kan det være?

»Det er nok igen et spørgsmål om synlighed – eller tilgængelighed, om du vil. Jeg er i min research stødt på tallose breve over hele Europa til kongelige, til statsledere, til borgmestre og resten af vejen nedad i statsadministration, hvor almindelige folk bruger ord, som jeg slet ikke vil gengive. Mange af de breve er virkelig grove i tonen, og det går altså helt tilbage til oplysningstiden. Men den kommunikation har jo aldrig været offentligt tilgængelig. Folk har alle dage talt sammen, skændtes og brøkket sig til og over hinanden, uden at det er blevet dokumenteret. Det er ganske anderledes i dag. Der står alle ordene mejslet ind for eftertiden.«

Der er altså ikke noget nyt i den hårde tone, og det er selvfølgelig også en individuel opfattelse, hvad der egentlig udgør en hård tone.

»Da jeg var barn, var jeg ofte sammen med min far. Han mødtes med sine kolleger og venner nede på den lokale. De havde et stambord, et *Stammtisch*, hvor de mødtes og diskuterede og talte om, hvad der nu var sket i løbet af ugen. Der blev ikke lagt fingre imellem, når der var en eller anden politiker eller chef, de mente havde gjort noget forkert. Samtalen er der som sådan ikke noget galt med, det er jo også en måde at få lukket luft ud på, men ordene er jo slet ikke beregnet på at skulle offentliggøres – og det blev de gudskelov heller ikke. Det er jo også ganske anderledes i dag. Det er meget svært at fortryde, hvis man er kommet til at sige noget forkert eller grimt i en ophedet situation, når det sker på de sociale medier.«

Hvilket leder os tilbage til kernen i udskamning: det offentlige. Det, at andre mennesker kan se dine fejl og din fornedrelse. Det skamfulde er ofte offentliggørelsen og ikke selve den handling, man bliver straffet for. Og det er absurd nok ofte forældre, der bruger udskamningen som en slags opdragelse ved at lægge billeder eller videoer på nettet af deres børn. Hvad den form for opdragelse kan føre til, ser man tydeligt i følgende eksempel fra Ute Freverts bog.

Det drejer sig om den kun 13-årige Izabel Laxamana fra Tacoma, lige syd for Seattle i staten Washington, hvis far så billeder af hende på internettet som iført sportsbh og leggings. Han havde forbudt hende at lægge billeder på internettet, og som straf besluttede han sig for at klippe hendes lange sorte hår af og filme, mens han gjorde det. Et par dage senere lagde faderen videoen op online, og den blev, som den slags ofte gør, et viralt hit i løbet af ganske kort tid. Ydmygelsen og drillerierne fra skolekammeraterne blev for meget for Izabel, der et par dage senere valgte at hoppe ud fra en bro og slå sig selv ihjel.

»Den sag viser, at selvom udskamning officielt er ved at være fortid som straf, er den offentlighed, som Facebook og YouTube tilbyder, blevet et sted, hvor man kan udstille dem, der bryder reglerne. Hvis man er teenager med lavt selvværd, har man ikke en chance. Og da slet ikke, hvis udskamningen kommer fra ens egne forældre.

Spørgsmålet er: Når vi nu opdrager vores børn til at være respektfulde over for andre, til at tale og opføre sig ordentligt, hvorfor er der så stadig mennesker, der føler det nødvendigt at udskamme andre offentligt – selv deres egne børn? Hvor kommer den trang fra?

»Ja, man kan spørge sig selv: Hvad er pointen i at udskamme andre mennesker? Hvilken effekt har det på dem? Er det et tegn på, at middelalderen lever et eller andet sted i os – selv i samfund, hvor vi lægger meget stor vægt på værdighed, anseelse og respekt? Eller har den oplyste moderne tid med de digitale muligheder skabt sin egen form for samfundsorden ved at finde nye måder at udskamme og ydmyge hinanden på?«





En kvinde med hund følger skovbrandene, der i august raserede Evia, Grækenlands næststørste ø. Regionen oplevede i sommer de værste hedeølger i dette århundrede, hvilket ifølge eksperter er direkte forbundet med de menneskeskabte klimaforandringer. Foto: Angelos Tzortzinis, Scanpix

**COP26** ■ Pandemien har kun efterladt et lille v på en jævnt opadgående udledningskurve. Intet er løst. Søndag åbner FN's 26. klimakonference i Glasgow – den er både groft overvurderet og helt uundværlig.

# At vinde langsomt er at tabe

AF CHRISTIAN BENNIKE

I skrivende stund kan jeg se, at en køjeseng på et skramlet ungdomshotel i Glasgow går for 4.000 kroner pr. nat. Jeg nåede kun lige nøjagtig selv at få fingre i en trang Airbnb-lejlighed med udsigt til en skotsk grillbar – til den nette sum af 11.000 kroner for tre overnatninger. Cirkus er i byen. De næste dage lander hvide privatfly og overfyldte eksprestog med 30.000 deltagere fra 192 lande: Boris, Leonardo, Emmanuel, Greta, Elizabeth ... Et stort gasselskab har lejet et slot uden for byen, læste jeg i går.

COP26 – FN's 26. klimakonference, som søndag begynder i Glasgow og varer de følgende to uger – er en paradoksal begivenhed: På den ene side længe imødeset som kulminationen på den grønne vækkelse, der for alvor tog fart efter hedeølgesommeren i 2018. »Et vendepunkt for menneskeheden,« som værten for det hele, Boris Johnson, i al beskedenhed formulerede det i sidste måned.

På den anden side er konferencen ikke noget særligt. Joe Biden kommer da, men han skal netop *ikke* forhandle med Xi Jinping eller Narendra Modi om klodens fremtid. Faktisk skal der slet ikke laves nye traktater eller en global aftale, for mødet var aldrig ment som et stort vendepunkt. »Glasgow er i bedste fald de små skridts konference,« som Bo Lidegaard sagde til mig forleden. Han er medstifter af Kaya, en international virksomhed, der rådgiver om grøn omstilling.

Meningen med COP26 er kort sagt, at verdens lande for første gang siden Parisaftalen i 2015 skal mødes og hæve deres nationale mål for CO<sub>2</sub>-reduktioner. Og allerede inden de første fly ankommer, har 165 lande indsendt de nye reduktionsmål, så tirsdag i denne uge kunne FN-systemet samle det hele i en computermodel og offentliggøre den store konklusion for mødet: Selv med de nye løfter – som altså kun er løfter, ikke handlinger – er kloden på vej imod en temperaturstigning på 2,7 grader i 2100. Og selv hvis man medregner alle mulige »vage og tvetydige« planer, ender vi stadig på 2,2 grader i 2100, konkluderer FN.

Det er – hvis man skal være positiv – bedre end for bare få år siden, hvor man talte om 3,5 grader. Men det er stadig langt fra målet i Parisaftalen om at »holde stigningen i den globale gennemsnitsstemperatur til et godt stykke under to grader over det førindustrielle niveau og fortsætte bestræbelserne på at begrænse temperaturstigningen til 1,5 grader«. Af samme grund er den officielle målsætning for Glasgow blødt formuleret: »keeping 1.5 alive«. Det kan man så tolke, som man vil.

Der er nok at være deprimeret over. For selv efter al den snak om »how dare you« og Fridays for Future er de globale udledninger fortsat. Ikke stagneret, ikke faldet – steget. Selv en pandemi og global nedlukning, som fik udledningen i 2020 til at falde med godt fem procent, figurerer kun som et lille v på en jævnt opadgående udledningskurve. Vi udleder allerede mere end i 2019.

Så nu handler det ikke om at afværge klimaforandringerne – det er for sent. Klimaet er allerede forandret. Nu handler det om, hvor meget varmere kloden skal være. Hvor voldsomme stormene og oversvømmelserne og hedeølgerne skal være. Hvor ofte høsten skal slå fejl, hvor langt tropesygdommene skal brede sig, hvor mange klimaflygtninge vi skal se, hvor meget havene skal stige, om man overhovedet skal kunne dyrke kaffe i Afrika og vin i Frankrig, om vi skal nå dunkle *tipping points*, hvor frosne lommer af metangas siver op af den sibiriske per-

mafrost, eller Golfstrømmen går i stå. Klimaforandringerne er ikke enten-eller, det er en skala. Og i den kamp tæller hvert eneste CO<sub>2</sub>-molekyle.

Jeg så et meme forleden dag: Tegneseriefiguren Bart Simpson er bange: »Det her er den varmeste sommer i hele mit liv,« siger han. Så kommer Homer Simpson og trøster ham: »Ja, men det er den koldeste sommer i hele *resten* af dit liv.« Det er næppe forkert.

## VERDENS SÅKALDTE LEDERE

COP26 er på en måde overvurderet. For der findes ikke et stærkt handlekraftigt centrum for hele verden. Statslederne kan ikke sætte sig sammen og »redde kloden«. Parisaftalen blev til noget, fordi den netop *ikke* var en stor juridisk bindende aftale for hele verden, sådan som man forsøgte at gøre i Kyoto – og hvem skulle også håndhæve sådan en aftale? I stedet har vi fået en slags gentlemanaftale fra Paris, hvor alle lande lover selv at sætte bindende reduktionsmål og løbende hæve dem. FN-konferencerne kan ikke det, mange tror, de kan.

Men betragtet som socialt og kulturelt fænomen er COP26 til gengæld *undervurderet*. For de næste uger diskuterer verdenssamfundet – menneskeheden, om man vil – rent faktisk det samme: klima. En strøm af rapporter og bøger udkommer, demonstrationer foregår, og hellige løfter afgives: De seneste par dage har den kommende tyske regering fortalt, at de nu »ideelt set« vil udfase kul allerede i 2030. Saudi-Arabien og Australien har begge lovet at blive klimaneutrale. Den slags udmeldinger kan man alt efter temperament se som tomme løfter, fordi saudierne jo ikke vil stoppe med at pumpe olie, eller som en kilde til håb, fordi flere og flere anerkender nødvendigheden af en grøn omstilling: Af al verdens CO<sub>2</sub>-udledning foregår tre fjerdedele nu i lande, som har lovet at blive klimaneutrale. Uden COPen var den slags udmeldinger i hvert fald aldrig kommet.

Nå, men tilbage til Glasgow, for hvad skal de 30.000 mennesker så lave i de to uger? Jo, de skal lukke nogle huller i Parisaftalen – især angående tre ting:

Hvordan vi måler og indrapporterer vores reduktioner – altså hvilke drivhusgasser tæller med, hvor meget åbenhed i opgørelserne, hvilke skemaer etc.

Hvordan verden kan handle med reduktioner – så hvis et land ikke kan nå sine mål, kan det købe reduktioner af andre lande, men hvordan?

Og endelig det sværeste: pengene. Allerede på COP15 i København i 2009 blev det besluttet, at »ulandene«, som det stadig hedder på FN-sprog, fra 2020 skulle have 100 milliarder dollar om året fra ilandene til hjælp med omstillingen. Det mål er ikke nået. Ifølge OECD har EU, USA og alle de andre ilande nu tilsammen lovet 80 milliarder dollar. Og så tæller man endda alt med – lån og donationer, penge fra pensionskasser og investeringshuse. Meget af det tages fra eksisterende udviklingsbistand. Ifølge ngo'en Oxfam, som kun medregner landenes direkte donationer, er tallet 20 milliarder. Det er udviklingslandene forståeligt nok vrede over. For hvis Vesten ikke engang lever op til det, de lovede for et årti siden, hvorfor så overhovedet forhandle?

Og det virker jo også totalt vanvittigt. At det største problem for det globale klimadiplomati er, at de rige lande ikke tilsammen kan finde 100 milliarder dollar om året, når vi samtidig lever i en verden med historisk lave renter og kvantitative lempelser.

Så det er ikke forkert, når Greta Thunberg snerrer ad verdens »såkaldte ledere« og kalder den globale klimapolitik for »bla

bla bla«. For vi *har* jo ikke løst noget endnu. Men man kunne også sige det modsatte: at det er utroligt, at verdens statsledere flyver til Glasgow for at diskutere et problem, som er dyrt og næsten umuligt at løse, som rækker langt ud over deres politiske mandatperioder, som skaber smerte på kort sigt for at få vinding på langt sigt. Den slags burde være politisk umuligt.

Det passer jo heller ikke, at »vi ikke har forstået, hvor vigtigt det her er«, som Inger Andersen, der er generaldirektør i FN, fnysende sagde i P1 tirsdag (det store »vi« omfattede angiveligt ikke hende selv). Det er ikke dumhed, der er problemet, problemet er, at hele den globale politiske økonomi med olie, gas og kul som billige og stabile energikilder nu skal omlægges på ganske få år. Det har ingen samfund prøvet før. Det vil skabe sociale spændinger og geopolitiske konflikter. Alligevel kommer 100 statsledere til Glasgow.

»Det er ikke en rimelig forventning til en FN-konference, at den kan levere en løsning på noget så komplekst,« siger Bo Lidegaard. »Selv hvis det går godt med små og meningsfulde resultater, vil mange føle, at konferencen slet ikke har levet op til målet om to eller 1,5 grader, så mange vil se det som en fiasko. Og de har jo ret i, at Glasgow ikke bliver et vendepunkt. For verdens lande er ikke klar til at træffe de beslutninger, som ville kunne løse problemet.«

## TIDENS PROBLEM ER TID

Det er dilemmaet. Selv hvis det på papiret går godt, kan Glasgow blive fortællingen om »et nyt København: om et vendepunkt, som aldrig blev. Og som Bo Lidegaard siger:

»Det kan føre til en yderligere radikalisering af den grønne bevægelse, der allerede nu taler om forræderi. Så får vi en mere polariseret debat, og det kan i sig selv skabe fragmentering og måske også nogle nye aktionsformer, som kan vende mainstreamvælgere mod klimasagen.«

Paradokset er bare, at det samtidig er dette misforhold mellem forventninger og resultater, som lige nu driver de store forandringer. Jeg forsøger altid at spørge folk, der arbejder professionelt med klima, hvad der giver dem håb – mit indtryk er, at den slags mennesker ofte er optimistiske af natur. »Det *skaw!* man være for at arbejde med det her,« som en kilde sagde til mig forleden.

Og lige nu siger de næsten allesammen det samme: at der sker så meget på så mange niveauer. Byer, kommuner, banker, forskere, virksomheder, borgere ... Mandag bestilte biludlejningsfirmaet Hertz 100.000 Teslaer for at elektrificere sin flåde. Tirsdag fortalte en af verdens største pensionsfonde, hollandske ABP, at de ikke længere vil have sorte aktiver og sælger for 15 milliarder euro af dem. Den Europæiske Centralbank laver grønne analyser, før de udlåner penge. Og se på Kina: På et årti er kommunistpartiet gået fra at modsætte sig al snak om reduktioner til nu at melde helt klart ud: Kinas udledninger skal toppe »senest« i 2030 og stoppe helt »senest« i 2060. De vil ikke opføre nye kulkraftværker i udlandet, og deres reduktioner begynder i dette årti. Og som en diplomat sagde til mig forleden: »Når Kina siger noget så klart, så ved vi, at de leverer.«

Det kunne alt sammen være en smuk fortælling om den globale offentlighed og menneskehedens kollektive rationalitet, hvis det ikke var for én ting: tid. For som den amerikanske forfatter Bill McKibben har bemærket om klimaforandringerne: At vinde langsomt er det samme som at tabe. Og det er stadig det store problem, også i Glasgow.

**COP26** ■ EU ønsker en grøn omstilling nu. Men autoritære magter tager sig dyrt betalt.

## Grønt appeasement



AF ANNA LIBAK

**I VESTEN ØNSKER** man sig en grøn omstilling af verden i en fart, men et dilemma træder stadig tydeligere frem: Selv hvis USA og EU lykkes med at nå deres allermest ambitiøse reduktionsmål, kan det ikke bremse klimaforandringerne. Hvis ikke Kina, der udleder mere end USA og EU tilsammen, eller Indien og Rusland, der kommer på en tredjeplads og fjerdeplads over verdens største CO<sub>2</sub>-udledere, også seriøst nedbringer deres udslip, så batter det simpelthen ikke nok.

Og som den britiske historiker Niall Ferguson skriver i en artikel i Bloomberg, er Kina ingen klimaduks:

»Intetsteds i verden er afstanden mellem ord og handling større. I 2003, da Greta Thunberg blev født, stod Kina for 22 procent af den globale CO<sub>2</sub>-udledning. Sidste år var tallet 31 procent. Dets kulforbrug er steget fra 36 til 54 procent. Sagt på en anden måde: Kina er ansvarlig for 64 procent af den 32 procents stigning, der er sket i udslippet siden 2003, og 93 procent af 39 procentstigningen i det globale kulforbrug. Ligesom kirkefaderen Augustin vil Xi (Kinas præsident, *red.*) gerne leve dydigt, bare ikke lige nu.«

**SÅ HVAD SKAL** mon til for at overtale Kina til at oppe sig?

Ja, det har den kinesiske udenrigsminister sådan set allerede gjort klart over for Bidens klimaforhandler John Kerry i september, hvor Wang Yi lod forstå, at samarbejde om klimaet var betinget af, at USA begyndte at behandle Kina anderledes respektfuldt. Med andre ord: Hvis USA blander sig uden om Taiwan, Hongkong, uighurerne, Det Sydkinesiske Hav, Huawei og coronavirussens udspring, ja, så vil Kina vise sig anderledes fremkommelig. Den opfordring har amerikanerne foreløbig siddet overhørig, faktisk har Biden siden skærpet retorikken med udtalelsen om, at USA militært vil komme Taiwan til undsætning i tilfælde af krig.

Meget muligt er det årsagen til, at Kina i modsætning til de fleste andre lande i COP26 ikke har udmeldt nye skærpede nationale klimamål forud for topmødet i Glasgow, som der ellers er lagt op til. Ligesom det formentlig er årsagen til, at Xi Jinping ikke vil sige, om han kommer til topmødet. »Bolden ligger på amerikanernes banehalvdel,« som den kinesiske udenrigsminister ifølge Financial Times udtrykte det.

**TIL GENGÆLD** er der ingen tvivl om, at Ruslands præsident Vladimir Putin ikke kommer. Det har han klart tilkendegivet med henvisning til, at det ikke er forsvarligt under en coronapandemi, da han i givet fald skulle ledsages af en større russisk delegation.

Men i lighed med den kinesiske ledelse er heller ikke Putin sen til at udnytte Vestens brændende ønske om en grøn omstilling.

Lige nu befinder EU sig i en energikrise, blandt andet som følge af, at EUs egen produktion af gas og kul er faldet betragteligt som led i udfasningen af fossile brændstoffer. På sin årlige sikkerhedskonference i Valdai forsikrede Putin, at Rusland inden årets udgang gennem Nord Stream 2 ville kunne levere ikke mindre end 55 milliarder kubikmeter gas, hvis altså bare Tyskland og EU-Kommissionen fluks gav tilladelse til at tage den i brug. Det fremgik, at al den ekstra gas ikke ville tilflyde europæerne gennem de øvrige linjeføringer; nej, det skulle netop være gennem den omstridte Nord Stream 2.

Putin bedyrede dog samtidig, at han så absolut anser Rusland for en af klimakampens stødtropper: Han har ligesom Kina meldt ud, at Rusland vil være CO<sub>2</sub>-neutralt i 2060. Om det ligesom for Kinas vedkommende betyder, at Rusland sagtens kan tænkes at øge sine udledninger frem mod 2030, melder historien foreløbig intet om. Men det er sigende, at Putin også benyttede Valdai-konferencen til at tage afstand fra EU-Kommissionens arktiske strategi, der lægger op til, at naturressourcer i Arktis ikke skal udvindes. Det afviste han blankt: Rusland har skam tænkt sig at udvinde gas, olie og kul i Arktis i såvel eget territorialfarvand som den eksklusive økonomiske zone – 200 sømil fra kysten.

På samme vis tog Putin skarpt afstand fra drøftelser i EU om importtold på fossile brændstoffer, som han anså for at være et konkurrenceforvridende tiltag. Man kan altså roligt regne med, at Putin, der i halvfemserne skrev en ph.d.-afhandling om naturressourcernes betydning for Ruslands indflydelse i verden, ikke forestiller sig, at den grønne omstilling kommer til at gøre Rusland fattigere. Tværtimod henlede han opmærksomheden på, at gasfyrede godtningsfabrikker i EU havde måttet indstille produktionen på grund af energikrisen, men at Rusland heldigvis er klar til at eksportere såvel højkvalitetsgødning som fødevarer til verdensmarkedet.

På den baggrund er det måske værd at overveje i EU, om udfasningen af vores egen produktion af gas og olie kan gå for stærkt: Nemlig så stærkt, at vi i stedet for klimaaet hjælper autoritære magter som Kina og Rusland.



**PORTRÆT** ■ En stridslysten og exceptionelt kompetent økonom. Finansminister Magdalena Andersson kåres i den kommende uge som de svenske socialdemokraters nye partileder. Men hun kan have sit knurrende gemyt imod sig, når hun skal forsøge at tage over som landets statsminister.

# Den hårde finansdame

AF JOAKIM JAKOBSEN

De svenske socialdemokrater måtte vente fem uger på svar fra finansminister Magdalena Andersson. Men så var hun også så godt som kronet. Den 22. august meddelte statsminister Stefan Löfven, at han vil trække sig som partileder efter ni år på posten. Først 29. september, da samtlige 26 partidistrikter havde tilkendegivet deres uforbeholdne støtte, meddelte finansminister Andersson, at hun stiller sig til rådighed som partileder – og dermed bliver Sveriges næste statsminister, hvis Riksdagen godkender hende senere i november.

Kåringen ved partikongressen i den kommende uge i Göteborg bliver altså en festlig formalitet. Iagttagere har påpeget, at Socialdemokraterne skal tilbage til den bevægede tid efter mordet på Olof Palme i 1986, hvor Ingvar Carlsson blev udpeget som efterfølger, for at se en tilsvarende opbakning til en ny partileder.

Efter den runde, favnende fagforeningsboss Stefan Löfven er det et ganske andet gemyt, en knurrende og stridslysten personlighed, som nu skal lede det skrantende arbejderparti. Som Magdalena Andersson frejdigt svarede i 2017, da dagbladet Dagens Nyheter spurgte, hvad der var det sjoveste ved at være minister: at bestemme.

Hun uddybede: »Det er jo derfor, man er med i politik. Man vil have magt. Og bestemme. Jeg er ikke gået ind i politik for at holde akademiske seminarer.«

Magdalena Andersson er den længst siddende kvindelige finansminister i verden, og som fagøkonom nyder hun respekt langt ind i de borgerliges rækker. Til gengæld kan hendes facon virke unødvendigt studs på forhandlingspartnere. En liberal modpart, Emil Källström, tidligere finansordfører for Centerpartiet, har sagt til Sveriges Television: »Hun er tydelig og ligefrem i alle situationer. Når hun mener, at hun har ret, og at modparten tager fejl – hvilket hun i princippet altid gør – gør hun det meget klart. Der findes folk, som tager det ilde op, og så kan der opstå dårlig stemning.«

Der opstod i den grad dårlig stemning i 2015 under en debat i Riksdagen – om EU-fonde, af alle emner. Oprinet ligger stadig på YouTube i flere udgaver og viser en knarvorn Andersson i fuldt kampberedskab. Magdalena Andersson blev så harm over påstande fra talerstolen, som hun fandt fejlagtige, at hun ville have Riksdagens formand til at skride ind mod dem som brud på ordensreglerne. Dagens mand i formandsstolen, den moderate Tobias Billström, replicerede, at han naturligvis ikke kunne gribe ind i parlamentets helt normale udveksling af synspunkter. Andersson fortsatte med syltigt mundhuggeri, hvorefter Billström udbrød: »Jeg vil anbefale finansministeren ikke at give sig til at kæfte op mod Riksdagens præsidium!«

## ELITESVØMMER PÅ ELITESKOLER

Magdalena Andersson er født 1967 og opvokset i Uppsala. Hendes mor var skolelærer, hendes far lektor i statistik ved Uppsala Universitet. Som stor pige var Andersson elitesvømmer og vandt to gange guld i brystsvømning ved de svenske ungdomsmesterskaber, før hun sluttede som 14-årig.



På vej mod magtens øverste tinde. Nationalekonomen og statsministeren in spe Magdalena Andersson styrer et pressemøde om udsigten for de svenske finanser i 2021. Foto: Claudio Bresciani, Scanpix

I gymnasiet meldte hun sig ind i det socialdemokratiske ungdomsforbund, hvorefter hun i 1987 indledte sine økonomistudier ved Handelshögskolan i Stockholm. Handelshögskolan er en elitinstitution, som med strengt fokus på nationaløkonomi frem for andre samfundsvidenskabelige discipliner har leveret adskillige ministre, statssekretærer og toppolitikere.

Handelshögskolan var i Magdalena Anderssons tid kraftigt domineret af borgerlige studerende, men præget af et åbent debatmiljø. En af hendes ældste og bedste venner er således Mikael Sandström fra samme årgang. Sandström var aktiv i Moderaternas ungdomsforbund og blev siden fi-

nanspolitisk rådgiver for tre konservative partiledere på striben.

»Hun er ganske let at forstå,« udtalte Mikael Sandström i september til Svenska Dagbladet. »Jeg opfatter hende som klassisk socialdemokrat. Hun går ind for høje skatter og radikal fordelingspolitik, og hun er imod friskoler. Jeg mener naturligvis, at hun tager fejl, og det har vi diskuteret mange gange.«

Magdalena Andersson tog afgangseksamen i 1992 med et speciale om chilenske forhold, efter at hun havde været på studierejse til landet. Ifølge Svenska Dagbladet var en anden af deltagerne på studierejsen den jævnaldrende Richard Friberg. De to blev et par, fik to børn og giftede sig i

2000. Og i dag er Richard Friberg såmænd professor ved Handelshögskolan.

Senere var Magdalena Andersson en tur på Harvard University og gav sig i kast med at skrive afhandling. Men i 1996 blev hun trukket ind i den politiske verden, da den nytiltrådte statsminister Göran Persson – indtil da selv finansminister – hentede Andersson ind i regeringskansellet som sagkyndig.

Under den borgerlige Reinfeldt-regering 2006-2014 forlod Andersson igen politik og blev direktør for Skatteverket. I 2012 lokkede Stefan Löfven hende tilbage som Socialdemokraternas økonomisk-politiske talsperson, og i 2014 blev hun valgt til Riksdagen. Siden har Magdalena Andersson været Sveriges finansminister.

## PRÆGET AF EN KRISETID

Årene under Göran Persson fik stor betydning for den unge økonom. Svenska Dagbladet har således betegnet Magdalena Andersson som »det sidste barn af 1990erne i svensk toppolitik«. Det var sparetid og krisetid i Sverige, hvor 25 øre af hver eneste krone i statskassen gik til at betale af på statsgælden. For Magdalena Andersson blev det en afgørende erfaring: aldrig igen. Livremstiderne i 1990erne gav hende en forsigtig og lidt gammeldags grundholdning i finanspolitikken: Der skal være penge i kassen, før man kan rende og bruge af dem.

I maj i år udtalte Anders Borg, hendes Moderatforgænger som finansminister, sig yderst positivt om Magdalena Anderssons statsfinanser. Dog kunne Borg godt tænke sig en lidt mere ekspansiv linje efter pandemiedlukningen. Anderssons refleks var at holde igen: »Man kan ikke ansætte en sygeplejerske for lånte penge. Man kan ikke opbygge gæld i al evighed for at betale hendes eller hans løn. Du er nødt til at have finansieringen på plads,« udtalte Andersson til Svenska Dagbladet.

Når det gjaldt en mere offensiv skattepolitik, for eksempel Anderssons løfter om øget kapitalskat, var den liberalkonservative Anders Borg egentlig ikke så bekymret: »Det, Magdalena Andersson siger, tror jeg mere er rettet til partiets indre liv.«

Denne opfattelse deles af venstrefløjen, også venstrefløjen i Socialdemokraterne. Daniel Suhoen, leder af en tænketank under fagbevægelsen, advarede således i sidste uge i Aftonbladet om, at Magdalena Andersson vil se stort på »verdens hurtigst voksende indkomstløfter«.

Suhoen stillede, lettere fortegnet, en række andre partiledere op mod deres hjertesager: »Vi kan stole på, at Kristersson vil sænke skatterne for de rige. Vi kan stole på, at Åkesson vil stoppe indvandringen. Vi kan stole på, at Dagostar vil stoppe profit på velfærden. Vi kan stole på, at Löf vil meje den fjeldnære skov ned. Men tror selv de mest forbenede socialdemokrater på, at Magdalena Andersson vil gøre noget ved uligheden?«

## NY ROLLE MED NYE KRAV

Svenskerne kan imidlertid godt lide Anderssons bestemte facon og hendes konservative håndtering af statskassen. I september viste en Novus-undersøgelse for Sveriges Television, at 45 procent nærer stor tillid til Magdalena Andersson – en klart højere andel end for nogen anden partileder, med 37 procent til Stefan Löfven, 29 procent til Moderaternas Ulf Kristersson og 27 procent til Sverigedemokraternas Jimmie Åkesson.

Ingen tvivler altså på Anderssons kompetencer. Til gengæld peger en række iagttagere og kolleger på, at hendes intensitet, både fagligt og personligt, kan stå i vejen, når makroøkonomen Andersson nu skal dække bredere og sikre samarbejde i Riksdagen.

Som lederskribent Petter Birgersson konstaterede i det liberale Kristianstadsbladet: »Hun skal træde ud og møde et Sverige, hvor bandekriminalitet, bombesprængninger og mord med skydevåben er en del af hverdagen. Hun skal gøre det klart, hvad hendes parti og regering vil stille op i forhold til integration og kultursammenstød. Hun skal opbygge en energipolitik, som kan forene stabilitet med kraftigt reduceret kernekraftproduktion. Hun skal sørge for at sikre Sveriges beredskab mod angreb i alle moderne aftapninger, fra it-angreb til militære trusler.«

I Riksdagen arver Magdalena Andersson en kompliceret mandatsammensætning. Gennem syv år har det krævet al Stefan Löfvens velvilje, til tider



**Livremstiderne i 1990erne gav hende en forsigtig og lidt gammeldags grundholdning i finanspolitikken: Der skal være penge i kassen, før man kan rende og bruge af dem.**

i decideret ydmygende grad, at holde sammen på et regeringssamarbejde, der strækker sig fra det liberale Centerpartiet til Vänsterpartiet – yderligere besværliggjort af Centerparti-leder Annie Lööfs krav om, at Vänsterpartiet på linje med Sverigedemokraterne skulle holdes uden for indflydelse.

Her kan Magdalena Anderssons gemyt blive en hæmsko. En unavgiven kilde, som tidligere har tilhørt den socialdemokratiske top, udtalte i september til Sveriges Television: »Magdalena Andersson er

meget hård. Hun og Annie Lööf går ikke godt i spænd.«

Forholdet mellem den folkelige Lööf og den selvbevidste Andersson er efter sigende så betændt, at Stefan Löfven under regeringsforhandlingerne i januar 2019 så sig nødsaget til at skifte Andersson ud som forhandler og i stedet sende indenrigsminister Mikael Damberg ind til Centerpartiet.

På den anden side er Magdalena Andersson langt friere end Löfven til at danne nye alliancer. »Vælgerne ved endnu ikke rigtig, hvor hun står,« fastslog lederskribent Petter Birgersson i Kristianstadsbladet. »Ingen ved, hvordan hun vil håndtere konflikter i sit eget parti eller med andre partier, såvel dem, hun hidtil har samarbejdet med, som dem, som hendes forgængere absolut ikke har villet samarbejde med. Det vil ikke overraske denne lederskribent det mindste, hvis de kommende ti år vil byde på politiske alliancer, som mange i dag anser for utænkelige.«

Foreløbig står Magdalena Andersson med en spækket og spændende kalender. Efter næste uges kåring som partileder skal hun sørge for ikke at få et flertal imod sig i Riksdagen, så hun kan blive Sveriges nye statsminister. Dernæst skal hun manøvrere sin finanslov frem blandt fordringsfulde og vildt splittede støttepartier. Og om bare ti måneder skal Andersson lede sit parti i et riksdagsvalg, hvor de to blokke lige nu står helt lige.



SATELLIT

## Tyrkisk zigzag

Den tyrkiske præsident, Recep Tayyip Erdoğan, vakte i sidste weekend opsigt ved at erklære ambassadører fra ti vestlige lande, heriblandt Danmark, USA, Tyskland og Frankrig, persona non grata, altså uønskede i Tyrkiet.

Ambassadørernes brøde var, at de i en fælles erklæring opfordrede Tyrkiet til at løslade menneskeretsforkæmperen og filantropen Osman Kavala, der har siddet fængslet uden rettergang og dom i nu fire år. Kavala er af det tyrkiske regime beskyldt for at have finansieret det fejlslagne kupforsøg mod Erdoğan i 2016. Erdogans udvisningsordre fik straks den tyrkiske lira til at dykke til et nyt rekordlavt niveau. Liraen har alene i år mistet over 20 procent af sin værdi.

Efter at de ti landes ambassader mandag udsendte en erklæring på Twitter om, at de sandelig havde tænkt sig at overholde Wien-konventionen om diplomatiske relationer – der blandt andet fastslår, at udsendte diplomater ikke må blande

sig i værtslandets interne affærer – erklærede Erdoğan sig tilfreds, og krisen blev afblæst. Episoden understreger, som Financial Times skriver på lederplads, »i hvilken alarmerende grad tyrkisk politik nu afhænger af en stadig mere autoritær – og uberegnelig – leder.« *ony*

## Polsk pigtrådsgrænse

Polen vil nu øge antallet af soldater ved grænsen til Belarus til i alt 10.000 i et forsøg på at dæmme op for den migrantbølge, Belarus' diktator, Aleksandr Lukasjenko, sender ind over grænsen, meddelte den polske forsvarsminister, Mariusz Blaszczak, mandag.

Lukasjenko har nu i flere måneder brugt migranter fra lande som Irak, Syrien, Afghanistan og Yemen som instrumenter til at destabilisere nabolandene Letland, Litauen og Polen. Det sker som modreaktion på EU-landenes indførelse af sanktioner mod Lukasjenko-regimet efter omfattende svindel ved det belarusiske valg sidste år.

Polen er også begyndt at opsætte et pigtrådshegn langs den 400 km lange grænse til Belarus, og det polske parlament har bevilget 350 millioner euro (2,6 milliarder kroner) til opførelse af en egentlig grænsemur.

Menneskeretsorganisationer anklager den polske regering for i strid med konventioner og EU-regler at skubbe migranter tilbage til grænsezonen mellem Polen og Belarus, hvor de opholder sig under umenneskelige forhold. Syv migranter vides at være døde som følge af kulde og ubehandlede sygdomme, og det frygtes, at antallet vil stige med vinterens komme. *ony*

## Jernladyens skyld

Lederen af Glasgows byråd, Susan Aitken fra Skotlands Nationale Parti (SNP), har beskyldt den afdøde konservative premierminister Margaret Thatcher for at være skyld i byens problemer med rotter og snavs. Det skete under et møde i Westminster-parlamentets Skotland-komité mandag, hvor Aitken blev grillet om problemer

ne med at gøre Glasgow præsentabel forud for COP26, der starter på søndag.

Blandt andet cirkulerer der billeder på de sociale medier af rotter i gaderne på grund af overfyldte skraldespande og efterladt storskrald.

Aitken måtte også indrømme, at to skraldemænd er kommet på hospitalet efter »kontakt med rotterne«. Hun forsvarede sig dog med, at »alle byer har rotter«, og forklarede, at byen stadig kæmper med efterdønningerne af lukningen af sværindustrien i 1980'erne.

»Mange af problemerne er en arv fra vores postindustrielle fortid, hvor Thatchers regering vendte Glasgow ryggen og lod forsømte lokalsamfund sejle i egen sø,« sagde hun – en forklaring som »Jernladyens« nuværende partikolleger dog ikke købte.

»Vi har hørt mange undskyldninger fra Susan Aitken i de seneste måneder, men at Margaret Thatcher skulle være skyld i den nuværende tilstand af Glasgows gaders slår dog alt,« sagde den konservative parlamentariker Sandesh Gulhane. *rod*



**Siden pandemiens udbrud er den russiske overdødelighed kommet op på omkring svulmende 800.000, så Rusland er de facto et af de lande, hvor coronaen har ramt allerhårdest.**

## Putin lukker ned

Flere lande lukker ned på grund af stigninger i antallet af covid-19-smittede. Selv i Rusland er Vladimir Putin nået frem til, at han bliver nødt til at gøre det. Den russiske præsident har ellers undgået at bruge nedlukninger siden foråret 2020, efter

det dengang gik ud over hans popularitet. Men fra 30. oktober og frem til 7. november sender han altså russerne hjem i forsøg på at knække smittekurven.

I skrivende stund registrerer russiske myndigheder officielt omkring 1.100 coronadøde pr. dag, mens den uafhængige, uofficielle – og mere troværdige – overdødelighedsstatistik vidner om, at der hver dag dør cirka 3.000 covid-19-smittede rusere. Siden pandemiens udbrud er den russiske overdødelighed kommet op på omkring svulmende 800.000, så Rusland er de facto et af de lande, hvor coronaen har ramt allerhårdest.

I Verdenssundhedsorganisationens opgørelser er verdens største land dog kun officielt noteret for cirka 235.000 coronadøde. Pr. indbygger er denne officielle dødelighed betydeligt lavere end den tilsvarende dødelighed i vestlige lande som Frankrig, Italien og USA. Statsmediernes markant underdrevene coronafortælling formodes at bidrage til, at rigtig mange rusere fortsat ikke tager pandemien alvorligt. *ankaz*



**RIGTIGE VENNER** ■ Danmark er ikke det eneste land, der har planer med Rwandas præsident, Paul Kagame. Mens vi drømmer om et asylcenter, hjælper han Frankrig med at beskytte kontroversielle, økonomiske interesser.

# Vor mand i Afrika

ANNE KIDMOSE

DA RES SALAAM – Paul Kagame er 64 år, men han har en rank holdning som en ung soldat. Af sine fjender bliver han kaldt en tyran og et rovdyr på jagt efter frie medier. Af sine venner beskrives den rwandiske præsident som en visionær leder, en rigtig handlingens mand. Og det er i den sidstnævnte, venligsindede gruppe, at man skal finde den danske regering, der det seneste halve år har ligget i pendulfart mellem København og Kigali.

I april rejste udlændingeminister Mattias Tesfaye og udviklingsminister Flemming Møller Mortensen på besøg hos Kagames regering i hovedstaden Kigali for at diskutere muligheden for et modtagecenter for asylansøgere i Rwanda. Siden da er forholdet mellem Kigali og København blot blevet varmere. I slutningen af september kunne Altinget berette, at en delegation af danske embedsfolk fra Udlændinge- og Integrationsministeriet var på besøg i Rwanda. I sidste uge skrev Jyllands-Posten, at den danske regering vil donere 250.000 coronavacciner til Rwanda.

Endelig var udenrigsminister Jeppe Kofod i denne uge til udenrigsministerrøde mellem EU og Den Afrikanske Union i Kigali. Her ville han blandt andet »adressere årsagerne til irregular migration og få håndteret det« sammen med sine rwandiske kolleger, sagde han til Ritgau.

Hvis Rwanda og Danmark bliver enige om at etablere et modtagecenter for asylansøgere et sted i Rwandas grønne, bakkede landskab, vil det være en stor sejr for den danske regering, men hvad får Rwanda egentlig ud af det?

Rwanda-analytikere peger på, at det dansk-rwandiske venskab er en del af et større skifte i rwandisk udenrigspolitik. USA og Storbritannien har traditionelt været de største bistandsgivere efter folkedrabet i 1994, men det seneste år er de begyndt at forholde sig mere kritisk til Kagame-styrets forfølgelse af kritikere.

»Det er et slags skifte, hvor Rwanda kigger mod den fransktalende verden og måske også mod Danmark for at finde nye allierede. Kagame har altid været rigtig god til det. Når han fornemmer, at han har mistet venner, så ændrer han ikke sin opførsel, men finder nye venner i stedet,« siger Michela Wrong, der er forfatter til bogen *Do Not Disturb: The Story of a Political Murder and an African Regime Gone Bad* om forfølgelse og mord på rwandiske dissidenter uden for Rwandas grænser. Titlen er en reference til mordet på Kagames tidligere spionchef og nære ven, Patrick Karegeya. Han ragede uklar med sin chef, og i 2014 blev han fundet død på et hotelværelse i Sydafrika. Morderne havde hængt et »Do Not Disturb«-skilt på hotelværelsets dør.

Wrong er i sagens natur Kagame-kritiker, men i analysen af Rwandas udenrigspolitiske strategi bliver hun bakket op af Phil Clark, der er professor i international politik på SOAS University i London.

»Jeg tror, at Rwanda vurderer, at der er risiko for, at Storbritannien og USA vil ændre deres holdning til udviklingsbistanden, så derfor vil de have en forsikringspolice. Det er dér, Dan-

mark og Mozambique kommer ind i billedet. For Rwanda handler det om at genopbygge forholdet til Frankrig og at opbygge et helt nyt forhold til Danmark som et nyt økonomisk og diplomatisk udsyn,« siger Phil Clark.

## FRANSK FORBRØDRING

Hvad har Frankrig og Mozambique med sagen at gøre, spørger De måske. Forholdet mellem Rwanda og Frankrig har været forkvaklet i årtier, fordi Frankrig støttede det rwandiske hutu-regime, der planlagde folkemordet på omkring 800.000 tutsier og moderate hutuer i 1994. Men den anspændte stemning er begyndt at lette, og det har en del at gøre med en islamistisk oprørsgruppe i det nordlige Mozambique. Mere om det lidt senere.

Den franske forbrødring viste sig nemlig første gang en måned efter, at Mortensen og Tesfaye i april havde udvekslet albuehilsner med den rwandiske junior-udenrigsminister i Kigali. Den 27. maj kom den franske præsident Emmanuel Macron så til Kigali, og i en symbolsk tale anerkendte han, at Frankrig bar et ansvar for folkemordet grundet støtten til det daværende regime.

En rigtig undskyldning blev det ikke til fra Macron, men Kagame kaldte alligevel Macrons ord for »mere værdifulde end en undskyldning«. Foruden sine forsonende ord kom Macron til Kigali med en hjælpepakke til blandt andet skoler og hospitaler på omkring 3,7 milliarder kroner.

Og så, den 9. juli landede 1.000 af Kagames specialtrænede styrker i Mozambiques nordlige Cabo Delgado-provins, der i

fire år har været hjemsted for et islamistisk oprør mod den mozambiquiske regering. Oprørerne har terroriseret lokalbefolkningen og fordrevet omkring 800.000 mennesker. Selv russiske lejesoldater bestilt af den mozambiquiske regering har ikke kunnet stoppe konflikten, der ifølge flere forskere har rod i mange års marginalisering og fattigdom i udkantprovinser.

Men provinsen er også hjemsted for den største forekomst af naturgas i Afrika, som det franske energiselskab Total har investeret massivt i at udvinde. Det har fået en del iagttagere til at antage, at det er Frankrig eller måske Total selv, der finansierer den rwandiske mission i Mozambique.

Total måtte trække sig ud af området i april, efter oprørere angreb en by kun få kilometer fra selskabets gasprojekt. De rwandiske styrker har på rekordtid fordrevet oprørerne fra områderne nær Totals investeringer. Selskabet selv afviser at have finansieret den rwandiske indsats, og den franske regering er tavs. Rwandas præsident, Kagame, har derimod sagt, at missionen er fuldt ud betalt af Rwanda selv.

Det kan være en sandhed med modifikationer, mener Michela Wrong.

»Det er værd at lægge mærke til den hjælpepakke på 500 millioner euro (3,7 milliarder kroner, red.), som Frankrig tilbød. Det er umuligt at bevise, men jeg er sikker på, at Macron og Kagame diskuterede situationen i Mozambique, da Macron fløj til Rwanda for offentligt at læge sårene. Du kan se det som en byttehandel. Så måske betaler Rwanda faktisk for indsatsen, men det er ikke svært at forestille sig, at Frankrig signalede, at indsatsen ville være en del af et nyt givende forhold



Præsident Kagames specialtrænede soldater i Rwandas hovedstad, Kigalis, lufthavn. Deres rejsemål var Mozambique, hvor de i juli hjalp det østafrikanske land – og Frankrig – med at nedkæmpe et islamistisk oprør i Cabo Delgado-provinsen. Foto: Jean Bizimana, Scanpix

mellem de to lande,« siger Michela Wrong og understreger, at det er spekulationer.

Hvor end pengene kommer fra, så løser Rwanda et stort problem for både Frankrig og Mozambique, der begge er interesseret i, at gasudvindingen i Cabo Delgado bliver en god forretning, mener professor Phil Clark. Det er slet ikke tilfældigt, at de effektive rwandiske soldater er landet netop dér.

»Den del af Cabo Delgade er vigtig for Frankrig, men også for Mozambique, for når alt kommer til alt, så er der én ting, som Mozambique er mest bekymret for. Ja, der er et oprør, og ja, der er civile dødstal, men det her handler grundlæggende om økonomi. Mozambiques regering står til at tabe milliarder af dollar i potentiel indtjening, hvis oprøret fortsætter,« siger Phil Clark.

## EN MEGET NYTTIG VEN

Rwandas egen officielle grund til at være til stede militært i Mozambique handler om landets historie og følelsen af at blive ladet i stikken af det internationale samfund under folkemordet i 1994. Derfor tager Rwanda nu et ansvar for at beskytte andre civile i Afrika, lyder argumentet fra Kigali. Men missionen er også en gylden mulighed for Kagame, påpeger Michela Wrong.

»Siden Afghanistan-krigen ved vi, at intet vestligt land vil lade deres soldater dø et sted som Cabo Delgado, så de vil ikke sende hvide soldater til kampe i Afrika. Kagame spiller et kort, som han har spillet mange gange før, nemlig: 'Jeg kan være Afrikas politimand. Mine tropper er blandt de bedste i Afrika, og jeg kan indsætte dem med kort varsel.' Ved at gøre det i Mozambique løser han også Vestens problem, fordi Vesten er bekymret for islamisk opstand i Sahel, Congo og Mozambique,« siger Michela Wrong.

Kagame er enormt god til at demonstrere, hvor nyttig en ven han er for Vesten, mener Wrong. Og det får historierne om hans forfølgelse af kritikere til at glide i baggrunden, selvom de vælter op til overfladen for tiden. I september blev en rwandisk politisk flygtning skudt og dræbt, da han var på vej til sit hjem i Mozambiques hovedstad, Maputo. Det er blot en af flere historier om Kagame-styrets politiske modstandere, der på mystisk vis dør, forsvinder eller bliver anholdt i netop Mozambique. Gerningsmændene bliver aldrig fundet.

Imens fortsætter Kagame med at udvikle nye, givende venskaber med blandt andre Frankrig og Danmark.

»Donorer råber op om de her kontroversielle sager sådan cirka en gang om året, men det fører typisk ikke til væsentlige repressalier mod den rwandiske regering. Internationale aktører laver en masse larm, men gør ikke særlig meget ved det. En af grundene er, at Rwanda har gjort de samme internationale aktører afhængige af sig på alle mulige områder. De har donorerne, hvor de vil have dem,« siger Phil Clark.

Så tror du, at den danske regering er ved at blive narret til at afhænge af Rwandas hjælp?

»Muligvis, men med fuldt overlæg. Danskerne virker tilfredse med at holde sig for næsen, når det kommer til menneskerettighederne, for der er et større problem, der bliver fikset. Og Rwanda forstår, hvad Danmark vil have ud af det. Det er en win-win-situation.«

**WEST VIRGINIA** ■ Hvordan blev den tidligere tæppehandler Joe Manchin den mest ombejlede mand i Washington og den største trussel mod USAs grønne omstilling?

# Bjergfolkets vilje

AF MARKUS BERNSEN

WASHINGTON, D.C. – Nede ved Potomacfloden ligger en husbåd, som er opkaldt efter John Denvers sang om West Virginia: »Almost Heaven« hedder båden, og ligesom sin ejer er den hvid, solidt bygget og altid parat til at kaste anker og efterlade hovedstadens snakkende klasser i sit kølvand.

Der er en del aktivitet på demokraten Joe Manchins båd for tiden. Efter en lang karriere, hvor han sjældent blev genkendt uden for sin hjemstat, er den 74-årige senator blevet et af de mest kendte ansigter i amerikansk politik. Manchin er formand for senatets komité for energi og naturressourcer og sidder samtidig med den afgørende stemme i senatet, hvor der for tiden er nøjagtig lige mange republikanere og demokrater, 50 af hver.

I de seneste uger har Manchin brugt sin særlige position til at svinge kniven over præsident Bidens store velfærdsplan. Uddannelse, skattestigninger og masser af grøn omstilling er skåret væk, så pakken, der skulle have haft en værdi af 3,5 billioner dollar, ender med at blive langt billigere. Undervejs har Manchin også trukket sit parti så langt hen over midten, at Bernie Sanders og de andre demokrater på venstrefløjen er ved at gå op i limningen.

Og ikke nok med at mange amerikanere nu betragter Manchin og West Virginia som det sidste bolværk mod Bidens mange klimaskatter – i næste uge vil det også være ham, der forhindrer USA i at gå forrest under forhandlingerne på FN's klimapmøde i Glasgow.

»Manchin har ødelagt det, der sandsynligvis var

Bidens eneste chance for at få gennemført solid lovgivning på energi- og klimaområdet,« siger jura-professor James Van Nostrand, der leder et forskningscenter for energi og bæredygtig udvikling på West Virginia University.

»Biden havde håbet på, at han kunne tage til Glasgow og vise USAs nye lovgivning frem til resten af verden, men sådan kommer det ikke til at gå, og det er Joe Manchins fortjeneste. Han er ellers vant til at befinde sig i en lille sandkasse her i West Virginia, hvor man kritiserer grøn energi og støtter kulindustrien per automatik. Men pludselig er han blevet den mægtigste mand i Amerika, som står på en global scene, hvor den slags har enorme konsekvenser, ikke bare for USA, men for hele verden.«

## KRIGEN MOD KUL

Joe Manchin lader til at trives med opmærksomheden. Han ser sig selv som en midtersøgende, der får republikanere og demokrater til at tale sammen. Selv har han præsidenten i røret flere gange om ugen. Kongresmedlemmer fra begge partier lægger vejen forbi husbåden til øl, pizza og en uformel snak. Tidligere på måneden padlede en gruppe aktivister i kajaker og cykelbåde også ud til »Almost Heaven« for at kræve svar på, hvorfor senatoren blev ved med at modsætte sig Bidens reformer.

Manchin står et mærkeligt sted i amerikansk politik. Som demokrat i en dybt konservativ stat har han travlt med at vise sit hjemmepublikum, at han ikke er til falds for de magtsyge partifæller i hovedstaden. Det er båden selvfølgelig et symbol på; de fleste senatorer har en lejlighed i Washington, D.C., men Manchin er aldrig rigtig gået i land så at sige. I forhandlingerne om velfærdspakken har han også stået fast – med hjælp fra partifæl-

len Kyrsten Sinema, der er senator fra Arizona. Manchin advarer om at skabe et »entitlement society«, som han kalder det. Et samfund, hvor for mange vil føle, at de er berettiget til for meget. Derfor har han blandt andet insisteret på, at gratis universiteter og betalt forældreorlov blev fjernet fra pakken.

Men når det gælder klimaindsatsen, har Manchins modvilje en anden årsag. Biden ville bruge 150 milliarder dollar på USAs grønne omstilling – fra kul og olie til sol og vind – og det kan ikke undgå at slå bunden ud af West Virginias kulindustri, der i forvejen er klemt. Under Obama blev flere af de største miner lukket, og staten mistede tusindvis af arbejdspladser og milliarder i skatteindtægter, der kunne have forbedret de medtagne veje, skoler og hospitaler. »Krigen mod kul« kaldte Joe Manchin dengang Obamas klimalove. I en valgvideo satte han dem op på en skydeskive og pløkkede hul i dem med en jagtriffel.

I West Virginia findes en kullobby, som Manchin ofte anklages for at være i lommen på. Han modtager donationer fra industrien og er stadig på lønningslisten i sit gamle firma, der samarbejder med flere af de store selskaber. Før da arbejdede Manchin i familiens købmandsbutik og solgte senere møbler og tæpper. Men sagen er mere kompliceret, mener hans partifælle Evan Hansen fra West Virginias underhus.

»Selvom der ikke er så mange, der arbejder i minerne længere, er vores økonomi stadig bundet til kulindustrien,« siger han.

»Derfor har vi heller ikke lyst til at flytte os så hurtigt, som videnskabsfolkene og politikerne i Washington gerne vil have. Jeg kan tage rundt i staten og tale en masse om potentialet i sol- eller vindenergi, men hvis folk aldrig har set et stort

solcelleanlæg, er de også skeptiske over for, om det fører arbejdspladser med sig.«

## AFSONDRET, UVEJSOM OG INDADVENDT

Det er en svær balancegang. Selvfølgelig er Joe Manchin klar over, at der ikke venter kul en ny storhedstid. Men han ved til gengæld ikke, om Bidens grønne omstilling kommer til at gavne hans stat, som han bliver lovet.

»Manchin skal tage mange hensyn,« siger Nicolas Zegre, der er lektor i hydrologi ved West Virginia University og forsker i klimaforandringer i staten.

»Han er nødt til at balancere de klimaforandringer, som bliver mere tydelige i West Virginia, med erhvervslivets og borgernes ønsker. Man er nødt til at forstå, at kul er hele grundlaget for vores kultur, og at de mange job i kulminerne har været godt betalt. Ingen i Washington har kunnet tilbyde nye job, der kan give de samme levevilkår, og indtil det sker, er det kun naturligt, at borgerne længes efter alt det, som kul har gjort for dem.«

Spørgsmålet er, hvor længe de kan blive ved. West Virginia er allerede indehaver af flere kedelige rekorder. Det er den dårligst uddannede af alle staterne og den eneste stat, der har færre indbyggere end for 70 år siden. I statistikker for overvægt, rygning, diabetes og medicinmisbrug ligger den også helt i top. Nogle steder er den forventede levealder for mænd bare 64 år, på niveau med Irak. Statens motto er »Montani semper liberi« – bjergfolk er altid frie – og den har altid været afsondret, uvejsom og indadvendt. Forfatteren John Gunther var slået af dens egenrådighed, da han i 1950'erne samlede indtryk til rejsebogen Inside U.S.A. »USAs Afghanistan« kaldte han staten.

At få sådan et sted med på den grønne dagsor-

den kræver ikke bare særdeles gode overtalelses-evner, men en helt ny selvforståelse.

»Det var kullet fra Appalachia, der drev USAs industrialisering,« siger juraprofessoren James Van Nostrand, der er på vej med en bog med titlen The Coal Trap – kulfælden.

»Mange af mine studerende har fædre, onkler eller bedstefædre, der har arbejdet i minerne, og det er svært at skulle slippe den fortælling, som de er stolte af. Men sandheden er, at det ikke er politikerne i Washington, men markeds kræfterne, der har

gjort det af med kul. West Virginia har ikke længere noget valg, selvom politikere som Manchin vil have det til at se sådan ud.«

Arbejdstitlen på Nostrands bog var The Lost Decade, det tabte årti. I stedet for at omstille til grøn energi, mens man havde chancen, klamrede staten sig til sit kul. Takket være Manchin får det nu konsekvenser langt uden for Appalacherne, mener Van Nostrand:

»I næste uge kommer Biden til at stå i Glasgow og love at halvere udledningen af drivhusgasser og udfase benzinbiler. Men når der ikke er nogen solid lovgivning bag, kan det hele blive rullet tilbage, ligesom Trump gjorde det med Parisaftalen. Nu ved verden, at vi én gang har trukket os fra den slags aftaler, og at vi kan gøre det igen. At vi helt sikkert vil gøre det igen, hvis Trump bliver præsident i 2024.«



## LEDER

## En rådden sag

I Kaspar Colling Nielsens nye bog, *Frelse fra Hvidovre*, hedder statsministeren Bianca Diderichsen. Hun er socialdemokrat og under coronakrisen en politisk kæmpe. Hun er også gigantisk i virkeligheden, over to meter høj og »bred og muskuløs som en mand«. Hun rager op over alle andre, oppositionen nævnes slet ikke, og de øvrige ministre studerer hendes mindste vejrtrækning. Colling er en vidunderlig samfundssatiriker, og portrættet af den socialdemokratiske regering fabelagtigt. Han har selv arbejdet for regeringen og har gjort sig sine iagttagelser.

STATSMINISTER Mette Frederiksen er ikke over to meter høj, men på skuldrene af departementschef Barbara Bertelsen får de to alle andre til at fremstå som dværge. Deres slagkraft får al modstand til at visne, og når historien senere skal skrives, kan man muligvis nøjes med fortællingen om Frederiksen og Bertelsen. Her vil den igangværende afpelsning af minkaffæren få en fremtrædende placering. Den fremmaner ting og sager, som man troede skjult, men som nu graves op som døde mink, der har ligget for tæt på et vandreservoir.

METTE Frederiksens regering er så fokuseret på sine politiske mål, at alt andet må vige. Minkaffæren viser, hvordan partiet har genfundet rollen som kamporganisation med en ædel sag, en politisk bevægelse, der placerer alle omkring sig i kategorien ven eller fjende. Lederen går forrest mod Fælleden med fanen hævet. Falder man ud af formation, svækkes slagkraften, man bliver på række og følger trop. Det er fascinerende, at ingen ministre eller ordførere nogensinde sættes offentligt på plads; det er ikke nødvendigt. Ministrene styres nidkært, og beundringen for partiformanden er uigennemtrængelig. De ministre, der er tæt på hende, udtaler sig med stor skråsikkerhed om både aktuelle sager og politisk historie. Alle andre, langt ud i ministerier og styrelser, er skrækslagne for at falde i unåde.

FREDERIKSENS regering forstår bedre end nogen andre essensen af politisk kamp: ejerskab over fortællingen. Håndtering af modsætninger og opmåling af venner og fjender. Men det er også dens svaghed. Ved at omgås selvfortællingen som en religiøs sandhed, ved at fokusere så ensidigt på målet og se alle andre som tilhængere eller modstandere på vejen dertil undergraver regeringen afgørende demokratiske processer.

DANMARK har som andre demokratier en række modvægte til den udøvende magt; på engelsk kaldet *checks and balances*. Nogle er tradition, andre institutionaliserede og lovbestemte. Måske er den væsentligste vores hang til koalitionsregeringer, hvor magten deles mellem flere partier, og vores tradition for brede politiske aftaler om de største spørgsmål. Begge fænomener suger politisk energi ud af yderfløje, enkeltsager og politikere med store egoer. Men den aktuelle regering består af ét parti med fuldkommen loyale støttepartier og en meget svag opposition.

ER politisk modstand til at overse, burde regeringens magtudøvelse møde træghed i embedsapparatet. Landets embedsværk har siden 1700-tallet virket som bremse på fikse, revolutionære ideer og snuptagsløsninger. Men den socialdemokratiske regering ser embedsmændene på samme måde: Enten er man for os, eller også er man imod os. Minksagen illustrerer på hårrejsende vis, hvordan Fødevareministeriet har været kuert og kyst, man har simpelthen ikke turdet bringe det prekære spørgsmål om lovlighed på banen. I andre ministerier er det lige sådan: Tag den aktuelle sag om Lynetteholmen i Transportministeriet eller Forsvarsministeriet, hvor man er så dødsensangst for regeringstoppen, at der råder latent panik i forsvarets institutioner. Besværlige departementschefer på hele Slotsholmen er for længst skiftet ud, de resterende er mellemledere i den strømlinede socialdemokratiske organisation. Statsministerens personlige rådgiver fik sæde i koordinationsudvalget, og lange rækker af folk med socialdemokratisk baggrund fik arbejde som kommunikationsrådgivere i ministerierne. Bureaukratiet skal da sandelig gennemføre regeringens politik, men det skal sørge for, at det sker sagligt, grundigt og lovligt. Disse eksistentielle dyder er under ødelæggende pres.

REGERINGEN får selvfølgelig modstand fra pressen, der skal gennemlyse magtudøvelsen og placere ansvar. Men også her gælder Socialdemokratiets verdensbillede. Historisk har partiet set pressen som del af den store kampplads: Der var A-presen, kontrolleret af parti og fagbevægelse, og så var der de borgerlige medier. I dag er det anderledes og dog ikke: Nu ses de fleste medier som modstandere, vel egentlig som fjender: Ministre med dårlige sager kunne ikke drømme om at stille op til seriøst kritiske interview, og statsministeren taler om medierne som respektløse og undergravende for den demokratiske samtale. I stedet bruger hun mange sociale medier til at kommunikere direkte med vælgerne. Utroligt nok bidrager en del medier også til fortællingen: Er pressen måske blevet lidt for destruktiv? Burde vi ikke være lidt mere konstruktive? Den nye direktør for mediernes interesseorganisation Danske Medier er, ja, gæt selv: tidligere pressechef i Socialdemokratiet.

BERUSET af egen magt? Nej, vil regeringstoppen sige, ikke spor. Vi har en politisk dagsorden, et meget langsigtet projekt. Frederiksen har ramt den socialdemokratiske guldåre, der bringer slagord om lighed og retfærdighed med sig fra bevægelsens fødsel. I regeringen er selvfortællingen ikke uhørt centralisering og topstyring, men en bevidst styrkelse af den folkevalgte magt, der nu endelig har fået kræfter til at nå de mål, den er valgt på. Det er altså i alliance med vælgerne, at de anstrengende forhindringer skafes af vejen. Men i et demokrati helliger målet *aldrig* midlet. Midlet er nemlig demokratiet. De besværlige forhindringer, oppositionens krav om indsigt, embedsmændenes indvendinger, mediernes spørgsmål, alt dette er fundament, bærende vægge og åbne vinduer i demokratiets bygning.

AF og til må man knibe sig i armen: Det er kun to et halvt år siden, regeringen trådte til. Socialdemokratiet havde forberedt sig godt, og coronakrisen har øget forståelsen for handling og effektivitet. Man skyder først og spørger bagefter. Hvem havde ansvaret for lukningen af skolerne? Hvornår vidste de, at minkdrabet var ulovligt? Hvorfor blev ledelsen i Forsvarets Efterretningstjeneste sendt hjem? Svarene findes (måske) først, når nidkære undersøgere har gransket og gravet i hemmeligholdte møder, mørklagte beslutningsprocesser og slettede sms'er. Regeringen giver sig selv mere magt for at gennemføre sin politik, men magt korrumpere og absolut magt korrumpere absolut: I Danmark træffes alle store beslutninger i disse år af en meget lille håndfuld personer uden nogen egentlig kontrol. Og uanset disse persons dygtighed vil det naturligvis ofte gå galt. Som italienerne siger: Fisken rådner fra hovedet.

MAGTEN siver i Kaspar Colling Nielsens sært gribende fortælling ud af hænderne på den tårnhøje statsminister, der beskrives som en ridder bevæbnet med det magiske sværd *Stauning*, der fælder fire mand med et enkelt slag. Men verden er trods alt for uregerlig og uforudsigelig, de ustandselige små slag undervejs for udmattende. Til sidst viser det sig, at selv poesien har mere magt end hende. Sidst i bogen grunder hun over sin skæbne: Jeg ville gøre en forskel, siger hun. Men når man bliver formand for Socialdemokratiet, bliver alt anderledes, for så er man pr. definition den næste statsminister, og man bliver en rolligere og sikrere udgave af sig selv. Men så går en dybere sandhed op for én: Udnævnelsen er en dødsdom. Fra den første dag er man ved at tabe det hele igen. Alle tilsyneladende sejre og succeser er blot skridt på vej mod nederlaget, der venter for enden og altid vil være ydmygende. Ingen statsminister er større end det land, han eller hun tjener, heller ikke den mest magtfulde socialdemokratiske statsminister i mands minde. Det var demokratiet, der gav regeringen magten. Det er demokratiet, der slider den ned og vil tage magten fra den igen. Har Frederiksen og hendes ministre da slet ingen indflydelse undervejs? Jo, selvfølgelig. Ikke mindst på, hvor mange ulykker de laver på vejen. De rådrende mink blev gravet op, før de nåede at inficere grundvandet. Man må håbe, at denne miserable sag kan opklares og håndteres uden at forurene demokratiet. Det hensyn betyder vel noget, i det mindste i de støttepartier, der holder regeringen ved magten.

kras

Redaktionen forbeholder sig ret til at redigere og forkorte indsendte tekster.

Kronikforslag bør højst være på 6000 tegn inklusive mellemrum.

Øvrige debatindlæg bør være mellem 3000 og 4000 tegn og læserbreve højst 2500 tegn.

Weekendavisen påtager sig ikke ansvar for indsendte tekster.

## Hvem er udstødt nu?

Niels Østergaard, teknisk faglærer

Til trods for min manglende akademiske uddannelse fik jeg stavet mig igennem Henrik Dørges artikel »De udstødte« med de noget enøjede konklusioner om arbejderklassens børn, der falder fra studierne på de højere læreanstalter. Selvfølgelig kan den håbløse boligsituation i studiebyerne spille en rolle, og selvfølgelig kan den manglende støtte til at overskue en noget flydende universitetsuddannelse hjemmefra betyde noget for arbejderklassens børn. Men det kan også være, at netop de unge har noget med i bagagen, som gør, at de kan handle mere raffineret, når det, der skulle være adgangsvejen til en karriere, viser sig at være en blindgyde: Verden kan meget mere end universitetet.

Når mange nyuddannede faglærte efterhånden har en begyndelsesløn på 45-50.000 kroner om måneden, og når de, ved at se på familie og venner, kan konstatere, at man sagtens kan få en karriere med solid indkomst og interessante job uden at gå universitetsvejen, behøver det ikke at være en falliterklæring at afbryde sin universitetsuddannelse. Især ikke når uddannelsen peger frem mod stor studiegæld, ringe jobmuligheder og en skuffende løn som på mange uddannelser på humaniora,

hvor frafaldet ifølge artiklen var størst.

Jeg kender mange såkaldt frafaldne unge, som ser tilbage på valget af universitetsuddannelsen som en misforståelse, der ofte begrundes i en mangel-fuld studievejledning i gymnasiet. Arbejderklassens børn har ofte fødderne i flere verdener.

## Polen vs. EU

Wolfgang Zank, ph.d., ekstern lektor ved Aalborg Universitet

I WA 22. oktober 2021 forsøgte Leny Malacinski og Martin Krasnik at vække forståelse for den polske position i den verserende konflikt med EU-systemet. Men det blev lidt på bekostning af nøjagtigheden.

Ifølge Malacinski insisterer Polen (bare) på at være en nationalstat og at kunne opføre sig som en sådan. EU har glemt, »at den ikke er sit eget rige, men består af selvstændige lande«. Hun har for så vidt ret: Medlemslandene er »selvstændige« forstået på den måde, at de, hvis de vil, kan forlade unionen. Men da de indtrådte i EU, transfererede de på en række områder deres suverænitæt til EU-systemet. Det gælder for eksempel udenrigshandelspolitik, hvor EU har eksklusiv kompetence: Medlemslande kan dermed ikke sætte deres egne toldsatser eller importkvoter. På andre områder, for eksempel udvik-



## Jeg kender mange såkaldt frafaldne unge, som ser tilbage på valget af en universitetsuddannelse som en misforståelse.

NIELS ØSTERGAARD  
Teknisk faglærer

STRATEGISK ■ Danske muslimer tier, når de bør tale, og hidser sig op, når de bør trække på skuldrene.

## Slukkede megafoner

## RAMI ZOZOU

Cand.mag. i historie, forfatter

Muhammedtegningerne havde potentiale til at blive den største gave, som det muslimske civilsamfund kunne få. Et civilsamfund, der påstår at være både velintegreret, moderat og fuldt ud i stand til at leve i fredelig samskistens med vestlige værdier. Men i stedet for at lade sin røst gælde i debatindlæg og sange i forsvar for ytringsfriheden og lærernes retigheder til at fremvise muhammedtegningerne i undervisningen, har man valgt at forholde sig i tavshed, og dermed efterlod man denne dejlige pakke stå uåbnet, der ellers kunne have overbevist alverdens islamkritikere om, at muslimer er fuldt ud integrerbare i det demokratiske samfund. Det er ellers ikke, fordi det muslimske civilsamfund har for vane at være småt skåret for tungebåndet. Anderledes larmende forholder man sig nemlig, når talen falder på islam og muslimernes position i Danmark og Vesten. Politikere med muslimsk baggrund himler op om racisme i det danske samfund, som da Sikandar Siddique stod på Folketingets talerstol 22. juni 2020.

En tidligere politiker rejser land og rige rundt for at drikke dialogkaffe, mens kvindelige debattører med håret tildækket gladelig ytrer sig i Debatten om de store integrationssucceser, de unge muslimske kvinder er, fordi de har formået at tage en lang vide-

regående uddannelse og dermed bidraget positivt til det danske samfunds udvikling og vækst. Alt sammen til tonerne fra en talentfuld sanger, der har skrevet en sang til hele Danmarks højskolesangbog om den hyggelige og fredelige ramadan.

Men når talen falder på kunstneres frihed til at tegne, hvem de vil, samt lærernes ret til at undervise i, hvad de vil, så er der tavst fra landets fornemste talerstol. Så er der ikke sat kaffe over. Så fisker Clement forgæves, når han med sædvanlig iver prøver at hive et svar i land. Så er der ikke nogen musikere, der slår moderne an, i en hyldest til ytringsfriheden.

Derfor diskuterer vi den dag i dag stadigvæk, om det er sikkert at fremvise billederne fra 2006 af profeten Muhammed i undervisningen af skoleelever, og med god grund, som det tragiske mord på den franske lærer Samuel Paty vidnede om, da han som borger i et frit land viste et billede af profeten Muhammed. De mange muslimer, der bor i Vesten og kalder sig moderate, har ikke udnyttet chancen til også at handle moderat, ved at kæmpe side om side med os andre for retten til det frie ord. Hverken i 2006, da muhammedkrisen brød ud, eller i hele debatten om lærernes ret til at undervise i muhammedtegningerne, har muslimer taget imod den gave, der blev dem givet, da Muhammed blev illustreret i Jyllands-Posten. Tænk, hvis de blot havde trukket på skuldrene og sagt pyt. Demonstreret, at

selvom man er muslim, så er man lige så indifferent over for religionskritik, som en præst er over for Monty Pythons film *Life of Brian*. Mens mangen en muslim er først på aftrækkeren, når talen falder på diskrimination af unge med anden etnisk herkomst, Israels behandling af palæstenserne eller amerikanernes korstog mod den arabiske verden, var der forbavsende få islamiske trossamfund eller muslimske sangere foran den franske ambassade den 16. oktober på årsdagen for det tragiske mord på Samuel Paty. Vandet bliver dermed ved med at dryppe på islamkritikernes mølle, hver evig eneste gang mangen en muslim føler sig stødt på sine religiøse mancherter.

For det virker efterhånden, som om det kræver en doktorgrad i islamisk teologi, før danskerne må have en holdning til deres muslimske medborgere. At vi konstant skal overveje den rette udlægning af Koranens suraer, før vi tegner, taler og handler over for folk, der bekender sig til islam. Og den vedvarende debat om muhammedtegningerne viser desværre, at vi ikke kan forvente hjælp eller opbakning for et ellers så larmende civilsamfund, når talen falder på muslimers integrerbarhed i det danske samfund. Kritik af islam eller profeten Muhammed vil stadig være forbundet med overhængende fare, uanset hvor mange gange man synger om at gå hånd ved hånd, når der fejres ramadan i København. Men gaven ligger stadigvæk i æsken.

GIFTPIL ■ Forfatter Jens Christian Grøndahl overreagerer i sin kritik.

## Suzanne Brøgger er ikke problemet

## STEFFEN GROTH

Skribent, netmagasinet POV International

Jens Christian Grøndahls kronik i WA 21. oktober er paradoksalt; på den ene side en afstandtagen fra personangreb, på den anden side et perfidit angreb på Suzanne Brøgger. Grøndahl tager afsæt i Brøgers nye bog *En forfatters dagbog 2010-2020*, som han indrømmer ikke at have læst. Han har kun læst de fragmenter af bogen, som Information bragte på forsiden 8. oktober. En af avisens redaktører skrev i anledning af avisens forside selvironisk på Twitter: »Det her er Informeren-versionen af SE og HØR.« Et udvalgt af potentielt skandaliserende brudstykker. Erik Skyum-Nielsens anmeldelse et par dage efter gav da også et helt andet billede af værket.

Det er faldet Grøndahl for brystet, at nogle af fragmenterne i forskræppet stiller Søren Ulrik Thomsen i et satirisk skær. »Bodyshaming« kalder Grøndahl det. Men at Brøgger i en passage fortæller, at Thomsen bliver »tomatrød i hovedet«, er vist ikke, hvad man normalt forstår ved bodyshaming.

Og den genkommende benævnelse af Stjernfelt og Thomsen som Gøg og Gokke – ifølge Brøgger på grund af deres uadskillelighed – kan man mene er plat, men at kalde det »bodyshaming« er overbud. Gøg og Gokke-prædikatet går ikke tæt på Thomsen og Stjernfelt, det skaber tværtimod en komisk distance.

Brøgger skriver et sted i dagbøgerne: »Rystet spejl« af Thomsen »er smukke digte«. Den fuldtone anerkendelse af værket er vel vigtigere for en digter end Gøg og Gokke-prædikatet. Måske gælder den rangorden også for Grøndahl, men han vælger som en art gengældelse på Thomsens vegne at ventilere et postulat om »essayisten Brøggers mædelige intellektuelle niveau bag alle de prætentiose falbelader«.

Et andet sted postuleres »Brøggers livslange selvscenesættelse som Blixen-wannabe«. Grøndahl tilføjer yderligere malice med en bemærkning om, at han har »en svaghed for hendes hjemmelavede forsøg med det flamboyante«.

I Grøndahls fremstilling af balladen i Det Danske Akademi virker det, som om han har forlæst

sig på WAs fortælling. Marianne Stidsen iscenesættes som ytringsfrihedens Jeanne d'Arc, der »nægter at grædøje friheden til at sige og skrive, hvad hun vil«.

Mens Brøgger tildeles rollen som den skalle-smækkende mimose og eksponent for et Akademi, der »ikke kan rumme uenigheder og hede diskussioner«. Men var Brøggers udtrædelse af Akademiet i konflikt med ytringsfriheden? Det er et lille frivilligt fællesskab, og Brøgger begrænsede ikke nogens frie ord ved at trække sig. Lige så lidt som man krænker en ægtefælles ytringsfrihed ved at bede om skilsmisse.

Grøndahls abstrakte ytringsfrihedsligning er falsk, virkeligheden er konkret. Brøgger har i hovedværket *Fri os fra kærligheden* beskrevet den gruppevoldtægt, hun blev udsat for som ung. Den erfaring er selvsagt svær at forene med en modpart, Stidsen, der vedholdende problematiserer voldtægtsdomme, omtaler grupper af feminister som »mazister« og udråber metoo til en »terrorbevægelse«.

Brøggers skilsmisse fra Stidsen var forståelig.



en sådan politik. Med disse præciseringer kunne Forfatningsdomstolen acceptere ECBs politik. Forfatningsdomstolen understregede desuden mange gange, at den tyske grundlov eksplicit er integrationsoffen; ifølge tysk grundlov er europæisk integration endda »ønskværdig«. Alt i alt kan de kredse i Polen, som bestrider EU-rettens forrang, altså ikke påberåbe sig den tyske forfatningsdomstol som support.

## Diagnose: disruptiv

Lars H. Hansen, pensioneret lektor

Lone Franks artikel i Ideer (nr. 42) er interessant på flere planer. Det er særligt slående at tænke på autisms modsætninger, der mig bekendt ikke har nogen diagnose tilknyttet. Der findes jo mennesker, som er meget overbevisende, fordi de er kun alt for dygtige til det sociale spil med andre mennesker. Og som hader rutiner, og for hvem »plejer« er død. Mennesker, som ikke kan koncentrere sig, men flakser fra det ene modefænomen til det næste. Men hvor autister ikke er til skade for andre, har deres modsætninger hærgnet vore arbejdspladser og det politiske rum i det sidste halve århundrede til stor skade for os alle med deres »disruption« begået af den »kreative klasse«, som kan »tænke ud af boksen« og andre floskler. Alt skal laves om bare fordi.

## Åh, Suzanne

Henrik Laursen, filolog

Efter at have læst Jens Christian Grøndahls kronik om Suzanne Brøgger (SB) i WA 22. oktober 2021 føler jeg trang til at give et besyv med. Det har længe undret mig, at Brøgger absolut skal føre sig frem som moralens vogter og den, der skal udstede krænkelssdomme; #MeToo-domme og racismedomme over alle andre; som den suverænt bedstvidende.

Dels er der noget latterligt vejrhane over det. Dels må man erindre sig, at da Brøgger var ung og ville være kendt og berømt, udgav hun bogen *Crème fraîche*, hvori hun i detaljer beskrev, hvem og hvor mange hun havde været i seng med. Måske ikke med navns nævnelse, men alligevel så tydeligt, at ingen var i tvivl. Det ville man sikkert i dag kunne kalde krænkende.

Med andre ord, Suzanne Brøgger og alle andre: Fej lige for jeres egen dør, inden I harcelerer over andres snavs og visne blade.

## Åh nej, Suzanne

Britta Sandqvist, forfatter/dramatiker

Suzanne Brøgger havde ikke megen konkurrence, da hun i sin tid lancerede sig selv som landets første realitystjer-

ne, der inviterede læsere ind i sin private sfære og delte intime detaljer om sit liv. Der var ikke kamera på dengang, men alle troede på hende. Det blev kaldt selvbekendelselitteratur, men var ikke meget andet end en stor selfie. Og hun bliver ved. I en tid med miljøkatastrofer, pandemier og frygt for fremtiden er det totalt outdated at skrive og udgive egocentrisk selvoptagethed og billig sladder.

## Claus Hjort i krig

Niels Ahlmann-Ohlsen, forhenværende folketingsmedlem for De Konservative, 1981-1998

Dønningerne oven på Venstres landsmøde i Herning går stadig højt. Noget af det mest bemærkelsesværdige på landsmødet var tidligere minister Claus Hjort Frederiksens beskyldning om, at forhenværende statsminister Lars Løkke Rasmussen har erklæret sit gamle parti krig. Intet er mere usandt. Ingen steder kan man finde belæg for disse beskyldninger. Den kampsport er Claus Hjort mester i. Som om det ikke var nok, angreb også andre tidligere Venstre-koryfæer Lars Løkke på et personligt plan, der ikke hører nogen steder hjemme i et dansk demokrati.

Det kan være, at Venstres leder, Jakob Ellemann-Jensen, havde brug for at få iscenesat en række angreb på Lars Lø-



**Hvor autister ikke er til skade for andre, har deres modsætninger hærgnet vore arbejdspladser og det politiske rum i det sidste halve århundrede til stor skade for os alle med deres 'disruption'.**

LARS H. HANSEN  
Pensioneret lektor

ke Rasmussen og ovenikøbet beskyldte ham for at have erklæret Venstre krig. Men disse angreb var et selvmål – og en stor mangel på respekt ikke bare for de 43 mandater, Venstre fik under Løkke ved valget. Det er også mangel på respekt at sidestille Moderaternes opstilling med »et angreb på Venstre«. Så er alle borgerlige partiers valgkamp at sidestille med et angreb på Venstre, hvilket er rent nonsens.

Claus Hjort har altid ment, at han tegnede det borgerlige Danmark, mens Det Konservative Folkeparti og andre partier måtte indordne sig. Den går ikke længere, og præcis derfor er Venstre på sin nuværende nedtur. Det er værd at notere sig, at den Venstre-leder, der deltog mindst i det planlagte hylekor mod andre borgerlige partier, var Lars Løkke Rasmussen.

Claus Hjort kan godt stikke piben ind. Han skader med sine urimelige angreb sit eget partis muligheder for igen at komme til magten.

Opgaven til næste folketingsvalg er for det borgerlige Danmark at øge sin indflydelse herunder bakke op om, at Lars Løkke Rasmussen får held til at samle Danmark hen over midten. Derfor bør sindige folk i Venstre opfordre til at stoppe de mange angreb på Lars Løkke Rasmussen.

Der er brug for et tillidsfuldt samarbejde og ikke interne stridigheder blandt de blå partier.

ELITÆRT ■ Partiet Venstre er blevet angst for folket. Men partiet har brug for mere populisme, ikke mindre.

# Efterlyses: Borgerlig folkeforfører

CHRISTIAN EGANDER SKOV

Ph.d., historiker og redaktør for Årsskriftet Critique

Venstres seneste storhedstid byggede på Anders Fogh Rasmussen og hans evner til at kombinere liberal politik med populistiske impulser. Det blev til en platform, man nærmest kunne kalde konservativ. Under Lars Løkke stivnede projektet til en art teknokratisk reformitis. Og nu er koalitionen mellem det folkelige og det liberale slidt i stykker. Opgøret med den uforsonlige Støjberg har heller ikke gavnet. Venstres liberale politikere opfatter i værste fald populismen i egne rækker som udslag af hjemlig putinisme eller orbanisme. Med Trump og de højreautoritære regimer har populismen mistet sin uskyld. I bedste fald betragtes den som pinlig, for populismen appellerer til udviklingens tabere i bred forstand.

Venstres analyse er tilsyneladende, at det nu gælder om at komme uden om spændingen ved at insistere på partiets rødder, som man så tror er liberale.

Det er en fejl. Venstre har behov for at blive mere populistisk, ikke mindre. I dag er det Socialdemokratiet, der kanalisere populismens frustrationer i midten af dansk politik. Dermed risikerer Venstre at afskære sig fra at give stemme til dem, der befinder sig på meritokratiets skyggeside. Og så overlader man den politiske energi og legitimitet, der ligger i populismen, til enten Socialdemokratiet eller de egentlige populistiske partier.

Venstre har ellers gode muligheder for at appellere til den vælgerskare, for partiet har åbenlyst rødder i populismen. Alligevel bevæger partiet sig i en mere urban, progressiv retning. Venstre bliver forvaltere af et elitært meritokrati. Ellemann er ved at gøre Venstre til et mere elitært parti, der bygger sin identitet på at være antipopulistisk. Det koster på partiets vælgerpotentialer – og ikke mindst evnen til at lede blå blok.

Der er flere eksempler på bevægelsen i Venstre. Jan E. Jørgensen har udlagt behovet for opgør i centrumhøjre mod populismen og har afskrevet fordums tiders borgerlig mediekritik som »blå blodrus«. Karsten Lauritzen har i forbindelse med barselsdebatten stemp-



ILLUSTRATION: RASMUS MEISLER

af tvang. Regeringen anno 2021 svarer til Venstres gamle modstandere, de konservative i Højre anno dengang. Men han kom altså til at sige noget rigtigt, nemlig at Venstre var et oprør med eliten. Et populistisk parti.

For i 1800-tallet stod kampen ikke mellem reaktionær konservatisme i Højre og progressiv liberalisme i Venstre. Bønderne var ikke fritænkere, og Højre var om noget et moderniseringsparti. Kampen mellem Venstre og Højre var ikke kampen mellem forlæns og baglæns. Det var elitisme mod populisme. Skulle magten tilhøre de få eller de mange; de høje eller de jævne.

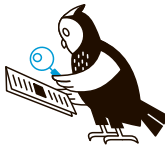
Venstre vandt ikke sine sejre under liberalismens banner. »Liberale« begyndte man først at kalde sig fra 1920'erne. Før det kaldte man sig gerne demokrater. Det betød, at man var for folket imod eliten. Altså populist. Men begrebet borgerlig er jo også en klassemærke. Mere elitært end alment. Borgerlighed var borgerskabets ideologi, eller småborgerskabet. De, der struttende af honnøret ambitioner længtes efter at blive som det rigtige borgerskab. Den konservative økonom Arnold Fraenkel talte i 1916 om »det individuelle opdriftsprincip« som det, der kendetegnede borgerlige.

Nøgleordet er »op«. Den borgerlige er den, der gerne vil op og frem af egen kraft og tror, det er muligt. Det er ham, der som Poul Reichhardt i De røde heste kommer med sine hænder skruet rigtigt på og sin tro på, at det hele nok skal lykkes. Og så lykkes det (sgu!). Hvis altså ikke staten går i vejen.

Derfor er borgerlig politik typisk antipolitik. Den sigter på at fjerne politiske forhindringer for den enkelte.

Da Ellemann skulle forklare den principielle forskel mellem sin politik og regeringens, talte han om muligheden »for selv at vælge, hvordan livet leves bedst«, og han satte trumf på med opfordringen »Lad os respektere hinandens frihed til at træffe vores egne valg i stedet for at fælde dom over de valg, som andre træffer«. Det er et budskab til de stærke, hvis væsentligste problem er, at andre måske rynker på næsen ad deres personlige valg. Her er den politiske anerkendelseskamp ophævet. Det er et budskab til det menneske, der har erfaret, at tilværelsen er en overdådig buffet, hvor det bare handler om at vælge. Carpe diem som politisk doktrin. Meritokratisk arrogance.

Populismen er en reaktion mod netop alt det, og det er den, Jakob Ellemann-Jensen bør gribe.



K O N T E K S T

AF SØREN K. VILLEMØES

**»Jeg forstår ikke argumentet om, at man ikke må udøve 'hærværk' på racisters valgplakater, for så legitimerer man, at de også gør det på 'vores'. Gu' gør man ej. Det er i orden at ødelægge deres, fordi de er racister, og at være racist er ikke en legitim position.«**

MAGNUS MØLLER ZIEGLER

Ph.d.-studerende i filosofi og idéhistorie på Twitter tirsdag den 26. oktober.

**DEMOKRATI.** Det er helt fint at udøve hærværk på valgplakater, hvis bare det er racisters valgplakater, det går ud over, mener store dele af Twitter for tiden, herunder idéhistorikeren og bestyrelsesmedlemmet i Selskab for Marxistiske Studier Magnus Møller Ziegler. På Twitter erklærede han, at det »altid er legitimt«. Udtalelsen fik Liberal Alliances spidskandidat til kommunalvalget på Frederiksberg Lars Berg Andersen til at foreslå, at Zieglers tweet skulle koste ham hans job. Således kunne både en liberalist og en marxist finde til enighed om at ville censurere dem, de ikke er enige med. Hvem siger, at man ikke kan mødes på midten?

**»Ifølge de danske politikere modvirker den her politik segregation. Deres påstand går imod al ekspertviden på området. Det gør også definitionen af, hvad en ghetto er, som i dansk politik er en hjemmestrikket variant, frikoblet fra ordets historiske betydning.«**

ELINA PAHNKE

Svensk journalist i Aftonbladet onsdag den 20. oktober.

**GHETTO.** Der var hårde ord til de danske politikere i svenske Aftonbladet i sidste uge. Avisens skribent Elina Pahnke slog især hårdt ned på Danmarks såkaldte »ghettopolitik«. De danske politikere er ifølge Pahnke en del af en større, højreorienteret strømning, der vækker mindelser om 1930'ernes nazisme. Dagen efter indlægget blev rapperen Einår dræbt få kilometer fra Aftonbladets kontorer. Politiet mener, at mordet skyldes hans tætte relation til bandemiljøet i Stockholms forstæder. I år alene har Sverige oplevet 43 skud-drab. Mandag kunne den tyske avis Bild i en artikel om mordet fortælle, at Sverige er det land i Europa, hvor flest mennesker mellem 20-29 år dræbes af skud. Men heldigvis har landet ingen ghettopakke.

**»Vi blander os aldrig i andre landes valg, men vi er dog klart imod ethvert forsøg på at blande sig i Kinas interne anliggender og undergrave dets suverænitet og territoriale integritet under påskud af valgkamp eller den såkaldte 'ytringsfrihed'.«**

DEN KINESISKE AMBASSADE

I et skriftligt svar til Ritzau tirsdag den 26. oktober.

**INTERNT.** Det Radikale Venstres kandidat til regionsrådet i Hovedstaden Thomas Rohden er imod regionens formelle samarbejdsaftale med Kina og har i den forbindelse hængt valgplakater op med det tibetanske flag foran den kinesiske ambassade i Hellerup. Det var tilsyneladende en provokation for folk på ambassaden, der efterfølgende har fjernet plakaterne. Ambassaden kan dog forklare, at de var stærkt indignerede over denne »bevidste provokation« og så det som et forsøg på at blande sig i landets interne forhold. Man kunne måske også få tanken, at målrettet hærværk på danske valgplakater er en slags uødvendig indblanding i vores interne forhold.





**Ansvarshavende chefredaktør** Martin Krasnik **Redaktionschef** Klaus Wivel / klwi@weekendavisen.dk **Udlandsredaktør** Anna Libak / annl@weekendavisen.dk **Debatredaktør** Marta Sørensen / msre@weekendavisen.dk  
**Kulturredaktør** Synne Rifbjerg / synn@weekendavisen.dk **Litteraturredaktør** David Jacobsen Turner / djtu@weekendavisen.dk **Videnskabsredaktør** Cecilie Cronwald / ideer@weekendavisen.dk  
**Designchef** Katinka Bukh / kabu@weekendavisen.dk **Fotoredaktør** Peter Helles Eriksen / phee@weekendavisen.dk **Digital redaktør** Anders Emil Møller / anem@weekendavisen.dk **Produktchef** Louise Grau / logr@weekendavisen.dk  
**Udgivet af** Berlingske Media A/S, Pilestræde 34, 1147 København K **Administrerende direktør** Anders Krab-Johansen **Abonnement** 33 75 36 33 / kundeservice@weekendavisen.dk  
**Kontakt Weekendavisen** 33 75 25 33 / bwa@weekendavisen.dk **Tryk** Trykkompagniet A/S **Annoncesalg** 33 75 75 00 / booking@weekendavisen.dk **Weekendavisen er medlem af Pressenævnet**

**VELSIGNET** ■ To efterkommere af zarfamilien har fået særstatus i Vladimir Putins Rusland. I deres forsøg på at genetablere monarkiet får de delvis opbakning fra en magtfuld allieret: den russisk-ortodokse kirke.

# Zardrømmen lever videre

ANDREY KAZANKOV

**S**ANKT PETERSBORG – En vielse uden fortillfælde i Ruslands historie. Sådan kan man beskrive den ceremoni, som Weekendavisen for nylig var vidne til i Sankt Petersborgs monumentale, 101,5 meter høje Isak-katedral. Vielsen var nemlig royal – og alligevel ikke.

I russiske medier er der heller ikke enighed om, hvad der skete, da en efterkommer af zarfamilien, den 40-årige såkaldte storfyrste Georgij Mikhajlovitj, blev gift med sin udkårne, den 39-årige Viktorija Romanovna. Hun kommer fra Italien og hed Rebecca Bettarini, inden hun konverterede til den ortodokse tro, som det var kutyme i zartiden.

»Århundredets bryllup«, lød overskrifterne i flere konservative medier – selv på Ruslands svar på DRI, Pervij Kanal. »Absurd teater«, opponerede kritikerne især på internet- og sociale medier, og ved første øjekast kan man være tilbøjelig til at give dem ret.

For Rusland er en føderal republik, hvor den tidligere zarfamilie Romanov ikke har nogen officiel særstatus. Men dog er Rusland også et land, der ikke nødvendigvis bliver bygget med lov, og man må efterhånden konstatere, at Georgij Mikhajlovitj Romanov og hans familie i hvert fald delvis er lykkedes med at finde deres plads i Putin-systemet.

Ved Isak-katedralen blev parret mødt af en æresgarde og inde i kirken af op mod 800 oppyntede gæster og flere dusin gejstlige. Det var ikke en menig præst, men metropolitten af Sankt Petersburg, Varsonofij, der forestod vielseshandlingen. I rang er metropolitter som ham kun under den russiske patriark Kirill. Brudens bryllupskjole var naturligvis overdådig, og det seks meter lange slør udsmykket med den kejserlige russiske dobbeltørn.

Både før og efter vielsen, i tre dage i træk, holdt de nygifte receptioner i flere af Sankt Petersborgs statsejede slotte, inklusive Konstantin-paladset, hvor Vladimir Putin ofte tager imod statsledere fra udlandet. Således er brylluppet blevet »en milepæl i familiens »forsøg på at genetablere en royal tilstedeværelse i den russiske offentlighed«, som New York Times formulerede det i sin smukke reportage.

Men både den anerkendte amerikanske avis og andre medier tager fejl, når de skriver, at Georgij Mikhajlovitj i øvrigt ikke har nogen ambition om at blive russernes zar. For familien lægger kun dårligt skjul på, at den i virkeligheden gerne vil genindføre det russiske monarki.

## KEJSERHUSET

På nettet kan man hurtigt finde frem til »Det Russiske Kejserhus«, som to efterkommere af zarfamilien kalder sig. Den ene er den ovennævnte Georgij Mikhajlovitj. Den anden er hans mor, den 67-årige Marija Vladimirovna, der er barnebarn af storfyrste Kirill Vladimirovitj, som var fætter til den sidste russiske zar, Nikolaj den Anden.

I modsætning til mange andre medlemmer af Romanov-dynastiet overlevede Kirill Vladimirovitj revolutionen og flygtede til udlandet. I 1924 udråbte han sig selv til Kejser af Rusland som Kirill den Første.

Han blev efterfulgt af sin søn, Vladimir den Tredje, der ved sin død i 1992 gav stafetten videre til Marija den Første, står det forklaret på Det Russiske Kejserhus' hjemmeside. Her fremgår det også, at hun dog for tiden ikke titulerer sig sådan, men nøjes med lidt mere ydmyge ord som Storfyrstinde, Hendes Kejserlige Højhed og Gosudarinja – regenten. Sønnen Georgij Mikhajlovitj bliver omtalt som Storfyrste, Tsesarevitj – kronprinsen og Naslednik – tronfølgeren.

Både Marija (den Første) Vladimirovna og hendes søn, Georgij Mikhajlovitj, er født i Madrid og har boet det meste af deres liv i Vesteuropa. I de seneste år har Georgij Mikhajlovitj dog etableret sig i Rusland, hvor villige sponsorer hjælper ham og hans mor med at arbejde med velgørenhed samt hyppige »royale« besøg på blandt andet museer, sygehuse og i kirker.

»Det Russiske Kejserhus (det vil sige Marija Vladimirovna og Georgij Mikhajlovitj, *red.*) understreger altid, at genindførelsen af monarkiet i Rusland ikke er dets hovedformål,« fastslår Kirill Nemirovitj-Dantjenko, der er Marija Vladimirovnas rådgiver.

Men man må ikke tage fejl: »Storfyrstinde Marija Vladimirovna har ret ofte sagt, at Det Russiske Kejserhus dog selvfølgelig ikke kan afsige fra at tjene det monarkiske princip. Ligesom den russisk-ortodokse kirke heller ikke kan afsige fra at tjene Gud.«

## KIRKENS STØTTE

Netop kirken kan man nok godt kalde for Romanov-familiens vigtigste allierede. Lige siden Sovjetunionens sammenbrud har den nemlig taget godt imod Marija Vladimirovna og Georgij Mikhajlovitj.

Aktuelt var det kirkeledelsens beslutning at gøre vielsen til en stor folkelig begivenhed ved at afholde ceremonien i Ruslands næststørste katedral i stedet for at begrænse den til en privat ceremoni i en af de mange mindre kirker.

I Isak-katedralen så Weekendavisen desuden mindst én præst, der kyssede »regenten« Marija Vladimirovnas hånd. Normalt er det omvendt præstens hånd, der skal kyskes:

»Det er helt vildt,« lyder bedømmelsen fra Annika Hvithamar, en af Danmarks førende eksperter inden for ortodoks kristendom.

»Den, der kysser hånden, er den underdanige. I det her tilfælde kan det tolkes som et signal om, at præsten anerkender, at den verdslige magt er over den kirkelige. Jeg ved selvfølgelig ikke, hvor bevidst det var, men historisk set har det kun været den regerende zar, som kyskes på hånden af præster,« for-



1. oktober blev den såkaldte tronfølger Georgij Mikhajlovitj og hans italienske udkårne viet i Isak-katedralen, Ruslands næststørste domkirke. Metropolitten af Sankt Petersburg, Varsonofij, forestod vielsen. Foto: Niviere David/ABACAPRESS.COM

klarer Hvithamar, institutleder på Tværkulturelle og Regionale Studier på Københavns Universitet.

Hun hæfter sig desuden ved, at den russisk-ortodokse kirke i det hele taget mener, at »monarkiet principielt er den mindst ringe styreform«. »Kongen opfattes som guddommelig udvalgt og efterfølger af kongerne fra Det Gamle Testamente som Herrens salvede.«

Det kommer tit til udtryk, når kirken deltager i offentlige diskussioner; også selvom den passer på med at sige og skrive noget, der kan opfattes som en udfordring af Vladimir Putins magt. »Personligt mener jeg, at når en person er blevet salvet til zar af præsterne og ikke bare har fået mandat fra vælgerne til at regere i en begrænset tidsperiode, er det selvfølgelig en styreform, som har mange fordele i forhold til alle andre styreform,« sagde den kendte og populære metropolit Illarion i 2017.

Det skabte især debat, fordi metropolitten tilføjede, at han ikke talte om konstitutionelt og dermed symbolsk monarki, samt fordi han anses som en af de to stærkeste kandidater til at overtage rollen som kirkens overhoved efter den nuværende russiske patriark Kirill.

Dengang for fire år siden måtte Illarion tage delvist afstand fra sine udtalelser for at undgå en konflikt med Kreml. Men fra flere mindre profilerede gejstlige og i en del ortodokskonserverative medier kan man ofte høre og læse akkurat det samme; at Rusland har brug for *samoderzjivije* – enevælde.

Det samme mener en gruppe monarkister, som op til vielsen har samlet sig uden for Isak-katedralen i Sankt Petersborgs centrum.

## MONARKISTISK MINDRETAL

»Vi er et kæmpestort og multinationalt land med rigtig mange forskellige meninger. Der er derfor brug for en enkelt mening, der kan blive påduttet ovenfra,« argumenterer den 31-årige redaktør Ilja Jefimov, der har brugt knap et døgn på at valfarte til Sankt Petersburg fra Vladimir-regionen.

»Demokrati kan ikke fungere her i Rusland, fordi rigtig mange mennesker i så fald vil forsøge at gøre det hele på hver sin måde,« siger Ilja Jefimov, der får opbakning fra en lokal Petersborg-monarkist, 64-årige Andrej Krylov.

»Det Russiske Kejserrige havde en enormt stor befolknings-tilvækst under Nikolaj den Andens regeringstid. I dag oplever vi en befolkningsnedgang, og vi har også mistet mange af kejserrigets territorier,« ræsonnerer Krylov.

»Selv under socialismen (i sovjettiden, *red.*) gik det bedre end nu, så socialisme er umiddelbart bedre end det, vi har i dag, men monarki er klart bedre end socialisme,« siger Andrej Krylov. Han tilhører Ruslands forholdsvis lille, men ikke ubetydelige mindretal, der gerne vil genetablere monarkiet.

Flere meningsmålinger fra det russiske analyseinstitut Levada Center viser, at det drejer sig om ni-ti procent af befolkningen – og at tilslutningen til monarkisterne har været stabil siden 1990erne. En del flere, 22 procent af russerne, er »ikke principielt imod monarki«, frengik det i 2017 af en undersøgelse fra et andet russisk analyseinstitut, VTsIOM. De fleste russere er altså republikanere.

I 1910 og endda i revolutionsåret 1917 var det dog også kun et mindretal, der støttede kommunisterne, som alligevel endte med at gribe magten i landet. På samme måde var der i begyndelsen af 1980erne stort set ingen, der kunne forudsige, at Sovjetunionen ville styrte sammen, og at russerne blot ti år senere ville erstatte kommunismen med kapitalismen.

I dag sidder Vladimir Putin tungt på magten, som han tilsyneladende har tænkt sig at bevare helt frem til 2036, men hvad der sker efter ham, er et åbent spørgsmål. I den forbindelse vil en monarkistisk udvikling ikke nødvendigvis være mindre sandsynlig end en liberaldemokratisk.

## KONSERVATIV DRØM

»I Rusland er der mange organisationer, som arbejder på at genindføre monarkiet,« fastslår Kirill Nemirovitj-Dantjenko, rådgiver for »regenten« Marija Vladimirovna. »Det er også et diskussionsemne i den russiske politiske elite. Ansvarlige politikere og samfundsaktivister forstår, at det er én blandt flere retninger, som Rusland kan udvikle sig i.«

Dog ikke hvis man spørger den danske ruslandshistoriker Erik Kulavig:

»For mig at se er det noget drømmeri, som det russiske samfund for længst er løbet væk fra,« siger Kulavig, lektor emeritus ved Institut for Historie, Syddansk Universitet.

»Jeg ser denne vielse som en ikkebegivenhed og dermed helt anderledes end for eksempel Aleksandr Dugin (den kendte imperialistiske russiske ideolog, *red.*), som var til stede under ceremonien. Han sagde, at den viste den russiske sjæl og kontinuitet midt i en verden, der falder sammen i fremmedgørelse og mangel på tradition, der så til gengæld blomstrer i Rusland. Men det er noget fordrøkket sludder,« lyder det fra Erik Kulavig.

»Generelt er den russiske befolkning lige så sekulariseret som den danske, og konservative nationalister er altså ikke talsmænd for den russiske sjæl, selvom de har fået en renaissance i visse kredse, måske også hos Putin selv. Jeg tror ikke på deres projekt, selvom jeg selvfølgelig ikke kan love, at zarismen aldrig vender tilbage i en reaktionær og nationalistisk alliance med kirken. Men jeg vil tillade mig at sige: Gud forbyde det!«

Skulle Gud alligevel tillade det, vil den nygifte Georgij Mikhajlovitj Romanov næppe være den eneste prætendent til den russiske trone. For i virkeligheden ser kun et mindretal af zarfamiliens efterkommere ham som den retsmæssige arving.

»Da hans oldefar, storfyrste Kirill Vladimirovitj, udråbte sig selv til kejser i 1924, var der rigtig mange medlemmer af Romanov-familien, der ikke anerkendte ham. Ikke mindst Marija Fjo-

dorovna (den danskfødte enkekejserinde Dagmar, der var vendt tilbage til Danmark, *red.*),« fortæller historikeren Ivan Matvejev fra Sankt Petersborgs Statsuniversitet.

Der var flere årsager til den manglende anerkendelse, blandt andet at storfyrsten tidligere havde giftet sig med sin kusine mod zarens vilje og i strid med den ortodokse tradition. En generation senere gik det endnu værre, da storfyrstens søn, Vladimir Kirillovitj, giftede sig klart under sin stand:

»Godt nok var hun efterkommer af georgiske zarere, men de regerede i en meget fjern tid, i 1500-tallet, så ægteskabet kunne ikke blive andet end morganatisk,« forklarer Ivan Matvejev – morganatisk er et ægteskab, især mellem en fyrstelig person og en ikke ligestillet kvinde.

## VICTORIA OF RUSSIA

Oven i fik parret kun en datter, den nuværende »regent«, Marija Vladimirovna. Ifølge den berømte russiske tronfølgelov af 1797 er kvinder ellers understillede i forhold til mænd, så arveretten burde umiddelbart gå til en anden gren af familien.

»Men i dag er der ingen Romanov'er, heller ikke dem fra andre grene, der rent juridisk har ret til tronen. Den sidste, som kunne påberåbe sig en sådan ret, døde i Uruguay i 2007,« påpeger Ivan Matvejev.

»Det er altså helt absurd, at Marija Vladimirovna kalder sig for regent og uddeler gamle kejserlige ordener til forretningsmænd, politikere og gejstlige.«

Senest gjorde hun det i forbindelse med vielsen, der blev afsluttet med, at brudeparret gik ned ad katedralens hovedindgang hen til limousinen, forbi journalister, royalister og nysgerrige petersborgensere.

»Hvad følger De, Georgij Mikhajlovitj?« råbte en tv-korrespondent.

»Lykke,« svarede »tronfølgeren« på russisk: »Sjtjastje!«

Det er tydeligvis ikke noget nemt ord at udtale, når man ikke mestrer sproget helt flydende. Hans brud, den italienskfødte Viktorija Romanovna, klarede sin del bedre:

»Da, konetjno!« – »Ja, selvfølgelig!« – supplerede hun på et veludtalt russisk.

På sin Instagram-profil bruger hun dog primært engelsk, når hun præsenterer sig som russisk prinsesse: Victoria of Russia.

**BEAUTÉ PACIFIQUE**

**SYMPHONIQUE**

Nyt gennembrud indenfor anti-age hudpleje

BEAUTE-PACIFIQUE.COM

# Vil de unge ikke arbejde?

EU og landene investerer milliarder i økonomisk genopretning. Hvad betyder det for de unges muligheder? Hvordan er ungdomsarbejdsløsheden i EU? Hvilke jobs bliver der skabt? Skal unge arbejdsløse takke ja til et hvilket som helst tilbud?

**Tirsdag 2. nov. kl. 17-18.30, Akademikertårnet, Frederiksberg**  
**Debat med Camilla Gregersen (DM) og Christiane Mißbeck-Winberg (DA). Ordstyrer Rasmus Nørlem Sørensen (DEO).**

Støttet af og **Tilmeld dig på**

**deo.dk**

**DEO** skaber EU-debat info@deo.dk ■ tlf. 70 26 36 66 ■ www.deo.dk



# BOGER



**KRIMITJEK.**  
Hesseldahl forelæser sjusket, Staun sprudler kynisk, og le Carré brillerer fra graven.

8

**DISSIDENS.**  
»Politisk forfølgelse af min person«. Marianne Stidsen svarer på anklagerne.

12

**ARVEFØLGE.**  
H.M. Dronning Margrethe er en dygtig fortæller, og Tom Buk-Swienty den helt rigtige pennefører.

3

**HALLI-HALLØJ** ■ Eneren Ditlev Tamm har skrevet en kønskøket og vidende roman om François-Timoléon de Choisy – *crossdresser* og juvel i Solkongens hof.

## Godt spundet, salonløve

LINEA MAJA ERNST

*Ditlev Tamm: Skabt som mand og kvinde. 348 sider. 299,95 kr. Gyldendal.*

Bered Dem på at blive charmeret. Historiker, jurist, professor emeritus med mere Ditlev Tamm er dykket ned i 1600-tallets Frankrig for at forelske sig i sin hovedperson, den utrolige, men ikke desto mindre autentiske François-Timoléon de Choisy. En formfuldendt *crossdresser*, forfører, forfatter og gejstlig ludoman, som glimrede ved Solkongens hof. Det er en verdensmand og en drøm af en borddame, vi her bliver introduceret til.

Choisy var en dannet mand, teolog, salonløve, men det er hans »lille svaghed«, hans forkærlighed for at klæde sig som kvinde, han huskes (og her: fejres) for. Jeg ved ikke, om vi ville kalde Choisy transkønnet eller nonbinær i dag, det føles aldrig, som om han eller hun tager kønnet tungt, hun er mand, når hun er mand, og kvinde, når han er kvinde; lærd, afvæbnende og pyntesyg uanset køn. Med diamantnåle og sølvbånd i det sorte hår. I kirken kun pyntet med to-tre dydige, kunstige skønhedspletter, men gerne spættet af et dusin, når der er bal.

»Jeg tog en kjole på af stof med sølvbund og broderet med rigtige blomster, et stort slæb bagtil (...) mit bryststykke sad højt og var stoppet ud fortil for at få det til at se ud, som om der var en kavalergang, og faktisk havde jeg lige så meget at vise frem som en pige på femten år. Man havde siden min barndom givet mig korsetter på, som sad meget stramt og løftede kødet op, som var fedt og fyldigt.«

Hvorfor blev han allerede som barn korsetteret? Choisy's ambitiøse, beregnende mor klæder og opdrager sin yngste søn som pige. Det viser sig nemlig belejligt, at Solkongen, Louis 14., har en lillebror med samme tilbøjelighed, og fra hoffets side finder man det opportunt at femininisere den yngre prins Philippe, for at han så meget desto mindre skal blive en rival til kongen. Den lille prins besøger familien Choisy, og de to små *mademoiseller* bliver legekammerater. Der er banet vej til indercirklerne ved hoffet, og som voksen fortsætter Choisy sin leg med kønsidentiteten.

Fra tid til anden forsvinder han fra sin respektable livsbane for at dukke op som sensationel kvindelig skuespiller eller som flirtende, diamanbesat enke et sted i provinsen, hvor han charmerer den lokale

adel og ikke mindst dens døtre. Det er avanceret forførelseskunst. Choisy er så heteroseksuel som nogen, men purunge piger bliver lesbisk forført eller ligefrem klædt i herretøj som en del af spillet. Læseren må gerne blive lidt forarget, frøkenerne når akkurat at fylde 15, og så er jagtsæsonen skudt i gang. Det er lovligt, men det er anløbent, og det ved både Choisy og Tamm. På den anden side var man i samtiden giftmoden i 15-årsalderen.

Choisy selv fremstiller det, som om han gør pigerne en tjeneste ved at forberede dem til ægteskabets glæder. Og han ville aldrig, sværger han, så meget som røre en gift kvinde. En sand martyr.

Tiden virker både mere knibsk og mere frisindet end i dag. Der er nogle forbløffende scener, hvor gæster følger Choisy – som »grevinden af Barres« – og hendes unge udkårne i seng og fornøjet betragter dem kysse og kæle med hinanden, som om de var publikum, og sengen en scene. Konstant skal damerne friseres og smukkeseres, fordi man skal i kirke eller i teater, det kommer ud på ét, for det, det gælder om, er at blive set.

Choisy vil ikke afsløres som mand, men gerne hyldes for, hvor meget smukkere han er som kvinde. Narcissisme, ja, men en ekstremt generøs, social narcissisme, som frem for alt længes efter at behage.





# BØGER



I UDBRUD

## Hil dig, fodboldsimile

**VI BLIVER NØDT TIL AT TALE** om sammenligningen.

I ved det, jeg ved det: Vi bruger den for lidt i dansk skriftsprog. Modsat metaforen, som også bygger på en lighedsrelation mellem to elementer, men ikke nævner, hvad den sammenligner, er sammenligningen eksplicit. Forskellen mellem de to troper ligger typisk i brugen af det lille »som«. Når Dickens skal beskrive Scrooges dystre London-hus, lader han os vide, at det ser ud, som om det i sin tid har leget gemmeleg med andre huse, men aldrig er kommet frem fra sit gemmested, og hallelujah for dén besjæling.

Mindre elegant, men meget 80er-ekspresiv er Michael Strunges digt, hvori »Plasticso-len gløder som et betændt øje«, mens hans generationsfælle Søren Ulrik Thomsen har lært os, at hævn slet ikke er sød, men »trist som Peter Bangs Vej i pisregn«, og det føles intuitivt sandt.

Når jeg hungrer efter simile, som sammenligningen også kaldes, ved jeg heldigvis, hvor jeg kan få mit fix, nemlig i det udsøgte britiske fodboldmagasin When Saturday Comes, hvor sammenligningerne er en integreret del af lingo, og sportspressens bedste penne formelig dyster om at lave månedens bedste.

Således forfatter og Middlesbrough-fan Harry Pearson: »Når han sidder der, presset ind i kommentatorboksen ved siden af Sam Matterface, hvis barnlige jagt på udødelige lydbidder får ham til at lyde som en Playmobil-Winston Churchill, fremstår Lee Dixon som en mand, der er overbevist om, at bacon ikke længere er lige så sprødt, som det var i hans ungdom.«

Pearson husker også dengang, hans ven boede i Spanien, og de sammen tog på Estadio Ramón Sánchez-Pizjuan for at se Ted McMinn pile rundt på Jock Wallaces Sevilla-hold. Det var »en ærligt talt bizar blanding af ingredienser, der bringer tanker i retning af en vildledt MasterChef-deltager, der byder på en dessert af majroemarengs med haggis-mousse«.

Kollegaen Cameron Carter er også leveringsdygtig, når han gør status over britisk sports-tv: »Martin O'Neill bliver uenig med dig, som om han blidt løsner dig fra en afdød elskets favntag, og han bliver enig med dig som en lejemorder, der lægger en pude hen over dit ansigt uden for Luzhnik Stadium.«

En gudsbenådet tirade til forsvar for den åbenlyse brug af hånden som sidste redningsplanke får ham til at længes efter den gang, hvor man endnu kunne se »en udstrakt forsvarer ligge skamfuld på mållinjen, som om han var ved at stavre langsomt hjem efter et engangsknald med sin grandkusine.«

Brugt rigtigt er sammenligningen slet ikke en gumpetung gymnasieøvelse, men et udsøgt udslag af visuel og litterær intelligens. Sæt i gang. *Turn*

### Pionerselvanmelder

I disse tider anmelder forfattere eller »forfattere« sig selv på Amazon og omkring på nettet, eller de betaler – som fortalt om Sverige her i Bogholderiet for et par uger siden – for at blive anmeldt (positivt) på en særlig anmeldelsesside.

Men er det nyt? Den nyligt afdøde **Anders Bodelsens** vildeste og særeste og umuligste roman er *Straus* fra 1971, den begynder sådan her:

»Stort set forløb den seksogtyvende januar 1970 som enhver anden dag i Danmarks næstbedste kriminalforfatters liv, men inden hans dag var omme havde han begået et mord.«

Den bedste kriminalforfatter er titelpersonen Straus, der i den grad rimer på **Klaus** som i **Rifbjerg**, den næstbedste er – efter den første sætning – romanens navnløse jegfortæller.

Lynhurtig *plotspoiling*: Efter mange labyrintiske forviklinger skyder jegfortæl-



leren sin rival **Straus** og sætter sig derefter ned og skriver en række positive anmeldelser af den bog, læseren netop har læst. Her et

klip, der klart lyder som Jyllands-Postens chefanmelder **Jens Kruuse** (Charlotte Strandgaards far):

»Det er en bog man lægger fra sig og læser igen. Det er en bog, der gør en klog på sig selv. Jeg siger det ganske roligt: Denne bog har fyldt mig med uro. (...) Vi har fået en ny forfatter. Efter Straus' død er han den største.«

Ironisk nok havde netop Rifbjerg på bagsiden af sin akavet flippede *cut-up*-værk *Boi-i-ing '64* anført flere fiktive anmeldercitater, herunder dette tilskrevet akkurat Jens Kruuse:

»Det maa staa klart, at denne bog er skrevet af en digter, hvis følsomhed og poetiske virkelighedsfølelse staar i en central sandhedsviljes tjeneste. Det er en bog uden lige i sin alvor og skønhed og humor. Og den fortjener læsere, læsere, læsere – de vil blive forandrede af den.«

Meta-selvros i anden potens, det var tider! *lb*

### Fantask-eri

Den ultimative tegneseriebutik **Fantask**, verdens angiveligt ældste, på hjørnet nede i kælderen i Sankt Peders Stræde, Kbh, fyldte i sidste uge 50 år og fejrede sig selv i stor og veltegnat stil.

Åh, mange, mange timer tilbragte jeg dér studerende alle nyudgivelserne, især amerikanske *underground*-hæfter, og genemtjekkende den antikvariske afdeling bagerst efter huller i samlingen; i flere år, forekommer det mig, var jeg på udkig efter

## BOGHOLDERIET



albummet *Mytteri på Havets Dronning* i den (ikke specielt fremragende) belgiske serie om sømanden **Gamle Nick**. Jeg blev der nogle gange så længe, mens min far var til teologiske møder ud i byen, at jeg uundgåeligt blev tissetrængende og måtte spørge efter nøglen til wc'et ude i gården – hovedstadsromantik for en nør-det knægt fra Vejlbys-Risskov.

Det er så magisk en barndomslokation, at jeg har tøvet med at gå derned som voksen, hvilket butikken ikke har haft megen butiksmæssig glæde af. For få år siden var Fantask tæt på at gå nedenunder og hjem, men blev reddet på målstregen, og lige nu er man vist inde i en OK gænge, det er min indre nørkede knægt glad for.

**Marvel-Morten**, en af de legendariske oprindelige mænd bag disken, har på Twitter gengivet en bagsideartikel fra Politiken, hvor det originale koncept præsenteres – og forsvares, tegneserier lå absolut nederst i lodighedshierarkiet:

»Vi startede forretningen, fordi vi selv samler, og fordi vi synes, det er skægt,« fortæller **Søren Pedersen**. »Det er rigtigt, at der er masser af vold i hæfterne, men pudsig nok ser man aldrig blod. Jeg har en eneste gang set blod i et hæfte, og det var næseblod! Tre tynde striber.«

Et KAPOW! af tillykke herfra med håbet om endnu 150 år i den kulørte fares tjeneste. *lb*

### Vestjysk filmatisering

»Stadig er vi nye på markerne, og forvirrede går vi rundt med vores barnevogn, som to hvileløse landevejsriddere,« lyder den første sætning i **Stine Pilgaards** roste tredje roman, *Meter i sekundet*, fra maj 2020. Længere nede på siden står der: »Vi vil i Velling, står der på byskiltet, men hvad vi vil, står ikke klart. Virkeligheden ligger



Stine Pilgaards bestseller er på vej til det store lærred. Hella Joof instruerer filmudgaven af *Meter i sekundet*.

Foto: Tor Birk Trads

som en tåge omkring os, og vi er kun lige ankommet.«

Hvordan den tågede markvandring ser ud for det unge par, der er flyttet fra storbyen til Velling ved Ringkøbing Fjord, har en del læsere gjort sig tanker om, og nu kan de, som ønsker *levende* billeder af brevkasseskribenten og højskolelæreren, så også begynde at glæde sig: Bogen skal nemlig op på det store lærred, og ifølge Nordisk Film, som for et år siden sikrede sig rettighederne til filmatiseringen, begynder optagelserne i foråret 2022. Filmmanuskriptet skrives af **Hella Joof**, **Jenny Lund Madsen** og **Ida Maria Rydén**, og førstnævnte udtaler i en pressemeldelse, at hun ser frem til at indtage den vestjyske natur nær Ringkøbing-Skjern Kommune, i romanen kaldet »De korte sætningers land«, for at lave en film for »hele folket, gamle og unge, folk og fæ af alle køn«.

Hvem der skal spille de forskellige karakterer, er endnu ikke blevet offentliggjort – det vides heller ikke, om **Anders Agger**, som den unavngivne fortæller på sin vis *stalker*, kommer til at spille sig selv i filmen. Sikkert er det dog, at *Meter i sekundet* modtog boghandlernes Gyldne Laurbær og nærværende avis' litteraturpris. Og nå ja, at de vil i Velling. *baas*

### Norsk ulvetid

Den velbevandrede **Karl Ove Knausgård** læser vil vide, at nordmanden brugte en del år på at finde frem til det stof, der udgør hans romandebut, *Ude af verden* (1998).

Det tog ham yderligere seks år at skrive »den svære toer«, *Alting har en tid*. Med romancyklussen *Min kamp* (2009-2011) og den såkaldte årstidskvartet (2015-2016) har han ikke desto mindre bevist over for et voksende internationalt publikum, at ha er i stand til at skrive både hurtigt, langt og godt.

Selvom det især er hans autofiktion, der har givet ham en position højt på forfatterstjernehimlen, glimtede hans prosa videre i romanen *Morgenstjernen* fra sidste efterår. Og de mørke kræfter, som romanens brændende stjerne slap løs, er nu igen klar til at åbenbare deres uhygge: Knausgård er nemlig klar med dennes fritstående fortsættelse, *Ulvene fra evigstens skog*, som udkommer i Norge i dag, 29. oktober. Om den nye roman skriver Forlaget Oktober, at den er »en suggestiv og dybt engagerende roman, hvor forestillingen om udødelighed kaster en skygge over det hverdagslige. Hva vil ske med oss, hvis døden forsvinner?«

Danske læsere, der ikke vil læse den norske udgave, må vente i spænding på at få svaret.

Romanen er dog, foruden fem udenlandske forlag, solgt til Lindhardt og Ringhof, hvorfor ventetiden formentlig bliver kort. *baas*



**KRIGSBARN** ■ Dronning Margrethes 50-års regentjubilæum markeres med en erindringsbog om tiden som prinsesse fra 1945 til 1972. Den slipper hun godt fra.

# Ved slægtstræets fod

CLAUS BUNDGÅRD CHRISTENSEN

*Tom Buk-Swienty & Dronning Margrethe:  
Undervejs – Dronning Margrethe fortæller til Tom  
Buk-Swienty. 456 sider. 299,95 kr. Politikens Forlag.*

Dronningens erindringsbog slutter om eftermiddagen en kold dag i januar 1972 på Christiansborg. Her trådte hun ud på balkonen klædt i sort for at blive udråbt som dronning, efter at hendes far var sovet ind. *Undervejs* handler om tiden, der gik forud. Fra den tyske besættelse til den dag på slotspladsen.

Bøger om den kongelige familie er en fast bestanddel af bogmarkedet i Danmark op mod jul og er rettet mod det publikum, som begejstret følger med i de royales gøren og laden. De fleste af udgivelserne har sandsynligvis en ret kort levetid, men den skæbne overgår næppe denne gennemarbejdede og interessante erindringsbog, der både giver et kulturhistorisk indblik i en dansk prinsesses tilværelse i efterkrigstiden og et meget klart billede af, hvordan dronningen gerne vil erindres.

Bogen er skrevet af historikeren Tom Buk-Swienty, der har forfattet en række anmelderroste bøger om alt fra Den Anden Slesvigske Krig til en tysk soldats krigserfaringer under Anden Verdenskrig. Udgivelsen er baseret på samtaler med dronningen på hendes forskellige slotte. Samtaler, der i udskrift fylder ikke mindre end 1.523 tætskrevne sider. Dette materiale har Tom Buk-Swienty efterfølgende elegant skrevet sammen til en kronologisk disponeret beretning med dronningen som fortæller. Vi følger prinsessen under den tyske besættelse, gennem de tidlige efterkrigsår på N. Zahles Skole med noget blandede karakterer, den lykkelige tid på Århus Universitet med studier i arkæologi og statskundskab, over kostskoleophold i England, hendes frivillige arbejde i et britisk ungdomsfængsel og rejserne rundt om jorden og frem til mødet med Henri de Monpezat og en fransk svigerfamilie.

Tom Buk-Swienty betegner selv erindringerne som bramfri, og det er en rimelig varebetegnelse. Dronningen fortæller både om sin fars problemer med alkohol og om de kedsommelige timer på jurastudiet.

Andre steder kommer man tæt på dramaet, som når vi hører om den trafikulykke i kronprinsesse Ingrid's Ford Mercury, der nemt kunne være endt fatalt for hende og hendes døtre. Selvom man i glimt kommer tættere på dronning Margrethe end normalt, er det vigtigt at have for øje, at erindringen først og fremmest er en kilde til, hvordan majestæten i 2021 ønsker, at vi skal betragte hende og den institution, hun repræsenterer og en dag vil overlade til sin søn.

**ET FASCINERENDE ASPEKT** ved dronning Margrethes erindringer er hendes intense og bevidste historiebrug. Danmarkshistorien har i dén



Bag hende ligger en barndom i Besættelsens skygge, en trafikulykke, en tid som frivillig i et britisk ungdomsfængsel med mere. Foran hende ligger ansvaret og et nyt kapitel for hende og Danmark. Dronning Margrethe ved Kong Frederik IX's begravelse, 24. januar 1972. Foto: Polfoto/Ritzau Scanpix

grad været identitetsskabende for hendes selvforståelse. Det er den jo i en vis forstand for alle mennesker, men sjældent i det omfang, man ser det her, og historiebrugen skal naturligvis forstås i snæver sammenhæng med den institution, hun forvalter, og hvis legitimitet netop er historisk. Uden konge- og dronningerækken ville monarkiet være en tom skal.

Et godt eksempel på hendes brug af historien er, at hun fremhæver en episode i kirken i Jelling, hvor regenten sammen med sine to sønner får lejlighed til at se ned i et gravkammer indeholdende benrester af, hvad arkæologerne mente kunne være Gorm den Gamle. Dronningen er naturligvis klar over, at hun ikke i direkte linje stammer fra ham, men hun kan gennem sidegrene føre sit anetræ tilbage til ham. At stå over for resterne af en slægtning, der levede i 900-tallet, vil nok give et sug i maven på de fleste, men her er slægtsforholdet også med til at understrege, at hun og hendes sønner er

repræsentanter for en ældgammel institution, som hun er forpligtet til at værne om.

*Undervejs* er i sagens natur ikke erindringer om et repræsentativt arbejds- eller hverdagsliv i efterkrigstidens Danmark. Dronning Margrethe har ikke ligefrem sine rødder i produktionsdanmark, men indtager en helt unik social position. Hun ejer fire slotte og et smukt skib og er omgivet af den rammestruktur af barnepiger, kokke, kammerherrer, livrister, adjutanter og andet, som skal til for at opretholde et hof.

Alligevel kan erindringerne også betragtes som et stykke danmarkshistorie. Det er eksempelvis slående, hvor meget Besættelsen fylder i hendes erindringer, og dronningen betegner da også sig selv som et krigsbarn. På trods af at hun blev født i april 1940, og hendes erindringer om de fem år derfor er fragmentariske, fremgår det tydeligt, hvordan uhyggen, overflyvningerne og forældrenes forsøg på at skærme hende fra det, som foregik, var med til at forme hende – i

lighed med hele den generation, hun tilhører.

**NÅR ERINDRINGERNE** er så vellykkede, som tilfældet er, skyldes det sandsynligvis en god kemi mellem dronningen og Tom Buk-Swienty. Men også, at hun ud over sin gode hukommelse simpelthen er en god og sympatisk fortæller.

Eftersom bogen slutter ved tronbestigelsen i 1972, vil det være naturligt at spekulere i, om der mon ikke kommer et bind to. En styrke ved *Undervejs* er dronningens relative åbenhjertighed, men de begivenheder, hun fortæller om, er efterhånden også så langt tilbage i tid og så historiserede, at de i dag også fremstår mindre kontroversielle.

I takt med, at vi nærmer os samtiden, bliver de politiske hensyn til hendes rolle som monark formentlig mere retningsgivende. Men hvis fortællerglæden og viljen til at give et indblik i miljøet omkring hoffet kan opretholdes, kan læserne godt begynde at glæde sig.



# Godt spundet, salonløve

 **Fortsat fra forsiden**

Som De nok kan høre, er det de franske låne-tillægsords bog: det gallante, elegante, arrogante, pikante, intrigante, flamboyante. Det er hinsides krukken, og jeg kan ikke stå for det: Versailles-skæret, der hænger over alle de hvidkridtede ansigter vasket med kalvevand og fåretåspomade. Det er en aristokratisk tid, det overkultiverede, søde liv før revolutionen: Man dyrker salonkultur og formfuldendt brevskrivning, åndfuld smiger og bagvaskelse, men også ægte åndfuld samtale og livsførelse, filosofi og litteratur, og det kan Tamm lykkeligtvis ikke blive færdig med at oplyse sin læser om.

Er *Skabt som mand og kvinde* en fiktiv roman eller en historisk biografi? Ja, kan man svare koket og tilpas undvigende. Det er en stort set autentisk historie, bortset fra, når den ikke er. Man kan mærke juristen og historikeren Tamms grundighed, men også hans fryd ved at skrive litteratur; at bordet ikke fanger, at forfatteren kan blinke til læseren og lade fantasien tage roret, når det er til tekstens bedste. Det, der gør indtryk på både læser og forfatter, er Choisy's lette selvtillid, hvordan han accepterer sig selv, og som ved et trylleslag gør verden det også. Er der noget bedre end at blive forført med åbne øjne? Tamm behøver ikke overtale sin læser til at blive vild med Choisy: Begejstringen smitter.



**Tamm pirker inspirerende til ens personlige storhedsvanvid. Lysten til at omgive sig med lutter charme og genier, til at være sig selv i al sin excentriske ynde.**

**DEN SMUKT LAVENDELSTONEDE** roman er fortalt i lag, konvolutter i drilske konvolutter, markeret med skiftende skrifttyper. Der er oversatte, selvbiografiske memoires fra Choisy selv; små, litterære historier inspireret af hans eget liv og erobringer; så er der Ditlev Tamm, der skriver i Choisy's sted og på den måde supplerer og kommenterer biografien, det kommer der skønne umulige sætninger ud af: »Jeg døde den 2. oktober 1724. Firs år gammel. Efter min død blev der naturligvis talt mindeord i Akademiet og rigtigt pænt.« Vi lærer om salonkultur, modehistorie, intriger omkring pavevalg, fransk litteraturhistorie og protofeminisme, men heldigvis mest om Choisy.

Og så er der stjernen bag scenen, den mystiske veninde, anonymiseret P.F., der står som forfatter til en mængde af bogens dokumenter.

Hun er den, der har sat Tamm på sporet af Choisy. En verdensdame og dannet hedonist, der hersker med ham via breve fra Sydfrankrig, hvor hun sidder i en kreds af hyperbelæste feministe i ubærligt dyre sko. Skandaløs, frisindet, etisk striks. Den tidligere diplomatfrue og kunsthistoriker har en præference for mænd, der klæder sig som smukke kvinder. Så kan man spekulere over, hvem hun mon er. Og om hun overhovedet er en virkelig person eller måske Tamms egen *anima* eller drag-persona? Hun dør i hvert fald med at finde Lou-boutin-stiletter i tilstrækkeligt store størrelser.

Fiktiv eller ej, man kan mærke, at Tamm og den stilige veninde P.F. nyder at optræde som aristokratiske brevskrivere, stille sig an og blære sig med både garderober og bogreoler, drille, flirte og opdrage. Tænk, en libertiner-brevroman i 2021, men den føles ikke spor bedaget. Det er ikke Laclos' *Farlige forbindelser*, hvor to skruppelløse libertine udsøgt intrigant praler af deres erobringer. Choisy, Tamm og P.F. er aldrig ondskafulde eller mere dekadente, end godt er. I stedet er det den feminine salonkulturs ideal, der hersker: kvik, beåndet samtale, tolerance, vid og indsigt. Man er stor i slaget på bedste måde.

Ja, romanen har små skønhedsfejl, lovlig mange gentagelser især, men i alt er den så veloplagt, uventet og uden for nummer, at det ville være kedeligt pedanteri at hænge sig i det. Choisy er interessant som historisk kuriosum, men især bliver hans liv i Tamms hænder et levende spejl for læseren. Det pirker inspirerende til ens personlige storhedsvanvid og eventyrsans. Lysten til at omgive sig med lutter charme og genier, til at være sig selv i al sin excentriske ynde.

Har De ikke lyst til at kaste et skær af dette over Deres eget liv?

**MASTERCLASS** ■ Knud Romer er forbavsende lavmælt i sin lille roman om, hvor meget man skal lide for kunsten, hvis det skal blive til noget.

# Hun holdt sin stemme i hånden

**AF BO BJØRNVIG**

*Knud Romer: Pigen i violinen.*  
144 sider. 269,95 kr.  
*Lindhardt og Ringhof.*

Knud Romer er trods sit indimellem dystre liv et festfyrværkeri i dansk kulturliv, en værdig efterfølger til tidligere generationers hurtignakkere, Elsa Gress og Johannes Møllehave. Ligesom dem har han så stor en kulturel ballast og aktuel viden, at han undgår, at snakkemaskinen går i tomgang, der er altid stof at tage af, hvilket samtidig er grunden til, at mun-

den aldrig står stille, der er så meget, som skal ud. Alle har de et succesfuldt forfatterskab bag sig, som i høj grad bygger på erindringer, i Romers tilfælde romanerne *Den som blinker er bange for døden* og *Kort over Paradis*. Den første om barndommen på Falster, hvor hans tyske mor, der insisterer på at være tysk, gør omgivelserne fjendtlige og Knud ensom, den anden om hans »karriere« som evigheds-litteraturstuderende ved Københavns Universitet, hvor hans manglende sans for den marxistiske bølge også fører til udstødelse, indtil han ved et slumpetræf rammer sit talents guldåre, nemlig evnen til at formulere slående sentenser, der gør, at han ender som højt betalt reklamemand.

»Give up bad coffee for good«, lød en af genistregene. Den første bog er en nyklassiker, den anden mere rodet og ujævn med gode passager.

**ROMERS TREDJE BOG**, *Pigen i violinen*, er en strengt komponeret lille roman om, hvor afsindig hård konkurrencen er i den klassiske musikverden, så hård, at den næsten tager livet af dem, der insisterer på at nå til tops.

Her er der ikke tale om erindringer, for selv om forfatteren har det med at gøre livet hårdt for sig selv, er han ikke skabt af samme super-disciplinære stof som de to virtuoser, vi følger i romanen. De forfalder ikke til stof-

fer og druk, og de lader ikke alt for-

falde omkring sig, som deres lev-

nedsskildrer har gjort i perioder.

Og så er det alligevel en slags erindringer, for når Fanden tog ved Romer, ville han på samme måde som sine to musikere nå det sublime. Det skete under nedskrivningen af *Den der blinker er bange for døden*, som var en flerårig kamp for at skrive den store roman, der skulle opfylde Romers store drøm her i livet – at udkomme på det højt estimerede tyske forlag, Insel Verlag, »gudernes forlag«, som han kalder det.

Og som med hovedpersonerne i *Pigen i violinen* var det ved at tage livet af ham, men han gennemførte, og drømmen gik i opfyldelse. Det samme skete med den anden bog, som det tog 12 år at færdiggøre og som kostede ham ægteskabet.

Så forfatteren kender alt til forbandelsen ved at ville være den bedste.

Han trækker nok også på viden, han har fået fra sin tidligere kone, der spiller violin. Først i DR Symfoniorkestret, nu Det Kongelige Kapel.

**HOVEDPERSONEN I BOGEN** bor alene med sin far, der forærer hende en lille violin, i kvart størrelse, da

hun er fem år. Hun kommer til at elske den så meget, at den så at sige overtager hende, hun bliver sin violin, den blev »levende og begyndte at synge. Jeg holdt min stemme i hånden«.

Hun lukker alt andet end hård daglig træning ude, og det fortsætter hun med, indtil hun i 20-årsalderen når virtuos-niveauet, så ...

Den anden musiker i bogen er pianisten Alfred Brendel (f. 1931), en af forrige århundredes største pianister, der først for alvor slog igennem, da han var 40 år, og som indtil da gennemgik helvedes pinsler for at komme til tops. Blandt andet led han af allergiske reaktioner, så hans fingerspidser sprak og blødte, hvad lægerne mente skyldtes stress.

Men en dag efter en koncert i England vågner Brendel op og er berømt, og herefter vender han aldrig tilbage til sin kone og datter i Wien, han gifter sig og får børn med en anden.

Konen Iris bor herefter alene i lejligheden, mens hun venter på, at han vender hjem, ham som hun støttede og hjalp gennem voldsomme kriser før gennembruddet.

Den unge violinspiller flytter ind hos Iris, som minder betænkeligt om en figur i Dickens-romanen *Store forventninger*, Miss Havisham, som blev forladt på dagen for sit bryllup og derefter lod tiden gå i stå, så alting stod som den dag, hun blev forladt med bordet dækket til gæsterne og bryllupsmiddagen klar fuldstændig indspundet i edderkoppespind.

Lige her synes forfatteren at hente inspiration fra Dickens, når Brendels forladte kone dækker op til sig selv og den forsvundne mand og gennemfører måltidet, som om han var der.

**MEN VIRTUOSE MUSIKERE** kan også leve som pianisten Meia, hvis georgiske storfamilie var violinist også bor hos en tid, indtil hun får nok af al festivitassen: »Meia ødelagde det for sig selv af samme årsag, som hun spillede så vidunderligt. Hun var i sine følelsers vold og hæmningsløs i alle henseender – sit pengeforbrug, sine store armbevægelser, sin selvglæde og endeløse dovenskab.«

Alligevel er Meia et korrektiv med al sin livsglæde, men et mislykket et af slagsen.

De succesfulde virtuoser, som underviser/tyranniserer violinisten, har ét tilfælles med Meia: De lider af samme store selvglæde, som sammen med deres halvsadistiske læreroptræden gør dem ret utålelige. Men sådan vil elitemusiker-miljøet åbenbart have det, de store i dén verden har gudestatus.

Bogen er lydefrit skrevet, der er ingen falske toner. Måske lidt for lydefrit, lidt for gnidningsløst til, at man for alvor engageres som læser. De voldsomme erotiske kræfter, som violinpigen kæmper med i puberteten og frem, antydes således kun, alt gennemspilles med sordin. Alligevel får man en klar fornemmelse af den vanvittige arbejdsdisciplin og deraf følgende autistiske levevis, virtuosen i spe underkaster sig selv – så klar, at man må konstatere, at det ville man aldrig udsætte nogen endside sig selv for.

Men har man hørt fløjte-virtuosen Michala Petri fortælle om sit liv, kan man kun sige, at Romer ikke overdriver. De mennesker er gjort af et helt særligt stof, som vi almindelige dødelige kun kan bøje os i støvet for og ryste på hovedet ad og dybt taknemmeligt lytte til.



**DIGTERFRELSE** ■ Et enkelt digt kan redde verden fra corona, vulkanudbrud og massedød. Kaspar Colling Nielsen slås igen forgæves med sine egne ideer.

# Skrivepåbud

KLAUS ROTHSTEIN

Kaspar Colling Nielsen:  
*Frelseren fra Hvidovre*. 304 sider. 300 kr.  
Politikens Forlag.

I debutbogen *Mount København* (2010) introducerede Kaspar Colling Nielsen os for et kunstigt bjerg på Avedøre Holme, 3500 meter højt, 55 kilometer i omkreds. Hvorfor bjerget blev bygget, blev aldrig opklaret, men anlægsarbejdet stod på i 200 år, og landet var ikke længere som før, hverken i geografi, økonomi eller levevis.

Herligt ligeglad med tidslinjer og anden overflødig logik placerede Kaspar Colling Nielsen bjerget i byen, ikke i fjern fremtid, men i vor tid. De 200 år kom og gik på ét sekund i litteraturens trylletelt, og *Mount København* er siden dukket op i forfatterskabet med den største selvfølgelighed, også i *Frelseren fra Hvidovre*.

For foden af bjerget bor den 48-årige enspænder Allan Thornbum i en lejet kælder under en villa. Han tjener småpenge som trafiktæller, men bruger ellers al sin tid på at læse digte, som han kom-

menterer og retter med sirlig håndskrift i marginen. Engang fik han selv udgivet undergrundsdigte, men nu skriver han ikke mere.

Og det er en skam. Finansministeriet har nemlig lavet en analyse, der viser, at Allan Thornbum kan frelse hele verden, hvis bare han vil skrive et enkelt digt. Og en frelser er der brug for! Ikke nok med, at corona har hærget og hele tiden murer. Nu er Vesuv gået i et historisk stort udbrud, millioner af mennesker evakueres, og snart breder askeskyen sig over Europa, Nordafrika og Mellemøsten med sammenbrud, sygdomme og død til følge.

Alt dette kan altså løses, viser en analyse, hvis Allan skriver et digt. Derfor bliver han opsøgt af statsministeren, der falder på knæ og tigger ham om at skrive igen. Bare ét enkelt digt! Men Allan nægter. Der er lukket for den poetiske aftapningscentral, fuck you, siger han.

Regeringen lader historien sive til pressen. Ham, der *kan* frelse verden, *vil* ikke. Allan bliver derfor genstand for andre menneskers retfærdige vrede, foran hans kælderlejlighed samles tusindvis af demonstranter, og han bliver overfaldet på åben gade. Imens hærger pandemien, og askeskyen hylder alt i mørke.

Da Allan endelig besinder sig, skriver

**I små glimt minder han om Soya, Scherfig og Storm P. Men 'Frelseren fra Hvidovre' er mest af alt folkesjov Olsen-banden-prosa i klogagtig skysovs.**

han et lille digt om, at »træer vokser så vildt, at de næsten intet dybdeperspektiv har«. Nu skifter stemningen. Digtet virker. Problemerne forsvinder. Allan er en helt. Frelseren fra Hvidovre er nu elsket af alle i hele verden, han helbreder de syge, og den før så vrangvillige undergrundsdigter er nu verdens mest berømte og vigtigste menneske.

Men som verdenshistorien har vist, er der visse problemer forbundet med det at være en frelser.

**OM KASPAR COLLING NIELSEN** er troende, aner jeg ikke, men jeg husker, at han sluttede et dybt bekymret debatindlæg i Berlingske ved coronas udbrud med et »Gud bevare Danmark«, og i *Frelseren fra Hvidovre* vrirler det hele tiden med duer omkring Allan. Duer er et kristent fredssymbol, og det var en due, der med et olieblad i næbbet meldte, at syndfloden var forbi.

I den sekulære afdeling kan jeg godt lide den sjove tanke, at en forfatter bliver presset af myndighederne og pålagt *skrivepåbud* og ikke *skriveforbud*. Alene den tanke, at et enkelt digt kan redde verden fra undergang, er så underlig og poetisk, at den ikke trænger til logisk tænkning. Vi skal bare tage litteraturens helbredende

kraft for gode varer, ligesom statsministeren gør. Også Allans enorme indsats med at kommentere og forbedre digte – han efterlader 42.147 sider, der udgives som storværket *Summa poetica* – handler om litteraturens vigtighed.

Efter historien om Allan kommer *Frelseren fra Hvidovres* anden del, et manuskript, som Allans ven Bent har skrevet: *Fordommenes bog*. Det er et alfabetisk katalog med fordomsfulde skildringer af alle mulige menneskegrupper, herunder bøsser, feminister, jøder, muslimer, kvinder, handicappede, sorte, thaikvinde og tykke.

Desværre er intet af det skarpt eller provokerende for alvor. Det er mest reproduktioner af gamle travere. Men til sidst er en ubeskrevet linjeret side med overskriften »Mine egne fordomme«. Her har jeg noteret:

Kaspar Colling Nielsen er en stærk forfatter, der slås forgæves med sine egne ideer. Siden sin forfatterdebut i 2010 har han vist en ekstrem fantasifuld scenarietænkning, men han forløser desværre sine vilde ideer fjollet og fortænkt. I små glimt minder han om Soya, Scherfig og Storm P. Men *Frelseren fra Hvidovre* er mest af alt folkesjov Olsen-banden-prosa i klogagtig skysovs.

★★★★★

Har alt det, der kendetegner en le Carré-roman

JYLLANDS-POSTEN

★★★★

Listende spænding med et snedigt plot. Ualmindeligt velskrevet

POLITIKEN

★★★★

Stilsikker ... man er i et godt skrevet selskab

BERLINGSKE

SPÆNDINGSROMAN FRA SPIONGENRENS MESTER

John le Carré

Sølvblik

Sidste roman fra spiongenrens mester – John le Carré

GYLDENDAL



MISSION FULDFØRT ■ Kim Leine afslutter sit storværk om Grønland og Danmark med overskud.

# Civilisationen vil frem

KLAUS ROTHSTEIN

Kim Leine: *Efter åndemaneren*.  
736 sider. 299,95 kr. Gyldendal.

En forårsdag i 1882 plyndrer to brødre i nattens mørke en grav på kirkegården ved den lille bygd Alluitsup Paa, Sydprøven. I kisten ligger det nærmest mumificerede lig af den ene mands kone – og en bunke guldalm:

»Idet de løfter bylten op, revner ligklædet, liget går over på midten, og knogler og ubestemmelige klumper vælter ud på jorden.«

Så er vi i gang. Med *Efter åndemaneren* fuldbringer Kim Leine det, han selv kalder sin »missionstrilogi«, de store historiske Grønlandsromaner, der begyndte med *Profeterne i Evighedsfjorden* (2012), som foregik i 1790'erne, og fortsatte med *Rød mand/Sort mand* (2018), der sprang tilbage til 1720'erne, inden vi med dagens bog er fremme i 1880'erne med udstråling til 1953.

Historien om guldet er en fin åre, der løber som et kriminalistisk spor gennem hele romanen. Jeg skal nok lade være med at røbe sagens detaljer, men så meget vil jeg dog sige: Guld-fundet har forbindelser til en uhyggelig mennesketrafik mellem Kryolitminen i Ivittuut og bygden, og sporet fører ad kringlede veje til en præstegård og et advokatkontor i København, hvor en ung grønlander strander i midten af 1880'erne.

Jens, som han hedder, er blevet sendt til Danmark, hvor han forventer, at hans far tager imod ham. Men nej. Faren dukker ikke op, men Jens kan ikke få at vide, hvor han er. En flamboyant embedsmand fra Indenrigsministeriet tager sig af ham og introducerer ham til byens forlystelsesliv og litterære bohemer som Holger Drachmann og Herman Bang.

Jens og Herman Bang bliver venner, men København er et ubarmhjertigt sted for de håbløse slægter, og forfatteren må fordufte til Berlin. Da deres fælles ven og Jens' velynder fra Indenrigsministeriet bliver taget i en razzia på værtshuset Jernskruen, hvor byens homoseksuelle mænd mødes, ender det fatalt.

**EN KENDT PERSON** i datidens homoseksuelle miljø var forfatteren Martin Kok (1850-1942), der træder ind i Kim Leines roman som et faleret talent med en anløben moral. Engang havde han ry for at være det borgerlige Danmarks nationalskjald, men i dag skal man slå op i den store glemmebog for at finde spor af ham (men faktisk skrev professor Poul Due-dahl om ham her i BØGER for bare halvandet år siden, og netop Poul Due-dahl får en særlig tak for uvurderlig hjælp af Kim Leine).

I *Efter åndemaneren* har Martin Koks onkel, pastor Chresten Kok fra Garnisonskirken, en uigennemskuelig betydning for Jens, og i hans præstegård i Bredgade kulminerer den sag, der begyndte med opgravningen af guldet på kirkegården i Sydprøven. Uden at give noget af plottet væk kan jeg sige, at guldet fra Grønlands indre på én gang bliver et samlende symbol på udbytning af land og mennesker – og på skyld og skam.

Mens guldhistorien er ramasjang for forfatte-

rens egen regning, digter øvrige dele af romanen videre på historisk korrekte begivenheder og autentiske personer, som Kim Leine fortolker frit, især kateketen Hanseeraq og løjtnant Gustav Holm, der begge var med i den etnografiske Konebådsekspedition langs Grønlands østkyst 1883-85. Ekspeditionen skulle opmåle, beskrive og indsamle data og genstande fra de egne, hvor ingen god kristen hidtil havde sat sin fod, og den skulle undersøge, om der var basis for at etablere den første nye koloni i 100 år. Da Gustav Holm bliver spurgt, om ikke det var bedre at lade de vilde være i fred, svarer han: »Civilisationen vil frem.«

**BLANDT ROMANENS TILDIGTEDE** personer er Sara, en ung og gæv kvinde, datter af kateketen, kusine til Jens og på mange måder det nav, som romanen drejer sig om. I et dagbogsnotat skriver hun ildløs i bygden:

»Ild gør altid folk ængstelige. Ilden er det vi lærte at tæmme engang, og bragte ind i vores hjem og gjorde til en træl, men nu og da vender den sig mod os, gør oprør, vil dræbe os. Alle, jeg selv ikke mindst, kender til mennesker, der er omkommet i husbrande. Alle og enhver har tit nok siden barndommen hørt præster advare mod helvedes luer, så denne anger sidder dybt i folk.«

Den altfortærende brand er et symbolmotiv, som Kim Leine har brugt gennem hele trilogien, og branden i bygden spejler den store scene fra Københavns brand i *Profeterne i Evighedsfjorden*.

Passagen er eksemplarisk for Kim Leines samtænkning af natur, kultur og religion. Men han er lige så meget københavnnerforfatter som Grønlands-forfatter, og personligt holder jeg mest af missionstrilogiens danske bymiljøer, denne gang fra en tid, hvor voldene sløjfes og

brokvartererne anlægges. Det vil faktisk være muligt at gå en topografisk tur i romanens fodspor fra Indre By til det historisk autentiske grønlanderherberg på Kalkbrænderivej (nuværende Nordre Frihavsgade) og videre til villaen på Nørrebrogade, hvor Jens finder en beskytter hos den ældre øjenlæge Valdemar Krohn, der nyder unge drenges selskab og er leveringsdygtig i kokain og opium. Intet menneskeligt er Kim Leine fremmed, og hans portræt af den fortabte Jens, der finder sjælelig varme og kropslig nydelse hos de udstødte mænd, er skildret med stærk omsorgsfuldhed.

Svagest i billedet står romanen, når den forlader 1800-tallet. I et par sene klip er vi fremme i 1953, hvor lægen Rufus Holm træder ind på scenen. Han har sit fornavn af en årsag. Rufus betyder rød på latin, og han er flammende rødhåret, ligesom en af romanens grønlandske hovedskikkelser. Nu falder brikkerne på plads, og selvom det er det, vi vel har ventet på, bliver den genealogisk redegørende omhyggelighed en smule uforløst.

**KIM LEINE BLANDER** det historisk faktuelle med fiktionisering og fri fortælleglæde, men hvad der er autentisk, og hvad der er digtet, skal man ikke afveje for nøje, i så fald får man med forfatteren at bestille. Hør bare, hvordan han udfordrer trættekære litterater i romanens efterord, der både er praktisk og polemisk: »En roman er et vildnis af fantasi og virkelighed (...) Hvis du, kære læser, synes at det er evig interessant at skelne de to fra hinanden, vil jeg henvise dig til et nærliggende fakultet, hvor horder af dine ligesindede i dette øjeblik sidder dybt begravet i båndsalaten og forsøger at rede trådene ud.«

Nå, nå. Det er vel forskningens opgave at forstå og fortolke litteraturen – på samme måde som det er forfatterens privilegium at gå på rov i historien og vride den efter forgodtbefindende. Det er derfor helt relevant at begrave sig i båndsalaten, og jeg forstår ikke, hvorfor den ellers så generøse Kim Leine skal ironisere over dem, der måtte forske i hans forfatterskabs litterære metode.

Med de tre overflodsromaner har Kim Leine skrevet en storstilet faktafiktiv fremstilling af mennesker og begivenheder, der har formet forholdet mellem Danmark og Grønland, siden nordmanden Hans Egede under dobbeltmonarkiet etablerede en missionsstation for at omvende hedningene og finde de gamle nordboere, som stadig måtte leve deroppe i papistisk vildfarelse.

Som motto for *Efter åndemanerne* har Kim Leine sat det berømte citat af Rudyard Kipling om, at øst er øst og vest er vest, og aldrig skal de to mødes. Man kan jo vælge at læse det som en højaktuel kolonihistoriepolitisk hentydning, men på den anden side er Kim Leine ikke en politisk forfatter. Omvendt kan man spørge den identitetspolitiske patrulje, om det er o.k., at en norsk-dansk forfatter udlægger grønlandernes historie og sjæl.

Kim Leine er en litterær åndemaner, der altid prioriterer fortællingens frihed, og *Profeterne i Evighedsfjorden*, *Rød mand/Sort mand* og *Efter åndemaneren* er et vildt og storartet romanværk, der stiller sig i forlængelse af Thorkild Hansens mesterlige slavetrigologi fra Dansk Vestindien og Jakob Ejersbos stærke Afrika-trilogi. Mission fuldført.

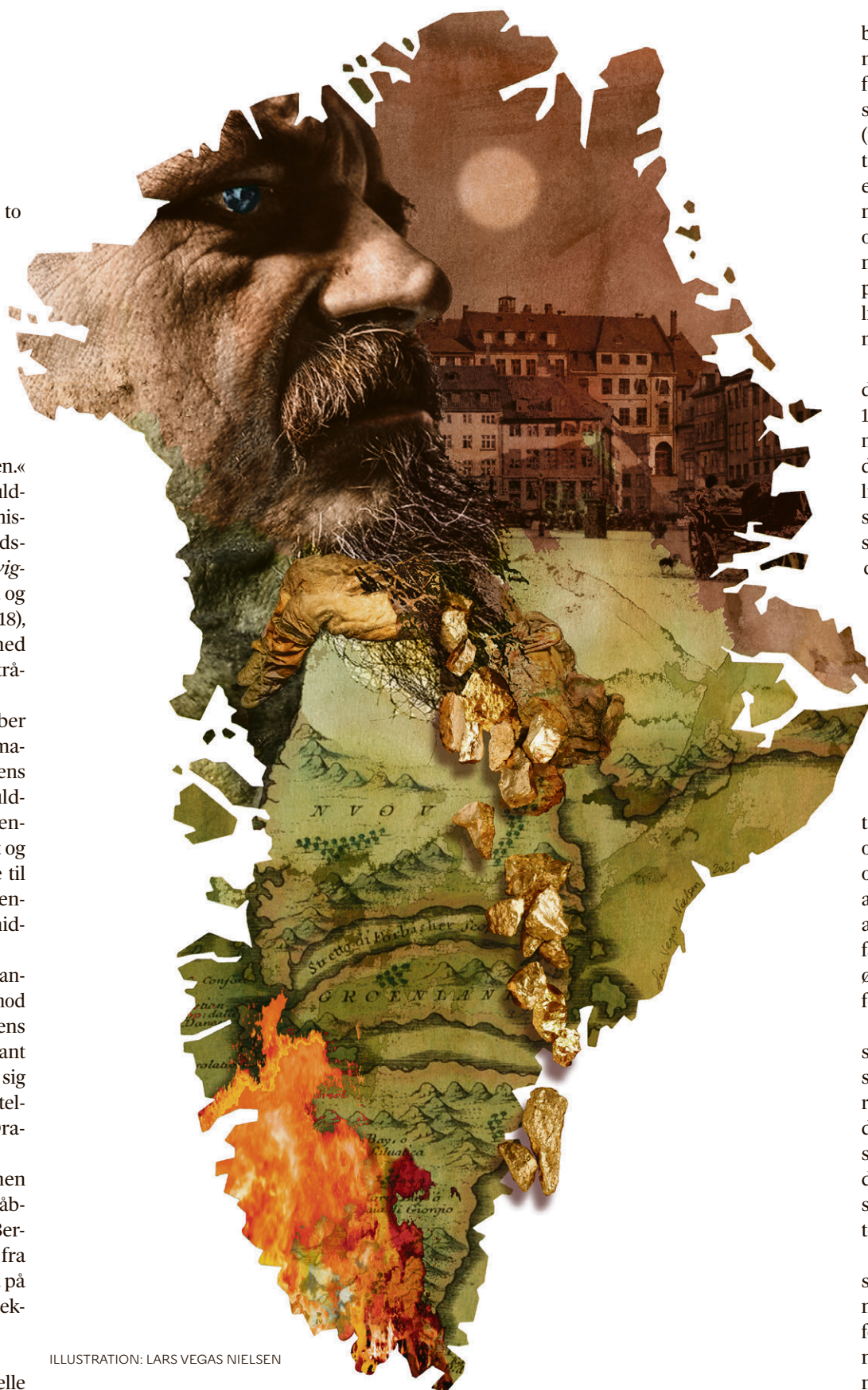


ILLUSTRATION: LARS VEGAS NIELSEN



LARS BUKDAHL

Josefine Klougart: Alt dette kunne du få. 328 sider. 300 kr. Gladiator.

Den hårdest svimlende metaeffekt må være, når personer i en roman bliver rasende over en roman i romanen, som på en prik ligner en roman, som romanens forfatter har skrevet i virkeligheden. For hvor rasende må de personers virkelige penderter så ikke blive over at se deres raseri over den tidligere roman blive skildret i den nye roman?

I Josefine Klougarts nye roman, *Alt dette kunne du få* – en fygende rodebutik af akut erindring og klart hendes bedste og stærkeste fiktionssværk til dato – bliver hovedpersonen Barbaras mor, Sonja, rasende, da Barbara udgiver sin navnløse debutroman, der på en prik ligner Klougarts succesombruste debutroman, *Stigninger og fald*, 2010, der måske faktisk mest handler om naturen på Mols, men også handler om en familie, der ikke komplet uidyllisk bor i den natur på Mols.

Det siger noget om det inspirerede og – med et centralt ord fra bogen – skamløse og totale raseri, romanen selv er skrevet med, at morens raseri ikke er fortiet og ikke bare ikke er fortiet, men bliver en vigtig anfægtelse for romanens skiftevis fortravlede og forgrubede tredjepersonsfortæller (der først til sidst raser ud i at tale i første person). Omsider knækkes koden – *erkendelsesspoiler* – moren er ikke rasende, fordi familiens beskidte vasketøj hænges til tørre, men fordi romanen gør familien til en afsluttet fortælling.

**MEN HVIS DER ER NOGET**, den nye roman ikke er (og den gamle på sin flimrende facon heller ikke var), er det en afsluttet fortælling, den vil have det hele med og mere til, men den vil have det hulter til bulter og i de glimt, fortællingsrelevante og ikke, der nu engang melder sig, når erindringer fyger ind over. Hovedstolen skal ikke bare katapulteres, den skal, som det fyrværkeri, der et sted forsøges skildret, eksplodere ud over hele himlen.

Inden for den rammehistorie, hvor Barbaras far, Erik, bliver hjertesyg og er nær ved at dø, bliver der omtrentligt fortalt kronologisk derudad fra barndommen, tullende og slidende lykkeligt i Mols Bjerger, over ungdommens brutale frigørelse fra familieidyllen til for-



FOTO: KASPER LØFTGAARD

**HOVFART** ■ Josefine Klougart pendler i sit nye, storslåede rod af en roman mellem at hengive sig til barndommens idyl og illusionsløst udpinde dens ormstukkenhed.

# Mols er et svedent billedlotteri

del for litteraturen, til voksendommen med mand og steddatter og lille søn, men især barndomsglimt har til enhver tid lov til at komme og afbryde kronologien. Hvortil kommer et lettere overflødigt (men overflod er i høj grad romanens formprincip) exofiktivt spor om forfatteren til romanen *Barbara*, som Barbara er opkaldt efter, den alt for tidligt afdøde og hjertesorgsplagede Jørgen Frantz-Jacobsen (og et ekstra exospor om tragiske bjergbestigere, som er seriøst overflødigt, og derfor virkelig fedt, også fordi det er så *hardcore*-grumt).

Fokus rykker hele tiden fra Barbara i sig selv, i barndomslykke, ungdomstvivil, voksentumult, til forældrene i sig selv, deres pure ungdoms pure ambition om at leve autentisk, og kiropaktor-farens slidsomme arbejdsomhed og morens ensomhed i varetagelsen af den idyl, der faktisk lykkes, med børn og voksne i harmoni med naturen, og videre til Barbaras først renfærdige og siden spegede forhold til forældrene og til lillesøsteren Sara og også (sigende) lidt Sara i sig selv.

Der fyger lige lovligt tæt med epifanier om verdens pludselige magiske sammenhæng i særligt barndomsglimtene, og jeg har til stadighed et problem med Klougarts humorforladte, næsten fundamentalistiske oprigtighed, især når hun dybsindiggør sig aforistisk (det kunne også være sjovt med lidt distance til skriveriet og skriveambitionen nede i skriften).

På den anden side er det netop oprigtighedsfundamentalismen, tror jeg, der muliggør den kirurgisk skarpe, næsten bidske, men på samme tid melankolske tone i afsnittene om forældrenes tyndslidte ægteskab og den ormstukne familieidyl og idyllens opløsning, da pigerne bliver store.

**LIGE SÅ NÅDESLØS** Klougart kan være i dissekeringen af dysfunktionerne, lige så snerrende defensiv bliver hun konfronteret med selvfed, venstreorienteret skepsis over for selvstændige erhvervsdrivende. Det klæder forfatteren og forfatterskabet vældigt med denne analytiske temperamentsfuldhed, og det giver dejlig kunstnerisk mening, at hun ikke længere taler udenom – den forrige, tromletykke roman, *New Forest*, 2016, blev ulideligt bristefærdig af alle de familiehistorier, der kun blev antydte – men tromlende omhyggeligt lige på med nu også et helt anderledes fokuseret billedsprog til afløsning af de tidligere bøgers ubeslutsomme billedlotteri.

Sikke kraftfuldt et værre rod kan ramme plet!

5.-7. NOV

OPLEV F.EKS.

SÅ ER VI KLAR TIL TRE DAGES BOGFESTIVAL I BELLA CENTER COPENHAGEN

Stine Pilgaard • Douglas Stuart • Anders Langballe • Olga Ravn • Christian Jungersen • Jim Lyngvild • Rakel Haslund-Gjerrild • Jesper Wung-Sung • Maria Helleberg • Tom Buk-Swienty • Anne Lise Mastrand-Jørgensen • Anders Matthesen • Helle Thorning-Schmidt • Jussi Adler-Olsen • Ulla Terkelsen & Ghita Nørby • Svend Brinkmann • Åsa Linderborg • Anders Agger • Leonora Christina Skov • Rane Willerslev • Lærke Bagger • Einar Már Gudmundsson • Nicklas Brendborg • Pernille Ipsen • Tor Nørretranders • Gry Jexen • Peter Øvig Knudsen • Ritt Bjerregaard • Kevin Magnussen • Malene Schwartz • Bo Lidegaard • Camilla Läckberg • Rune Lykkeberg • Thure Lindhardt • Audur Ava Ólafsdóttir • Mikkel Fønskov • Jeanette Varberg • Kasper Hjulmand • Lone Frank • Leif Davidsen • Sørine Godtfredsen • Knud Foldschack • Sara Blædel • Carsten Jensen • Amalie Langballe • Pelle Dragsted • Charlotte Rørth • Peter Loft • Håkan Nesser • Özlem Cekic • Jens Christian Grøndahl • Johanne Mygind • Sigge Winther Nielsen • Dorthe Nors • Vincent Hendricks • Sanne Søndergaard • Niels Lyngsø • Anja C. Andersen • Henrik Dahl • Kathrine Lilleør • Jesper Steinmetz • Merete Riisager • Flemming Møldrup • Hella Joof • Rasmus Willig • Camilla Plum • Thomas Senderovitz • Siri Ranva Hjelm Jacobsen • Holger K. Nielsen • Charlotte Weitze • Anders Lund Madsen • Lydia Sandgren • Per Schultz Jørgensen • Florence Given • Caspar Eric • Erika Fatland • Jesper Skibby • Pelle Hvenegaard

Bogforum

SE DET FULDE PROGRAM OG KØB BILLETEN PÅ BOGFORUM.DK





ZEITGEIST

SOPHUS HELLE

**ZEITGEIST** [ˈtsʰiːˌɡʰist] er den vage, men dog sikre følelse af ensartethed, der præger enhver historisk periode. Når man kaster blikket over tidslinjen, dukker der en række stemningsbilleder op for ens indre biograf: Sådan var tidsånden i firserne, i tresserne, i *de brølende tyvere*, i *la belle époque*. Men hvorfra kommer de indtryk? Hvorfor skulle et årti være præget af en følelse?

For historikere er begrebet ret så akavet. Det er jo håbløst upræcist og hjælper os på ingen måde med at forstå, hvad der fik en bestemt periode til at blive, som den blev. Akademikere har derfor udviklet et arsenal af forklaringsforsøg, fra Marx’ overbygning til Foucaults diskurs, der skal give lidt mere krop og form til den uklare følelse af, at perioder har personligheder.

Bag alle disse teorier gemmer sig den mere generelle indsigt, som man ikke skal være historiker for at forstå: Kulturer forandrer sig med tiden, og vi er en del af den forandring. Om vi vil det eller ej, indgår vi i historiens mønstre, og de mønstre er både vage og hårde. Tidens karakter er så diffus og forskelligartet, at vi ikke kan beskrive den som andet end en luftig »ånd«, men den er samtidig så reel og uundgåelig, at vi ikke kan undsige os dens indflydelse.

Når jeg ser på en fugleflok, der flyver i komplekse og sindsoprivende smukke mønstre, eller på myrer, der slider for at bygge en enorm underjordisk katedral af en myretue, kan jeg nemt komme til at se mig selv i kontrast til deres liv. Jeg kan bilde mig ind, at jeg er et individ. Jeg kan komme til at tro, at jeg lever mit liv, som jeg gør, fordi jeg har valgt det, fordi det er bedst sådan. Mindet om tidsånden smadrer den tanke.

For når jeg husker, at alle perioder har haft deres gennemsyrende fællestræk, der virkede forældede og besynderlige, det øjeblik perioden var forbi, må jeg også indse, at nuet ikke kan være nogen undtagelse. Hvor meningsfuldt mit liv end måtte virke, er det gennemsyret af tidsånd og vil snart virke absurd. Historien får mig til at se mig selv som fugl, som flokdyr, som et led i en enorm og kompleks bevægelse, ingen af os helt forstår eller formår at forme: en slags årelang, kontinentbred sort sol. Det er den bevægelse, jeg forsøger at gribe om, når jeg taler om zeitgeist.

Tidsånden er en poltergeist, der rykker rundt på mit liv, uden at jeg opdager det. Den er som luften i min ånde: allestedsnærværende og dog usynlig, kropløs og dog uundværlig. Det er en rumsteren i kulturen, som hverken er forsættlig (der er ingen, der planlægger den næste zeitgeist) eller tilfældig (den opstår kun, fordi vi alle bevæger os i samme retning). Kort sagt: Det spøger i kulturen.

Som historiker lever jeg et dobbeltliv. Jeg lever som alle andre, med ærinder og skuffelser og livsmål, men også med en akut bevidsthed om, at jeg lever som alle andre: Det vil sige, at jeg er en del af en større og uåndgribelig bevægelse, at jeg befinder mig på netop dette punkt i historien, hvor vi alle lever på netop denne måde. For hundrede år siden ville de fleste af mine nuværende ambitioner og frustrationer have været meningsløse, og de vil give lige så lidt mening hundrede år ude i fremtiden.

At leve med en historisk bevidsthed er at leve et liv, hvor alt er i bevægelse, hvor intet ligger fast, hvor verden gennemstrømmes af et konstant og usynligt spørgelsteg. Det begynder med Z.

Weekendavisens Konversationsleksikon

Vil man begå sig i selskabslivet, må man kunne konversere sin bordherre eller -dame. Hver uge serverer vore skribenter et tidløst eller tidstypisk opslagsord, der med sikkerhed kan fungere som samtalestarter til Deres næste sammenkomst.

**KRIMI 1** ■ Morten Hesseldahls nye spændingsroman er en rodebutik af geo- og identitetspolitiske temaer, der både savner fokus og overbevisning.

Storpolitik og fikumdik

LASSE WINTHER JENSEN

Morten Hesseldahl:  
*Mørket under isen.*  
336 sider. 249,95 kr. Modtryk.

På afstand har jeg altid været fascineret af Morten Hesseldahls forfatterskab, eller i hvert fald af ideen om det. Mens han har bestyret gynger og karruseller i den absolutte top af dansk kulturliv – siden 2018 som direktør for Gyldendal – har han i lidt over et årti også fundet tid i kalenderen til at skrive en spændingsroman omtrent hvert andet år.

At Gyldendals markedsopmærksomme og effektiviseringsparate direktør for det hele udkommer på det oprindeligt betonsocialistiske, men i nyere tid ublu krimiopportunistiske aarhusianske forlag Modtryk, giver hans litterære virke et pikant skær. Inden jeg steg ombord i Hesseldahls niende Modtryk-roman, *Mørket under isen*, var jeg spændt på at finde ud af, om der var tale om et uforpligtende hobbyprojekt eller om en særlig effektiv og rendyrket form for genrelitteratur.

Det står tidligt klart, at *Mørket under isen* er en samtidsroman med stort S. Det ses i handlingen, der har et af tidens identitetspolitiske stridspunkter blandt sine hovedspor, nemlig de grønlandske ambitioner om selvstændighed og løsrivelse fra Rigsfællesskabet. Det ses dog også i Hesseldahls halvhjertede påklistring af 2021-markører som den pludselige introduktion

af coronapandemien halvvejs inde i bogen, eller når en konservativ advokat i strid modsætning til sin egen karaktertegning ud af ingenting beskylder andre for *fatshaming*. Samtidsperspektivets let vaklende og akavede karakter viser sig at være typisk for romanen som helhed.

**FORTÆLLINGENS HOVEDPERSON** er dansk-grønlandske Pipaluk, der trods en brutal opvækst i Grønland har opbygget en karriere som elitesoldat i Danmark. I en tid, hvor en mystisk bølge af racistisk motiverede angreb på grønlandere skyller ind over København, og smeltende poler gør Grønland til et geopolitisk brændpunkt, får Pipaluk og nogle tidligere kolleger færtten af et hemmeligholdt koldkrigssamarbejde mellem Danmark og USA centreret omkring kernevåben og den gigantiske amerikanske militærbase Iceworm, der ligger begravet midt på indlandsisen.

Hesseldahl smider op til flere handlingstråde og genrebolde op i luften på samme tid: specialagenter på mission, aktuelle geopolitiske rænkespil med rødder i fortiden og socialrealistiske skildringer af grønlandernes vilkår. Boldene kommer gentagne gange i vejen for hinanden. Skildringen af Pipaluk og hendes kollegers private intriger og efterretningsarbejde er hverdagsrealistisk, af og til næsten hyggelig, men når det storpolitiske perspektiv bringes på banen, er det ofte i form af klodsede infodumps, der giver dialogen et mildt sagt kunstigt præg.

Under en humoristisk og uforpligtende pingpong mellem Pipaluk og

hendes makker Laurits om klimaforandringer og smeltet indlandsis konstaterer Pipaluk, at fremtidens klima vil få Iceworm til at dukke frem fra isens dyb. Laurits replicerer: »Ja, formentlig. Forventningen er, at klimaforandringerne inden for 80-100 år vil bringe Iceworm op til overfladen. Inklusive de omtrent 9.000 ton fast affald og mere end 1.000 ton let radioaktivt spildevand fra den mobile atomreaktor, som de i sin tid placerede der.« Det føles snarere som en oplæsning af et Wikipedia-opslag end en naturlig replikudveksling.

**I DET HELE TAGET** virker bogens omgang med sine temaer ikke specielt organisk, mest bemærkelsesværdigt i anden del, hvor den grønlandske selvstændighedsbevægelse pludselig kommer til at spille en hovedrolle i skikkelse af det unge politiske håb Tuperna Olsvig. Hun kastes med fynd og klem under bussen af Hesseldahl, der fremstiller hende som en parodi på en identitær populist, der i virkeligheden styres af gustne dukkeførere bag scenen og er i lommen på kineserne.

Hesseldahl forfalder til overforklaring og karikatur, som når Tuperna bemærker om sig selv, at »Tiden er med sådan én som mig. Det sagde de også på Columbia. Jeg fik nærmest min master forærende«. Til slut sættes hun eftertrykkeligt på plads af den danske statsministers departementschef, og hun er tilsyneladende kun med i bogen som rambuk for forfatterens forsvar for Rigsfællesskabet og hans aversion mod grønlandsk løsrivelse og identitetspolitik som sådan.

**KRIMI 2** ■ John le Carrés posthume perle gemmer på evigtgyldige sandheder om kærlige følelser og kolde hjerner. Han vil blive savnet.

Tjenesten gør ingen en tjeneste

AF BO BJØRNVIG

John le Carré: *Sølvblik.*  
Oversat af Jette Røssell.  
272 sider. 249,95 kr. Gyldendal.

John le Carré fanger os straks ind: Julian er i 30erne og lige flyttet til en lille kystby i East Anglia for at åbne en boghandel. Bag sig har han en succesrig karriere som børshandler i London, men efter et par måneder må han konstatere, at der er langt mellem kunderne, også denne mørke aften, hvor en mand iført filthat, brun regnfrakke og paraply står på den anden side af gaden. »Efter seks uger

som bestyrer af en hensygnende butik er han blevet stormester i at identificere folk, der står og stirrer på butikken uden at komme ind, og de er begyndt at gå ham på nerverne.«

Men denne mand vader ind, kigger sig grundigt om og konstaterer, at boghandelsprojektet er beundringsværdigt. Han antyder dog, at Julian mangler literær viden, hvad han gerne vil hjælpe ham med. Manden, »et cirka 60-årigt ansigt under en stor manke af hvidt hår«, virker selvssikker.

Hvis Julian troede, han kunne lægge fortiden bag sig ved at flytte fra London og skifte karriere, må han tro om igen, hans sene besøgende, Edward, indruller ham i et gedulgt spil, som fører til middags-

invitation fra Edwards kone, der om muligt er endnu mere excentrisk, og til sidst myldrer det med agenter i den lille kystby.

Skildringen af Julians besøg i Edwards hus »Sølvblik«, opkaldt efter Nietzsches hus af samme navn (*Silberblick*), er mesterlig, den kunne opføres som en selvstændig teater-sketch, hvor datteren i huset forsøger at udglatte, mens den statelige mor ikke gider mere og siger ligeud, hvad der falder hende ind, uden at faren reagerer; han gør alt for at holde lav profil. »Julian, som efterhånden havde erkendt, at hele hans liv havde været en udvidet masterclass i mægling, bryder ind med et nyt emne.« Forgæves.

Ud over Julian, Smiley-figuren, der





ILLUSTRATION: KASPER VANG

De vægelsindede krydsklip mellem storpolitiske regibemærkninger og ideologiske kæpheste på den ene side og realistisk spændingsroman på den anden side afspejler sig også i romanens abrupte struktur. *Mørket under isen* er 336 sider lang og rummer hele 82 kapitler med skiftende perspekti-

ver, og de fleste af dem begynder i medias res. Hver tredje side skal læseren således endnu en gang etablere, hvem kapitlet handler om, og hvor i handlingen vi befinder os – det bidrager ikke til spænding, blot til forvirring. Desuden er bogen skæmmet af sløj korrekturlæsning, lige fra manglende

mellemrum og gentagne ord til en person, hvis hjerte hamrer, selvom han ikke har bevæget sig »sønderligt«. Det cementerer indtrykket af *Mørket under isen* som et ganske rodet hobbyprojekt, der aldrig går all in på hverken sit storpolitiske perspektiv eller spændingen i sin fortælling.

forsøger at rette en smule op på en uretfærdig verden, er der som altid hos Carré den halvpsykopatiske far og den utro hustru – begge inspireret af hans egne forældre. Og så den kølige teknokrat.

**SØLVBLIK-BEBOERNES TIDLIGERE** liv oprulles, blandt andet deres ophold på Balkan i borgerkrigen i 1990'erne, som gav ar på sjælen. »Og behøvede hun at nævne rædselshistorierne, der trodsede enhver beskrivelse? Lemlæstelser, korsfæstelser, spidninger, vilkårlige, storstilede massakrer, specialitet: kvinder og børn. Hun havde forventet, at det ville blive frygteligt, men hun havde ikke forudset Trediveårskrigen kombineret med Den spanske Inkvisition.«

Der er dog også kærligheden – det er der altid hos Carré – som Tjenestens kolde hjerner har svært ved at forstå. Her forsøger én af dem: »Men Salma var bare en besættelse, som du siger. Det var ikke et kærlighedsforhold i almindelig forstand. Det var – hvad?

Noget lidt større, måske? En omvendelse? En transformation, som han ikke ville have, at nogen skulle vide noget om. Ikke hans kone, ikke Tjenesten.« For dét ved kolde hjerner: Store følelser er farlige. Og brugbare. »Selve tanken om en altopslugende lidenskab fattede han simpelthen ikke – og da slet ikke, at man kunne lade sit liv styre af det (...) Hele moralen i Tjenesten var helt og aldeles – han ville næsten sige totalt – imod det, medmindre det selvfølgelig handlede om at manipulere med den absolutte forpligtelse hos en agent, som man var føringsofficer for.« Det sidste bruges for eksempel til at hverve en spion, der som glødende kommunist kommer til et østland og ser, hvad kommunismen i virkeligheden er, hvorefter han bliver glødende antikommunist. Sådan er den ideelle spion.

**MEN DE UKONTROLLABLE** kærlige følelser, de anses for en trussel mod Tjenesten. Hvilket er bogens morale: Fordi de kolde hjerner ikke forstår

dem, kan det gå helt galt, for når Tjenesten mister empatien, mister den også i sidste instans loyaliteten hos medarbejderne. Det er også pointen i efterordet skrevet af John le Carrés yngste søn, Nick Cornwell: »*Sølvblik* gør noget, som ingen anden le Carré-roman nogensinde har gjort. Den viser en Tjeneste, der er fragmenteret (...) ikke altid solidarisk med dem, som den burde værne om (...) Der er ikke tilstrækkelig medmenneskelighed inden for Tjenesten – og nogle begynder at sætte spørgsmålstegn ved, om det hele er prisen værd.« Det synes jeg nu altid, Carré har skrevet om – om det er det hele værd? Men der er nok noget om, at han i *Sølvblik* er mere tvivlende end nogensinde. Alt i alt et smukt posthumt værk af en mand, der var højt oppe i 80'erne, da han skrev denne, nok den sidste ægte Carré-roman, inden han døde sidste år, 89 år gammel. Der findes endnu et manuskript, men ufærdigt, som sønnen Nick vil færdiggøre.

**KRIMI 3** ■ Susanne Stauns faste, rigt temperamentsfulde heltinde Fanny Fiske er tilbage og ter sig så vederkvægende dramatisk humørsygt som nogensinde.

# Et shitshows ulidelige suspense

LARS BUKDAHL

Susanne Staun: *De terminale kvinders klub*. 280 sider. 249,50 kr. People's.

Det er i skrivende stund pludselig en måneds tid siden, jeg læste Susanne Stauns seneste Fanny Fiske-krimi, nr. syv siden 1999, *De terminale kvinders klub*, og det vil sige, at jeg rimeligt nok har glemt alle de krimimæssige detaljer, som alligevel aldrig har haft betydning hos Staun – derfor har thriller altid været den mest passende genrebetegnelse, hvis ikke bare roman, jo – men ville det monstro ikke give mening et års tid at gennemføre en måneds pause mellem læsning og anmeldelsesnedskrift af alle krimier og thrillere for nemlig at studere, hvad der faktisk er tilbage, af muligvis endda kunst, når plottet er forduftet?

Hvad er der tilbage af *De terminale kvinders klub*? Der er en enorm, sitrende magelig tilfredshed med ikke at blive skuffet – ikke-skuffelse forbliver undervurderet som dybfølt smagsdom – som jeg blev det af forrige Fiske-roman, *Kønslig omgang*, fra sidste år, hvor Staun havde meget svært ved at stille noget dynamisk underholdende, for slet ikke tale om tankevækkende, op med at konfrontere den hvidvinspimpende, plastikkirurgimisbrugende profilerings ekspert dr. Fanny Fiske og hendes kroniske ukorrekthed med nye tiders variable kønsidentiteter.

Der er stadigvæk i den nye roman, ligesom i midter-Fiske-romanerne *Mine piger* og *Før jeg dør*, 2008-2009, rigeligt med venskabelig jovialitet på færde, men Fiske holder sig hele vejen igennem skarpt, sjovt sukkende og snerrende, prægtigt performende sin karakter, en af de få ægte originale karakterer i dansk spændings-, nej, bare skønlitteratur.

**PLOTTETS KERNE LADER SIG** snildt udlede af romanens gode titel, for selvfølgelig er *De terminale kvinders klub* en klub af kvinder med dødelige sygdomme, der bruger deres sidste tid på eftertrykkeligt at gøre en ende på nederdrægtige mænd, der har gjort kvinder ondt, men som retssystemet har været ude af stand til at få ram på. Fiske har tidligere været i kontakt med gruppen, men troede, de havde en gentlemanaftale om at holde sig fra hinanden, men pludselig tyder alt på, at de huserer i sovebyen Cornwall-Grafton, og så er fanden løs i Laksegade. Og pludselig har klubben hel- eller halvkidnappet Fiske, som skal hjælpe dem med at få ram på nogle særligt nederdrægtige mænd, heriblandt en af Fiskes gamle plageåndere. Og det var da alligevel meget godt plothusket.

Men det, jeg frem for alt husker, er helt uden om plottet, kapitel fem, hvor Fiske har været på en vellykket date på en god restaurant med en yngre herre og på vej til bilen bilder sig ind, at hun diskret kan slippe lidt luft ud, men så indtræffer katastrofen: »Aftensmaden var løbet igennem mig som gåsefedt, og en halvflydende bræmme havde lagt sig til rette i mine trusser som en levende, lugtende voksenble, der på et tidspunkt ville flyde ud over trusekanten og ned ad benene. Jeg måtte væk.«

Det er en fantastisk veloplagt skildret problematik og pinlighed og desperation, der i skriftintensitet langt overgår al den glimrende, mere eller mindre plottede spænding og *suspense*, og til lige i – hvad skal vi kalde det – tematisk intensitet, så sandt som temaet, ligesom Fiske-bind nr. tre og seriehøjdepunkt, *Mit smukke lig*, 2002, hvor en grum hæmocide udkonkurrerede en ikke nær så grum seriemorder, er forgængeligheds nådesløse fæhled.

Kosteligt anfægtes læseren over, at både Dr. Fiske og hendes skaber synes betænkeligt cool med, at den forgængelighed, når den allermest meningsløst slår ned, armeres til drabeligt at gøre nytte.



**Fanny Fiske er en af de få ægte originale karakterer i dansk spændings-, nej, bare skønlitteratur.**





# kaspar colling nielsen



En grotesk bidende, højaktuel og samfunds-satirisk roman

**A**llan Thornburn er 48 år og digter og vil egentlig bare gerne passe sig selv. Han bor til leje i en kælderlejlighed i Hvidovre og tæller til daglig biler på Rødovrevej. Da et gigantisk vulkanudbrud henlægger det europæiske kontinent i et konstant og knugende mørke, står det klart, at dommedag er nær. I denne afgørende stund for menneskeheden viser flere uafhængige analyser lidt overraskende, at kun ét menneske kan redde verden. Og det er Allan.

POLITIKENS FORLAG **P**

**GENNEMBRUD** ■ For 150 år siden, den 3. november 1871, holdt Georg Brandes den første af en række litterære forelæsninger, der for altid forandrede den danske debat. Hans ukendte ungdomsdigte kaster lys over projektet.

## Ild må der til

KLAUS ROTHSTEIN

**N**atten mellem 9. og 10. januar 1871. På et præjssk hospital i Rom ligger den 28-årige danske litterat Georg Brandes. På en europæisk dannelsesrejse har han pådraget sig en voldsom tyfus, som i sygdommens første dage truede ham på livet.

Nu er der gået et par måneder, og selvom hospitalet er usselt, er han ved at fatte mod, ikke mindst fordi et brev fra selveste Henrik Ibsen er nået frem til ham.

Den norske dramatiker skriver om de store politiske omvæltninger, der finder sted i Europa, hvor Frankrig og Det preussiske forbund ligger i krig (ugen efter at Henrik Ibsen brev når frem til Rom, proklamerer Det Tyske Kejserrige): »Hej, hvor ideerne da vil ramle rundt omkring os! Og det kan sandelig også være på tide.«

Men det er ikke fra politikerne, de nødvendige forandringer skal komme. Henrik Ibsen har ikke fidus til de mennesker, »der kun vil specialrevolutioner, revolutioner i det ydre, i det politiske«. Den slags, fnyser han, er kun pilleri. Og så lægger han ansvaret for den intellektuelle verdensrevolution i skødet på Georg Brandes: »Hvad det gælder er menneskeåndens revolter, og der skal De være en af dem, som går i spidsen.«

Det giver et gib i Georg Brandes. Vel har han høje tanker om sig selv, og vel kribler det i ham for at ægge og ærgre alle de reaktionære stivstikkere derhjemme. Men skal han virkelig være spydspids i menneskeåndens revolter? Han læser brevet igen. Budskabet er ikke til at tage fejl af. Men heldigvis er Henrik Ibsen omsorgsfuld: »Men først skal De få feberen fra halssens. Deres hengivne ven.«

Georg Brandes rækker ud efter sin notesbog, og mens januarnatten langsomt bliver til morgengry, skriver han i et anfald af nyt livsmod et digt: »Til Henrik Ibsen«:

*Ja, jeg var ung, da jeg efter en lang pinlig og trøstesløs Tvivlen og Vaklen modtog af Aanderne endelig Faklen der for bestandig vil lede min Gang. Klart da jeg saa ved dens straalende Flamme:*

*Magter der baste  
Forskning og Tanke,  
Magter, der kaste  
for Frihed Skranke,  
dem vil al Løgnens Forbandelse ramme,  
Sandhed og Frihed er Et og det Samme.*

**SIDEN HAN VAR HELT UNG**, har Georg Brandes ment, at han var skabt til at udrette store ting, og det skræmmer ham ikke, at tidsånden er imod ham. Det er jo netop den, tidens ånd, der gør sig fortjent til hans fjendskab. Sådan har det altid

været. Allerede i 1858 skrev han et digt, der svulmede af ungdommelig kæphøjhed, »Sexten Aar«:

*Naar Tordnen ruller over Jorden hen  
og Fuglen døer af Skræk på Træets Grene,  
det er min Lyst at staa paa Marken ene  
og med min Røst at overdøve den.  
Og Zeus! Naar Lynet knitrer i din Haand,  
da griber jeg det som min bedste Væрге.  
Mod denne Slægt, der blev en Slægt af  
Dværge  
jeg slynger det som Straffens vrede Aand.*

Mellem digtet, hvor den 16-årige Georg Brandes længes efter at stå alene på marken og kæmpe mod (åndelige) dværge, og digtet, hvor han modtager faklen som spydspids for menneskeåndens revolter, er der gået 12-13 år. Den store dreng er blevet en ung mand, der udmærket ved, at man hjemme i Danmark forventer, at han vender hjem fra sin lange udlandsrejse fuld af kampgejst. Nogle venter i længselsfuld spænding, andre i frygt.

**SOM HAN LIGGER DER** i sygesengen og krammer brevet fra Henrik Ibsen i sin febersvedige hånd, mærker Georg Brandes en ny tid tage form. Han skriver senere, at brevet var et svar på et hemmeligt håb, han havde næret i lang tid:

»Det forekom mig, at jeg, der så længe havde følt mig isoleret, endelig havde fundet den ånd, som forstod mig og følte som jeg, en virkelig kampfælle.«

Georg Brandes mærker måske nok, at tiden modnes til kulturkamp. Men han ved jo ikke, at idealistens skæbnesvangre udfordring af borgerskabet er et spørgsmål, som Henrik Ibsen vender tilbage til ti år senere. I problemdramaet *En Folketjende* (1882) udfordrer Doktor Stockmann »den kompakte majoritet« ved at afsløre en fabrik, der forurener vandforsyningen til byens kurbad. Men opgøret med magthavernes falskhed har sin pris. Doktoren bliver isoleret, men ved med sig selv, at »den stærkeste mand i verden, det er han, som står mest alene«.

Måske har den tyfusssyge Georg Brandes allerede følt sig som en folkefjende – og dermed som den stærkeste mand i verden – denne nat i Rom. Hans digt til Henrik Ibsen viser i hvert fald, at han allerede har gjort sig erfaringer med at være venneløs i kulturkampen:

*Det blev bestandig den Bistand, jeg fandt  
Huggene skarpere faldt, da jeg æggede  
stedse paany, og da Ingen mig dækkede;  
Frønder gav Lempe-Raad, venner forsvandt.  
Fostbroderskab! Ak din Tid er forgangen.*

*Saa blev jeg hærdet,  
saa blev en Mand jeg.  
Slaa uforfærdet,  
skjont ensom kan jeg.  
Ofte jeg spejdede dog ud over Vangen;  
efter en Stridsvej levede Trangen.*

Det er en voldsomt pompøs og selvhævdende røst, der taler. Læst på årenes afstand virker stemmen også temmelig latterlig, hvis ikke det lige var, fordi den er så imponerende frygtløs. Den enorme kampvilje, som Georg Brandes mobiliserer trods sin sygdom, gør også hans hjemkomst til Danmark historisk, men den dækker også over en enorm skuffelse. Han forventer at få tilbudt et professorat på Københavns Universitet. Netop dette efterår er professor i æstetik Carsten Hauch gammel og syg, og i foråret 1872 dør han på en rejse i selvsamme Rom, hvor Georg Brandes lå syg året før. Intet ville passe bedre, end at gamle Hauch, der var en del af det romantiske gennembrud, nu veg pladsen for unge Brandes, der stod klar med faklen for at indvarsle det moderne gennembrud.

**MEN GEORG BRANDES** har gjort regning uden vært. En kosmopolitisk og kirkekritisk rationalistisk rebel kan man ikke have som professor. Da han bliver forbigået til stillingen, skærer han tænder over de reaktionære. Men selvom et slag er tabt, er der stadig en krig at vinde.

Endnu er ideen om de skelsættende forelæsninger ikke klækket for alvor, men et af hans digte fra Rom i juli 1871 viser hans fornemmelse af, at noget er i gære:

*Saa skal jeg da surres til Pælen igen,  
af en skinhellig Pøbel begloes og betragtes,  
og mit Hjerte skal smides for Hundene hen,  
og mit Navn skal flaas, og min Stolthed skal slagtes.  
Det er endt. Jeg skal hjem. O mit Fristed, Farvel!*

Digteren ærgres sig over, at han skal forlade Italiens solbørn og vende tilbage til det mørke, triste land, hvor han blev født. Landet hvor forkrøblede menneskeliv siver i sandet i forknyttet fordummelse. Sidste vers lyder:

*Et mig trøster, et Forsæt: Jeg giver mig ej.  
Var en Gabestok sikker – i Trods har jeg levet,  
og Intet af hvad jeg har villet, har skrevet.  
har tænkt og har elsket, fornegtende jeg.  
Jeg er svag, lad saa være, jeg véd, hvad jeg vil.  
Jeg er tomhændet, sandt! men jeg har mine Hænder.  
Og bebrejder mig ej, at jeg er lutter Ild!  
Højst nødigt det gøres, at saadan jeg brænder:  
Hin Is skal jeg smelte, saa Ild maa der til.*

Det er altså en kampberedt Georg Brandes, der forbereder sig på at vende hjem som lutter ild. Han føler sig som en høvding, der skal give feltråbet til de unge, skriver han. Heldigvis giver hans doktorgrad ham ret til at tale fra universitetets





Ud med barnlige bondenoveller, ind med den virkelige verdens ubekvemme sandheder. Georg Brandes på Københavns Universitets talerstol i 1871. Maleri af Harald Slott-Møller

talerstol, og han annoncerer nu, at han vil holde en række forelæsninger under overskriften *Hovedstrømninger i det 19nd Aarhundredes Litteratur*.

**I DE KOMMENDE UGER** har han travlt. Han spadserer talende op og ned ad gulvet i lejligheden i Krystalgade, mens tankerne springer. Ved bordet sidder hans mor med papir og pen og blæk og tager imod diktat.

Fredag eftermiddag den 3. november 1871 møder en nysgerrig menneskemængde op ved indgangen til auditorium 7 i Studiestræde ved Vor Frue Plads. De følgende uger vokser nysgerrigheden, og forelæsningerne bliver et til-løbsstykke. Noget nyt er på vej. Det moderne gennembrud er kommet til byen.

Georg Brandes har et program: Han tror på den frie forsknings og den frie tanks endelige sejr, og blandt hans helte er en kvinde, der har løsrevet sig fra borgerskabets snærende lænker, Madame de Staël. Som datter af en fransk finansminister, gift med en svensk ambassadør og rundet af oplysningstidens progressive ideer var hun efter en konflikt med Napoleon nødt til at gå i luksuseksil på familiens slot ved Gene-

vesøen. Men denne sommer i 1871 er hun død som kun 51-årig, og Georg Brandes har tiltænkt hendes kritiske romaner om kirken og ægteskab et prominent plads i sine forelæsninger.

Klædt i kjole og hvidt står han nu på talerstolen og ser ud over forsamlingen. Først slår han en ydmyg tone an, han medbringer alle uerfarenhedens mangler, siger han.

Men snart er han i gang med at genfortælle en fabel om ræven, der bød storken til middag, men serverede alt på en flad tallerken, som storken ikke kunne spise af med sit lange næb. Da storken så bød ræven på middag, serverede den maden i en høj og smalhalset vase, hvor rævens snude ikke kunne nå ned. Nu vil Georg Brandes anrette storkens køkken på rævens service og omvendt. Gennem en sammenlignende litteraturbetragtning kan vi nærme os det fremmede, så vi kan tilegne os det, og fjerne os fra vort eget, så vi kan overskue det, siger han. Det, der ligger øjet alt for nær eller alt for fjernt, kan man ikke se.

Georg Brandes formulerer et nyt krav til litteraturen. Han vil gøre op med Guldalderens nationalromantiske, gudfrygtige og kongetro pladder. En litteratur lever kun, hvis den sætter proble-

mer under debat, som han formulerer det. Han fremhæver udenlandske forfattere: Den franske forfatter George Sand problematiserer ægteskabet, filosofferne Ludwig Feuerbach, Voltaire og den engelske digter Byron kritiserer religionen, Alexander Dumas den yngre skriver om forholdet mellem kønnene (dengang var der kun to), og den franske dramatiker Émile Augier skriver om samfundsforholdene.

Fra talerstolen gør Georg Brandes både udfald mod barnlige bondenoveller, strømmen af entusiasme for positiv religion og asketisk moral. Intetsteds i hele Europa findes så eksalterede idealer og et plattere åndsliv end i Danmark. De problemer, der eksisterer i samfundet, eksisterer ikke i vores litteratur, og det skyldes moralsk snerperi og bovlamme forfattere, mener han.

Når litteraturen ikke sætter vigtige emner til debat, mister den sin betydning, og det folk, der lever med sådan en litteratur, styrer ikke udviklingen og fremskridtet mere, end fluen gjorde, da den mente at drive en vogn frem, fordi den nu og da gav de fire heste et lille stik. Nu må de unge pløje hele den herskende samfundsbetragtning op, siger Georg Brandes, så en ny litteratur kan skyde frem.

**SELV BIDROG HAN IKKE** til skønlitteraturen med noget, der drev udviklingen og fremskridtet frem. Hans forsøg som digter fandt aldrig sin form eller sit format, og han vidste det godt. I 1898 udgav han en lille bog, *Ungdomsvers*, hvor han i et forord noterede, at han ikke overvurderede sin egen digterevne, men at han forsøgte at komme de litteraturhistorikere i forkøbet, som efter hans død ville nyde at rode i hans gamle papirer.

Skønt middelmådige, i bedste fald ferme, er Georg Brandes' ungdomsdigte ikke helt uinteressante, i hvert fald ikke, hvis man leder efter spor af hans angreb på institutionerne og litteraturen, som i digtet »Proteus« fra 1873, et års tid efter forelæsningerne, der havde gjort ham berømt og berygtet. Selvom han skriver i forordet, at det lyriske jeg ikke er identisk med det private jeg, kan vi godt tillade os at tro, at digteren tænkte på sig selv, da han karakteriserer den mytologiske havgud Proteus:

*Agitator kaldes han, Combattant.  
Hvilket tarveligt Ord, selv om det er sandt!*

*Ej Digter, ej Lærd, I Kritiken 'Poet',  
har man nogentid saadant et Monstrum set?*

*En Fjende af Kirke, Samfund og Stat,  
'vild Radikaler' og – Aristokrat,*

*paa sin Post bestandig mod Mængde og Masse  
hvor er den Rubrik, hvori han kan passe?*

Agitatoren, kombattanten, monstrummet og den vilde radikaler Georg Brandes var det moderne kulturoprørs hovedfigur for 150 år siden. Forhadet og foragtet af sine modstandere i den nationalromantiske og kulturkonservative del af Danmark, men en ledestjerne for sine tilhængere. I hans kølvand udviklede kulturradikalismen sig, og i mange årtier satte hans åndelige arvtagere kursen for den danske kulturdebat.

Som J.P. Jacobsen skrev i 1884 i sit flammedigt på blot otte ord: »Lys over Landet, – Det er det, vi vil«.

**GEORG BRANDES FIK SPARKET DØREN** ind til en litteratur, der hverken er nationalromantisk eller bovlam. Og samtidig blev det at sætte problemer under debat en fastlåst formulering, der altid har klæbet til ham. Men selv blev han træt af det udtryk, der rendte ham i pennen i 1871. Jørgen Knudsen, der skrev en biografi i hele otte bind om Georg Brandes, har citeret en vred replik fra 1916, hvor den norske litteraturforsker Francis Bull havde skrevet, at idealet om at sætte problemer under debat var udtryk for Georg Brandes' ensidighed. Svaret var mildest talt vrissent:

»Hvor gider De – for 1.000 gange – ride på den halve sætning at sætte problemer under debat, som jeg kort og knapt sagde i 1871 i en bestemt sammenhæng, aldrig har gentaget, aldrig gjort til doktrin, og så lade dette være kvintessensen af mit væsen som kritiker? Meningen med ordene var den simple, at litteraturen må handle om noget, og at dansk litteratur i 1870 handlede om ingenting. Og så kaldes en halv sætning, sagt én eneste gang, aldrig gentaget, aldrig varieret, for min ensidighed.«

Den halve sætning, der blev sagt en enkelt gang, kom ikke desto mindre til at udpege en kurs, som stadig holder.

Forfatterne skriver i dag kritisk og realistisk, som om den vilde radikaler, samfunds fjenden, der mente, at ild måtte der til, svirpede en ildpisk over deres hoveder.

Krigene, kriserne, klimaet, kapitalismen, kirken, kroppen, kønnene, sindet, seksualiteten og ægteskabet. De problemer, der findes i samfundet, findes også i litteraturen.



TIVOLI  
.....

FOTO: PEE MORTEN ARRHAGEN



KULTURTID



OUT &amp; ABOUT



BØRN I BYEN



CPH CULTURE



KUNSTKAPEL



XQ28



FREDERIKSBORG AMTS AVIS



BERLINGSKE

EN EVENTYRLIG BALLETFORSTILLING BASERET PÅ H.C. ANDERSENS

SNEDRONNINGEN

FRA 1. DECEMBER 2021

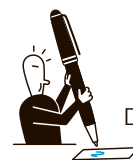
I TIVOLIS KONCERTSAL



KØB BILLETTER PÅ TIVOLI.DK/SNEDRONNINGEN

KOREOGRAFI YURI POSSOKHOV SCENOGRAFI &amp; KOSTUMER DRONNING MARGRETHE MUSIK OH LAND

LIBRETTO CAMILLA HÜBBE ANIMATION MORTEN JUST LYDDESIGN AL CRAWFORD LYDDESIGN HENRIK CHRISTIANSEN



DEBAT

## Vendekåber og Stalin-orgler

Marianne Stidsen  
Lektor og forfatter  
København

**TIRSDAG DEN 10. OKTOBER** blev en speciel og temmelig minderig dag for mig. Her kulminerede nemlig den politiske forfølgelse af min person – jeg har svært ved at finde andre udtryk for det – som nu har stået på gennem seks år. For det startede ikke, som nogen måske kunne tro, med mit engagement i debatten om #metoo, Black Lives Matter og LGBT+, det jeg samlet i min nye bog, *Køn og identitet*, kalder for »wokeismen«. Det startede helt tilbage i slutningen af 2015, hvor jeg forsvarede min doktorafhandling *Den ny mimesis* på Københavns Universitet.

Kl. 11.49, 10. oktober 2021, fik jeg en mail fra en journalist på Information, der kunne fortælle, at jeg var blevet beskyldt af en ekstern lektor fra Syddansk Universitet for at plagiere i min førnævnte, netop udkomne bog. Min første tanke var: Gudskelov jeg lige havde nået at sende et nyt debatindlæg afsted til Politiken samme morgen om det helt igennem forfærdelige pres, transaktivister og andre lægger på sundhedssystemet for så hurtigt som muligt at få raske og sunde børn i hormonbehandling, så de kan blive transformeret til fremtidens nye idealbillede: det køns- og identitetsløse menneske. Ingen diskussion er vigtigere lige nu. Og den må ikke blive afsporet. Så derfor er det følgende også det sidste, jeg har at sige om min egen sag, som jeg netop regner for et rent politisk motiveret forsøg på at aflede opmærksomheden fra de meget, meget uhyggelige ting, der sker i vores samfund lige nu.

Resten af tirsdagen gik med, at jeg og min forlægger svarede på spørgsmål fra Information-journalisten om de påståede plagiater. Jeg er ikke i tvivl: Det har jeg aldrig gjort mig skyldig i. Så jeg svarede, at jeg ville opfordre dem, der anklagede mig for brud på ophavsretten, til at sagsøge mig, så vi kunne få det afgjort ad rettens vej.

**ONSDAG MORGEN KUNNE** man så se resultatet. Information udkom med en kæmpeforside med et opslag i min bog, hvor det, der mentes plagieret, var markeret med skriggult.

Resten af dagen gik, som man næsten kan sige sig selv, med opringninger og snakke med journalister fra samtlige de større dagblade om sagen. Igen blev min forlægger inddraget, ligesom lederen på mit institut og andre blev

inddraget. Ligeledes blev diverse »eksperter«, uden egentlig at have dybere kendskab til sagen, inddraget. Og mit svar var det samme hele raden rundt: At jeg benægtede at være skyldig i det, jeg blev anklaget for, og at jeg opfattede det som et ideologisk motiveret forsøg på at få mig verfet af vejen, så den kritiske analyse, der er min nye bogs hovedærinde, kunne blive begravet i mørket.

Torsdag morgen tog det hele en ny drejning. Denne gang var det professor på SDU og medlem af Det Danske Akademi Anne-Marie Mai – som hørte til flokken, der sidste forår forsøgte at presse mig ud af Akademiet – der havde fået lov at sætte overskriften i Information. »Efter plagiatanklager vil formand diskutere sagen med bedømmelsesudvalget bag Marianne Stidsens afhandling.« Lød den. Artiklen handlede nu om, hvordan Anne-Marie Mai straks ville tage initiativ til, at bedømmelsesudvalget omkring min afhandling skulle få den tjekket for plagiat. Underforstået: så jeg om muligt også kunne blive frataget min doktorgrad – ja, måske endda blive fyret ligesom Milena Penkova. Mai blev sekunderet af Tue Andersen Nexø, der ud over at være fast anmelder på Information også er kollega fra mit naboinstitut på Københavns Universitet, IKK, hvis radikale venstredrejning jeg i øvrigt skrev en kritisk artikel om i Berlingske på et tidspunkt.

Næste dag, altså fredag, kunne man i Weekendavisen læse Lars Bukdahls angreb på både mig og min bog. Og så var billedet af det triumvirat, der indædt har ønsket mig hen hvor peberet gror lige siden mit doktorforsvar, ellers ved at være fuldtonet. Med Bukdahl kunne man måske godt undre sig lidt. For som han selv skriver i teksten, var vi engang ganske godt på bølgelængde i vores lettere anarkistiske had til al autoritær kæft-trit-og-retning. Siden er han – blandt andet via sin nye kone, fornemmer man – tydeligvis blevet »frelst«, det vil sige indspundet i den woke feminisernes lejr. Med det resultat, at han i dag er blevet en af de fremmeste fortalere for netop autoritær kæft-trit-og-retning. Immervæk.

Den flok, der siden 2015, hvor jeg forsvarede afhandlingen om alt, hvad de afskyr: den frie, eksistentielle kunst, det frie, autonome, myndige individ og det decentrale, rummelige samfund, hvor »himlen er høj og kejseren er langt væk«, har benyttet snart sagt enhver lejlighed til at forsøge at komme mig til livs. Eftersom de åbenbart regner mig for en farlig dissident i det nye perfektionssamfund, de drømmer om skal blive en realitet



Skriv til bogdebat@weekendavisen.dk (max 2.000 tegn). Angiv venligst navn og adresse.

lige om lidt. Hvis bare, der ikke er nogen, der kaster grus i maskinen og siger, at kejseren, der er dumpet ned og har sat sig massivt midt iblandt os igen, jo ikke har noget tøj på.

Siden er deres arrigskab kun taget til. Og nu er det altså kulmine-ret i, at de – bistået af de via de sociale medier vidtstrakte netværker af mere eller mindre fallerede og forbitrede typer, der gerne selv ville have været noget ved musikken – forsøger at få mig ned med nakken ved hjælp af plagiat- og kildehenvisningsbeskyldninger. Sådan som vi har set det udspille sig talrige gange før, når den på overfladen så tolerante venstre-autoritære garde ønskede at komme deres modstandere til livs.

**TIL KORET HAR DESUDEN** nu sluttet sig Suzanne Brøgger, der tillige ville have mig smidt ud af Akademiet og i sin nye bog, *En forfatters dagbog 2010-2020*, kalder mig både »missekat«, »handskedukke« og andet godt, men glemmer at fortælle, hvilket tekstil hun selv minder mest om, nemlig en vendekåbe.

Thi en episode, hun ikke har med i dagbogen, er den, hvor hun og jeg lige i starten af #metoo-bølgen har en samtale om, hvad der sker. Selv er jeg allerede dengang i 2017/18 dybt bekymret over den fascistoide kollektive blodrus, der begynder at tegne sig, og jeg regner med, at hun er det samme.

Da noget af det, som gjorde, at hun altid havde stået for mig som et forbillede, netop var hendes lidenskabelige forsvar for det liberale, oplyste demokrati og individets frihedsrettigheder og retssikkerhed. Det, der i sin tid også betød, at hun kom i klemme blandt 70ernes betonmarxister og betonfe-minister. Og altså blev min heltinde. Nu havde piben dog åbenbart fået en anden lyd. Som hun ordret sagde til mig: »Det kan godt være, at der er nogle problemer i det. Men det er den vej, det går. Hvad enten vi vil eller ej.«

Underforstået: Så er der kun én ting at gøre: bøje sig og følge trop. Og ret skal være ret. Når man ser på hendes skæbne i offentligheden kontra min egen, er der da heller ingen som helst tvivl om, at hendes medløbervalg har været noget mere lukrativt end mit modløbervalg.

For mig var min egen skæbne ikke desto mindre så forudsigelig som amen i kirken. Jeg har næsten ikke oplevet andet gennem de senere år, end at folk har bøjet sig for det nye tyranni – for ikke at sige: er blevet dets lakajer og kommissærer. Af Brøgger-dagbogen, som jeg egentlig havde besluttet ikke at udtale mig om af hensyn til Akademiets ve og vel, fremgik det da også, at hun og Anne-Marie Mai, for

**Suzanne Brøgger kalder mig både ’missekat’, ’handskedukke’ og andet godt, men glemmer at fortælle, hvilket tekstil hun selv minder mest om, nemlig en vendekåbe.**

**Mit største ønske er, at al denne i bund og grund ligegyldige blæst om min person hurtigst muligt bliver erstattet af en ægte og fælles bekymring over det, der sker lige nu i vores samfund.**

ikke at tale om Akademiets nuværende sekretær Lasse Horne Kjældgaard, der hurtigere end en gedehams satte sig til rette i Søren Ulrik Thomsens stol, da denne ulykkeligvis gik af – og som viste sig at være endnu mere ferm udi vendekåberiet end nogen af de andre, da magtens vinde begyndte at blæse en anden vej – var blevet noget så pot og pande på det seneste.

**ALLIGEVEL FIK SKRUE**n denne gang en ekstra tand. For nu gik den gamle Lenin-entusiast Anne-Marie Mai, hvis systemtilbedelse modsat Brøggers har været solidt funderet gennem årtier, desuden så langt, at hun direkte løj i artiklen om sin rolle i mit bedømmelsesarbejde. Hun var nemlig ikke formand for udvalget, sådan som hun foregav i artiklen – og som hun endda havde sagt til en journalist på Jyllands-Posten, at hun kunne dokumentere (hvilket jeg har sort på hvidt). Hun var menigt medlem. Måske en lille smule problematisk, når man nu har så travlt med at insinuere, at andre pynter sig med lånte fjer!

Det gav mig alt sammen ubehagelige mindelser om den morgen i december 2015, hvor jeg var på vej ud på universitetet for at forsvare min afhandling.

Et par dage inden var der kommet en besked fra en bekendt og kollega, der modsat jeg selv er på de sociale medier. Af den fremgik det, at det nævnte slæng, Tue Andersen Nexø, Lars Bukdahl og andre, på diverse tråde var ved at koge over af edderspændt raseri over afhandlingen. Og over, at »skidt nu skulle komme til ære«, som Lars Bukdahl cirka formulerede det. Pludselig, midt i tråden, bryder til min overraskelse Anne-Marie Mai ind med en opfordring til de ophidsede gemytter om at komme på banen under forsvaret. Det vil sige melde sig som uofficielle opponenter, sådan som hun også selv havde gjort (igen: Det hele kan dokumenteres).

Hvis jeg havde vidst, hvad det siden skulle udvikle sig til i form af hetz, chikane og *shitstorm*, burde jeg nok have indberettet det. For det siger sig selv, at et medlem af et bedømmelsesudvalg, der inden forsvarshandlingen direkte går ud og opfordrer ophidsede kritikere til at »komme frem på scenen« med deres kritik, hører under rubrikken inhabilitet. Men det gad jeg ikke dengang. Ligesom jeg i det hele taget aldrig har gidet og orket alle mulige bureaukratiske hundeslagsmål og alt muligt bogholderagtigt fnidder, som visse andre elsker.

Hvordan det så lød, da Stalin-orglet spillede igen for fuld styrke under mit forsvar, kan man selv høre, hvis man googler dette. For hele herligheden er videooptaget,

så man ved selvsyn kan se både Anne-Marie Mai, Tue Andersen Nexø og Lars Bukdahl folde sig ud til den store guldmedalje og stå og hoppe og sprutte af arrigskab over, at en kollega har tilladt sig – for ikke at sige vovet – at lave et stykke arbejde, som ikke er godkendt hos den højeste censurinstans i dette land: den politiske korrekthed. Hvis man ser det fra dét synspunkt, er det faktisk ligefrem ret underholdende.

**SÅ ALTSÅ:** Sådan var livets gang i Lidenlund for mig i sidste uge. Måske kommer der et sagsanlæg, som jeg så må tage mig af. Måske dør hele historien bare hen, som det jo nogle gange sker, uden rigtigt at blive afklaret. Mens en aura af »forbryder« bliver ved med at klæbe til min person for tid og evighed.

Men det bekymrer mig egentlig ikke. Ikke rigtigt. Som sagt er mit største ønske, at al denne i bund og grund ligegyldige blæst om min person hurtigst muligt bliver erstattet af en ægte og fælles bekymring over det, der sker lige nu i vores samfund. Hvor en forholdsvis beskeden elite af nye venstrepopulistiske aktivister er ved at få omdannet vores demokrati til noget, man ærlig talt ikke troede, man skulle opleve i 2021. Nemlig et totalitært, lukket diktatur. Hvor mænd bliver fældet, fyret og sendt i fængsel på må og få. Hvor historien bliver skamferet med talebanesisk ildhu, så der ingen spor er tilbage af det, som de nye woke opfatter som »det forkerte« og »det umoralske«. Og hvor – allerværst – børn bliver brugt som prøveklude for det nye køns- og identitetsopløste meneske. Som er den uhyggelige utopi, der venter ude for enden af alle disse sammenstød mellem menesker, vi ser udfolde sig i dag. Hvad enten det er kvinder over for mænd, sorte over for hvide eller yngre over for ældre.

Jeg håber, at den frygt, der tydeligvis – og helt forståeligt – har ramt mange, så de ikke tør sige den nye magtelite imod, bliver erstattet af mod. Mod til at gå op imod det, der sker. Mod til at se i øjnene, at det faktisk er langt værre, end vi måske går og forsøger at bilde os selv og hinanden ind.

Sidste år sagde Bari Weiss, redaktør på New York Times, sin stilling op i protest mod behandlingen af en mangeårig debatredaktør ved avisen. Debatredaktørens brøde? Han havde bragt et indlæg af en republikansk senator, som den woke elite på avisen fandt stødende. Og som Weiss’ skrev i en klumme for nylig:

»Fejhed har bragt os hertil. Det eneste, der kan få os ud af det igen, er mod.«

FOTO: BRENDAN MCDERMID, SCANPIX



- 1

**Et nyt, flot, men også omstridt museum for Edvard Munch er blevet åbnet i Oslo. I hvilken del af byen?**

A. Blindern  
B. Bjerke  
C. Bjørvika
- 2

**Josefine Klougart har udgivet en ny roman, der opsøger disintegrationen af det kendte. Hvad er titlen?**

A. *Alt dette kunne du få*  
B. *Alt dette er dit*  
C. *Alt dette og mere til*
- 3

**Verdens kaffedyrkning er i klimakrise. Hvilket land er kaffens oprindelsesland, hvor man nu søger efter vilde sorter?**

A. Yemen  
B. Etiopien  
C. Tyrkiet
- 4

**Wes Andersons nyeste film er en hyldest til både fransk kultur og et amerikansk tidsskrift. Hvad hedder den?**

A. *The French Dispatch*  
B. *The Paris Review*  
C. *The French Connection*
- 5

**Louise Penny, canadisk krimiforfatter, har medvirket til romanen *Tilstand af terror* – af hvilken kendt amerikansk politiker?**

A. Bernie Sanders  
B. Nancy Pelosi  
C. Hillary Rodham Clinton
- 6

**Stonehenge er et berømt oldtidsmonument. Hvad hedder et nærliggende anlæg af samme type, men mindre velbevaret?**

A. Gravelhenge  
B. Timberhenge  
C. Woodhenge
- 7

**Kunstnerduoen Astrup & Bording er aktuelle med Kunstmuseet. Hvad kalder de den type værker, de selv har udviklet?**

A. Filmkabaret  
B. Videomusical  
C. Musikvisual
- 8

**Hvilken genstand fra boet efter forfatteren Lars Norén blev for nylig solgt på auktion for 57.000 svenske kroner?**

A. Hans læderlænestol  
B. Hans IBM-skrivemaskine  
C. Hans sidste papirkurv
- 9

**Anders Bodelsen udgav i 1971 en roman om en krimiforfatter, der myrder sin største rival. Hvad hedder bogen?**

A. *Straus*  
B. *Snavs*  
C. *Klaus*





## KONTROVERSEN

**BODSGANG** ■ I Jeanette Ottesens selvbiografi undskylder hun mobningen af Lotte Friis – og kommer i processen til at mobbe hende igen.

## At skille savl fra klorvand

SAMI KLEIT

**ELITESVØMMER JEANETTE OTTESEN** er udkommet med en selvbiografi ved navn *Fri* på forlaget Gyldendal, men det er jeg næppe den første til at fortælle Dem. Før bogen overhovedet nåede at udkomme sidste torsdag, var rabalderet sprunget i fuldt flor på landets medier. Ottesens brøde: I forsøget på endelig at undskylde for den årelange mobning af kollega Lotte Friis kom hun til at mobbe hende igen.

Med egne *ghostwriter*-ord er Ottesen »den mest vindende atlet i nyere tid«, og det kan hun ikke mindst takke Lotte Friis for, selvom hun vist aldrig får gjort det.

Ottesen fortæller i bogen – »selvom vi hverken personligheds- eller svømmemæssigt ligner hinanden« – at der i store dele af deres karrierer som elitesvømmere kørte en popularitetskrig mellem de to; at det lå som en underliggende kraft i Ottesen, at hun ville slå Lotte Friis og have flere medaljer end hende, hvad der ifølge Ottesen var lidt skørt, »for Lottes og mine discipliner kan ikke være mere forskellige, og desuden stiller jeg ofte op i flere discipliner end hende, så selvfølgelig får jeg flere medaljer. Jeg kan godt lide Lotte, men jeg får det dårligt, hvis hun vinder mere end mig«.

Ved kortbane-EM i 2008, der blev afholdt i Rijeka, Kroatien, fik Ottesen sit personlige genembrud. Hele fire medaljer ved et stort mesterskab, men vigtigst for hende var »at smadre Lotte Friis. (...) Jeg er besat af at vinde flere medaljer end Lotte Friis.«

**SÅ VIDT ALTSÅ** konkurrencen mellem de to svømmere, der åbenbart var frugtbar for Ottesen. Men der er én ting, hun fortryder og gerne vil undskylde for: at kollegaen i mange år blev mobbet – også af Ottesen, som i bogen remser en liste af ting op, som hun og fyrene kunne finde på at grine ad. Jeg skal spare Dem for de nærmere detaljer.

Ottesen klikkede efter eget udsagn ikke særlig godt med Lotte Friis: »Vi var simpelthen så forskellige, at jeg nærmest ikke kunne have noget med hende at gøre.« Men også med andre i svømmeklubben havde Ottesen, hvad man i et diplomatisk sprog kunne kalde meningsforskelle.

For eksempel Rikke Møller Pedersen, der undervejs i bogen snaver med landstræner Paulus Wildeboers søn, Olaf, i et hjørne af bassinet. Og dét i en grad, så »det er svært at se, hvad der er savl, og hvad der er klorvand«. Ottesen med flere er angiveligt »ved at brække sig over det«. Hun synes jo egentlig, det er dejligt, at de

er forelskede. Meningsforskellen består blot i tilgangen til det professionelle træningsmiljø:

»Mens nogle knokler røven ud af bukserne, er der et par, der træner deres kæbemuskler i stedet.«

I tilfældet Lotte Friis kan Ottesen ikke huske, om hun egentlig nogensinde fik sagt undskyld, og derfor kommer hun i bogen med en undskyldning af hele sit hjerte. Men først får læseren en forklaring på, hvordan det kunne komme så vidt: »Lotte siger aldrig stop. Hun er et klassisk mobbeoffer, for hun gør det ikke nemt for sig selv. Hun lader bare stå til, så hun efterhånden bliver en, man automatisk griner ad. Det bør ikke være sådan, og det er ikke fedt at sige, men sådan er det desværre.«

Dén forklaring er faldet en del for brystet. Da TV 2 mandag i sidste uge spurgte Ottesen ind til sagen, lød svaret: »Jeg er godt klar over, at nogle vil blive forargede. Men jeg lægger svesken på disken og siger det, som det er. Det ville helt sikkert være lettere at lade være, men på en eller anden måde er jeg faktisk stolt af, at jeg erkender, at jeg har begået de her fejl.«

**SAMME DAG UDGAV** sagens hovedperson, Lotte Friis, en række stories på Instagram, hvor hun beklagede sig over Ottesens udlægning af mobningen. Hun følte sig sat uden for indflydelse på, hvordan verden fremover vil opfatte hende. Hun gæstede samme aften tv-programmet *Go' aften live* på TV 2 og uddybede dér:

»Det, der også går mig rigtig meget på, er, at den her historie vil for altid ligge på internettet, så mine kommende børn og alle for evigt vil kunne læse om mobbeofferet Lotte.«

Det har givet Ottesen stof til eftertanke. I onsdags lød en ny undskyldning i et Instagram-opslag således:

»Jeg ved nu, at mobning trives godt, når fællesskabet bakker op om det. Jeg ved også, at det er en udbredt misforståelse, at den, der bliver udsat for mobning, selv 'kan gøre for det' og

'skal lære at sige fra'. Den misforståelse er jeg også kommet til at give næring i min bog. Det er en stor fejl.«

Ottesen har nu meddelt Gyldendal, at hun helt har droppet promoveringen af sin nye bog. Det er ikke nogen ideel situation for en ny forfatter. Men det er formentlig heller ikke nogen dum idé. Som ambassadør for en antimobbeorganisation skal man vel gå forrest.

ANNA K. SKYGGEBJERG

Barn og ung er man kun én gang i livet, og selvom voksne ynder at betragte barndommen med nostalgiske briller, vil de fleste nok betakke sig for at skulle gennemleve den igen.

Det er forbundet med stor følelsesmæssig usikkerhed at være barn og ung, og bevidstheden om global opvarmning, aktuelle krige og uretfærdigheder gør det ikke nemmere. Børn og unge er ligesom mange voksne bekymrede for klodens tilstand, men de er også kloge, ansvarlige, hittepåsomme, fællesskabs- og løsningsorienterede, og heri adskiller de sig måske fra forældregenerationen. Det er i hvert fald det indtryk, man får, når man læser den litteratur, der er skrevet for at animere og engagere netop børn og unge.

Nordisk Råds pris for børne- og ungdomslitteratur uddeles i år for niende gang. Prisen blev indstiftet i 2013 for at fremme og belønne nordisk børne- og ungdomslitteratur af særlig høj kunstnerisk kvalitet, uden at dette blev defineret nærmere.

Hvert år kan op til 14 værker indstilles: De befolkningsmæssigt største lande, det vil sige Sverige, Norge, Finland, Island og Danmark, har hver mulighed for at pege på to vinderkandidater, mens Grønland, Færøerne, Ålandsøerne og det samiske sprogområde kan indstille én kandidat hver. Der er tradition for, at indstillingsretten benyttes; således er der også i år fuld repræsentation fra alle nordiske egne. Feltet giver et indblik i generelle tendenser, men også i regionale forskelle i børnesyn og smag. En rundtur i dette års indstillinger giver syn for sagen, når det gælder spændvidden i målgruppe og kunstnerisk udtryk.

**FRA GRØNLAND KOMMER** billedbogen *Aima Qaqqap Arnaalu* (Aima møder Fjeldets Moder), der er skrevet og tegnet af kunstneren Bolatta Silis-Høegh. Bogen indeholder en traditionel historie om to småpiger, der tager hjem til den enes farmor og helt glemmer at give besked til forældrene, fordi besøget er så hyggeligt. En generationskonflikt opstår, men løses snart igen. Bogens illustrationer er tilstræbt barnlige og imødekommende, men har samtidig et eksperimenterende aspekt, idet fotografier og akvareller blandes i humoristiske collager.

Med Lóa H. Hjálmtýsdóttirs *Grísaffjörður: Ævintýri um vináttu og fjör* (Grisevigen – en saga om venskab og eventyr) har Island sendt en munter børneroman, der bevæger sig inden for en genkendelig ramme uden at være forpligtet på realisme. Et tvillingepar flytter med deres fortravlede mor fra provinsen til et højhusbyggeri i Reykjavík. Her møder de en ensom gamling, der ligesom børnene trænger til opmærksomhed og omsorg, fordi alt i storbyen virker kedeligt og gråt. Herfra går det stærkt med en handling, der byder på rejser, forviklinger og eksotiske eventyr. Det er en ganske ukontroversiel bog, hvor forfatterens egne illustrationer bidrager til at løfte stemningen.

Den anden islandske kandidat er også en roman, der eftersporer et børneliv hinsides frysemad og kedsommelige konsoller. I forfatterparret Arndís Þórarinsdóttir og Hulda Sigrún Bjarnadóttirs *Blokkín á heimsenda* (Blokken ved verdens ende) følger man en

familie, der flytter til en boligblok på en øde ø for at komme væk fra den dårlige samvittighed, der knytter sig til et moderne forbrugsræs. Farmor er blokkens general, og hun agerer ikke altid helt som forventet af en bedsteforælder. Bogen er en allegori, hvor der er plads til humor, men hvor også pædagogikken slår igennem.

**FÆRØERNES BIDRAG**, Marjun Syderbø Kjelnæs' *Sum rótskot* (Som rodsrud), er en klassisk ungdomsroman om to veninder, der altid har kendt hinanden og nu deler gymnasietiden. De er ligesom andre unge optaget af klimadagsordenen, og de planlægger deres egen form for aktivisme. Det er dog ikke klimaforandringer, som truer deres venskab og eksistens, men det forhold, at den ene pige er syg med cystisk fibrose og faktisk snart skal dø. Romanen er fortalt af den raske pige, men samtidig videregiver hun sin venindes efterladte dagbog. Derved får læseren indblik i tankerne fra henholdsvis den dødssyge patient og den pårørende veninde. Adskillige ungdomsromaner handler om døden, men denne udmærker sig ved en troværdig fortællerstemme og en fin indlevelse i pigerens smerte.

Fra Norge kommer ligeledes en ungdomsroman, Peter F. Strasseghers *Aleksander den store*, som beskæftiger sig med selvdestruktion og vold blandt unge mænd. Romanen er uuhørt rå i sin tone og beskriver indgående en række blodige excesser, der fører til fysisk og psykisk lemlæstelse. Romanens fortællerstemme tilhører en af de unge voldsmand, som ingen kan eller tør korrigere, når han udfolder sin sygelige herskerfantasi. Et vanvittigt storhedsvanvid kompenserer for mangel på opmærksomhed og tillid til andre. Hverken skole, samfund eller familie formår at trænge ind til ham. Romanens idé med at vise voldsmandens eget tankesæt og bevægrunde virker desværre ikke helt overbevisende. Alexander forekommer at være alt for sprogligt stærk, reflekteret og rationelt tænkende til at ende i den ydmygende situation, han til sidst havner i.

Det andet norske bidrag bærer også en social dagsorden, som dog formidles mindre heftigt og for en noget yngre målgruppe. Forfatteren Ole Kristian Løynning og illustratoren Ronny Haugelands *Min venn, Piraten* er en fortælling om at miste sin familie og blandt andet bruge fantasien til at komme videre. På overfladen er fortællingen en spændende sørøverhistorie, men bag bogens farverige plot og animationsagtige pirattegninger gemmer sig en historie om en samspilsramt dreng i sorg. Kontrasterne mellem udtryk og indhold er til at få øje på og givetvis en bevidst effekt, men det bringer også læseren lidt i vildrede om formålet: Er bogen mest til underholdning eller eftertanke?

**SVENSKERNE STILLER NOK** med feltets mest aktuelle ungdomsroman. Elin Perssons *De afghanska sönerne*, som tidligere har været anmeldt her i avisen, er en indfølt roman om en ung kvindes arbejde på et bosted for uledsagede flygtninge. Først går hun til arbejdet med professionel distance, men langsomt indrulleres hun i beboernes skæbne. Hun bliver de unge mænds fortrolige holdepunkt, deres mor, sygeplejerske, ven og integrationskonsulent i samme person, og engagementet bliver omkostningsfuldt for begge parter, ikke mindst da en af drengene knækker. Romanens clou er, at drengenes historie fortælles gennem den unge kvinde, og man mærker helt ned i hendes sprog udviklingen fra anonym observation til subjektiv involvering.

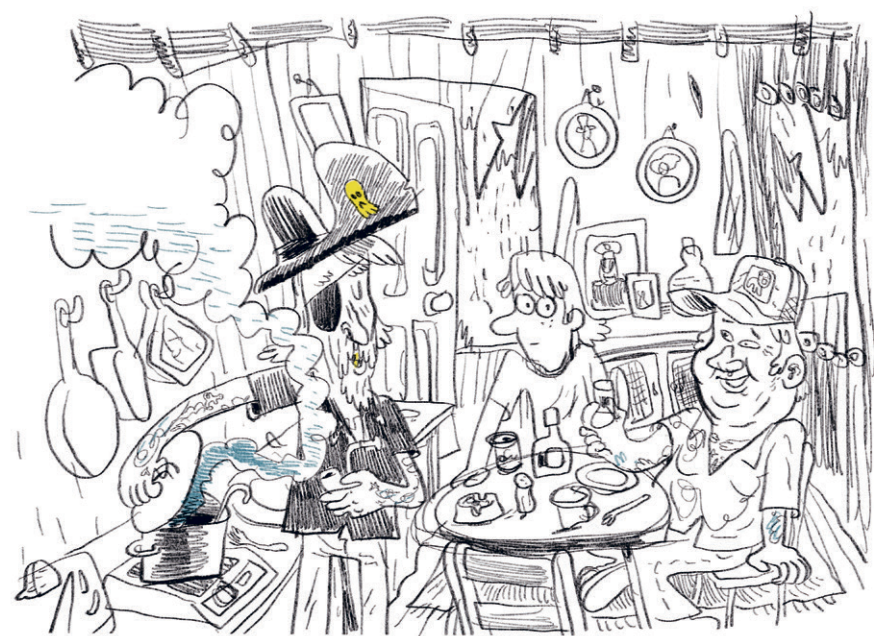
Fra Sverige kommer også Ylva Karlsson





Island stiller med en klassisk børnefortælling om generationsmøder og fantasi.

Illustration fra Lóa H. Hjálmtýsdóttirs bog »Grísafjörður«



På overfladen får vi en norsk sørøverhistorie, men underneden ligger et barns sorg.

Illustration fra Ole Kristian Løyning og Ronny Haugelands »Min venn, Piraten«

**NOMINERET** ■ Nordisk Råds børne- og ungdomslitteraturpris uddeles på tirsdag for niende gang. Billedbøger, fantasy og realistiske ungdomsromaner er fælles om at kræve barnets engagement.

# Pædagogik og politik

og Sara Lundbergs billedbog *Jag och alla*, som består af korte tekster med en række fiktive børneportrætter. På første og sidste side møder læseren det samme barn, Olivia, der filosoferer over, hvordan det er at være en anden end sig selv. Herefter præsenteres ni børn, som alle på den ene eller den anden måde er forskellige fra Olivia. Bogen har tydeligvis en diversitetsagenda, og illustrationerne kommer diskret omkring køn, hudfarve, bopæl, religion og familie. Men der er også andre faktorer, der gør en forskel i tilværelsen: Et barn ligger syg i sengen, et andet har en hund, og et tredje har en far med tatoveringer. Illustratoren Sara Lundberg har tidligere været indstillet til Nordisk Råds børne- og ungdomslitteraturpris for en biografisk kunstnerfortælling, og hun har en helt særlig portrætstil, som formår at fascinere læsere i alle aldre.

**UMIDDELBART KAN DET** se ud til, at realismen står stærkt blandt årets kandidater, men magi og fantasy findes stadigvæk på landkortet. Fra det samiske sprogområde kommer Kirste Paltto og Laila Labbas *Jodašeaddji násti* (Rejsende stjerne). Det er en illustreret børneroman med allusioner til traditionelle eventyr og naturmytologi. I skovbunden finder en lille gruppe af børn en dragende bold, som viser sig at være en levende stjerne. Børnene ledes ind i en magisk verden, hvor de møder andre sære skabninger.

Ålandsøerne har igen i år indstillet den populære fantasyforfatter Karin Erlandsson. To gange tidligere har hun været nomineret for en serie for unge, men denne gang er det en enkeltstående børneroman, *Nattexpressen*, som er valgt. Det er et stykke traditionel jule- og jernbanelitteratur i forholdsvis traditionel fantasystil med flotte og ligeledes traditionelle illustrationer af Peter Bergting.

Ligesom de foregående år har det finske udvalg både peget på en svensk- og en finsksproget kandidat. Den finlandssvenske forfatter og illustrator Linda Bondestam, som tidligere har vundet prisen sammen med Ulf Stark, har i år bidraget med billedbogen *Mit bottenliv – av en ensam axolotl*. Heri forsøger Bondestam at anlægge et førstepersonsperspektiv på et af klodens mindste væsener, den mexicanske halepadde kaldet axolotlen, der lever et upåagtet liv under havoverfladen. Den antropomorfe axolotl oplever, hvordan klimaet ændrer sig, Jorden bliver varmere, og havet fylder mere. Byerne forsvinder, og menneskene forsvinder ud af billedet, så dyr og planter til sidst overtager hele planeten. Det lyder måske som dystopisk klimafiktion, men Bondestams univers er som altid farverigt og humoristisk, og axolotlen bliver nok alene, men ikke særlig ulykkelig.

Den finske forfatter Siiri Enorantas *Kesämyrsky* (Sommerstormen) ligger et sted mellem fantasy og dystopisk science fiction. Romanen foregår i en fremtidsby, hvor mange er umådeligt rige og flyver rundt på et giftigt og mystisk brændstof. Den 13-årige hovedperson ankommer som ny til byen, og han bliver en del af en ungdomsgruppe, hvor hemmeligheder og intriger skjuler sig under overfladen. Enroanta skriver som sine øvrige kolleger inden for ungdomslitteraturen om angsten for klodens fremtid og andre aktuelle emner, men hun holder den armslængde, som den spekulative genre giver.

**DANMARK STILLER OGSÅ** i år med to gode kandidater, som er værdige til at vinde prisen, og som tidligere er anmeldt her i avisen. Zakija Ajmis *Vulkan* beskriver et ungdomsliv, der brænder og gør ondt. Roma-

nen berører tabuer som vold og psykisk sygdom i familien, men samtidig er der også plads til den unge hovedpersons første møde med kærligheden. Formen er sammensat, idet hovedpersonens egen fortælling suppleres af breve og sms-korrespondancer med venner og familie. Hertil kommer en række geologiske optegnelser over voldsomme vulkanudbrud, der spejler de ustabile forhold i hjemmet. *Vulkan* er en betagende ny version af den klassisk identitetsundersøgende ungdomsbog.

Adam Os børneroman *Ukrudt* er tredje og sidste bind i science fiction-serien *Den rustne verden*, hvor Danmarks hovedstad som følge af forurening er flyttet til Grønland, mens det gamle land er degraderet til affaldsdepot og nu er skueplads for magtkampe mellem autonome bander. Fire søskende er stukket af fra deres nordlige bopæl for at finde bedstefar i Malmø. Efter en nødlanding i Jylland er de rejst gennem den ødelagte civilisation for nu – i *Ukrudt* – at befinde sig i magtens centrum i Sydsverige. Her afslører de et totalitært regime, der via konspirationer og overvågning undertrykker sin egen befolkning. Det bliver børnenes opgave at finde tilbage til medmenneskeligheden med hjælp fra fallerede robotter og livskloge bedsteforældre. Styrken i *Ukrudt* ligger både i den medrivende fortælling og i illustrationerne, som forener vildskab med indføling i de seje børnekarakterer.

**DEN HURTIGE OVERFLYVNING** over kandidatfeltet viser, at den nordiske børne- og ungdomslitteratur har meget på hjerte. Klimaet er på dagsordenen flere steder, ligesom krig og flygtningekrise, diversitet, social udstødelse og vold behandles rundtomkring. Samfundsengagementet og det politiske indhold er tilbage med fuld styrke i børnelitteraturen efter at have været dømt ude af forfattere, læsere og kritikere siden 1970'erne. Forskellen på dengang og nu er måske, at børnelitteraturens rolle ikke længere er at opdrage til en bestemt adfærd, men snarere at gøre opmærksom på problemer. Børn bør vide, hvad der foregår, så de selv kan tage stilling, synes devisen i dag at være. Indimellem er der plads til humor og magi, men helt generelt er litteraturen præget af alvor, og nogle af de mest interessante værker er samtidig de mest dystopiske.

Det er kronprinsesse Mary, der på tirsdag afslører, om årets vinderbog hører til blandt de mere eller mindre optimistiske på ungdommens og hele menneskeheds vegne. Årets vinder er udpeget af en jury bestående af medlemmer fra de nationale indstillingskomiteer, og de lande, der selv stiller med et værk, har adgang til at stemme i juryen. Ni komiteer skal altså være enige! Prisen er hidtil gået til forfattere og illustratører fra alle lande med undtagelse af Danmark, Grønland, det samiske område og Åland. Tidligere vinderbøger befinder sig inden for en bred vifte af genrer; men særligt ser det ud til, at udvalgene de forgangne år har haft blik for billeder. Fire år i træk er prisen gået til en bog, hvor illustrationerne er bærende.

Også i år er der bemærkelsesværdige billedbøger i puljen, men denne gang lidt færre end tidligere. I 2021 er det især bøgerne for de større børn og unge, der springer i øjnene. Min favorit er Adam Os *Den rustne verden. Ukrudt*. Her forenes karaktertegning, handling, humor og dystopi på en måde, der fastholder barnelæseren uden at pædagogisere. Et andet bud på en vinder er Elin Perssons *De afghanska sönerna*, som er en utroligt vedkommende og velskrevet fortælling både om og for unge mennesker.



**EVENTYRLAND** ■ Sally Rooneys romaner tegner et dystert portræt af en millennialgeneration uden forestillingskraft, for hvem politik er reduceret til virkelighedsfjerne postulater.

# Bøllehats-marxisme



LASSE WINHTER JENSEN

KOMMENTAR

**SOM MANGE NOK HAR BEMÆRKET**, udgav det irske fænomen Sally Rooney for nylig sin tredje roman, *Skønne verden, hvor er du*. Ligesom ved udgivelsen af hendes anden roman, *Normale mennesker*, var der tale om en litteraturbegivenhed, hvor forfatterens status som generationshvisker for de nu 30-40-årige *millennials* blev diskuteret vidt og bredt. Under lytning til diverse litteraturpodcasts og læsning af de overstrømmende anmeldelser bed jeg igen mærke i et aspekt af Rooney-receptionen, der har forundret mig fra begyndelsen, nemlig italesættelsen af Rooney som marxist.

Den udbredte forestilling om, at Sally Rooney skulle være marxist, baserer sig tilsyneladende udelukkende på, at hun gennem

hele sin karriere entusiastisk har omtalt sig selv som sådan i det ene interview efter det andet. Men fokuserer man på, hvad Rooney skriver, og hvad hun gør, i stedet for hvad hun påstår, tegner der sig et billede af en apatisk, i bedste fald apolitisk og på alle måder umarxistisk generationsrepræsentant.

**ET MINIMUMSKRAV TIL** en marxistisk verdensanskuelse må være et fokus på den materielle virkeligheds økonomiske forhold. En roman bør naturligvis ikke fungere som parlør for sin forfatters politiske holdninger, men det er alligevel bemærkelsesværdigt, at den materielle virkeligheds økonomiske forhold nærmest ikke eksisterer i Rooneys fiktion. Som Becca Rothfeld sidste år påpegede i tidsskriftet *The Point*, fremskriver Rooneys romaner et eventyrland befolket af personer, der altid gengælder hinandens følelser og altid får hinanden til slut, og som – væsentligst for marxismen eller fraværet af samme – nærmest ikke kan opleve økonomiske vanskeligheder.

Hvis en person i en Rooney-roman mangler penge, kan vedkommende være sikker på, at en velgører træder til og reducerer alle økonomiske forhold til abstraktioner. Det sker for Connell, der kommer fra små kår og som en selvfølge modtager et universitets-

stipendie i *Normale mennesker*. I Rooneys debut, *Samtaler med venner*, subsidieres den selverklærede kommunist Frances belejligt af sin ældre, velhavende flirt Nick, og Simon i *Skønne verden, hvor er du* arbejder godt nok på et lager (en materiel virkelighed, der reduceres til lidt sår på fingrene og nogle skæve arbejdstider), men finder så sammen med Rooney-surrogatet Alice, der er blevet millionær på sin forfatterkarriere.

Rooneys personlige ageren afspejler en lignende opfattelse af »marxisme« som et blot og bart slogan uden nogen forbindelse til de faktiske forhold i jernindustrien. I et interview i forbindelse med Louisiana Literature for nogle år siden udlagde hun sin skepsis over for varegørelsen af bøger og reduktionen af litteratur til salgbare statusobjekter. *Skønne verden, hvor er du* blev imidlertid lanceret som et lækkert bogobjekt, og forlaget distribuerede Sally Rooney-merchandise til diverse *influencere* i form af muleposer og bøllehatter.

**ROONEYS FORFATTERSKAB** inkarnerer en tendens hos millennialgenerationen til at reducere politisk ideologi til ren snak. Det hænger nært sammen med, at hendes romaner er blottet for forestillingskraft. Perso-

nerne konstaterer ofte, hvor brutal og håbløs verden er (primært for andre end dem selv, forstås), men ingen af dem er i stand til at forestille sig, at verden kunne være anderledes. Tilsvarende synes Rooney ude af stand til at skildre noget, hun ikke selv har oplevet.

Hendes tre romaner botaniserer i det samme iltfattige univers befolket af smukke, anæmiske, vægelsindede humanioraånder.

Skønlitteraturen burde være en gave for en erklæret marxist: Her behøver man ikke stå til regnskab for virkelighedens begrænsninger, man har rent faktisk mulighed for frit og fabulerende at forestille sig et alternativ. I Rooneys seneste roman er forestillingskraften skruet ned på nul, selv den eskapistiske *young adult*-romance, der dominerede i hendes første romaner, er barberet væk. Tilbage står kun et skelet af en handling; en roman-torso, der krydsklipper mellem monotone sexscener og ængstelige essays i form af de mails, hovedpersonerne Alice og Eileen sender til hinanden.

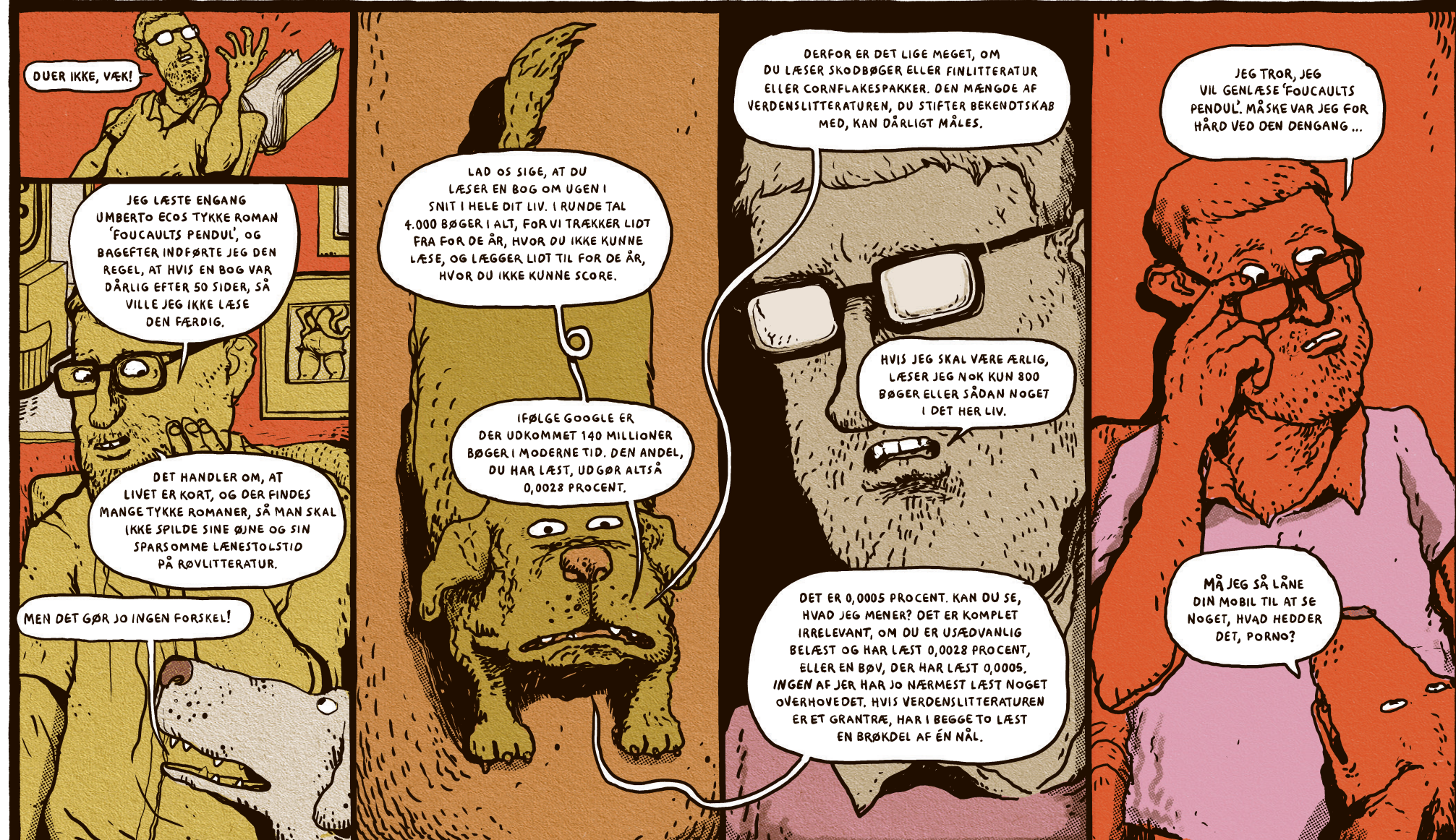
Hvis man som læser vil en anden verden – hvis man eksempelvis rent faktisk er marxist, eller hvis man bare gerne vil præsenteres for nye og anderledes forestillinger om vores dystre virkelighed – er Rooneys bøger som at få en våd influencer-bøllehat kastet i ansigtet.

Quizsvar: 1: C. 2: A. 3: B. 4: A. 5: C. 6: C. 7: A. 8: B. 9: A.

## B'læst

FOUCAULTS PENDUL-REGLEN

CHRISTOFFER ZIELER





# KULR

Krigens rædsler i børnehøjde i  
**Ole Bornedals** nye film. / 6

Vores kultur bygger på **plastic**, og  
det er svært at ændre på. / 5

Den israelske kunstner **Yael Bartana**  
bringer joderne hjem til Berlin. / 11

**HØJDESKRÆK** ■  
New Yorks supertynde  
skyskrabere er blevet en  
kampplads om penge,  
smag og storbyens sjæl.

# Overbøjning

Fortsættes side 4



FOTO: GAVIN ZEIGLER, ALAMY



## KULTUR

**AGITPROP** ■ Da jeg var ung, havde kunsten bestemt ingen svar. Nu har den desværre for mange.

## Kunstkitsch



ANNA LIBAK

KOMMENTAR

**DER VAR ENGANG**, hvor malerier af brølende kronhjorte ved skovsøer og grædende børn var udtryk for en virkelig dårlig smag i kunst. Er de stadig det? Jeg er ikke så sikker.

Jeg tænkte på det, da jeg så Jim Lyngvilds kirkekunst. Det er første gang, jeg har fået lyst til at gå i seng med Jesus. Den torso, altså – mums.

Jeg tænkte også på det, da jeg så Suste Bonnén's skitse til en bronzeskulptur af en gravid, nøgen syllfide foran Marmorkirken. Ødemer i benene? Bækkenbundsløsning? Som om.

Eller skulpturen af Mary Thomas, den sorte oprørsleder foran Vestindisk Pakhus. Hold da fast for en sort dominatrix. Eller den lykkelige kernefamilie i bronze på Skibbroen, der er som taget ud af familiejournalen. Eller skulpturerne af Jens Galschiøt, som ingen nogensinde har beskyldt for subtilitet. Klimaforandringer: en isbjørn på et spid. Den indre svinehund: en mand i skødefrakke med svinehoved.

Nu er det ikke, fordi jeg bilder mig ind, at alting var bedre før i tiden. Jeg husker da så tydeligt at stå på Horsens Kunstmuseum for mange år siden og føle mig til grin ved synet af nogle utydelige kruseduller på papir af Christian Lemmerz.

Det var dengang, det kunne føles, som om den fineste kunst skulle forestille at være den, som ingen kunne se et formål med.

Ikke bare nægtede kunstneren at give et svar; nej, tværtimod fremstod værket som et bastant udsagn om, at der ikke var noget svar overhovedet. Livet var meningsløst, og dermed også kunsten.

Ikke fordi jeg tror, at det er nemt at lave meningsløs kunst: Det er da svært at lave noget, der hverken er for lidt eller for meget, for grimt eller for pænt,

for kantet eller for rundt, for skarpt eller for sløvt, men lige præcis er netop et statement om afmægtig tomhed. Specielt når beskueren af al magt forsøger at afeske værket betydning, for naturligvis kan man da ikke acceptere, at der er nada mening med foretagendet: For så er der heller ikke nogen mening med, at man har spildt tid med at gå på kunstmuseum for at glo på det.

**MED ANDRE ORD** er vi gået fra, at ingen forstod moderne kunst, til, at vi nu forstår den alt for godt: Som foie gras-gæs får vi proppet budskaberne langt ned i halsen. Og jeg kan ikke se anden forklaring end, at konteksten har ændret sig: Hvor kunstnere i det meste af min levetid gav sig af med at udfordre det »opbyggelige« borgerlige samfunds normer, så har de omsider erkendt, at disse normer for længst er brudt sammen, og har derfor påtaget sig at forklare folk, hvad deres normer burde være.

Men fordi normerne netop ikke er fælles længere, så støder nærmest ethvert nyt værdipolitisk manifest i bronze på modstand. I Aarhus har man i årevis diskuteret, hvor de 15 kilo tunge bronzenosser »Balls tell it all« skal placeres i det offentlige rum; og om det overhovedet i en #metoo-tid er betimeligt med en hyldest til de mandlige genitaler.

Og selv blev jeg da også provokeret, da der pludselig for nogle år siden på Slotsholmen skød en tudegrim, forkert proportioneret skulptur af Christian IV op. Han står minsandten på et omvendt Rundetårn med Børsens dragespir og Rosenborgs tårn påmonteret i siderne. Byens øjebæ simpeltthen.

Helt ærligt: Hvis det er sandt, at kun ni navngivne kvinder i Danmark er fundet værdige til statuer eller mindesmærker i det offentlige rum, er det så vigtigt at smække endnu en statue op af en dansk konge?

Men så igen: Det er da ikke, fordi jeg synes, at det forslag til en kæmpestor statue af Grevinde Danner, som Teknik- og miljøudvalget på Københavns Rådhus har kastet sin i kærlighed på, er en forbedring: Madammen udråler lutter magtbrynde som en anden Lenin. Selv de ansigtstræk, som kunne have forlenet hende med en vis menneskelighed, er tværet ud. Som sådan er statuen dybt politisk: Den skal ikke primært hædre Danners indsats, men demonstrere, at kvinder i hvert fald kan have lige så store bronzenosser som mænd.

**NU KAN MAN SPØRGE**, om det ikke er ligegyldigt, hvad jeg mener. Men det er det faktisk ikke. Eller rettere: Det er lige så vigtigt, som hvad andre mener. For de tider er forbi, hvor folkelig modstand kan affærdiges som rindalisme og faktisk hos parnasset er at regne for et kvalitetsstempel. Parnasset findes nemlig ikke længere: I så lang tid har kunstnerne udfordret autoriteterne og forestillingen om en højere mening, at vi har taget dem på ordet: hver sin smag.

Og dog. For der kan stadig opstilles statuer, som favner bredt. Jeg forestiller mig for eksempel, at Rikke Rabens bud på en Karen Blixen-skulptur til Sankt Annæ Plads vil vække generel velvilje. Hvorfor? Fordi den er så åben for fortolkning. Den giver ikke svaret, men stiller alle spørgsmålene. Se selv modellen på nettet. Det er Blixen som humorist. Blixen som heks. Blixen som gammel, afpillet krage. Blixen som elegantier. Blixen som overklasseløg. Måske endda – tør man skrive det? – Blixen som kunst.



**Patriarkatet skader både mænd og drenge, kvinder og piger (...) og hvis patriarkatet var et hus, så burde vi alle rive det ned for at kunne bygge nyt. Men jeg vil insistere på at fastholde nuancerne og friheden til at mene noget forskelligt.**

Den britiske forfatter og feminist Deborah Levy tillader sig at kritisere både den institutionaliserede chauvinisme og den såkaldte *cancel culture*. Interview i Die Welt.

## Returguld

Indimellem vikles kunsten og kulturen ganske ufrivilligt ind i storpolitik.

Det skete tilbage i 2014, da Vladimir Putins Rusland annekterede den ukrainske halvø Krim, alt imens det arkæologiske museum Allard Pierson i Amsterdam åbnede døren til udstillingen *Krim – Sortehavets guld og hemmeligheder* med væsentlige arkæologiske udlån fra fem ukrainske museer, heraf fire fra netop Krim.

Efterfølgende nægtede det hollandske museum at aflevere lånene (blandt andet en skytisk guldhjelm til rituel brug fra 300-tallet fvt.) af frygt for, at skattene, der betragtes som uerstattelig kulturarv i Ukraine, skulle falde i russernes hænder. En begrundet frygt, som også ukrainerne delte.

Et par år senere afgjorde kulturarvsretten i Amsterdam dog, at museet var forpligtet til at udlevere Krim-guldet til Ukraine, også museerne på Krim, nu under russisk kontrol, ironisk nok baseret på en UNESCO-traktat fra 1970 om beskyttelse af kulturarv. En traktat, som er ratificeret af både Holland og Ukraine.

Men dommen blev anket og fik ifølge dagbladet de Volkskrant et nyt punktum tirsdag, da en hollandsk appeldomstol slog fast, at Allard Pierson fortsat skal udlevere skattene, men at det er den ukrainske stat (ikke den russiske), der er den retmæssige ejer. Derfor skal genstandene, også dem fra Krim, nu afleveres på det nationalhistoriske museum i hovedstaden Kijev, »en midlertidig foranstaltning«, indtil situationen på Krim er »stabiliseret«.

## Rumbabortførelse

Et af det subsahariske Afrikas største musiknavne, congoleseren Koffi Olomide (65), sidder i disse dage på anklagebænken i retten i Versailles. Olomide, der var blandt 1970ernes pionerer i rumbavarianten soukous, står anklaget for voldtægt og bortførelse af fire afrikanske dansere.

Musikeren er bosat i Frankrig og blev ved en domstol i Nanterre i 2019 idømt to års fængsel for seksuelle overgreb på den ene af de fire kvinder, som var mindreårig på gerningstidspunktet.

Den nuværende sag bygger på nye vidnesbyrd fra de øvrige tre kvinder, der hævder, at Olomide har holdt dem indespærret i en ejendom i Paris, og at han desuden skulle have truet sig til sex »på hoteller, i biler og musikstudier«.

Ifølge Le Monde, der var til stede ved retssagens begyndelse mandag, nægter stjernesangeren alt. Han kaldte



Lys og cigaretter på det sted i Hammarby Sjöstad, hvor den 19-årige rapper Einár blev skudt dræbt. Foto: Jessica Gow, Scanpix

## Rapcensur

Likvideringen af rapperen Einár i en forstad til Stockholm har fået svenskerne til at debattere musikgenrens forbindelser til den kriminelle underverden.

De politiske tømmermænd får nu følgeskab af en musik-kulturel debat. For ved Sveriges kulturredaktioner for lidt om miljøet omkring den såkaldte gangsterrap? Afslører Einár-mordet simpeltthen kulturjournalistikkens fallit?

Det mener Expressens kommentator Kristofer Andersson (37), som i avisens webserie »Kulturkriget«, hævder, at hans kollegers vidensniveau om svensk rap er for lavt, men ikke nok med det: Det er resultatet af en »bevidst uvidenhed«.

Tali da Silva (35), musikkritiker ved SVTs Kulturnyheterna, giver ham delvis ret.

»Mine chefer befinder sig meget langt fra denne musiks målgruppe og kommer desværre ikke til mig og siger: Prøv at se nærmere på det her, det er interessant. Så det er stadig op til mig (som enkeltstående journalist, *red.*)«, forklarer hun.

I Kulturkriget lufter Andersson endda ideen om at forbyde visse tekster:

»Er det op til public service-kanalerne at afspille sange, der bærer ved til en krudttønde?« spørger han.

Da Silva er ikke uenig, men tvivler på, om censur er vejen at gå. Hun er dog overbevist om, at drabet på den 19-årige rapper vil føre til en øget forsigtighed i den offentlige omgang med de mest grovkornede raptekster.

Andersson lyder næsten opgivende:

»Jeg tror desværre, at de fleste af landets kulturchefer ikke engang forstår det sprog, de hører; ikke forstår slangen. De aner ikke, hvad der hentydes til i visse linjer.«

Også da Silva mener, at uvidenheden bærer et ansvar. »Når man er uvidende, distancerer man sig selv. Slipper for at mene noget, fordi man er bange for at blive afsløret (som uvidende, *red.*)«, siger hun.

Afdøde Einár har ofte poseret med våben på Instagram. I et af sine sidste opslag på det sociale medie fremfører han ordene »jeg er ilden – du er asken«, mens han skyder mod kameraet med sin pegefinger.

beskyldningerne for et »koordineret angreb«, der skal ødelægge hans karriere. Olomide henviste til, at de fire kvinder kunne »gå frit på Champs-Élysées«, men at »de bad om at blive ledsaget«. En udlægning, kvinderne bestrider.

Han mente derudover, at en midlertidig frihedsberøvelse var på sin plads, da han frygtede, at kvinderne, som ikke havde permanent opholdstilladelse i Frankrig, ellers ville gå under jorden.

Yderligere to mænd er anklaget for medvirken til bortførelse. Den ene af dem lod forstå, at sagen var pure opspind orkestreret af »højreorienterede politikere« i Frankrig.

Olomide er dømt for vold i DR Congo og udvist af Kenya for at have forulempet en danser. Statsadvokaten i Versailles kræver syv års fængsel, og dommen ventes afsagt 13. december.



## Bazar

ASKER HEDEGAARD BOYE

## Rundviserskift

Hvad er i grunden væsentligst – faglighed eller inklusion? Det spørgsmål har nu også skabt ikke så lidt ballade i Amerikas tredjestørste by, Chicago.

Her har byens berømmede Art Institute of Chicago (AIC) besluttet sig for at skrotte et 60-årigt uddannelsesprogram for frivillige museumsguidere, kaldet docenter, hvis primære opgave det er at gøre skoleklasser og andre grupper klogere på museets kunst.

I stedet vil AIC, som det hedder i en erklæring, indfase en ny rekrutteringsmodel. »der sikrer adgang for alle indkomstgrupper, og som ikke kræver økonomisk fleksibilitet for at deltage«. Ifølge den nye ordning, der især retter sig mod Chicago-borgere af afroamerikansk oprindelse, vil docenterne fremover blive betalt for deres arbejde.

Museet ønsker mere etnisk diversitet blandt rundviserne, der i øjeblikket tæller godt 80 hovedsageligt pensionerede, hvide kvinder, og som nu har krævet et møde med museets chef, James Rondeau.

Chicago Tribune langer på lederplads ud efter netop Rondeau, som man på det kraftigste opfordrer til at mødes med de nuværende docenter, »undskyldte og finde en form for kompromis for at undgå, at disse mangeårige dedikerede entusiaster skal føle sig kylet i skraldespanden«.

Det omdiskuterede konservative online-magasin The Federalist er endnu klarere i mælet og kalder AICs beslutning for et eksempel på tidens »woke-kult«.

I New York Times indrømmer Rondeau, at den giftige polemik er kommet fuldstændig bag på ham og museet. »Det er helt åbenlyst, at vi ikke var forberedt på at ende midt i en identitetspolitisk diskussion«, siger han.

Museet er et af Amerikas ældste (1879) og mest besøgte med halvanden million gæster om året.



**Lad os alle se frem til, at Alec Baldwin giver pistolen skylden. Det kan kun være et spørgsmål om tid.**

Donald Trump Jr. kan dårligt beskyldes for at være storsindet i sine modstanderes fald. Baldwin, der er fortaler for øget våbenkontrol og i flere år har parodieret ekspræsident Donald Trump i underholdningsprogrammet *Saturday Night Live*, kom uforvarende til at skyde og dræbe fotografen Halyna Hutchins under optagelserne til westernfilmen *Rust*. Set på Twitter.



Den berømte congolesiske musikstjerne Koffi Olomide står anklaget for kidnapning og voldtægt af flere kvinder i årene 2002-04 i Paris. Foto: Bertrand Guay, AFP





Plasticaffaldet hoer sig op, ikke mindst fordi det stadig bedre kan betale sig for store firmaer at fremstille nyt end at genbruge gammel plastic. Her er frivillige ved at rydde affald nær byen Krichim i det sydlige Bulgarien. Arkivfoto: Dimitar Dilkoff, Scanpix

**AFFALD** ■ Massiv forurening, organiseret kriminalitet og hormonforstyrrende stoffer. Ny dokumentarserie blotlægger konsekvenserne af vores galopperende plasticforbrug.

# Plastic Horror Picture Show

KRISTOFFER LOTTRUP

Det er svært at forestille sig, men i begyndelsen af 1900-tallet fandtes der stort set ikke plastic. Møbler blev skabt i træ, flasker var lavet af glas, og engangspasticposer lå et halvt århundrede ude i fremtiden. I dag er der plastic overalt. Vi bruger det allesammen som det mest naturlige i verden. Plasticemballage har forbedret fødevareresikkerheden over det meste af kloden, og i sundhedsvæsenet er plast af afgørende betydning hver eneste dag. Under pandemien har vaccinekanyler og mundbind af plastic reddet millioner af menneskeliv.

Men prisen er høj. En syndflod af affald hoer sig op og har skabt en miljøkrise af episke dimensioner. Samtidig er et virvar af hormonforstyrrende stoffer i en lang række plastprodukter under stadig mistanke for at øge risikoen for alt fra kræft til faldende frugtbarhed.

Plasticens skyggesider er genstand for en ny serie på tre dokumentarfilm præsenteret af den danske non-profitmedieorganisation The Why, der med et erklæret mål om at bekæmpe ulige adgang til information producerer og donerer dokumentarfilm til samarbejdspartnere i hele verden. Tidligere serier har stillet skarpt på emner som demokrati, fattigdom og ulighed mellem kønnene. The Why ledes af Mette Hoffmann Meyer, tidligere chef for DR Dokumentar og executive producer på prisvindende dokumentarfilm som *Taxi to the Dark Side* (2007) og *Last Men in Aleppo* (2017).

Det alvorstunge fokus går igen i de nye film, der tilsammen bærer titlen *Why Plastic?*

Resultatet er en tankevækkende, ofte dystre afdækning af massiv svindel og mennesker som levende forsøgskaniner.

Siden masseproduktionen for alvor tog fart i 1950'erne, er der på verdensplan fremstillet mindst 8,3 milliarder

ton plastic. Ifølge FN er sølle ni procent blevet genbrugt. 12 procent er brændt. Resten findes på lossepladser eller i naturen.

Hvordan i alverden går det til? Vi affaldssorterer som aldrig før, mens producenterne står i kø for at fortælle os, at deres plastemballage er 100 procent genanvendelig.

Ifølge den nye dokumentar er der overvejende tale om myter og tomme løfter. Sandheden er, at ny plast er både billigere at fremstille og lettere at arbejde med. Genbrugsplast er besværligt, beskidt og bekosteligt at gøre i stand. Vi producerer i dag mere ny plastic end nogensinde før – omkring 370 millioner ton om året.

For plastemballage gælder det, at kun to procent genanvendes i et cirkulært kredsløb.

Langt hovedparten af verdens plastic er ikke et værdifuldt råmateriale, men et affaldsproblem, der skal skaffes af vejen. I EU eksporteres halvdelen af al indsamlet genbrugsplast til lande uden for Europa, hvor det ofte brændes af direkte på lossepladser eller graves ned. Genanvendt bliver det ikke. Tidligere aftog Kina godt halvdelen af Vestens plastaffald, men i 2018 sagde den kinesiske regering stop. Siden er et spirende netværk af organiserede kriminelle trådt til. I dag henter affaldsmafiaen stadig mere plast til lande som Tyrkiet, Bulgarien og Rumænien, hvor det bortskaffes på ulovlig vis.

»Det er umuligt at undersøge hver eneste container, hver eneste dag, alle steder,« lyder det med slukøret realisme fra Ernesto Bianchi, direktør i EUs antisvindelenhed OLAF. Han vurderer, at indtægterne for illegal import af plastaffald på verdensplan løber op i 11-12 milliarder dollar om året.

**DEN ANDEN STORE FORTÆLLING** i *Why Plastic?* handler om plastics potentielt skadelige effekter på mennesker. Siden begyndelsen af 1990'erne har stadig flere forskere undersøgt, hvordan hormonforstyrrende stoffer ser ud til at øge risikoen for at udvikle en række sygdomme som bryst- og testikelkræft og medføre alt fra pubertetsforstyrrelser til nedsat sæd kvalitet. Sidste år konkluderede den internationale sammen-

slutning for endokrinologer, eksperter i hormonsygdomme, at 144 beviseligt hormonforstyrrende kemikalier findes i en lang række plasticprodukter som emballage, køkkengrej, legetøj og tekstiler. Plast fremstilles først og fremmest af olie, men tilsættes forskellige stoffer, der eksempelvis blødgør eller hærder den færdige plastic. Mange af disse kemikalier er beviseligt hormonforstyrrende.

Helt grundlæggende består vores hormonsystem af kirtler, der ved hjælp af hormoner styrer kommunikationen mellem kroppens celler og organer. Når vi påvirkes af hormonforstyrrende stoffer som ftalater og bisphenoler, er det, fordi de ligner vores naturlige hormoner og derfor kan overtage deres plads. Her kan de genere det finmaskede kommunikationsnetværk så meget, at det påvirker kroppens udvikling og gør os syge.

I dokumentaren møder vi en lang række eksperter – flere i Danmark – der gennem dyreforsøg og store befolkningsundersøgelser kortlægger mulige effekter af de mange kemikalier. Som Anders Juul, professor og børnelæge på Rigshospitalet, der i talrige studier har påvist en klar sammenhæng mellem høje niveauer af hormonforstyrrende stoffer og en øget risiko for tidlig pubertet hos piger. Eller Terje Svingen, seniorforsker på Danmarks Tekniske Universitet, der i rottestudier finder, at flere af stofferne undertrykker udviklingen af det mandlige kønshormon i fostre.

Foreløbig mangler de endegyldige beviser, når det gælder effekten på mennesker. Det skyldes først og fremmest, at vi ikke kan udføre eksperimenterne direkte på levende personer, og at vi slet og ret mangler en kontrolgruppe.

»Hvis vi skal bevise det, når det drejer sig om mennesker, skal vi have nogle mænd og nogle kvinder, som er vokset op uden at være udsat for hormonforstyrrende stoffer. Så skal de få nogle børn, som ikke bliver udsat for hormonforstyrrende stoffer. De børn skal vokse op fuldstændig fri for hormonforstyrrende stoffer. Det findes ikke,« som Niels Jørgensen, speciallæge i endokrinologi på Rigshospitalet, nærmest opgivende forklarer.

Eller som den franske stjernebiolog Barbara Demeneix udtrykker det:



**At teste forskellige kemikalier på den menneskelige befolkning betragtes som ekstremt uetisk. Alligevel er det netop det eksperiment, vi alle er vidner til i dag.**

BARBARA DEMENEIX  
*Biolog*

»At teste forskellige kemikalier på den menneskelige befolkning betragtes som ekstremt uetisk. Alligevel er det netop det eksperiment, vi alle er vidner til i dag.«

**DET ER FØRST** og fremmest nedslående at se de nye dokumentarfilm. Problemerne synes uoverstigelige og endeløse. Som da Coca-Cola tidligere i år skiftede glasflasker ud med plastemballage på Samoa, en klejn og afsidesliggende stillehavsnation uden ressourcer og volumen til at etablere ordentlige genbrugsanlæg. På ingen tid har affaldsbunkerne hobet sig op. Et rød-hvidt hav af plasticflasker på de lyse strande.

Løsninger fylder mindre i de tre film. Måske fordi de ikke står lige for. Mest konkret bliver det, når det beskrives, hvordan de nordeuropæiske lande Tyskland, Danmark, Sverige og Finland med velfungerende pantsystemer indsamler op til 98 procent af alle solgte plasticflasker. De lovende perspektiver kvæles dog hurtigt af historier om massiv industrilobbyisme, der modarbejder indførelsen af retursystemer i store dele af verden. For Coca-Cola og andre store virksomheder er det for eksempel en bedre forrettning at producere ny plast frem for at bøvl med indsamling og håndtering af returnerede genbrugsflasker.

Som seer kunne man måske savne bare lidt flere bud på løsninger; små lys i det ellers buldrende mørke. Kigger man mod videnskaben, arbejder talrige forskningsgrupper eksempelvis på at udvikle langtidsholdbar og letnedbrydelig plast baseret på plantemateriale. Også plasticædende superenzym er under udvikling i laboratorierne, ligesom såkaldt pyrolyse – en kemisk spaltning, der omdanner plastic til genanvendelig olie – vinder stadig større indpas.

Skal vi for alvor tage livtag med den store plasticpandemi, står én løsning dog lysende klar: Vi skal allesammen bruge meget mindre plastic.

Den tredelte dokumentarserie *Why Plastic?* sendes på DR1 over tre aftener fra 31. oktober til 2. november.





**Cher-hæren kører på cykel.** I hvert fald står de tohjulede i flere lag uden for værtshuset **Café Viking på Nørrebro**. Det er mørkt og blæsende, efterårsferie-vejr, men indenfor ligner det både juleaften og **Las Vegas**, de røde vægge er pyntet med kulørte lamper, guld, glimmer og lamé. Her er trangt og tilroget, de fleste gæster er unge, i 20'erne og 30'erne. »Det minder om 1990'erne,« siger min ledsager. »Alle ryger, og tøjtet er det samme, som dengang vi var unge.«

Vi er kommet for at fejre **Cher**, elske Cher og få noget af den helt særlige Cher-power. Cher er et fænomen, en amerikansk institution. Hun er **Oscar**-vindende skuespillerinde, **Grammy**-vindende sangerinde, kendt som Gudinden af Pop, 75 år ung, ivrig CAPS LOCK-bruger af **Twitter** og tydeligvis et forbillede for nye generationer.

Aftenens forestilling, en kabaret, hedder *STRONG ENOUGH*, opkaldt efter Chers gigantiske hit fra 1998, og vi skulle egentlig have været på teater **Sort/Hvid**. Et par dage inden premieren blev det imidlertid annonceret, at forestillingen var rykket til **Café Viking**: »I udforskningen af Chers univers har det kunstneriske hold fundet ud af, at forestillingens format vil passe bedre på en bodega,« lød forklaringen. Alle var velkomne, det var gratis og efter først til mølle-princippet. **Anna Bob Fredslund**, en af skuespillerne bag forestillingen, uddybede på **Facebook**: »Vi holder det ægte og i øjenhøjde. Det er en fest at spille 'Strong Enough'.«

Fredslund sidder med forestillingens to andre medvirkende, skuespiller **Mette Gregersen** og musiker **Ingvild Skandsen**, klemet sammen i bodegaens ene hjørne, klædt i jeans og T-shirts med Cher, omgivet af lys, lyd og rekvisitter.



**Cher er en ledestjerne for sine talrige fans.**  
Foto: Caroline Brehman, Scanpix

Vi lærer hurtigt, at vi kan lære så meget af Cher, Fredslund og Gregersen fortæller om Chers glørværdige karriere. »Hun har været her før os alle. Hun er kulturarv!« Cher har set det hele, vi kan spejle os i hende, hun viser os verden, det er ikke et kønt syn, men hun påtager sig generøst opgaven.

Cher er en ledestjerne. Vi kan kalde på hende, når noget er svært, vi kan altid have hende med os, bruge hendes styrke og attitude og altid huske, at vi gerne må være her.

Gregersen uddeler ark med *inspirational quotes*, opbyggelige citater, fra Cher, blandt andet: »Mænd er som dessert. Ikke nødvendige, men en luksus.« De ord bliver rakt til en mandlig stamgæst i baren, han griner tilfreds, det er jo heller ikke værst at være dessert. Der ligger sanghæfter på bordene, tekster til hits som »Strong Enough«, »Believe«, »Walking in Memphis« og »Bang Bang«, der især er kendt med **Nancy Sinatra**, men som Cher åbenbart sang først.

Værterne bærer cowboyhatte med lange frynser, en sort paryk er i omløb. Fredslund løfter en sindssygt smuk pragt af sorte fjer op på hovedet og synger »Dark Lady«, et Cher-hit fra 1973. »Dark Lady« er **Dracula** møder **Samantha** fra **Sex and the City**,« forklarer hun indledningsvis og synger sin dybe, langsomme version, mens hun går tur gennem værtshuset og finder og fastholder publikums blikke. Dét er øjenhøjde.

Desværre er forestillingen alt for hurtigt forbi, den varer kun en lille time, men nu har de tre kvinder erklæret, at vi er en Cher-hær: Vi kan mærke det, vi kan gøre arbejdet, vi er klar.

## MARKUS BERNSEN

Linda Senat har verdens bedste udsigt. Fra dagligstuen på 24. sal træder hun ud på sin altan og står så dér i morgensolen og troner over hele den sydlige del af Central Park. Himlen er oktoberblå, og på den anden side af parken lyser facaderne på Fifth Avenue op i rosa, irgrøn, elfenben. Løvet er begyndt at skifte farve. Suset fra byen bliver båret op til os på en brise, der får blomsterne på altanen til at duve blidt.

»Her er ret skønt, ikke?« Linda misser mod solen. »Jeg elsker det her sted. Central Park er vores allesammens lunge, ved du nok. Det er der, vi får vores energi. Derfor er det jo heller ikke bare mig, men alle newyorkere, der bliver påvirket af det dernede.«

Med en arm, der er tyngt ned af guldsmykker, peger hun ned mod 59th Street, der hegner parken ind mod syd.

Tårnene! Glas, stål og rette linjer, som lader til at skyde lige op af den gamle by. De er smallere og højere end noget andet byggeri på kloden. Der er nu otte af dem alene i Lindas synsfelt, og hun frygter, at mange flere er på vej.

»Nogle siger, at det er godt, de er så tynde, for så kan de ikke kaste meget skygge. Men se på dem – de fortsætter jo for evigt! Det er måske ikke en bred skygge, men til gengæld er den så lang, at den næsten dækker hele parken.«

Skygge er bare én af grundene til, at Linda Senat har inviteret på kaffe for at klage sin nød over de såkaldte *supertalls*. De otte tårne syd for Central Park er nemlig slet ikke boliger i traditionel forstand, men investeringer eller »trofælejligheder«, og deres ejere er gerne russere eller kinesere, som kun overnatter i dem et par uger om året, hvis overhovedet nogensinde. Tårnene har i øvrigt også fitnessrum, pool, spa, private restauranter og 24-timers roomservice, så beboerne aldrig behøver at træde ned på de beskidte fortove, men kan nøjes med at betragte byen på sikker afstand fra skyerne. Selv New Yorks helikoptere ser de ned på.

Men efter genåbningen har en modstandsbevægelse samlet sig. Hos indbyggerne, der ellers er vant til både skyskrabere, ambitioner og økonomisk ulighed, rører tårnene ved noget. Da det tidligere på året kom frem, at lejlighederne i 432 Park Avenue var ramt af vandskader og elevatorstop, udløste det en tsunami af skadefryd 200 meter længere nede. Det samme skete, da kendisparret Jennifer Lopez og Alex Rodriguez (JLo & Arod blandt venner) satte deres lejlighed i samme bygning til salg efter mindre end et år deroppe. Der er foreninger, netværk, indsamlinger og retssager mod supertalls. Demonstrationer ved de 100 Manhattan-grunde, hvor nye byggeprojekter er på vej. Hvert kvarter har sit hadetårn. I Chinatown går de med skilt, hvor der står »Towers from Hell«, og i Brooklyn messer aktivisten Alicia Boyd og en menneskemængde mod borgmesteren: »Fuck you de Blasio! Fuck you de Blasio!«

Linda Senat er aktiv i foreningen Friends of Central Park, hvor tonen er en anden. I lejligheden får vi nu selskab af Joan Cohn og Jan Constantine, der ligesom Linda er født for omkring 70 år siden og sidder i foreningens bestyrelse. De bor i den samme bygning, på henholdsvis 22. og 28. etage. Joan er psykoterapeut og elegant klædt i sort og perler, og ved siden af hende sidder Jan i en storblomstret bluse og sund, gyldenbrun hud. Hun er pensioneret advokat, men siger, at hun aldrig har haft mere travlt end nu, hvor hun bruger al sin tid på velgørenhed til fordel for New York City.

»De nye bygninger er ikke en del af byen,« mener Joan. »De er et resultat af, at folk ikke ved, hvad de skal stille op med deres penge, og så investerer de dem i nye ejendomme på Manhattan, fordi det skulle være et sikkert sted at anbringe dem.«

Linda nikker. »De er pengeskabe i skyerne.«

Men den yngre generation af newyorkere er også en del af problemet, forklarer kvinderne. De flytter til Manhattan for at arbejde i finanssektoren og tænker kun på penge.

»Vi tre er engageret i sagen, fordi vi bekymrer os for noget, der er større end os selv,« forklarer Joan. »Men jeg tror, at de unge er formet af en anden tid. På den måde er der en stor forskel på det gamle og det nye New York. Folk i vores generation blev læger og advokater for at gøre noget godt, men i dag arbejder de bedst uddannede i finansverdenen. Jeg har en patient, der simpelthen ikke kan få nok. Han er i halvtredserne og har flere penge, end han nogensinde kan bruge, og alligevel vil han have flere. Han giver ikke engang til velgørenhed.«

»Det er skørt!« udbryder Jan.

»I stedet er det hele tiden: 'Hvor stort kan det være? Hvor højt kan det blive?' En af lejlighederne derovre blev solgt for 68 millioner dollar. *68 millioner!* De fleste mennesker kan ikke engang begribe, hvor mange penge det er. Tænk at betale så meget for en lejlighed.«

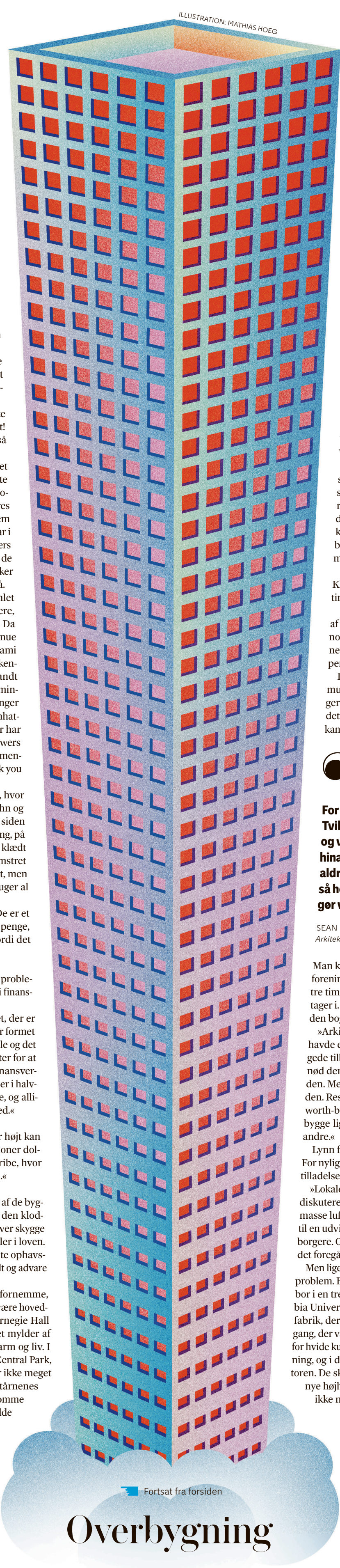
»Ja,« siger Linda. »Og så opdager man, at rørene lækker.«

Der har altid været ballade om New Yorks højhuse. Mange af de bygninger, der i dag er vartegn, blev modtaget med hån. Siden den klodsede Equity-bygning stod færdig i 1916, har naboerne klaget over skygge og dårlig luft, og lige så længe har bygherrer fundet smuthuller i loven. Den har også været ét stort rod fra begyndelsen. Faktisk endte ophavsmanden til New Yorks første højhusreglement med at rejse rundt og advare andre byer mod at efterligne den.

Men går man ned ad 57th Street, kan man alligevel godt fornemme, hvorfor denne gang kunne være anderledes. Gaden plejede at være hovedpulsåre i New Yorks kulturelle hjerte, med koncertsalen Carnegie Hall som kammer og arterier som Gallery Row og Piano Row, et mylder af kunstgallerier og musikere, Steinway og Marilyn Monroe, larm og liv. I dag kender man den del af 57th Street, der løber lige syd for Central Park, som Billionaires' Row. Og denne torsdag eftermiddag er der ikke meget liv og larm i milliardærene. Jeg ser ingen gå ind eller ud af tårnernes lobbyer, der er oplyst i det samme gyldne, bløde skær. De ensomme dørmænd i sorte jakker ser mest ud, som om de er der for at holde folk væk fra bygningerne.

Mange ser dét som skrækscenariet for hele Manhattan. Forfatteren Kevin Baker fik visionen i 2018. Hans hjemby, frygtede han, »nærmer sig en tilstand, hvor den ikke længere er en signifikant kulturel enhed, men verdens største *gated community*, med nogle cupcake-butikker her og dér. For første gang i dens historie vil New York være, ja, kedelige.«

Der er vi måske ikke helt endnu, men en bygning som Central Park Tower er vel egentlig ret kedelig. Den fortsætter i det uendelige, med 131 etager er den det højeste lejlighedsbyggeri i verden, men den er også bare en usæd-



Fortsat fra forsiden

# Overbygning

vanlig lang og tynd kasse af glas. Lige overfor ligger en meget flottere bygning, med kalksten og flotte detaljer, hvor penthouselejligheden gik for 238 millioner dollar; den dyreste bolig, der nogensinde er solgt i USA. Også den bygning har det samme groteske forhold mellem bredde og højde, som hvis man stablede legoklodser med to dupper oven på hinanden, til tårnet kun lige akkurat kunne stå af sig selv.

Det er dyrere og mere besværligt at bygge så højt og smalt. Materialer skal kunne strække og bøje sig for vinden, alt skal specialfremstilles. Det er også farligere. Dele af 57th Street er flere gange blevet lukket af, når byggematerialer eller isblokke er faldet fra tårnene. Under opførelsen af 432 Park Avenue væltede en kran og slog hul på en gasledning. Fra tårnet i nummer 111 regnede det under en storm med terrakottasten, dødelige luksusskærver. 111 er i øvrigt det mest fascinerende af tårnene: 435 meter højt og tyndt som en kiks. Øverst har det noget, der ligner en vifte, og siderne er klædt i bølgende bronze, der ligner et vandfald, når man lægger hovedet bagover og ser op. Det er et fuldstændig utroligt byggeri. Man begriber ikke, hvorfor det ikke straks knækker og styrter ned over Central Park, mens hestevogne og hjemløse flygter til højre og venstre. Selv når man får at vide, at en 800 ton tung vægt i toppen af bygningen holder den stabil, modvirker vinden ved at svinge først den ene og så den anden vej, forstår man det stadig ikke helt.

»Det er mærkeligt, ikke? For 20 år siden faldt Tvillingetårnene, og vi lovede alle sammen hinanden, at vi aldrig skulle bygge så højt igen – og hvad gør vi?« Jeg har ringet til Sean Khorsandi, der er arkitekt og direktør i organisationen Landmark West! (med udråbstegn), der værner om bygningerne på Upper West Side.

»Der var mange, der ikke kunne lide Twin Towers, men de var stadig et vartegn for byen. Det kan godt være, at nogle af vores skyskrabere er grimme, men de er offentlige, der bliver lavet forretninger i dem, de er der for os alle sammen, de har udsigtsdæk, som man kan komme op på. Men de nye er private. De kaster skygge, de er farlige, bygherren betaler ikke skat, og der bor måske 60 familier i et tårn – højst. I en by med otte millioner mennesker, som er tvunget til at se på det.«

Så er der pludselig noget, som ikke hænger sammen, mener Khorsandi. Byen bliver delt. Man begynder at stille spørgsmål til ting, man før tog for givet.

»Beboerne i de her bygninger er så meget på afstand af resten af byen, at vi er nødt til at spørge, om vi overhovedet skylder dem noget. Hvis nogen ringer efter en ambulance fra 100. etage, skal vi nedenunder så betale for, at nogen kommer styrtende op og hjælper dem? Det er jeg ikke længere så sikker på.«

Der findes nogle sære regler i New York, som gør alt det her muligt. »Luftrettigheder« er en af dem. Luften over byens bygninger er til salg, og en udvikler kan gå rundt og købe luft det ene og det andet sted, indtil han har 300 meter, som så kan stilles på højkant og trykles om til verdens dyreste kvadratmeter. Donald Trump

var ekspert i det. En anden regel handler om kvadratmeter, som loven sætter grænser for, men så længe man lægger tomme etager ind og gør loftshøjden i lobbyen til 30 meter, kan man slippe afsted med at bygge langt op i skyerne. En tredje regel, som udviklere også har gjort lidt for ivrigt brug af, siger, at man kan få lov til at bygge højt og dyrt på Manhattan, hvis man til gengæld lover at bygge lavt og billigt i Bronx.

Lynn Ellsworth kender alle smuthullerne. Vi mødes ved en fredelig plet i Tribeca, på den sydvestlige spids af Manhattan, hvor der også er skudt supertynde tårne op i de seneste år.

Man kan se tre bare fra vores bord. Lynn er økonom og medstifter af foreningen Human Scale NYC, og hun taler stort set uafbrudt i næsten tre timer. Om Manhattans historie. Om de mange retssager, hun deltagte i. Om byggemataidorene, der har infiltreret myndighederne. Om den bog, hun netop har gjort færdig om det hele.

»Arkitekten Cass Gilbert, der tegnede Woolworth-bygningen, han havde et fast ritual, hvor han gik over Brooklyn Bridge og stod og kiggede tilbage over floden på sin smukke bygning. Han stod der bare og nød den. I mine øjne er det stadig en af de smukkeste bygninger i verden. Men hvis du går over broen i dag, kan du kun se et lille hjørne af den. Resten er dækket af rædselsfulde modernistiske glastårne. Woolworth-bygningen er en del af vores alle sammens landskab, men ved at bygge lige foran den beslutter man, at den ikke er noget værd for os andre.«

Lynn får New Yorks bystyre til at lyde som den rene bananrepublik. For nylig sneg hun sig ind til et møde i den forvaltning, der giver byggetilladelser. En veninde skaffede hende adgang.

»Lokalet var fuldt af gamle, fede advokater med guldringe, som sad og diskuterede salg af luftrettigheder. De havde en plan om at samle en masse luftrettigheder, flytte dem til noget sted hen i byen og sælge dem til en udvikler. Der var ikke en eneste i lokalet, der repræsenterede byens borgere. Og jeg tænkte bare: 'Sker det her virkelig? Er det virkelig sådan, det foregår?'«

Men ligesom kvinderne på Upper West Side peger Lynn også på et andet problem. Hun sidder med ryggen til en smuk murstensbygning, hvor hun bor i en treværelses lejlighed med sin mand, der er professor på Columbia University. Bygningen husede engang et lager for kokosnødder og en fabrik, der lavede nøddernes fibre om til tøj og madrasser. Det var dengang, der var fabrikker i Tribeca og SoHo. Senere blev området en enklave for hvide kunstnere og intellektuelle. Men i 1990'erne begyndte en ny udskiftning, og i dag er stort set alle Lynns naboer ansat i finans- eller banksektoren. De skriver af og til en check, når hun fortæller om kampen mod de nye højhuse. Men de går ikke rundt og stemmer dørklokker, og de står ikke nede foran rådhuset og råber op om uretfærdigheden.

»Sandheden er, at Tribeca er blevet en hvid, finansiel monokultur,« siger hun. »Det er rigtigt, at der er kommet en modstandsbevægelse i byen, men det er de gamle kunstnere og akademikere, der driver den. På Manhattan er det snarere blevet sådan, at man ikke skal blive for knyttet til det sted, man bor. Man skal ikke slå rødder i sin by, i sit kvarter. For folk er her alligevel kun for at tjene en masse penge i en periode, og på et tidspunkt flytter de ud til The Hamptons og får deres børn ind på Harvard, Yale eller Princeton. Manhattan findes kun for at skabe vækst og værdi, og der bliver færre beboere, som er villige til at kæmpe for stedet. I Brooklyn og Queens er de stadig parate til at slå for deres kvarter, men ikke her.«



SPURGT!

**DESTRUERET** ■ Thomas Rohden (Radikale Venstre) plastede Kina-kritiske valgplakater op foran den kinesiske ambassade i Hellerup. Plakaterne blev revet ned, og politikeren meldte derfor ambassaden til politiet. Men bør han bare være glad for opmærksomheden?

# Kinamandens chance

**PER LYSHOLT**

– Hej Thomas Rohden. Kunne du ikke godt have regnet ud, at dine valgplakater ville blive revet ned med det samme, nu når du hænger Tibet-flag lige foran den kinesiske ambassade?

»Det kan godt være, jeg har været naiv. Jeg tænkte faktisk, at de ville være så kloge, at de ikke ville gå ind og blande sig i et dansk valg. Så ved de godt, at der bliver ballade, hvilket der jo også er kommet nu, hvor flere udenrigsordførere på Christiansborg har bedt udenrigsminister Jeppe Kofod om at få en forklaring fra den kinesiske ambassade. Jeg havde en forventning om, at folkene på ambassaden ville være trætte af plakaterne, men at de ville lade dem hænge, fordi man ikke diplomatisk kan tillade sig at blande sig i en fremmed nations valg på den måde. Det har de gjort her.«

- Vi er helt oppe på de høje nagler, når du siger, at de blander sig i et dansk valg. Man kan vel også sige, at de ti valgplakater ikke kommer til at gøre den store forskel i sidste ende?

»De ti plakater er selvfølgelig ikke det mest interessante. Det interessante er, at de har en forståelse af, at de som stor magtfuld nation bare kan gå ud og pille plakater ned, hvis de ikke bryder sig om dem. Det er problematisk.«

**– Hvordan kan du være sikker på, at det er folk på ambassaden, der har pillet dem ned?**

»Jeg synes ikke, der er nogen grund til at gøre os selv dummere, end vi er. Jeg har svært ved at se, hvem der ellers skulle have lyst til at gå ud med en stige for at pille de plakater ned så hurtigt.

Tirsdag morgen tog mediet Den Uafhængige ud med nogle kopier af mine valplakater og hængte dem op foran ambassaden. Der kunne mediet så observere, at en vagt fra ambassaden kom ud og pillede dem ned med det samme. Så der er for mig ingen tvivl om, at det er folk på ambassaden, der også har taget mine plakater ned søndag aften. Det er også derfor, jeg har meldt det til politiet, og jeg er glad for, at de har fortalt mig, at de nu behandler sagen.»

– Inde på ambassaden vil de jo nok sige, at de bare prøver at passe deres arbejde, og så kommer du og provokerer dem med en masse kritiske valgplakater. Kan du ikke forstå, hvis de synes, det er lidt træls?

»Det er mennesker, der arbejder for en forbryderstat, der står bag et folkedrab på det religiøse mindretal uighurerne. Jeg synes ikke, det er særlig synd for dem, at de skal kigge lidt på nogle Tibet-flag.«

– Thomas Rohden, er du egentlig ikke glad for, at det her er sket? Du tager ud for at provokere – og ambassaden hopper i med begge ben og river dine plakater ned. Hvis de bare havde ladet dine plakater hænge, havde ingen jo hørt om det her.

»Nej, jeg havde i hvert fald ikke fået lige så mange likes på Twitter, hvis de var blevet hængende.«

**– Så er du ikke glad for, at det er sket?**

Det ved jeg ikke, det er et besynderligt spørgsmål. Men jeg kan da sige så meget, at jeg selvfølgelig er glad for, at der er kommet fokus på min mærkesag. Jeg håber, at folk får øjnene op for den samarbejdsaftale, som Region Hovedstaden har med Kina. Det er positivt, hvis den her historie om de nedrevne plakater kan pege i den retning.»

– Så lad os gå i den retning. Region Hovedstaden indgik for få år siden en aftale med Jiangsu-provinsen i Kina, hvor der bor over 70 millioner mennesker. Hvorfor er den samarbejdsaftale så problematisk, at du går til valg på at afskaffe den?

»Den samarbejdsaftale handler blandt andet om samarbejde og vidensdeling i hospitalsvæsenet. Region Hovedstaden omtaler på hjemmesiden Jiangsu-provinsen som en 'internationalt orienteret metropol' med en 'velstående befolkning'. Det synes jeg er en mærkelig måde at se det på. Jiangsu-regionen høster, ligesom mange andre regioner i Kina, organer fra mennesker, der tilhører religiøse mindretal, som styret ikke kan lide. Så slår styret dem ihjel for at tage deres organer, som de så kan bruge til at redde mennesker på de mennesker, de godt kan lide. Der er intet velfungerende system for organdonorer i Kina, så derfor gør de det på den her måde. Det er meget veldokumenteret. Når Region Hovedstaden har et samarbejde med Jiangsu, er vi i Danmark med til at blåstemple den her uhyrlige praksis.«

**– Tror du virkelig, at organhøsten vil stoppe, bare fordi Region Hovedstaden afbryder et samarbejde med dem?**

»Jeg er tit i kontakt med folk i Kina, der arbejder med menneskerettigheder. Når jeg spørger, hvordan jeg kan hjælpe, svarer de, at Danmark skal stoppe de her samarbejdsaftaler og dermed lægge pres på det kinesiske styre. For det kinesiske styre synes ikke, det er sjovt at blive udskammet for at høste organer. Så jeg tror, vi kan hjælpe de undertrykte i Kina, men jeg ved godt, at det ikke kommer til at gøre det alene.«

**– Thomas, du er kun 25 år gammel, men det her er ikke første gang, du trækker**

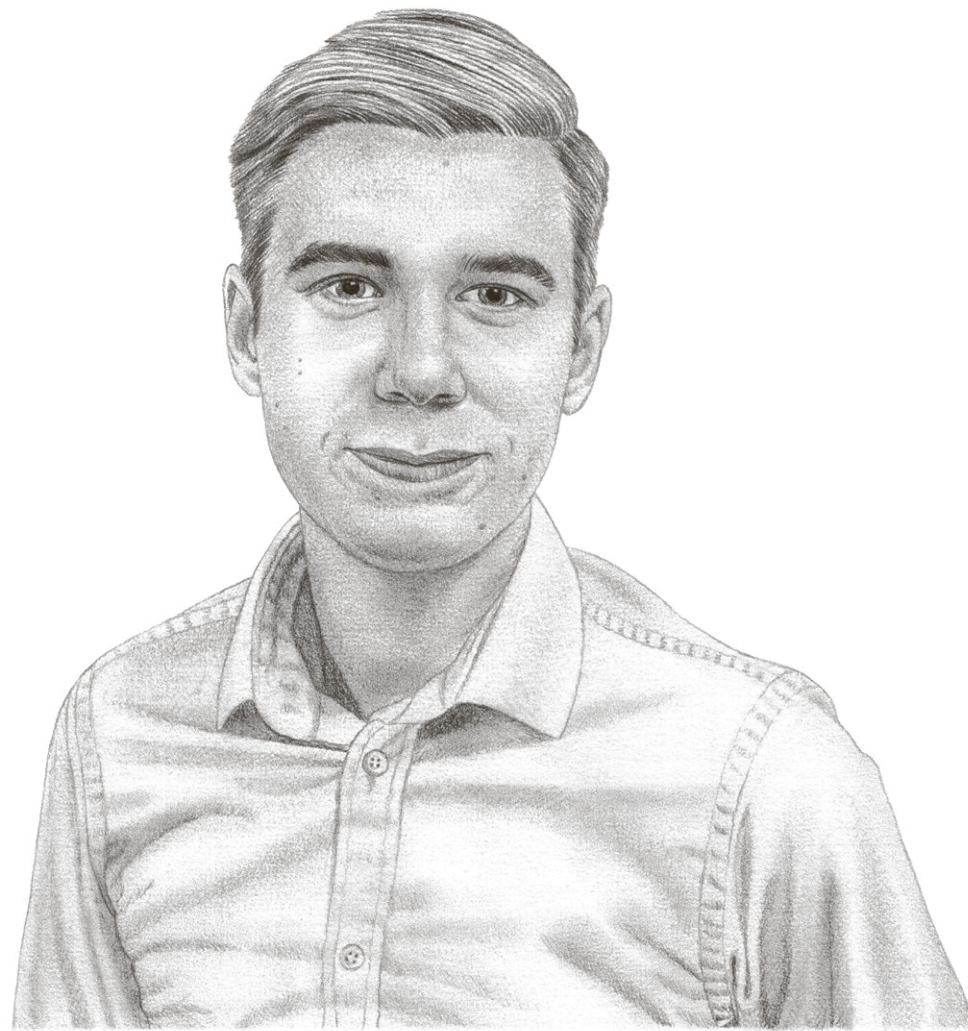


ILLUSTRATION: SINE JENSEN

Der blev du smidt væk af politiet. Sidste år var du med til at hjælpe demokratiforkæmperen Ted Hui ud af Hongkong og til Danmark, fordi han var truet på livet. Den sidste sag har fået PET til at advare dig om, at du nok ikke skal rejse til Kina fremover. Hvor kommer din besættelse af Kina fra?

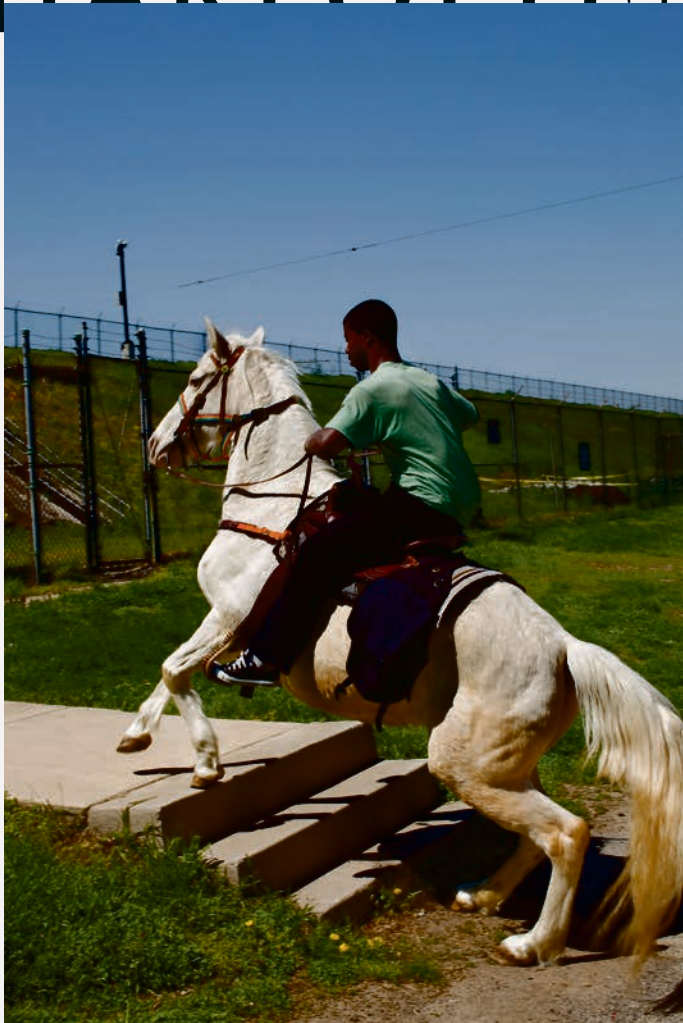
»Lige siden jeg var elevrådsformand i folkeskolen, har jeg haft let ved at blive indigneret over ting, der ikke er i orden. Da Tibet-sagen begyndte at rulle for sig tilbage, fulgte jeg meget med i den, fordi jeg syntes, det var utroligt, at fredelige demonstranter i Danmark ikke måtte have lov til at stå og flage. Så det startede for mig som en kamp for ytringsfrihed i Danmark. Men nu handler det lige så meget om kampen for de mange mennesker, som det kinesiske styre undertrykker og slår ihjel. Jeg ved godt, at man ikke bare kan redde alle de her mennesker. Men vi kan fra det officielle Danmark i det mindste lade være med at legitimere Kina ved at samarbejde med dem, som vi gør nu.«

## SAGEN KORT

Søndag eftermiddag tog den unge radikale kandidat til Region Hovedstaden og for mand for Dansk Kina-Kritisk Selskab Thomas Rohden ud og hængte ti valgplakater op foran den kinesiske ambassade i Hellerup. På plakaterne var der, ud over et billede af Thomas Rohden selv, et Tibet-flag og teksten »Stop samarbejdet med Kina«, som er en henvisning til hovedstadsregionens samarbejde med den kinesiske provins Jiangsu. Få timer efter var plakaterne blevet revet ned igen, og Thomas Rohden mistænkte, at ambassadens folk står bag.

**overskrifter i forhold til Kina. I 2019 demon-**  
**strerede du med Tibet-flag i hænderne, da**  
**Københavns Zoo modtog to pandaer fra Kina.**

# KUNSTHAL CHARLOTTENBORG



Mohamed Bourouissa  
*HARa!!!!!!hAaaRAAAAA!!!!!!hHAaA!!!*  
 9 Oct 2021 – 20 Feb 2022

**"Rising contemporary art star" (The Guardian)**  
**"Challenges conventional notions" (ArtReview)**  
**"Precise but devastating" (The New York Times)**







The Sparks Brothers er for sære til at være populære. PR-foto: Universal Pictures

**SPARKS** ■ Kultbandet får karrieren beskrevet – til og med af en celeberrsuperfan.

# Gnistrende galskab

BO GREEN JENSEN

*The Sparks Brothers. Instr. og manus: Edgar Wright.  
Foto: Jake Polonsky. 120 min.  
UK-USA 2021. Grand + bluray/streaming.*

De amerikanske brødre Ron (f. 1945) og Russell (f. 1948) Mael har lavet vild, excentrisk og uforudsigelig pop i 50 år efterhånden. Siden *Halfnelson* (1971) og *Woofers in Tweeter's Clothing* (1972), hvor der første gang står Sparks udenpå, er det blevet til 25 album med mange 100 sange.

Det svirrer med tal og sandfærdige skrøner i Edgar Wrights hengivne dokumentar, som tager historien fra en ende af. Instruktøren af *Baby Driver* og *The Last Night in Soho* er selv et kultfænomen. Han er superfan af Sparks, og når nu ingen andre ville give historien vingefang.

Sparks har fans i fire generationer. For de fleste i min begynder historien med »This Town Ain't Big Enough for Both of Us« fra albummet *Kimono My House*, som var et monsterhit i 1974. Det samme var *Propaganda* (1975) og i lidt mindre grad *Indiscreet* (1976). Brødrene havde i de år kontrakt med britiske Island Records, og deres kernepublikum var europæisk.

Det er et stort paradoks i historien om Sparks, at de egentlig altid har prøvet at gøre det godt i hjemlandet. Det er lykkedes i perioder. Hele Rons hvide »pop som popkunst«-æstetik er rundet af svirpende Hollywood-drømme. *Gratuitous Sax & Senseless Violins* (1994) er en repræsentativ albumtitel.

De kommer fra Pacific Palisades i Californien. Deres far, som døde tidligt, tog dem med i biografen. Deres mor kørte bilen til Las Vegas, så de kunne se The Beatles to gange. Ron fik moustache som Hitler og Chaplin. Da Paul McCartney forklædte sig som Ron Mael, vidste brødrene, at de var blevet til noget.

Adskillige backingbands er forladt. Efter *Indiscreet* tog brødrene hjem og forsøgte at erobre USA. Det lykkedes hverken med *Big Beat* eller *Introducing the Sparks*, men *No. 1 in Heaven* (1979), som Giorgio Moroder tæppebelagde med ur-synthesizer og Russells vokal, var et profetisk album. Cirka her forlod jeg bordet og kom først igen, da der var furore om *Lil' Beethoven* i 2002.

**SPARK NYDER P.T.** en stor renæssance, fordi de har skrevet sange til musicalen *Annette*, der var årets åbningsfilm i Cannes og får dansk premiere til jul. Leos Carax har instrueret Adam Driver og Marion Cotillard i *Annette*.

Wrights film består af arkivklip, nye interviews med gamle partnere og snurrige indspark fra brødrene selv. De taler nødigt om *Annette*, for det er så tit gået galt med filmprojekter. Sparks og Jacques Tati var langt med et samarbejde. I senfirserne, da deres aktie var lavest, brugte de seks år på at skrive *Mai, the Psychic Girl*, en manga, som Tim Burton skulle instruere.

Der er meget filmkultur i Sparks. I foramtalen af *Annette* må det undre, at flere ikke nævner *The Seduction of Ingmar Bergman* (2009), som er en af de skæveste rockmusicals. Bergman bliver tilbudt en stor studiefilm. Han leger med tanken og ser på Hollywood. Greta Garbo råder ham til at tage hjem.

De gamle mænd mødes i studiet hos Russell hver dag. De laver et album om året. Det seneste hedder *A Steady Drip, Drip, Drip* (2020). Måske er Sparks for sære til at være populære. Der er i hvert fald en udmattelseseffekt. Efter filmen styrer man ikke direkte mod hylden med Sparks. Man har nok for nu – men er lykkeligt mæt.



Det gør ikke lidelserne mindre, at børnene bliver dræbt af nødvendige bomber. PR-foto: Stanislav Honsik

**REVISION** ■ Ole Bornedal finder aktuelle nuancer og fortæller det modsatte af et moralsk lærestykke om bombningen af Den Franske Skole i 1945.

# En tragisk fejl

BO GREEN JENSEN

*Skyggen i mit øje. Instr. og manus: Ole Bornedal.  
Foto: Lasse Frank Johannessen.  
107 min. Danmark 2021. I biografen landet over.*

Den Franske Skole på Frederiksberg blev ødelagt ved en fejltagelse. Det skete den 21. marts 1945, da britiske fly bombarderede Shellhuset, hvor Gestapo havde sit hovedkvarter. Et Mosquito-fly ramte en elmast ved Ingerslevsgade på Vesterbro. En bombe detonerede på Sønder Boulevard. Besætningen i næste angrebsbølge kunne ikke orientere sig og gik efter rogen.

Fire fosforbomber ramte Jeanne d'Arc-skolen, som brændte ud og blev jævnet med jorden. 86 børn og 18 voksne omkom. Hele aktionen kostede 250 mennesker livet. Man havde selvsagt afvejet risici før angrebet. Aktionen stod heller ikke alene. Gestapos jyske hovedkvarter på Aarhus Universitet blev bombet i oktober 1944. Gestapos fynske hovedkvarter på Husmandsskolen i Odense blev bombet i april 1945.

Det skete hver gang på dansk foranledning. Krigen nærmede sig slutningen, og Gestapo var tæt på at optræve modstandsbevægelsen. Hipobetjentene tog fanger, som blev indsat og afhørt på øverste etage i Shellhuset. Man kunne på den måde bruge dem som et skjold, mens man videreførte arbejdet. Ole Bornedals film om bombardementet er egentlig ligeglad med alt dette. *Skyggen i mit øje* handler ikke om krigens nærmere baggrund, men om undtagelses-tilstanden, der bliver til hverdag. Alle værdier er oppe i luf-

ten, og det er en pointe, at børnene bliver dræbt af »gode« og »nødvendige« bomber.

I prologen er drengen Henry på vej over heden i Jylland. Han kører på cykel med en kurv fuld af friske æg. Et sel-skab har klædt sig fint på for at holde bryllup i kirken. Da de nærmer sig bagfra, ser alle op. Maskingeværskud river kroppene i stykker, og bilen bryder i brand. Henry får et chok. Herefter kan han ikke tale. Han er bange for alt, som kommer fra himlen.

Derfor bliver drengen sendt over til sin moster (Danica Curcic) og onkel (Mads Riisom) i København. Han begynder på Den Franske Skole sammen med kusinen Rigmor. Han falder til og har en god tid med Rigmor og veninden Eva, der er lidt mere udfordret hjemme. Børnene indretter sig i deres verden. Det er med en tragisk ironi, at døden kommer fra himlen igen.

Bornedal er ikke interesseret i krigen, men han gør sig umage med beskrivelsen af Royal Air Force-operationen. Før flyene letter, er der en sidste besked. Det fremgår, at bilen på heden blev ramt ved en fejl. Man troede, at bryllupsgæsterne var nazister. Episoden har adresse til drone-angreb i nutidens krige. Der er så mange, som dør ved et hændeligt uheld.

*Skyggen i mit øje* er helt og holdent børnenes film. Henry, Rigmor og Eva bliver fremragende spillet af Bertram Bisgaard, Ester Birch Beck og Ella Josephine Lund på henholdsvis 15, 13 og 12 år. Når filmen bliver hos dem, er indlevelsen absolut. Kun børn er helt uden skyld, siger historien. Alligevel bliver de ofre for krigen.

Dén har voksne djævlenskabt. Bornedal gør stregen mellem galt og korrekt mere gnidret, end man typisk ser i film om besættelsestiden. Han bruger krigens hverdag som baggrund for et kærlighedsforhold mellem søster Teresa (Fanny Bornedal), en tvivlende nonne, der revser sig selv, og hipo-

manden Frederik (Alex Høgh Andersen), der er ved at fortryde sin satsning. Frederik vakler ikke kun, fordi hans side taber. Han er med i forhørslokalet, hvor den Ib Birkedal-liggende torturbøddel slår på frihedskæmperen, som har sanktioneret det kommende luftangreb. Hjemme bliver han lagt for had af sin far.

Det hele gør sit indtryk, og søster Teresa rammer plet, da hun siger, at han ligner en djævel – for det er sådan, han føler sig.

Blandt nonnerne på skolen – hvor Susse Wold er priorinde – bliver forbindelsen mødt uden forståelse. Fanny er ellers en udmærket lærer. Bornedal giver hende sin monolog om, hvordan Gud måler tid i en helt anden skala. Hun får eleverne til at tabe deres blyanter. For Gud er 100 år måske kun et minut. Hvis han taber sin blyant og ser væk, kan en hel krig nå at foregå.

**SIDSTE AKT AF FILMEN** beskriver bombardementet. Krigen afbryder hverdagen, og *Skyggen i mit øje* bliver næsten en *Herfra til evigheden*. Men på teatret venter forældrene på at høre, om deres børn er levende eller døde. Så Henry må finde sin stemme igen.

Det er en rigtig god og levende film. Den er bedre, end man tror, når man hører det kulørte plot genfortalt. Først til slut bliver der dvælet for længe ved smerten og tvivlen i ruinerne. Fanny venter. Frederik leder. Fra mørket taler Rigmors stemme. Det er næsten som i Oliver Stones *World Trade Center*. Frygten kan ikke blive åndeløs nok.

Ole Bornedal er en af de få instruktører, som kan bruge høj stil med overbevisning, selvom han er satirisk bevidst. Han kan lægge ironien og moderniteten fra sig på en ukunstlet måde, som gør, at man tror ham. Det er slet ikke nogen selvfølge. Se bare på mørket, som bliver til vane og tomt virkemiddel i stribevis af skabelonskærne krimiserier.

GRAND

33 15 16 11 fra kl. 09.00  
Mikkel Bryggers Gade 8  
grandteatret.dk

SE GRANDTEATRET.DK FOR EVT. PROGRAMÆNDRINGER IFT. NEDENSTÅENDE TIDER

PREMIERE: 12.00-14.20-16.40-19.00-21.30

11.45-19.00-21.30

THE FRENCH DISPATCH

11.30-14.00-16.30-19.00

MARGRETE DEN FØRSTE

12.00-15.15-20.30

NO TIME TO DIE

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-16.30-19.00

SKAKNOVELLE

14.00-21.15

DER FINDES INGEN ONDSKAB

21.15 (kort tid)

THE VELVET UNDERGROUND

14.20-18.30

KANDIS FOR LIVET

09.45-17.00 (kort tid)

GAGARINE

14.20-18.30

11.45-



TAMT ■ Freuds id bliver hverken rigtigt fortryllende eller foruroligende i Salon New Loves lille labyrint-drama.

# Idéforladt id

LINEA MAJA ERNST

*Beyond the Pleasure Principle 3:3 – Id.  
Af Salon New Love.  
Spiller på Teater Får302 til 4. november.*

Vi tripper forventningsfuldt inden døre til gæstespil hos Teater Får302. Forestillingen *Id* er tredje del af trilogien *Beyond the Pleasure Principle*, som tager udgangspunkt i Freuds tredeling af personligheden: ego, superego og id.

Freuds teorier er vist blevet dementeret eftertrykkeligt, men som en klog kvinde engang formulerede det: Det ubevidste eksisterer ikke, men det insisterer. Ikke mindst som fælles, kulturel forestilling. Vi kender id'et som personlighedens mørke kælder, det ubevidste, hjemsted for drifter og drømme, instinkter og begær, det uhæmmede og perverse.

Så lovende! gyser det i mig i køen til den vældigt intime, eksklusive forestilling, hvor publikum én ad gangen bliver sluppet ind i en labyrint af transparente tylvægge. Det er kunstkollektivet Salon New Love, der står bag aftenens collageværk, der blander musik, bekendelser, installation, videoværker og kaffeslabberas.

Desværre er forestillingen hverken særligt fortryllende eller foruroligende. Sjældent har det ubevidste teet sig så tamt.



*Beyond the Pleasure Principle 3:3 – id er pseudo-provokerende og lamt.* PR-foto: Salon New Love

På videoprojektioner kæler menneskekroppe suggestivt for væltede træstammer. I nogle pseudo-provokerende monologer beretter skuespiller Mette Hornbek om »den intetsigende krop« med små bryster og tvær mave, der så alligevel har et køn, som vil frem i verden, forføre og forføres. Det bliver til nogle historier om offentlig sex på en trappesten i Istedgade og smukke, unge mænd til salg på Love Hotels i Bangkok. »Gemme-steder for lyster, der ikke tåler dagens lys,«

tolker skuespilleren hjælpsomt, så vi er helt med. Det er mærkeligt fladt fremført, fniser over sin egen ret overskuelige uartighed, uden at blive så underholdende, som det gerne vil være.

På et tidspunkt gennes publikum ind i et dunkelt, fløjlsbeklædt aflukke, hvor legemsdele fra mannequindukker er bundet op i et net af røde bondage-reb. En diskokugle snurrer. Så sidder vi der. For længe.

Det er totalteater, teknisk set. En avant-

gardeform, hvor skellet mellem scene og sal nedbrydes, og publikum inddrages i stykket. Men ikke engang det bliver så ubehageligt, som det plejer. I en med god vilje drømmeagtig, med god vilje David Lynch-agtig sekvens, hvor familiefødselsdage og begravelser blander sig til én kejtet svævende sammenkomst, får vi skænket kaffe og citronvand op og bedt om at synge en anonym lejlighedssang. Det er den mildest mulige form for ubehag, det afføder.

Men! En kærlighedserklæring her midt i mit brok: Marc Kellaway var et lyspunkt, der med karismatisk anonymitet flød ovenpå det for genkendelige freudo-drama. Han har sin egen rytme og kantede charme. Som underspillet ildevarslenende elorganist og afsender af sære drømske postkort, skrevet i moderlig sommerferiestil og sendt fra hverdagsdestinationer: grøntafdelingen i Føtex; fra køkkenet, mens vandet koger. Især var han strålende i sin egen afdeling af forestillingen, som kom til sidst og reddede dagen. Her træder han frem som eksaminator i kunsthistorie og tidsrejser. Galant alvidende repeterer han for os, hvordan det kollektive ubevidste i tiden forud for Tredje Verdenskrig (omtrent nu) begyndte at arte sig, således at kunsten endelig kunne redde verden. Det er på grænsen til akademisk volapyk, men netop nøjagtigt på grænsen, fremført med en totalt indtagende troværdighed. Jeg ville gladeligt have set et helt stykke med hans signatur.



## EVIGTGRØNT

AF ANDERS BOAS

Jeg har aldrig røget en cigaret og var derfor ikke syndeligt berørt, da vi gradvist begyndte at stramme rebet om rygerne. Anderledes ramt føler jeg mig, nu hvor turen er kommet til kødet, for jeg tilhører det segment, der betragter middagstallerkenen som et system, hvor grøntsagerne kredser som perifere planeter om det livgivende kød, snarere end omvendt.

Fundamentalist er jeg ikke. Jeg elsker skam grøntsager. De spiller bare sjældent den absolutte hovedrolle i mine måltider. Jeg har en tid slået mig i tøjret, når budskabet om det grønne køkken blev kørt frem. Men nu må selv jeg efterhånden resignere sande, at dette carnecentriske verdensbillede står for fald.

Derfor er jeg begyndt at ruste mig til en fremtid, hvor kød bliver en syndig last, der kun sælges under et tungt åg af afgifter til voksne mennesker i emballage med billeder af en oversvømmet jordklode. Man ser for sig, hvordan togene først får kødkupeer for siden at fortrænge kødspiserne fra vognene og til slut helt forbyde nydelse af kød på perronen.

Spøg til side. Det er selvfølgelig mig, der er blevet håbløst overhalet. Det er på høje tid at tilpasse sig, erkender jeg efter at have læst Louise Nimbs anprisning af grøntsagerne i pamfletten *Anvendelse af Grøntsager til Vegetarianermiddage* fra 1896:

»Af Grøntsager kan man tilberede saa mange ypperlige, sunde og letfordøjelige Retter, at vi sikkert har stor uret i ikke at benytte Grøntsager i større Udstrækning, end vi indtil nu har gjort i Danmark,« skriver fru Nimb i forordet til bogen.

Nutidens refræn er altså en evergreen, og så må man jo stemme i, hvis ikke man vil ende med at spise helt alene i

fremtiden. Derfor over jeg mig på at lave mad uden kød, men det er, som om min underbevidsthed altid forsøger at snige lidt charcuteri eller en god kraftig kyllingefond ind i alt det grønne, uden mit vidende.

### OMVENDELSE

■ Jeg har en tid slået mig i tøjret, når budskabet

om det grønne køkken blev kørt frem, men ...

**SELV VI FORSTOKKEDE** tilbødere af kød og sovs kan jo uden store klager spise os mætte i grøntsager, når der kan høstes friske asparges eller nye kartof-

ler, men når bladene rødmer, og efterårsregnen pisker hid-sigt mod ruderne, begynder mange grøntsagsretter i mine øjne at blive lidt smagsforladte, fade og melede, trods tilhængernes ihærdige anprisninger.

Efteråret byder selvfølgelig på lækre svampe, bær og nødder, men nu kan hvert eneste måltid jo ikke begynde med en ekspedition til skov og krat. Supermarkederne er, uanset om man kan lide det eller ej, hovedkilden til de fleste menneskers daglige måltider.

I sine seks »vegetarianermiddage« foreslår fru Nimb eksempelvis kartoffelkoteletter med tomatsovs, hvor et stykke makaroni fantasifuldt illuderer koteletbenet, en suppe med tapioka med smag af smørkogte løg eller indbagte karotter stegt smukt lysebrune i olie og smør.

Jeg tvivler ikke på fru Nimbs evner, men tror nu ikke, at nogen af hendes retter bliver faste indslag på min menu. Derfor er jeg begyndt at notere mig, når jeg indimellem spiser grøntsagsretter, hvor jeg ikke savner kødet, så jeg med tiden vil kunne spise lykkelig, når de en dag inddrager det.

Måske kan sådan en »vegetarianermiddag« begynde med noget friskt, ferskt og simpelt: Jordskokker skrælles, skæres i grove tern, vendes i citronsaft og sættes på køl. Stød nu fem peberkorn, lidt salt, et enebær, skal af citronen og lidt god olivenolie i en morter og vend det i skokkerne sammen med tern af syltlige æbler.

Så til noget lige så simpelt, men sprødt og ristet. Buketter af blomkål steges i lidt olie ved høj varme, til de netop er karamelliseret halvbrændt på ydersiden, men stadig er sprøde og hvide inden i stokkene.

Den gassede smag fra den stegte blomkål skal have modspil af finthakket rosmarin, der steges med cirka halvdelen af tiden, og medspil af ganske tynde skiver af friskt, saftigt hvidløg, der tilsættes umiddelbart inden, kålene er færdige, så de akkurat får nok varme til at mørne let og afgive smag til kål og fedtstof, men ikke så meget, at det bliver gyldent og begynder at smage stegt.

Derpå noget dybere og kraftigere. Confitér otte friske hvidløgsfed og to bananskalotteløg i et lille ovnfast fad. Dæk løgene med olivenolie med ti peberkorn og et knips salt i og bag det i ovnen ved 125 grader i omtrent to timer, til hvidløgene er let gyldne og møre. Samtidig med at løgene stilles i ovnen, kommes to auberginer, prikket grundigt med en gaffel, i et separat fad og stilles ved siden af.

Når løgene er færdige, skrues ovnen op på 225 grader, og auberginerne bages, til de er møre. Hvidløg og bananskalotteløgene tages ud af deres skal og moses med en hulske til en puré. Når auberginerne er godt møre, halveres de, indmaden skræbes ud i løgperle, og det hele piskes godt og grundigt med et piskeris. Nu smages pureen til med lidt finthakket, saltsyldt citron, peber og noget af den olie, løgene har confiteret i. Den skarpe syltede citron kan erstattes af skal og saft af en frisk citron.

Server med kogte rugkerner eller et godt brød.

ILLUSTRATION: RASMUS MEISLER



STREAMING

### Kan far dø?

*Succession sæson 3 af Jesse Armstrong.  
Kan ses på HBO Max.*

I **FØRSTE SÆSON** af *Succession* skete det, som nu i tredje sæson stadig synes at være ved at ske. Den for længst pensionsmodne og arkindede patriark Logan Roy fik en hjerneblødning og lå for døden, hvilket betød, at der skulle findes en efterfølger til at styre hans selvskabte medieimperium, Waystar Royco. Skulle det være den hvalpede ældste søn Kendall; den bedrevende mellemstedatter Siobhan eller den blege og nederdrægtige orm af en lillebror, Roman? Og så var der selvfølgelig også det egentlige ældstebarn fra et tidligere ægteskab, Connor, men med hans skiftende skuespiller- og præsidentdrømme regnedes han aldrig for alvor som en kandidat. Og som om der ikke var nok i puljen, var der også den høje umulius fætter Greg; Siobhans væsel af en ægtemand, Tom; den gådefuld underspillede økonomidirektør, Karl; Kendalls gudfar Frank; og den strikse medlemleder Gerri, som i øvrigt også var Siobhans gudmor. Som når metrodøren lukker, og den lille bimsepanik opstår, hoppede alle sidelæns ind i kupeen, og der har de stået lige siden, klemte sammen, alle med en kniv i ærmet. Men Logan kom på benene igen, og siden da har det ikke handlet om, hvem der skulle erstatte far, når far døde, men snarere om, hvorvidt far overhovedet kan erstattes, og om far overhovedet kan dø.

Den fremragende anden sæson gik med, at Logan spillede sine børn ud imod hinanden, og et af moderne tids største fjernsynsøjeblikke indtraf, da hele familien spillede det uhyggelige spil *Boar on the floor* på et gods i Ungarn. Sæsonen kulminerede, da det kom frem, at firmaets cruise-afdeling igennem mange år havde været arnested for menneskesmugling, prostitution og det, der var værre. Og i Roy-imperiets skrotmytologiske logik skulle nogen, selvfølgelig, ofres, og det skulle, selvfølgelig, være Kendall – den klatojede og skandalerante kokain søn, der ikke kan finde ud af, om han skal være en skudet og godmodig undskyldning for sig selv eller en bralrerøv, der viser Gud og hvermand sit dyre ur. Jeremy Strong inkarnerer i øvrigt den forvirring med stor finesse.

Imens den udvidede familie blev på yachten i det græske øhav, fløj Kendall til New York for at holde pressemøde og fortælle verden, at han var skyld i miseren, og at resten af familien intet vidste. Men oplyst af blitzlys fortalte han en anden, sandere historie: at hans far var alt for herskesyg til nogensinde at lade dens slags ske uden at vide besked, og at han, Kendall, havde i sinde at offentliggøre papirer, der kunne bevise det. Anden sæson sluttede med, at han forlod pressemødet, og tredje sæson begynder i samme åndedrag, og i de syv (ud af i alt ni) afsnit, som er blevet gjort tilgængelige for pressen, har sæsonen stået i stampe på præcis lige så herlig, ydmygende og foruroligende vis som de to foregående.

Men nu er der altså borgerkrig i Roy-klanen, og krigsmetaforikken flyger. Kendall kører væk sammen med fætter Greg og sin sekretær, Jess. Logan ringer, og Jess må videreformidle en af Logans sædvanlige båthorn-udmeldinger: »Han siger, at han vil værne sine dæknogler og lave brød af dem.« Kendall tøver og svarer: »Sig til ham, jeg kravler videre op ad bønnenestag!« Ingen ved, hvad det betyder. Sådan er Kendalls sprog. En mareridtsudgave af en iværks sættersalgstale. Som jeg forestiller mig, det ville lyde, hvis Bret Easton Ellis og Jesper Buch fandt sammen og besluttede sig for at lave rapmusik. På samme biltur beder han fætter Greg om at



Selvom mediemogulen Logan Roy ikke døde i første sæson, hjem søger han sine gerrige arvinger i de følgende sæsoner. PR-foto: Macall Polay

»stikke et sociopolitisk termometer op i nationens røv«, og senere beder han sit nye pr-firma om at bruge overskriften: »Op i røven med vejret – vi ændrer det kulturelle klima!«

I **EN ANDEN POPULÆR SERIE** om klodens rigeste, *Billions*, synes der også at være en sammenhæng mellem sprog og penge. Da en børsmægler bliver spurgt, hvordan stemningen er i hans virksomhed, svarer han uden at tøve: »Vi er et tjekkoslovakisk gymnastikhold i 70'erne. Stolte over, hvad landet engang var, men hvis noget ikke snart ændrer sig, begynder folk at desertere.« En metafor, der mildest talt er for viderekomne. I *Billions* sættes lighedstegn imellem avanceret sprogbrug og det at være den voksne til stede i titanernes tumultariske finansverden. Altid, som man siger, et skridt foran. Karakterne i *Succession* tror helt sikkert, de bebor samme virkelighed. Men replikkerne er altid for indforståede, for voldsomme, for ironiske, for specifikke, for nederdrægtige. Når Gerri beskriver bestyrelsen som »slange-linguini«, eller når Karl beskriver Logans situation som »en alenlang sandwich fyldt med giftige træfrøer, en komplet Baskin-Robbins med 31 smagsvarianter af lort«. Der er noget skulpturelt over sproget i *Succession*. Det bruges ikke til kommunikation, snarere tårner replikkerne sig op til skue i det habitmættede landskab.

Derudover består *Successions'* fortrinlighed i det veltunerede sammenkog af genrer. Det er en rigmandssoap i traditionen fra *Dallas* og *Dollars*, men kategorisk usexet. Det er en komedieserie, hvor ingen sår heler. Det er et hektisk drama, hvor intet nyt kan ske. Ingen griner ikke af vitserne, og alle forsøg på at være alvorlig bliver latterliggjort. Det spændende er så, at karakterne synes at bebo forskellige genreuniverser med forskellige regler. Fætter Greg og storebror Connor er tydeligvis med i komedieserien *Veep*, imens Kendall er med i en *The Crown*. I andet afsnit af tredje sæson mødes de fire søskende på Kendalls datters værelse. Eksempelvis for sæsonen er afsnittet nærmest et langt kammer-spil. Omverdenen, mere end i første sæson, er bortvisket. Kendall forsøger at få de andre overtalt til at slutte sig til

ham og vælte faren. Han sætter sejl med tidsåndens post: »Vi er et imperium i forfald inde i et imperium af forfald.« Han taler om deres gammeldags amerikanske mediekonglomerat, som bides i haserne af techvirksomhederne. »Vi er *fat fingered fucks*, der kun drikker fløde.« Altid vil han op på de høje oratoriske nagler. Det er, tror jeg, Kendalls tragiske brist: Han stoler for meget på sproget. Faren, der på dette tidspunkt gemmer sig i Sarajevo, fordi Bosnien ikke har en udleveringsaftale med USA, burde ikke vide, at de andre søskende er hos Kendall, men pludselig ankommer en forsendelse med en pakke donuts, hvor der står »Hav et dejligt teselskab«. Logan døde ikke, men det forhindrer ham ikke i at hjem søge sit afkom. Mere end han i klassisk forstand er en karakter, er han en zone, hvori alle voksne mennesker bliver til børn. Der sidder de fire på børneværelset og kigger på hinanden.

Den russiske forfatter Osip Mandelstams ord kunne være seriens motto: »Alle mine møder med magten har været barnlige.« Jo nærmere vi kommer magtens centrum, desto mindre synes folk at opføre sig ansvarligt. Sådan har *Succession* hele tiden artet sig – hvilket også viser sig i Roy-familiens besættelse af at spille spil – men i tredje sæson skinner det klarere igennem. Til Kendalls 40-års fødselsdagsfest er indgangen en stor gengivelse af hans mors fødselskanal, og man bliver »født ind i Kendalls verden«. Det barnagtige går hånd i hånd med det sentimentale, når vipområdet til samme fest er en præcis dublet af hans barndoms legehuse. *Succession* er tidens måske bedste serie, af samme grund som andre serier mislykkes: Der finder ingen karakterudvikling sted. Alle er et skridt bagefter. Der er ingen flashbacks, ingen forsøg på at forløse nogen fra denne gotiske tilfangetagelse i egen barndom. Kendall ønsker ikke en ny og bedre verden, han snakker bare. *Succession* er fortælle-mæssigt ødsel, men står stille på stedet. Tragedie og farce, komedie og sæbeopera. Ikke på skift, men på samme tid. Det foruroligende og foruroligende underholdende er, at dette regressive ælte først og fremmest føles som nyskabende realisme.



## MUSIKREVY

KLAUS LYNNGAARD



PR-FOTO: INTERSCOPE RECORDS

## Desperation

Lana Del Rey: *Blue Banisters* (Interscope/Polydor).

**HUN ER LIDT AF** en *workaholic*, den nu 36-årige Lana Del Rey, som er aktuell med sin ottende lp – niende, hvis man medregner hendes spoken word-udgivelse fra 2020 – siden gennembruddet i 2012 med det stadigvæk respektindgydende *Born to Die*. Ikke nok med det, *Blue Banisters* er hendes andet album fra i år og en klar forbedring oven på forårets lidt rutineprægede *Chemtrails Over the Country Club*.

Den ny lp er hendes musikalsk set mest minimalistiske udgivelse til dato, og trods brugen af en 10-11 co-producere er udtrykket yderst homogent. På en stor del af sangene er akkompagnementet holdt til blot klaver, nogle gange garneret med et strejf af strygere, samplet slagtøj, og hvad der kunne lyde som »fundne lyde«. Andre gange benyttes andre instrumenter, men sparsomt, så sparsomt. Så meget desto større er effekten, når der pludselig føjes blæsere eller guitar til lydbilledet.

Ud over det skrabele lydlandskab synger Rey som gjaldt det livet, en ægte desperation bryder gennem den indimellem lige lovlig mondæne tristesse.

Det klæder kunstneren, der på mesterværket *Norman Fucking Rockwell* fra 2019 sang om at være en »24/7 Sylvia Plath«. På sangen »Black Bathing Suit« er hun så hjemsogt, at det lyder som et mindre sammenbrud, og i det hele taget er pladen gennemsyret af en stille desperation: »My body is a map of L.A./ My heart is like paper,« som dewt lyder på det intense »Arcadia«. Stemningen af uro, ængstelse og lurende katastrofe gennemsyrer et album, der fastslår hendes position som en af tidens mest interessante og substansielle popkunstnere.



PR-FOTO: ANANDA CHARCHAN

## Drømmefanger

James Blake: *Friends That Break Your Heart* (Republic/Polydor).

**DER ER SANGERE**, og så er der James Blake, hvis sprøde og skrøbelige stemme har en særlig evne til at trænge igennem al støj og røre ved noget slumrende i lytteren, en længsel efter den i disse så slibrige tider noget forbudte skønhed. For han synger så underligt og inderligt, at det halve kunne være nok. Ja, og indimellem går han faktisk lidt *overboard*, men mestendels har han én lige, hvor han gerne vil. Det nævner jeg, for da jeg engang spillede hans stadig mesterlige debutalbum for en ven, udbrød denne spontant: »Det dér er sgu for smukt for mig!« Så er læseren advaret.

Hvis man på den anden side som under tegnede ingen berøringsangst har over for musikalsk vellyd, er det bare at gå ombord i *Friends That Break Your Heart*, hans femte og til dato mest tilgængelige lp. For som titlen antyder, er tonen stadigvæk både alvorlig og sørgmodig, men altså også åben og melodios.

Blake synger frimodigt om temaer som ensomhed, usikkerhed og en stadig kamp for selvværd. Der er tale om ballader.

Produktionen er som altid hos Blake et under at dykke ned i, stofflig, dynamisk og kompakt, som den er. Drømmende og minimalistisk er det fantastisk, hvor meget han får ud af næsten ingenting – uden at der savnes noget.

Det er en underskøn blanding af blød hip-hop, diskrete *trap-beats* og pop med en stribe valgte gæstevokalister, ikke mindst lyser SZA stærkt op på det guddommelige »Coming Back«. Mens dette skrives, styrtregner det udenfor, og så er det godt at være i James Blakes selskab.

**TRODSIGT** ■ Jomis dansksprogede udspil er melankolsk og indbydende, hvor Rikke Thomsen lp-debuterer med skarpe sange om opvækst i Sønderjylland, afsunget på dialekt.

## I lyst, men nok mest i nød

AF KLAUS LYNNGAARD

Jomi: *Lyst* (Glorious Records).

Rikke Thomsen: *Opland* (Mermaid Records).

Jomi kalder hun sig, men hedder egentlig Signe Høirup Wille-Jørgensen. I lang tid kaldte hun sig Jomi Massage, som nu altså forkortes til Jomi. Og som sådan fremtræder hun nu som dansksproget sanger-sangskriver med otte funkende sange om at være menneske i en tid, der roligt kan kaldes uheldsvanger, foruroligende og konfliktfyldt til randen. Det er urolige tider, og det giver urolige mennesker, men derfor kan man jo stadigvæk godt nyde de øjeblikke, hvor tingene synes at være i vater, glæde sig over en smuk dag eller hengive sig ømt til en elsket. Ellers bliver det jo ikke til at holde ud.

Pladen hedder *Lyst*, og det er den også fuld af. Lyst til det hele, også det mørke. Den præges af en helt ny tone hos Jomi, der har en farverig fortid på den danske indierockscene bag sig. Hun duk-

kede op i avantgardeensemblet Murmur tilbage i 1995, hvorfra voksede støjrockpionerbandet Speaker Bite Me, som med ujævne mellemrum stadig giver lyd fra sig. I 2004 debuterede hun som Jomi Massage med det fine *Aloud*, og allerede i 2006 var hun på banen med sin første dansksprogede udgivelse, *Skandinaviske klagesange*, indspillet sammen med DR Big Band. På det kontroversielle omslag optrådte hun i en burka, lavet af dannebrog, hvad der i kølvandet på den såkaldte Muhammedkrise provokerede nogle.

Siden har hun været helt utrolig aktiv på flere fronter, med et hav af udgivelser, koncerter og performances på samvittigheden. Læg dertil en ordentlig røvfuld film- og teatermusik og samarbejder til højre og venstre, og man står med en værkliste så lang som et ondt år. Jomi er ikke bange for eksperimenter af enhver slags, og hun er god til at finde de helt rigtige samarbejdspartnere til at forløse sine fridige ideer.



Sangeren Signe Høirup alias Jomi. PR-foto: Sigrún-Gudbrandsdóttir

Men Jomi har til dato skyet mainstreammusikken, som hun nu med *Lyst* for første gang giver et seriøst bud på. Og det er blevet rigtig vellykket, selvom det forment udførte albums klang i sidste ende nok er lidt for speciel for hr. og fru Danmarks smag. Men hvem ved – nogle gange er kunstens veje uransagelige. Hvorom alting er, så fortjener *Lyst* at blive hørt, for den er gennemsyret af en ubændig kunstnerisk vilje til at tale om tingene, som de er. Men med en inderlig og indbydende poetisk tone, der giver sangene den der ekstra dimension, der gør, at man godt tør kalde det kunst.

Med den alsidige janitshar Kresten Osgood som fast med- og modspiller på syv af de otte numre medvirker endvidere en perlerække af skrappe musikere på diverse strenge- og blæseinstrumenter. Tilsammen danner de et organisk og spillevende udtryk, hvor hen over Jomi synger sine gennemarbejdede og meningsfyldte tekster med en særegen kraftfuld intonation, der giver hvert ord vægt og betydning. Der er ikke en smutter imellem, men flottest står måske samtykkesangen,

»JaNejMåske«, hvor hun elegant formår at tegne en (i hvert fald for nogle) vanskelig problematik knivskarpt op.

Grundstemningen i sangene er måske nok melankolsk, men der er noget både trodsigt og modigt over måden eksistensens skævhed ses lige i øjnene. Flæb og selvmedlidenhed har intet at gøre i Jomis univers, hvor det ikke bare handler om at overleve, men i den grad om at leve. Det er stærke sager.

**»DIALEKTER ER EN** udrydningstruet dyreart,« sagde én på P1 for noget tid siden. Det er der så ingen, der har fortalt lp-debutanten Rikke Thomsen, der på *Opland* som noget radikalt anderledes afsynger sine sange på klingerende sønderjysk. Og gør det helt bevidst i et forsøg på at sætte hele diskussionen om det at tale sit hjemstavnsmaal på dagsordenen. At tale og synge det med stolthed, vel at mærke, uden frygt for den latterliggørelse, en sådan sprogbrug nogle gange afføder.

Det lykkedes hende så også i en sådan grad med ep'en *Omve'n hjemve*, at hun modtog Modermålsprisen i 2019, i øvrigt som den yngste nogensinde. Så der er lydhørhed omkring fænomenet.

Det kan hos Thomsen lyde som i omkvædet på åbningssangen »... Var æ Knausgård«, der handler om det umulige i at blive som sine idoler, hvad enten der er tale om Herman Bang, Salvador Dalí eller Dolly Parton: »Å do tøs te æ var anluns egæ/ men søjde, egæ æ læng si'n nå/ for e gæ soj æ præcis hva æ men/ for e dau å taj ålt tebach igen...« Jeg må med skam meddele, at jeg bliver nødt til at sidde med tekstarket i hånden for at få det hele med, for det er godt nok gennemført, og så stærk er jeg heller ikke i sønderjysk, *sorry to say*.

*Opland* er en conceptplade om at vokse op blandt 500 sjæle i landsbyen Blans, beliggende mellem Sønderborg og Aabenraa. Det lyder 100 procent selvbiografisk, når lytteren føres med hjem til »Ballebrovej 2«, der åbner med den ubetalelige linje: »Hva ska vi ha å knau i auten?« Det kan minde om tonefaldet på Allan Olsens mesterlige *Jøwt* fra 2013, der også kred-

sede om hjemstavnsstemaet med en nordjysk indfaldsvinkel, men

Thomsen er mere melankolsk og eftertænksom i målet, selvom

hun indimellem godt kan give den som rocker.

På ep'en var det udelukkende Thomsen og hendes guitar, der hørtes, men til debutalbummet er der indforskrevet både band og producer. Musikalsk befinder vi os i den amerikanske tradition fra folk som blandt andre Tom Petty, Lucinda Williams, John Hiatt og især Bruce Springsteen, det vil sige storytelling med en rock'n'roll-attitude. Det er et rimelig overrendt sted, som det kan være svært at tilføre noget nyt, for der hersker inden for genren en vis konservatisme med hensyn til, hvordan tingene skal lyde. På den led følger Thomsen ikke nyt til, men det er heller ikke intentionen, for det skal ifølge kunstneren netop lyde som den 80er-musik, hun som ung kvinde gik rundt og lyttede til, mens hun råkede sig og længtes efter, at bare et eller andet ville ske i de endeløse sommerferier.

At dømme ud fra de vellykkede sange her står Rikke Thomsen på tærsklen til en strålende karriere, men der må godt komme lidt mere spræl over den musikalske iscenesættelse i næste ombæring.



Sønderjysksyngende lp-debutant, Rikke Thomsen. PR-foto: Anna Marin

**R.I.P. rap?** ■ Rappens ekskursioner i det psykedeliske og fragmenterede giver anledning til at genoverveje genrens klassiske dyder.

## Ud af tågerne

ANDERS BOAS

Maxo Kream: *Weight of the World* (Big Person/88 Classic/RCA).

Wiki: *Half God* (WIKSET ENTERPRISE).

It's time to retire rap,« skriver den britiske musiker og skribent Kit Mackintosh polemisk i sin nye bog, *Neon Screams: How Drill, Trap and Bashment Made Music New Again*.

Den sidste halvdel af 2010'erne har tilhørt den medicinomtågede, fragmenterede rap, der har splintret genren og pensioneret traditionelle dyder som tydelig diktion, ekvilibristisk rytmisk levering og langstrakte fortællinger. Idealet er ikke længere 1990'ernes ordsmed, der nøgetrønt og ufiltreret dokumenterer livet på gaden. Tidens dystopiske ungdomsoprør formidles ikke først og fremmest gennem ordene, men gennem den særegne lyd af den menneskelige stemme i gensidig leg med den autotuneteknologi, der oprindeligt var tænkt som en musikalsk stavekontrol for falske toner, men som i hænderne på de eksperimenterende rappere i stedet er blevet en auditiv stimulans.

Hvis mikrofonen i sin tid bragte lytteren helt ind i kunstnerens intimsfære, hvor hvert åndedrag gengives intimiderende naturtro, åbner rapperne med autotune låget til hjernen og giver os eskapistiske, bedøvede og bedrøvede glimt fra tågerne af et ungdomsliv, der mistrives mellem den analoge virkeligheds barske realiteter og den digitale verdens kalejdoskop.

**MACKINTOSHS ANALYSE** handler om avantgarden og er et polemisk svar til diagnosen af nutidens musik som stillestående og tilbageskuende: Vi er vant til, at paradigmeskift sker, når teknologien forandrer instrumenternes lyd, og derfor overser vi, at tidens revolution udspringer sig i stemmens domæne.

Men den giver også grund til at se med nye øjne på dem, der trodser de nye strømninger og insisterer på at rapportere naturalistisk fra virkeligheden. En af dem er Houston-rapperen Maxo Kream, der på sit nye album, *Weight of*



Maxo Kream bruger sin egen barske opvækst som hyperkonkret drivkraft i sin rap. PR-foto: RCA Records

*the World*, uden filter eller maske leverer slæbende fortællinger fra livet mellem gaden og berømmelsen.

Maxo Kreams slagvare er autobiografien, og ved første øjekast kommer den ikke mere ufortyndet end i nummeret »Trips«, der gengiver det nylige mord på hans bror. Det er hård valuta i fortælleøkonomien, men den udpenslede og hyperkonkrete beskrivelse er ikke særlig vedkommende for lytteren. Det er til gengæld nummeret »Mama's Purse«, der åbner med en knasende nostalgisk spilledåselyd, inden Maxo Kream

låner omkvædet fra Three 6 Mafias »Poppin' My Collar«, der udkom, da han var 15 år.

Sangen handler netop om forbindelsen mellem hans barndom, hvor hans mor stjal for at kunne give sine børn dyrt tøj, og nutiden, hvor han selv forsøger at købe moderens kærlighed efter at være kommet til penge. Maxo Kream konstaterer i sit drevne texanske tråd: »And that's the motherfuckin' problem, it don't help her with her trauma/ They threw my brother in a hearse and he just gave his daughter birth.«

På få linjer fortæller han en historie, der er så

meget stærkere end den udpenslede rapport fra mordet. Historien har en morale, der nok er slidt, men i hænderne på Maxo Kream bliver usentimental: Folk er formet af deres omstændigheder: »Call 'em thugs, you see jackers, shooters, me, I see my brothers/ Got love for shopliftin' boosters 'cause that used to be my mother.«

Maxo Kream skubber måske ikke rappens grænser, men når ordene ikke bare er endnu en bevidstløs gadeberetning til det i forvejen overmættede arkiv, kan realismen noget, der retfærdiggør at udsætte pensioneringen.

**MÅSKE ER DET SYMPTOMATISK**, at det mest problematiske nummer på New York-rapperen Wikis ellers glimrende nye album, *Half God*, også er en fortælling om mislykket narkotikakriminalitet. »Drug Supplier« virker lidt takrummende og unødvendig, og det lyder som en synopsis til en generisk narkoserie, når Wiki rapper: »Gotta make an example of dude/ So the rest of the crew don't try it too/ Now he's dying in a silent room/ Crying out his last dying words, trying to move.«

Wiki er på mange måder en rapper af den traditionelle skole, men det er alligevel ikke ordene, men stemmen, der gør, at *Half God* alligevel er værd at lytte til. Wiki er udstyret med en dragende, nasal røst, der hvæser melodisk som Rahsaan Roland Kirk's fløjtespil. Stemmen er renset for teknologiske stimulanser, og æstetikken er fjern fra de autotunede rapperses psykedeliske nihilisme, men Wikis lyd rummer fra naturens hånd lidt af den samme blanding af desperation og ligegyldighed, selvom den nok ikke har samme potentiale til at frastøde ældre generationer.

*Half God* er tonesat af den 24-årige producer Navy Blue, hvis monotone retro hip-hop-produktioner med iturevne soul- og jazzsamples ikke just bidrager til at udviske det let antikverede udtryk. Men måske er det den kontrastvæske, den psykedeliske, autotunede galskab har brug for? Ord kan stadig et eller andet. Men det er ikke altid det mest spektakulære, der er det mest rørende, og det går lige i kroppen, når den tandløse gavflab Wiki på »Roof« søger tilflugt på New Yorks tage og rapper:

»Can't stop, peering over, watching the ants walk from my rooftop, feeling enormous/ And then the wind hits, filling me with endorphins/ And now I know what's really important.«



**KOMPARATIVT** ■ I Sverige droppede man studentereksamen i 1968. I Danmark har vi et elitært gymnasium med rødder i 1800-tallet. Skolekulturen stikker dybt ...

# Men Broen har vi da stadig

TINE EIBY

**H**vad enten man som politiker har sin daglige gang på Borgen i København eller i Riksdagen i Stockholms Gamla Stan, står der karakterer, test og bedømmelse af skolebørn på programmet i dette efterår.

Skal man overhovedet teste og give karakterer, når man ved, det stresser børn og unge? Kan man tillade sig at dumpe et barn? Bør man give karakterer for udvikling, for resultater – eller ligefrem flid? Og hvad stiller man i så fald op med dem, som nok er flittige, men bare ikke kan? Bliver de ikke hængt ekstra grundigt til tørre?

Såvel Undervisningsministeriet i København som Utbildningsdepartementet i Stockholm har lagt ekspertrapporter frem om nye måder at bedømme elever på. I de kommende måneder skal der forhandles politisk. Helt parallelt i de to nordiske nabolande. Og dog så forskelligt.

På den svenske side af det Øresund, som engang blot var en brusende elv, finder man en blød skole- og bedømmelseskultur. Her er ingen studentereksamen med grøn filt og nervepirrende, mundtlige præstationer. Ingen tilrejsende eksterne censorer. Det hedder sig, at skolen er for alle – fra förskolan i nulte klasse til og med gymnasiet. Også for dem, der ikke vælger den akademiske vej, men satser på fag som kontor og håndværk.

På den danske side af Øresund finder man en gymnasietradition med elitære rødder. Her trænes elever i at skrive synopsis og problemformulering, så de er klædt på til videregående studier. Grundskole, gymnasier og erhvervsuddannelser er tre separate skolesystemer med hver deres værdisæt. Elever sorteres og sættes på forskellige hylder. Til det bruger man den danske tradition for eksamen og eksterne censorer – endda helt ned i folkeskolens ældste klasser.

Hvordan har det udviklet sig så forskelligt? Spørger man uddannelsesforskere, skal vi et godt stykke tilbage i historien for at finde forklaringer. Bedømmelseskultur udmærker sig ved at afsløre dybe, nationale forskelle i den måde, vi tænker skole på. For at sætte det på spidsen er Sverige et land, hvor man diskuterer at afskaffe dumpekarakterer helt, fordi det er for dyrt for samfundet, når elever tabes på gulvet. Omvendt har vi stadigvæk to dumpekarakterer i den danske karakterskala – den ene er endda en *minuskarakter*!

»Vi taler meget om den nordiske model, og selvom vi har svært ved helt præcist at sige, hvad den går ud på, har vi dog en idé om, at den er bundet sammen af nogle velfærdsstatslige tanker om et offentligt og rummeligt uddannelsessystem,« siger Christian Ydesen, der er professor mso i uddannelseshistorie ved Aalborg Universitet, og tilføjer:

»Men der må man bare sige, at Sverige og Danmark har taget meget forskellige veje.«

**ALLEREDE I 1968** gjorde svenskerne det af med studentereksamen. Ud røg også den eksterne censur. Det hørte til tiden at gøre op med den form for gammeldags, elitær klassekultur. Fra nu af var det lærernes egne bedømmelser, der gjaldt, og eleverne skulle bare have et bestemt karaktersnit for at få bevis på at have gennemført gymnasiet.

»Husker du Olof Palme ...?« siger professor i uddannelsesforskning Christian Lundahl fra Örebro Universitet. Ja, selvfølgelig husker vi Olof Palme. Den svenske statsminister, som blev myrdet i 1986, var kendt som en kontroversiel, men vil mene rabiat, socialdemokratisk ideolog, der vendte sig meget stærkt mod det gamle klasse-samfund.

Han var undervisningsminister i 1960'erne, fortæller Lundahl. Nærmere bestemt fra 1967, til han blev statsminister første gang i 1969.

»Palme havde mange radikale ideer om, at alt det gamle skulle ud, og der skulle tænkes nyt. Gymnasieeksamen var koblet til over- og middelklassen og hele den kultur, som de gamle uddannelsesinstitutioner stod for. Så for at modernisere skolen måtte den forsvinde,« fortsætter Christian Lundahl.

Palme red selv på en bølge, som allerede rullede. I 1962 havde man i Sverige indført begrebet om »en skola för alla« – en fælles skole og læreplan for alle svenske skoleelever. Fra 1970 blev den tankegang videreført på en – set med danske øjne – ganske radikal måde. For nu samledes alle ungdomsuddannelser til én, fælles gymnasieordning, så det blev lettere for de allerfleste at få adgang. Også de elever, som ikke havde planer om at læse akademiske gymnasiefag. Ønsket var, at alle børn og unge skulle sættes lige, og en gymnasieinspektør fra Malmø har ligefrem karakteriseret det som »et billede på den socialistiske drøm«, der var så udtalt i de år i Sverige.

Med den svenske skolereform i 1994 blev billedet endnu tydeligere. Nu var det ikke kun de akademiske linjer i gymnasiet, men også de håndværksmæssige, der var treårige.

»Hele pointen med reformen i 1994 var, at det skulle være lettere for alle at gå videre på universitetet. Selv hvis man kom fra en erhvervsgymnasial baggrund,« siger professor Christian Lundahl.

Sådan er det fortsat. Det er ikke enhver, der kan komme ind og læse medicin, men ellers er der adgang til en bred vifte af fag. Adgangsbilletten er at have bestået fag som



ILLUSTRATION: RASMUS MEISLER



**Vi taler meget om den nordiske model. Men der må man bare sige, at Sverige og Danmark har taget meget forskellige veje.**

CHRISTIAN YDESEN  
Professor i uddannelseshistorie ved Aalborg Universitet

matematik, engelsk, svensk som modersmål eller andet-sprog samt særlige, specialiserede kursusfag.

Næsten 100 procent af en svensk elevværgang fortsætter i dag i gymnasieskolen. Til gengæld er der store problemer med at fastholde eleverne. Omkring hver tredje elev har svært ved at klare sig igennem gymnasiet og må enten bruge flere år på at fuldføre eller droppe helt ud. Man kan også diskutere, i hvor høj grad skolen er for alle i Sverige, eftersom det langtfra er den samme skole, alle går på. De svenske skoler er blandt de mest liberaliserede i verden. Hele friskolekoncerner dominerer sine steder markedet, og især gymnasieskolerne byder sig til med meget forskellige profiler. For når der ikke sorteres ved adgangen til en gymnasieordning, kan der til gengæld sorteres ved indgangen til den enkelte skole. Der er store gymnasier med et bredt udbud af fag på alle hylder, typisk placeret i mere socialt belastede kvarterer. Og så er der eliteskoler med et smalt udbud af eksempelvis naturvidenskabelige fag.

**HERHJEMME MÅ VI** helt tilbage til midten af 1800-tallet for at forstå den værdikamp, som fortsat trækker et skel midt ned gennem de fleste danskeres skolegang.

Mellem en bred folkeskole og det elitære, studierettede, almene gymnasium.

Den danske folkeskole har rødder i Grundtvigs tanker om »skolen for livet«. I Grundtvigs skole skulle danske børn ikke terpe klassiske, døde sprog, men først og fremmest lære deres eget folk og stamme at kende. Omvendt udspringer ideen til gymnasiet af den daværende kultusminister Johannes Madvigs ønske om en moderne, lærd latinskole. Han var selv klassisk filolog og stærkt inspireret af Humboldt og den ny-humanisme, som udgik fra Tyskland. Madvigs Skoleordning fra 1850 lagde grunden for det almindelige gymnasium, vi kender, hvor der lægges vægt på såvel de fælles europæiske rødder i oldtiden, historien samt et dannet blik for både sprog og naturvidenskab.

Det var klare værdier, som definerede de to skoleformer, lige fra begyndelsen. Og nok også derfor, at »vi aldrig har fået et skolesystem herhjemme, der hænger sammen hele vejen op«, mente nu afdøde professor Thyge Winther-Jensen fra DPU.

Få årtier efter Madvigs moderniserede latinskole så dagens lys, blev der klaget over, hvordan masserne invaderede universitetet. Under overskriften »414 studenter«

udpensler en artikel i Nationaltidende, hvordan latin-skolen sender et proletariat, den »Fordærveligste slags Proletariat af alle, Aandsproletariatet«, ind på universitetet.

Det klages der fortsat over. I dag er det op imod 75 procent af en elevværgang, der søger de gymnasiale uddannelser – især det almene gymnasium. Madvig ville have jublet, omend der også i Danmark er problemer med frafald, dog ikke så store som i Sverige. Her skal vi dog inddrage erhvervsuddannelserne, hvor frafaldet er tæt på 50 procent.

**MENS DANSKE ELEVER** fortsat går til både skriftlig og mundtlig eksamen og alle bedømmes efter en fast karakterskala, har man eksperimenteret i Sverige. På svenske uddannelsesinstitutioner kan man finde hele fem forskellige karakterskalaer i brug – herunder bestået/ikke bestået.

Fra 1994-2011 bød det svenske gymnasium på et eldorado af forskellige kurser, så elever selv kunne vælge på næsten alle hylder. Efter hvert afsluttet kursus kunne de få en af tre karakterer: *Godkänd. Väl godkänd. Eller Mycket Väl Godkänd.* Hvis de altså ikke var så uheldige at få *Icke Godkänd*. Meningen var egentlig at give en bedømmelse af deres udvikling. Men systemet fungerede af flere grunde ikke.

**Nu skal der laves om på karaktergivning i både Danmark og Sverige, og det mærkelige er, at de to forskellige kulturer for en gangs skyld ser ud til at nærme sig hinanden.**

Godkänd blev defineret som det niveau, hvor fakta er på plads, forklarer Christian Lundahl, mens de efterfølgende gik på evnen til at anvende og reflektere over viden. Eftersom skoler først og fremmest vil have elever til at bestå, betød det, at lavt præsterende svenske elever nok fik styr på fakta, men de var ikke gode til at analysere og reflektere.

Siden lavede svenskerne karakterskalaen om – her skævede de til Danmark, fordi vi fra 2006 havde skiftet 13-skalaen ud med en syvtrinsskala, der var kompatibel med inter-

ationale, især amerikanske karakterer. Blandt andet fordi karakteren for den helt særlige indsats, 13, længe havde forhindret danske studerende i at få *straight A's*.

Nu skal der laves om på karaktergivning i både Danmark og Sverige, og det mærkelige er, at de to forskellige kulturer for en gangs skyld ser ud til at nærme sig hinanden.

**I SVERIGE STRAMMER MAN OP.** Den tidligere borgerlige regering lagde kursen, og den nuværende socialdemokratiske følger til dels trop. Der er skåret ned på valgfriheden i gymnasieskolerne. Frem for frihed folte eleverne snarere stress og pres for at få krydset fag af og komme videre. Og så er der gået inflation i karaktererne med såkaldte *glädjesbetyg*, fordi skoler nærmest markedsfører sig på at få elever godt igennem.

»Jeg bliver straffet for at vælge viden frem for karakterer,« skriver en ung kvinde i Dagens Nyheter. Hun fortæller, hun ikke valgte skole efter, hvor man lettest kan få de karakterer, der giver adgang til universitetet. Og undervisningsminister Anna Ekström giver hende ret. Der skal sættes ind over for markedsførelsen af skolerne, svarer hun.

Frem for de mange, løbende kursus-karakterer lægges der nu op til gedigne, afsluttende fagkarakterer, og lærerne skal i højere grad skæve til elevernes præstationer ved de nationale prøver, når de giver karakterer. Sjovt nok prøver, der baserer sig på en social forståelse, som en anden af datidens socialdemokratiske ideologer, Alva Myrdal, i sin tid inspirerede til. Nemlig som en slags videnskabelig algoritme, forklarer Christian Lundahl, der skulle legitimere, at man afskaffede eksamen.

Herhjemme blæser mildere vinde. Efter alt at dømme bliver der snart skåret ned på de nationale test i folkeskolen, så de retter ind efter kritikken fra især fagfolk. I så fald lægges prøverne i begyndelsen af året, så lærerne kan bruge dem som et redskab til udvikling, og der skal kun testes i matematik og dansk.

Undervisningsminister Pernille Rosenkrantz-Theil har også forsøgt sig med en solidarisk hånd til de mest udsatte. De skal have lov til at vise, at de knokler, og få en flids-karakter for det. Forslaget er dog ikke faldet i god jord. Hverken blandt politikere eller professionelle. Endelig skal vi have en ny karakterskala igen. Den kun 15 år gamle syvtrinsskala er kritiseret for at ikke at gøre nok for dem, der præsterer omkring middel. Og så er det for barskt at have en dumpekarakter, der ligefrem giver minus. En ekspertgruppe afleverede sidste år en gennemgang af fire modeller, hvoraf flere kan bløde lidt op.

»Debatten har handlet om at modvirke præstationskulturen og tage noget af trykket fra al den performance,« som uddannelseshistoriker Christian Ydesen siger.

Vi vil dog ikke undvære karakterer herhjemme, understreger han. Fra 1937-58 blev der ligefrem eksperimenteret med en eksamensfri mellemskole til de elever, som ikke skulle bruge en eksamen. Men det blev ikke nogen succes. Både forældre og elever ville have papir på kundskaberne.

For et par år siden gennemførte man forsøg med et karakterfri år i gymnasiet. Eleverne syntes på sin vis, det var dejligt at slippe for presset. Men så var der det med anerkendelsen. Den manglede, mente næsten 70 procent af dem. Lige så slemt det er at få en lav karakter, lige så dejligt er det at blive belønnet med en god.



MØLLERS HAVE



## DET FEJRESTE TRÆ

PETER FRIIS MØLLER

Efteråret er de prægtige høstfarvers tid. Mange løvtræer træder her ud af sommertidens grønne ensartethed og begynder at gløde i gult og orange og endda rødlige toner, både i have, park og skov.

Det gælder blandt andet *Acer*-slægtens medlemmer, lønne- eller ahornarterne med de håndfligede blade og de hvirvlende helikopterfrø. Af dem har vi tre arter, som er udbredt i skov, have, park og landskab: spidsløn (*Acer platanoides*), ær eller ahorn (*A. pseudoplatanus*) og navr (*A. campestre*). Dertil kommer flere flotte asiatiske og amerikanske arter, som mest ses plantet i haver og parker.

Mange kender utvivlsomt ordsproget »æren er det fejreste træ i skoven« og Kumbels (Piet Heins) fine gruk »To Træer« om æren og lønnen, der herligt spiller videre på trænavnene og begreberne.

Ordsproget som sådan står i Peder Syvs ordsprogssamling fra 1682-88, men vendingen er endnu ældre: Den er slet og ret omkvædet i riddervisen »Hr. Peder lærer sin Fæstemø«,

**ÆRBAR** ■ Ofte afslutter denne art farvesceneriet med sine prægtige gyldengule løvfaldsfarver – og bliver dermed bogstaveligt talt det fejreste træ i skoven.

der kendes fra håndskrifter fra 1560-90. Ligesom andre folkeviser har denne givetvis levet i mundtlig form i måske århundreder, inden den blev skrevet ned. Ordet »ære« kom ind i dansk i 1300-tallet som låneord fra det tyske »ehre«, og der kan næppe herske tvivl om, at ordspillet på begrebet ære og træartsnavnet blev opfanget og forstået, dengang folkeviserne blev til og levede blandt folk.

Spørgsmålet er blot, hvad det dog er for en træart, der i givet fald sigtes til og spilles på.

Det, skulle man tro, var enkelt at svare på, for i dag er der

ingen tvivl om navne og karaktertræk hos arterne, men dykker man ned i kilderne, hersker der stor uklarhed, selv i de botaniske værker fra 1600-1800-tallet. Løn er tydeligvis et gammelt *Acer*-navn på dansk, ligesom på oldnordisk, norsk og svensk, men i danske kilder bruges navnene løn, navr, ahorn, ær, ære-træ, valbirk og platan nærmest i flæng om de samme tre træarter. Stærkt forvirrende.

I lidt ældre botanisk litteratur benyttes navnet »valbirk« som navn for *A. pseudoplatanus*. Dette navn er egentlig en betegnelse for birk med masret ved, masurbirk fra Norge, men blev også anvendt for andre træarter med tilsvarende masret (og meget værdifulde) ved, herunder navr og til dels ær – og ejendommeligt nok endte dette birkenavn med at blive et ofte benyttet navn for sidstnævnte træart.

Ahorn lader til at have været i brug siden omkring år 1700, men under krigen med Tyskland i midten af 1800-tallet og især som følge af den tyske besættelse i 1940 rejste der sig en vis modstand mod dette tysk klingende navn. Det fik en del skovfolk og botanikere til i stedet at bruge navnet »ær«, som blev opfattet som det gode gamle danske navn for *Acer pseudoplatanus*. Imidlertid viser en sproglig analyse, at ahorn, ær, navr og det latinske *Acer* har samme indoeuropæiske rod og dybest set er samme ord.

**GEOLOGISKE OG ARKÆOLOGISKE** undersøgelser er en anden vej, men her er det store problem, at den snilde pollenanalyse, der ellers har givet os så mange gode oplysninger om vegetationens sammensætning og udvikling gennem tiden, ikke er til hjælp, fordi det er umuligt at se forskel på de tre arters pollen. Ligeledes kan ved (træ) af løn og ær ikke skelnes. Man må derfor især basere sig på fund af bladresten og frø i aflejringer samt fund af vedresten af navr. Der er ikke hidtil fundet frø og frugter af ær, og ser man på hele det geologiske og arkæologiske fundmateriale, ser navr således ud til at have været langt mere udbredt, men at den gik tilbage på grund af hård udnyttelse og klimaændringerne under Den Lille Istid, der lagde et særligt hårdt tryk på denne mere varmekrævende art.

Sammenfattende er der grundlag for at konkludere, at spidsløn (*Acer platanoides*) og navr (*A. campestre*) er indvandret naturligt og har været i Danmark i årtusinder, og at ahorn/ær (*A. pseudoplatanus*) tilsyneladende blev indført af mennesker første gang for omkring 400 år siden, og ellers især i 1700-tallet, og derfor ikke fandtes her i middelalderen, men senere overtog navnet ær/æretæ. I nutidens Danmark er det godt nok denne art, der er langt den mest udbredte i skov og landskab. Den stortrives i Danmark, sår sig næsten overalt og breder sig mere og mere. Det er derfor lidt af en gåde, hvorfor den i modsætning til både navren og lønnen tilsyneladende ikke formåede at komme hertil af sig selv.

Granskningerne peger på, at træarten ær i folkeviser og ordsprog (og i flere 1700-talskilder) mest sandsynligt er navr, *Acer campestre*. Ofte er det denne art, der afslutter høstfarvesceneriet med sine prægtige gyldengule løvfaldsfarver, tit et stykke ind i november – og dermed bogstaveligt talt bliver det fejreste træ i skoven. I hvert fald blandt de træarter, der fandtes heromkring, dengang folkevisen blev kvædet og sunget.

**FODBOLD** ■ Efter to årtier med kollektiv systembold erobrer de spektakulære solister nu spillerum. Det er et spørgsmål om kommerciel genkendelighed – og ønsket om frihed.

# Stjerneattitude

ASKER HEDEGAARD BOYE

Messi. Neymar. Mbappé. Min 12-årige søn har formentlig sagt det bedst: »Far, det lyder som én, der har snydt i FIFA.« altså computerspillet, der udkommer hver september til en fanfare af global interesse.

Men den er som bekendt god nok: Den 34-årige argentiner, den 29-årige brasilianer og den 22-årige franskmænd, alle med hvert sit distinkte udtryk og indlogeret på forskellige stadier i karrieren, udgør i øjeblikket franske Paris Saint-Germains frontlinje.

Stakkels Ángel Di María, en kontraraket af Guds nåde og en af det seneste tiårs bedste offensivspillere. Nu må han nøjes med at spille de mindre profilerede kampe. I stormoderne i Champions League er banen forbeholdt den knasende delikate trio M-N-M.

Indtil videre har der været, skal vi sige, tilvænningsproblemer. På banen har Messi stadig sit første ligamål til gode, mens Mbappé og Neymar tilsammen blot har scoret tre mål i de seneste ni kampe i alle turneringer. Og så er der al kævl.

Først de stærke forlydender om, at unge Mbappé ikke var på bølgelængde med gamle Messi, som har et nært forhold til Neymar fra deres fælles tid i FC Barcelona.

»Når man spiller med andre topspillere, må man dele kagen, så alle tre kan få et stykke hver. Det nytter ikke noget hellere at ville aflevere til den ene og ikke den anden,« sagde Mbappé til tv-stationen RMC Sport.

Dernæst fulgte bataljen mellem Neymar og Mbappé under en kamp mod Montpellier, hvorefter sidstnævnte indrømmede at have kaldt førstnævnte for »en vagabond, der aldrig gider at spille til mig«. I sidste uge kom Paris Saint-Germains argentinske cheftræner, Mauricio Pochettino, for skade at kalde landsmanden Messi for verdens bedste. Tirsdag måtte han så indrømme, at udtalelsen havde skabt en del uro i omklædnings-

rummet: »Jeg stod med et problem, da jeg havde sagt, at Messi burde vinde Ballon d'Or (Den Gyldne Bold, der gives til årets bedste fodboldspiller, *red.*). Efterfølgende spurgte både Neymar og Mbappé mig, hvorfor jeg ikke havde nævnt dem ...« sagde Pochettino til dagbladet Sport.

Hvad der kan lyde som en samspilsramt børnehaveklasse, kan snart vise sig at være et nyt vilkår i europæisk fodbold. For efter længere tids fokus på det sammentømrede kollektivs kraft vil sportens seneste udvikling både på og uden for banen sandsynligvis betyde, at solisterne får mere spillerum.

**DET ER EFTERHÅNDEN** en del år siden, fodbolden blev systemisk. Helhedsorienteret, kunne vi også kalde det, eller måske endda holistisk. Hvornår det skete, er svært at tidsfæste, ligesom bevægelsens inspiratorer er flere og ganske forskellige i stil og temperament.

Med det spanske landshold i slutningen af Luis Aragonés' styre (2004-08) og den første



Det er denne dyrkelse af det skæve, uforudsigelige unikum, som (...) nu yder modstand mod det teoribaserede trænergælde.

tid under efterfølgeren Vicente del Bosque (2008-2016) manifesteredes troen på, at det gode kollektiv nemt overvinde selv de største individualister. Den anden scoring i 3-1-sejren over Danmark i Aarhus i 2007 markerede et vendepunkt for spanierne, der længe havde rådet over gode spillere, men ikke noget egentligt *hold*. Der var tilmed tale om et tidehvert i europæisk fodbold.

Her udvekslede Aragonés' spillere afleveringer i ét langt stræk, der vred danskerne i ubalance. Sekunderne gik. Klejne, teknisk funderede spillere som Xavi, Andrés Iniesta og Francesc Fabregas sammensatte 28 pasninger, og det hele endte med, at den unge back Sergio Ramos susede med helt frem og vippede bolden forbi Thomas Sørensen i det danske mål.

*Tiqui-tacaen*, dette tålmodige, pasningsorienterede kollektivspil, blev et eksempel til efterfølgelse i hele Europa. Tik-tak som det perfekt afstemte urværk, hvor ingen af enkeltdele kunne undværes. Idealet var det samme i Barcelona under Josep Guardiola i 2008-12. Spaniens og Barcelonas succes i årene, der fulgte, gjorde livet sværere

for den utilpassede enegænger og nemmere for den læringsparate elev. Måske bedst illustreret i selvsamme Guardiolas år i FC Bayern München, hvor den omhyggelige Philipp Lahm fik en nøglerolle, mens den arrede gadedreng Franck Ribéry blev udgrænset.

»Somme tider snakker han for meget. Fodbold er simpelt,« sagde Ribéry til Sport Bild, da de tre år under Guardiolas monitorering endelig var ovre. Den aparte franskmænd følte sig med egne ord »befriet«.

Men det nye blik på fodboldspillet handlede ikke kun om stil. Det viser de to klynger af toptrænere, der gik henholdsvis forud for og efterfulgte spanierne, og som ligeledes tilhørte den nye tid.

Tilbage i 00erne præsiderede således mere defensivt tænkende alvorsmænd som Hector Cúper, José Mourinho og Rafael Benítez, hvorimod de seneste fem år har tilhørt folk som Jürgen Klopp, Diego Simeone, Antonio Conte, Thomas Tuchel og Mauricio Pochettino med fokus på løbevillighed, pres og aggression.

Fælles for hele flokken, fodboldens førende tænkere i det 21. århundrede, er ønsket om fuld kontrol over alle spillere på hele banen hele tiden. En totalidé, der kan spores tilbage til pionerer som Rinus Michels og Valerij Lobanovskij i 1960'erne og Arrigo Sacchi og Louis van Gaal i 1990'erne, men som først med »den spanske vending« har opnået udbredelse.

**MED FÅ UNDTAGELSER** var fodbolden før årtusindeskiftet dog fortsat at sammenligne med andre holdspil (med færre udøvere på mindre baner): basketball, volleyball og håndbold. Forbindelserne mellem spillerne var væsentlige, men en eller to profiler kunne gøre hele forskellen. En fantastisk målmand, en hærfører på midtbanen eller en uimodståelig forward. Fodbolden var stadig en individuel sportsgren forklædt som holdspil.

Det er ikke helt sandt at påstå, at Diego Maradona vandt VM 1986 eller Peter Schmeichel EM 1992 på egen hånd, men det er heller ikke helt forkert. Spillet var stadig styret af gale og/eller geniale enere. Folk som Roy Keane, Patrick Vieira, Oliver Kahn, Hristo Stoichkov, Matthias Sammer, Eric Cantona, Zinedine Zidane, Thierry Henry og Dennis Bergkamp.

Det er denne dyrkelse af det skæve, uforudsigelige unikum, som efter halvandet årti i skammekrogen – periodens to topnavne,

Messi og Ronaldo, var i årevis en planmæssig, integreret del af hvert sit storhold – nu yder modstand mod det teoribaserede trænergælde.

Vi ser det tydeligst i Paris, hvor en af disse dygtige systematikere, cheftræner Pochettino, prøver at forlige sig med den kendsgerning, at hans bedste spillere også er de største krukke. Han må og skal finde plads til tre fænomenale forwards, som ikke har den store lyst til at hjælpe resten af holdet, når bolden tabes.

Men vi ser det også i opkomsten af en ny generation af selvbevidste spillere, der kender (marks)verdien i at stikke ud på den ene eller anden måde. Enten ved at sætte nye standarder for kreativ hårvækst eller måske ligefrem have en mening om samfundets indretning.

Man kunne her nævne Erling Haaland, Renato Sanches, João Félix, Matteo Guendouzi, Marcus Rashford og Vinicius Júnior samt de lidt ældre Jack Grealish, Memphis Depay og Paul Pogba.

Det begyndende kursskifte i Europas absolutte top er imidlertid ikke blot et spørgsmål om forfængelighed. Også de forandrede ejerforhold og den sportslige skævvridning spiller ind. Landenes største klubber er efterhånden så meget bedre end deres konkurrenter, at de kan tillade sig at ofre en smule struktur til fordel for genkendelig overdræthed i form af et par af disse luksusspillere. Det sidste synes også at være et ønske fra flere af de rigmænd, stater og kommercielle partnere fra Nordamerika og Asien, der uden tvivl ser muligheder i at øge attituden og spektaklet. Men det er ikke ligetil. Fodbolden er et andet sted end for 15 år siden. Trænerne kræver deres ret, de ønsker at udvikle systemer og vil kendes for det. På samme tid brænder pengene i lommen på især Mellemøstens despoter, der har travlt med at vaske blod bort i sportens show.

I Paris satser ejerne fra Qatar på larmende egoer, mens Abu Dhabi United Group i Manchester City forsøger at gå balancegang mellem en formalistisk træner (Guardiola) og fristelsen til at shoppe vildt a la sommerens 100 millioner pund for Grealish. Indtil videre må vi vente og se, hvilken vej Newcastle Uniteds nytillkomne saudiarabiske konsortium, der refererer til kronprins Mohammed bin Salman, vælger at betrede.

Det kan man da kalde en hovedpine på første klasse.



Klubben Paris Saint-Germain har svært ved at få de tre hårdkogte unika Neymar (med ryggen til), Mbappé og Messi til at arbejde sammen. Foto: Julien Poupart, Scanpix



## HENRIETTE HARRIS

**B**ERLIN/FRANKFURT AM MAIN – En ung kvinde sidder bøjet over sin mobiltelefon på en karrusel på hjørnet af Kaiserstr. og Gallusanlage i Frankfurts banegårdskvarter. Karrusellen er inddelt som en lagkage og er af træ af den slags, som man byggede dem for 80 år siden. Man kan godt få den til at køre rundt, men kun ganske langsomt. Sorte metalbøjler inddeler den i seks stykker. Bag kvindens ben ser man ordene »Auf bald, mein Kind!«, der kan oversættes med »Vi ses snart, mit barn!«. Dette gentages én gang, på de andre står »Auf wiedersehen, Mutter!« og »Auf wiedersehen, Vater!« (På gensyn, mor/På gensyn, far). Karrusellen hedder *The Orphan Carousel* og blev indviet i september. Den er skabt af den israelske kunstner Yael Bartana, der bor i Amsterdam og Berlin.

Fra slutningen af november 1938 og til Anden Verdenskrigs begyndelse den 1. september 1939 forlod cirka 20.000 uledsagede, hovedsagelig jødiske børn, Tyskland, Østrig, Polen og Tjekkosllovakiet. Mange af dem blev sat på tog på Frankfurts hovedbanegård. Tog, der førte dem ud af Hitlers rige mod Storbritannien, Frankrig, Holland, Belgien, Palæstina, USA og Sverige. Her blev de placeret i familier, på børnehjem og på kostskoler.

Håbet var, at de snart igen skulle forenes med deres forældre, der gjorde alt, hvad de kunne, for selv at få udrejsevisum fra Tyskland og indrejsevisum til et andet land. I mange tilfælde lykkedes det ikke. Børnene så aldrig deres forældre, søskende og bedsteforældre igen. De voksne blev myrdet i tyskernes koncentrations- og udryddelseslejre.

Karrusellen står et pænt stykke fra banegården. For allerede her måtte forældre og børn tage afsked med hinanden. Det sidste stykke skulle børnene gå alene.

»Jeg forsøgte at forestille mig adskillelsens øjeblik,« siger Yael Bartana, kunstneren, der har skabt *The Orphan Carousel*. »Først kom de ord, der måske var blevet sagt, og så gav jeg mig i færd med at finde en form. Jeg gik på legepladser og tænkte på legetøj og forskellige 'hvad nu hvis'-scenarier. Hvad er der tilbage? En karrusel gav mening. De børns barndom sluttede i det øjeblik, de tog afsked med deres forældre, og karrusellen stod alene tilbage. Som en forældreløs, uden børn til at lege på den.«

Yael Bartana drikker kaffe med havremælk en solbeskinnet formiddag i Berlin, et par uger efter mindesmærkets indvielse. At hun egentlig er videokunstner, giver god mening. I modsætning til de fleste gængse mindesmærker rummer karrusellen både dramaturgi og bevægelse. Den er en del af det, man på tysk kalder »erindringskultur«. Vi skal huske på grusomhederne, så vi kan arbejde for, at de ikke gentager sig. Den forældreløse karrusel går med sit enkle udtryk og få ord lige og umiddelbart i hjertet på beskueren. Initiativet til mindesmærket blev taget i 2017 af Lee Edwards (født som Lina Liese Carlebach i Frankfurt, 1923). Hun bad byen om et lave et mindesmærke for *die Kindertransporte*, der reddede hende i marts 1939. Hun bad også Frankfurt om at skynde sig lidt, da hun nu var 93 år.

Som Yael Bartana udtrykker det, opstod der »en del politisk debat«, men endelig blev hun og fire andre kunstnere bedt om at komme med et forslag, og Bartanas blev udvalgt. Man får mere at vide om Lee Edwards' skæbne – hun lever i øvrigt endnu – i den fine udstilling *Kinderemigration aus Frankfurt* på Deutsche Nationalbibliothek i byen. Udstillingen skildrer hendes og fem andre frankfurter-jødiske børns historie i fotografier, film og objekter. Til hvert barn er der ydermere en *graphic novel*, tegnet af forskellige yngre kunstnere.

**Yael Bartana har også** vakt opsigt i Tyskland med den store udstilling *Redemption Now* på Berlins Jødiske Museum. Udstillingen består af nedslag i hendes hidtidige 20-årige arbejde som kunstner. Men udstillingens samlingspunkt er en 40 minutter lang film, skabt specielt til udstillingen. Den hedder *Malka Germania*. Det betyder »Dronning Tyskland« på hebraisk.

»Det Jødiske Museum ville allerede for fire år siden lave en stor soloudstilling med mig. Først modsatte jeg mig det. Jeg ønskede ikke, at mit arbejde blev set gennem den jødiske identitets linse. Min rolle som kunstner er, som jeg ser det, at komplicere tingene snarere end at forenkle dem. Jeg er kendt for at være kritisk over for mit hjemland, Israel, over for identitetskonstruktion, over for kolonialisme og over for tilhørs spørgsmål. Selvom mit arbejde er knyttet til en specifik historie, forsøger jeg at være universel. Så jeg tovede med at acceptere invitationen, men jeg var åben for samtale. Jeg ville forstå, hvad min rolle som visuel kunstner var på et jødisk museum, der beskæftiger sig med jødisk kultur og historie i Tyskland.«

»Museet havde en vision om at ændre sin rolle, og her kunne en samtidig kunstner understøtte ideen. Til sidst sagde jeg ja på den betingelse, at jeg kunne lave et nyt værk til udstillingen,« siger Bartana og tilføjer: »Jeg ville virkelig gerne lave noget i Berlin, i Tyskland, og jeg har altid været interesseret i ideen om frelse. Politisk frelse.«



Kunstneren Yael Bartana er ikke bange for kontroversielle metoder og har i tidligere projekter optrådt i SS-uniform. Arkivfoto: *Stalag, The Photographer (I)*, 2015, Yael Bartana

**HJEMLAND** ■ Den israelske kunstner Yael Bartana rusker op i tyskerne med en filmmontage om en messias, der fører jøderne hjem til Berlin.

# Fortrængninger



Yael Bartana har i sin film til udstillingen bevidst valgt en visuel stil, der ligger meget tæt op ad den tyske filmmager Leni Riefenstahl, som lavede nogle af de mest ikoniske propagandafilme for nazisterne. Hun kalder selv grebet for »omvendt zionisme«. Foto: still fra *Malka Germania* (2021)

Der er nok at håbe på frelse for. Global opvarmning. Covid-19. Brexit. Antisemitiske og racistiske overgreb. Listen er uendelig. Allerede i Bartanas trilogi *And Europe Will Be Stunned* var frelse et tema. De tre film, man nu kan gense i Berlin, blev til mellem 2007 og 2011 og skaffede Bartana international anerkendelse.

Filmene handler om en af Bartana opfundet »Jewish Renaissance Movement in Poland«. En ung polsk aktivist opfordrer tre millioner jøder til at vende tilbage til Polen. Unge mennesker, klædt ud som de pionerer, man kender fra billeder fra Palæstina i første halvdel af det 20. århundrede, griber ideen og opfører en kibbutz midt i Warszawa. Tilskueren bliver bombarderet med sansindtryk, Bartana kalder det selv for »omvendt zionisme«, og alt er filmet i bedste propagandastil. »Let's do it Leni Riefenstahl!«, sagde filmholdet til mig, da vi lavede filmene,« fortæller Bartana.

**MED MALKA GERMANIA** ønskede Bartana at tænke over »muligheden for eller umuligheden for frelse og det jødisk-tyske forhold«, som hun siger. I denne film, der vises på tre forskellige lærreder ved siden af hinan-

den, overfører hun sit polske »omvendt zionistiske« projekt til den tyske hovedstad, Berlin. Resultatet er overvældende.

Yael Bartana drømte en nat, at gadeskiltene omkring kvarteret ved Kollwitz Platz blev skiftet ud med hebraiske navne. Sådan begyndte det. På de tre enorme skærme projiceres sekvenser, hvis billeder og handling fletter sig ind i hinanden på episk vis.

I filmen ankommer en ekstremt »arisk« udseende skikkelse iført hvide gevandter til Berlin. Umiddelbart ligner hun en frelserskikkelse, i den jødiske kultur en Messias. En del af tiden rider hun på et æsel mod Brandenburger Tor, men hun er passiv og observerende. Om hun blot er vidne til, eller om hun får tingene til at ske, står hen i det uvisse, men ting sker. Mildest talt den omvendte verden i forhold til årene 1933-1945.

I slowmotion daler bohavede af vinduerne på smukke bygninger fra Berlins Gründerzeit, tiden efter kejserrikets grundlæggelse i 1871. Blandt knuste skår på gaden aner man filosofen Nietzsches vældige overskæg. En buste af digteren Friedrich Schiller og billedhuggeren Schadows *Prinsessegruppe* ryger samme vej. Luthers portræt hvirvler mod gaden, ligesom et juletræ, blomstret porcelæn og en standerlampe med en skærm, der ser ud, som om den er lavet af nylonstrømper. Kort sagt: et sammenstium af tyske kulturklenodier og den generelt dårlige smag.

Kampklædte israelske soldater løber rundt i Berlins gader. Ortodokse jøder skifter tyske gadeskilte ud med nye, hvorpå der på hebraisk står: Profeternes Gade, Herzl Gade, Frelsens Gade eller Erobrerens Gade.

Næste scene: Ved Berlins store vestlige sø, Wannensee, er strandbadsbygningen et af byens fine funktionalistiske komplekser, der blev bygget i årene umiddelbart inden Hitlers magtovertagelse. Bygningens skille er også her skiftet ud med skilte på hebraisk. Det generer ikke umiddelbart de halvnøgne, kvabsede mennesker, der bestemt har blandet sig mere end én generation med germanere, og som efter norduropæisk skik soler sig ved vandet på en grævejrsgang.

**VED FØRSTE ØJEKAST** virker det realistisk, næsten dokumentarisk. Men alt er iscenesat. Hvor sandsynligt er det for eksempel, at en albylvid mand med tætklippet gråt skæg sidder i badeshorts i en sribet strandkurv og læser i en bog med titlen *Den tysk-israelske dialog*?

Realismen slutter brat, da søen begynder at røre på sig. Op af vandet stiger til badegæsternes rædsel Hitlers chefastitekt Albert Speers megalomane arkitektoniske byggeprojekt *Germania*, hvis hovedbygning skulle prale med verdens største kuppelhvælv. Vandmasserne vælter af det gigantiske fatamorgana, mens det rejser sig mod himlen.

Til slut ser vi de nu påklædte tyskere med en enkelt kuffert i hånden sjoske afsted langs et jernbanespor, mens en sindig kamel tygger drøv på et træ. Også *Malka Germania* forlader Berlin langs sporet.

Yael Bartanas far havde forbudt hende nogensinde at sætte sin fod på tysk jord. »Jeg var her første gang i forbindelse med noget kunst i 2001. Jeg ringede til min bror og sagde: 'Lad være med at fortælle ham, at jeg er her!' Jeg har altid ønsket at gøre de ting, som folk siger, jeg ikke må. Mine oldeforældre blev myrdet i en synagoge i Polen i 1940, men egentlig er vi ikke en Holocaust-familie. Vi har ingen historie med Auschwitz eller andre udryddelseslejre. Min far indvilgede også i at tage til Østrig,« smiler hun og er enig i, at Østrig og Tyskland i den henseende sådan set er det samme.

»Men Tyskland er tabu for mange israelere og for mange jøder. Dengang var jeg heller ikke så besat af denne del af historien, som jeg er nu. Det er altid godt at gøre oprør imod sine forældre,« siger hun.

Tabuet eller fortrængningen er ikke enestående for jøder og israelere. »Ved Wannensee ville jeg vise de almindelige mennesker, som måske ikke stiller så mange spørgsmål om tysk kultur og historie. Jeg ville vise fortrængningen. Og Speers Germania, der stiger op af vandet, var som en filipens, der eksploderer. Der er så meget skyld her i landet. Her er ingen nydelse. Måske kun skamfuld nydelse? Men det er fortrængning, fortrængning, fortrængning og ingen konfrontation,« siger Yael Bartana.

**HUN KALDER SIG SELV** en *pre-enactor*: »Pre-enactment er, at man, med udgangspunkt i kollektiv erindring, kan lave et brud i erindringen og på en eller anden måde forestille sig fremtiden,« forklarer hun. En ofte forekommende figur i hendes værk er den visionære Theodor Herzl, den moderne politiske zionismes fader, hvis sætning »Hvis I vil det, er det intet eventyr« er grundlæggende for Bartana. I 2015 fremstillede hun sig selv i en fotoserie som Herzl. Serien kan man også se i udstillingen.

Bartana havde brug for at arbejde med frelse. »Selvfølgelig er der ingen, der bliver frelst, men kunst kan i det mindste være en katalysator ved at bringe det ubevidste op til overfladen og skabe billeder, som arbejder ud fra en kollektiv erindring. Kunsten kan sætte dem fri og ind i en ny kontekst,« siger hun og sammenligner filmen *Malka Germania* med en gobelin.

»Billeder, der hører sammen med historiske begivenheder, med den kollektive erindring, bliver her sat ind i nutiden. Det er en slags angreb på nostalgien og faren ved at stole på fortiden i krisetider. Filmen ønsker en konfrontation, at sige: 'Det her er virkeligheden, og vi bør finde en måde at gribe den an på.«

»Selvfølgelig er der nogle, der på grund af den sidste scene, hvor folk forlader byen langs et jernbanespor, ser filmen som en slags hævn. Der er naturligvis en henvisning til deportationerne og Perron 17 (mindesmærke på Grunewald Station i Berlin på den perron, hvorfra 56.000 jøder blev deporteret østpå, *red*).«

Men det var også klart for mig, at i den scene skulle der ikke være soldater og ingen vold. Den kollektive erindring får én til at tro, at det bliver voldeligt, men det gør det ikke. Og man ved heller ikke, om folk forlader byen, fordi jøderne er kommet tilbage, fordi de ændrer bybilledet, eller er det frygten for, at det vil ske?« siger Bartana.

For at gøre det helt tydeligt går der også en kamel rundt.

»Egentlig ville jeg have brugt en kamel fra ørkenen, men vi endte med en sibirisk kamel fra en gård i nærheden. Da jeg havde lavet filmen, læste jeg så, at Den Røde Hær kom til Berlin i 1945 med en sibirisk kamel, som bar deres våben. Russerne forsøgte at få den til at tisse på Rigsdagen. Uden held. Kamelen symboliserer de ombyggede roller: Hvad hvis tyskerne blev nomader?« siger hun.

Den israelske kunstner vender op og ned på tingene og peger på tyskerne selv. »Det er et omvendt spejl. Jeg tror, at *Malka Germania* er et spejl for det ubevidste. For mareridtene,« siger hun.

Yael Bartana ser tyskerne som traumatiserede. »Nogle gange, hvis jeg forsøger at krybe i deres skind, forstår jeg, at der er megen frygt. Jeg er ikke psykolog, men jeg forsøger at forstå. Generelt er jeg optimist, men jeg laver meget pessimistiske film,« siger hun og griner.



BRIDGE

PETER LUND



### DM for klubhold

I weekenden kan man på BBO følge årets første danmarksmesterskab. Der er tale om DM for klubhold med deltagelse af 12 hold: Vinderne fra de 11 distrikter plus et ekstra hold fra det vindende distrikt. Det betyder, at Rødovre har trukket Greve med. De første syv kampe finder sted fra lørdag kl. 12.50 – transmitteret ud fra »sociale hensyn«. Det vil sige, at samtlige 12 hold vises på nettet, således at spillernes familie og venner kan følge dem. Kun de sidste fire kampe fra søndag kl. 11 vil blive transmitteret med topholdene i kamp om medaljer.

Den meget problematiske udtagelsesturnering i Italien til Bermuda Bowl (VM for hold) er nu overstået. Vinci med Duboin-Madala og Lauria-Versace vandt meget sikkert. I semifinalen blev Burgay besejret 231-165, og i finalen gav Zuleski op efter fem ud af seks runder (å 16 spil). Vinci førte 277-124. I semifinalen havde Zuleski vundet knebent over holdet med Fulvio Fantoni, som alle 30 modstandere ved den europæiske VM-udtagelse nægtede at spille imod. Nickell bliver USA1 og Spector USA2 ved Bermuda Bowl, der spilles i Salsomaggiore til marts næste år. Her er to svingspil fra finalen:

Vest/Ø-V

♠ B 5

♥ K 10 9 7 6

♦ D 7

♣ E 8 7 4

N

V

S

♠ D 4 3 2

♥ 3

♦ B 10 3 2

♣ K 9 6 5

♠ E 10 9 8

♥ E 8

♦ E 8 6 5 4

♣ 3 2

VEST

1♥

1ut

Pas

NORD

Pas

Pas

Pas

ØST

1♠

Pas

Pas

SYD

Pas

D

Lauria-Versace var NS mod Montanari-Delle Cave. Syds genåbningsdobling viste typisk en god hånd med værdier i spar. Det var Lauria helt med på. Han passede og angreb med ♠B. Stikket løb til ♠K, og Vest fortsatte ♣10. Nord faldt fra, og Syd markerede med kl2 (lav-høj) et lige antal. Lauria kunne derfor falde fra på ♣D og stak derefter ♣B med ♣E. Derefter ♣5 til ♣9, og Syd fortsatte med ♥E og ♥8 til ♥B og ♥K. ♥10 til ♥D, og Vest forsøgte desperat med ♦K til ♦E, og så havde NS resten af stikkene: fire ned og 800. Ved det andet bord var indledningen den samme, men Zuleski (Nord) turde ikke forvandle doblingen til straf. Han meldte 2♣: to ned og yderligere 100 til Vinci og 14 IMP. I dette spil fik Lauria-Versace udvekslet for mange oplysninger:

Øst/Alle

♠ E 10 9

♥ K B 9 7 4

♦ 8 4 3

♣ E D

N

V

S

♠ B 8 7 4

♥ 5

♦ 10 9 5

♣ B 8 6 4 3

♠ K D 6 5 2

♥ D 8 6

♦ K 7 6

♣ 5 2

VEST

1♦

Pas

Pas

D

NORD

1♥

3♥

4♠

Pas

ØST

Pas

Pas

Pas

SYD

Pas

2♣

3♠

Pas

Pas

Fra start var alt normalt. 2♦ viste en god støtte til 2♥. 3♣ fra Lauria spurgte »hvor skal vi hen?«, og så kom NS i 4♠. Lanzarotti (Vest) havde lyttet til meldingerne og vidste, at NS havde en 5-3-tilpasning i hjerter, så han strafdoblede og angreb med ♥E og ♥10 til trumf. Øst spillede ♦5 tilbage til ♦B. Endnu en hjerter til trumf og to ruderstik til ØV. Det var de første seks stik og +800 til ØV. Ved det andet bord var indledningen den samme, men over 2♦ meldte Nord blot 4♥. Kun ni stik, men gevinst på 12 IMP.

DOBBELTKRYDS

KIRSTEN KOCH JENSEN

**Sådan løser De opgaven:** De skal finde stikordene (synonym-ord eller -udtryk) til ordlistens ord/udtryk og overføre bogstaverne til diagrammet nedenunder i de tal-felter, der svarer til stikordenes tal. I diagrammet vil et litterært citat efterhånden tage form. De kraftige, lodrette streger er

|               |                                      |                                             |
|---------------|--------------------------------------|---------------------------------------------|
| <b>NR. 43</b> | Ordliste                             | Stikord                                     |
| <b>A</b>      | SLUDRECHATOL                         | 194 132 97 41 116 179 128 16 84 140 58      |
| <b>B</b>      | HERSKER                              | 154 60 104 169                              |
| <b>C</b>      | BUTIKKEN                             | 173 83 123 45 103 200 21 69 122 8 161       |
| <b>D</b>      | FORSVINDE                            | 26 196 73 158                               |
| <b>E</b>      | VEJKANT                              | 138 47 76 171 156 162 7 127 95              |
| <b>F</b>      | AFLEDT                               | 119 195 6 139 43 204 87 151 14 100 177      |
| <b>G</b>      | PIGENAVN                             | 82 56 159 203 10 167                        |
| <b>H</b>      | HVERVET                              | 107 22 153 71 36 9 112 146                  |
| <b>I</b>      | FORMEL                               | 59 181 106 13 40 197 98 68 125 157 91 64    |
| <b>J</b>      | OFFICER                              | 4 148 111 126 86 201 54 66                  |
| <b>K</b>      | KRYPTISK FORKLARING<br>TIL G (3 ord) | 164 199 135 30 180 150 129 17 78 79 102 189 |
|               |                                      | 208                                         |
| <b>L</b>      | FORBINDELSE                          | 42 1 65 205 101 163 55 29 142 117 12        |
| <b>M</b>      | FIK SIG EN SVINGOM                   | 183 160 50 44 207 149 19                    |

skille tegn mellem ordene. Bogstaverne i de enkelte ord i diagrammet kan hjælpe med til at finde flere bogstaver i ordet, og disse bogstaver kan føres tilbage til stikordene. I den færdige opgave vil stikordenes forbogstaver, læst oppefra og ned, danne citatets forfatter og titel.

|          |                                           |                                             |
|----------|-------------------------------------------|---------------------------------------------|
| <b>N</b> | SUBKULTUR                                 | 172 33 23                                   |
| <b>O</b> | TRANSPORTMIDDEL                           | 193 70 28                                   |
| <b>P</b> | TAGE AFFÆRE (3 ord)                       | 170 5 155 188 118 198 38 136 31 209 93      |
| <b>Q</b> | NAIVITET                                  | 74 147 25 134 108 206 49 96 168 190 37      |
| <b>R</b> | ENKELTHEDEN                               | 51 120 18 80 27 165 182 63                  |
| <b>S</b> | IKKE SYNLIG BYG-<br>NINGSDDEL (palindrom) | 186 115 210 57 105 46 202 85 130 176 62 143 |
| <b>T</b> | ABSORBEREDE                               | 124 75 191 34 15 90 121 52                  |
| <b>U</b> | AFSKYEN                                   | 92 166 178 145 89                           |
| <b>V</b> | BANDEORD                                  | 192 144 94 67                               |
| <b>W</b> | FISK                                      | 35 109 3 141 187 174                        |
| <b>X</b> | NERVØS                                    | 137 48 110 184 72 2 114 131 24              |
| <b>Y</b> | LEJET                                     | 99 185 39 11                                |
| <b>Z</b> | DUELIGE                                   | 88 113 152 32 133 53                        |
| <b>Æ</b> | IKKE INTET                                | 20 175 81 77 61                             |

|     |   |     |   |     |   |     |   |     |   |     |   |     |   |     |   |     |   |     |   |     |   |     |   |     |   |     |   |     |   |     |   |     |   |     |   |     |   |     |   |     |   |          |   |     |   |     |   |     |   |     |   |     |   |
|-----|---|-----|---|-----|---|-----|---|-----|---|-----|---|-----|---|-----|---|-----|---|-----|---|-----|---|-----|---|-----|---|-----|---|-----|---|-----|---|-----|---|-----|---|-----|---|-----|---|-----|---|----------|---|-----|---|-----|---|-----|---|-----|---|-----|---|
| 1   | L | 2   | X | 3   | W | 4   | J | 5   | P | 6   | F | 7   | E | 8   | C | 9   | H | 10  | G | 11  | Y | 12  | L | 13  | I | 14  | F | 15  | T | 16  | A | 17  | K | 18  | R | 19  | M | 20  | Æ | 21  | C | 22       | H | 23  | N | 24  | X | 25  | Q | 26  | D | 27  | R |
| 28  | O | 29  | L | 30  | K | 31  | P | 32  | Z | 33  | N | 34  | T | 35  | W | 36  | H | 37  | Q | 38  | P | 39  | Y | 40  | I | 41  | A | 42  | L | 43  | F | 44  | M | 45  | C | 46  | S | 47  | E | 48  | X | 49       | Q | 50  | M | 51  | R | 52  | T | 53  | Z | 54  | J |
| 55  | L | 56  | G | 57  | S | 58  | A | 59  | I | 60  | B | 61  | Æ | 62  | S | 63  | R | 64  | I | 65  | L | 66  | J | 67  | V | 68  | I | 69  | C | 70  | O | 71  | H | 72  | X | 73  | D | 74  | Q | 75  | T | 76       | E | 77  | Æ | 78  | K | 79  | K | 80  | R | 81  | Æ |
| 82  | G | 83  | C | 84  | A | 85  | S | 86  | J | 87  | F | 88  | Z | 89  | U | 90  | T | 91  | I | 92  | U | 93  | P | 94  | V | 95  | E | 96  | Q | 97  | A | 98  | I | 99  | Y | 100 | F | 101 | L | 102 | K | 103      | C | 104 | B | 105 | S | 106 | I | 107 | H | 108 | Q |
| 109 | W | 110 | X | 111 | J | 112 | H | 113 | Z | 114 | X | 115 | S | 116 | A | 117 | L | 118 | P | 119 | F | 120 | R | 121 | T | 122 | C | 123 | G | 124 | T | 125 | I | 126 | J | 127 | E | 128 | A | 129 | K | 130      | S | 131 | X | 132 | A | 133 | Z | 134 | Q | 135 | K |
| 136 | P | 137 | X | 138 | E | 139 | F | 140 | A | 141 | W | 142 | L | 143 | S | 144 | V | 145 | U | 146 | H | 147 | Q | 148 | J | 149 | M | 150 | K | 151 | F | 152 | Z | 153 | H | 154 | B | 155 | P | 156 | E | 157      | I | 158 | D | 159 | G | 160 | M | 161 | C | 162 | E |
| 163 | L | 164 | K | 165 | R | 166 | U | 167 | G | 168 | Q | 169 | B | 170 | P | 171 | E | 172 | N | 173 | C | 174 | W | 175 | Æ | 176 | S | 177 | F | 178 | U | 179 | A | 180 | K | 181 | I | 182 | R | 183 | M | 184      | X | 185 | Y | 186 | S | 187 | W | 188 | P | 189 | K |
| 190 | Q | 191 | T | 192 | V | 193 | O | 194 | A | 195 | F | 196 | D | 197 | I | 198 | P | 199 | K | 200 | C | 201 | J | 202 | S | 203 | G | 204 | F | 205 | L | 206 | Q | 207 | M | 208 | K | 209 | P | 210 | S | KKJ200 © |   |     |   |     |   |     |   |     |   |     |   |

### Løsning nr. 41

Lars Mytting: Søsterklokkerne  
Oversat af Rolf Stavnem  
Udenfor blev lange stiger stillet op mod tagskægget. Yngste mand i snedkersjakket kravlede op på taget, han fortsatte frem mod det lodrette fald fra spiret. Folkemængden, der var større end dagen før, gispede så højt, at lyden formentlig nåede op til drengen.

#### Bemærkninger

Lars Mytting (født 1968 i Norge). Han debuterede med romanen "Hestekræfter" i 2006. "Svøm med dem som drukner" (2014) blev hans store gennembrud som skønlitterær forfatter. For dette værk modtog han det norske svar på De Gyldne Laurbær, Bokhandlerprisen.

**Norsk kommune:** Ringeby. Kommune (og by) i Innlandet fylke, hvor forfatteren er født og opvokset. Hovedhandlingen i "Søsterklokkerne" foregår i netop dette område i 1800-tallet.

**Træbygning:** Stavkirke. Ringeby Stavkirke er en af de 28 bevarede stavkirker i Norge – og tillige en af de største. I 1851 blev det ved lov bestemt, at kirkerne i Norge skulle kunne rumme 30 % af sognets beboere. Det betød at mange stavkirker blev revet ned, hvilket spiller en central rolle i Lars Myttings "Søsterklokkerne".

**En uheldig angrebsspiller er ...:** Målløs

**En tilfreds bedemand er ...:** Kisteglad

**Sejlads:** Koffardifart. Sejlads med handel for øje, sejlads med handelsskibe.

**En udbrændt kok er ...:** Retfærdig



Navn

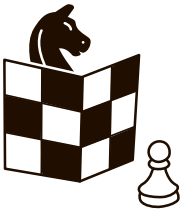
Adresse

Tlf.

E-mail

SKAK

PETER HEINE NIELSEN



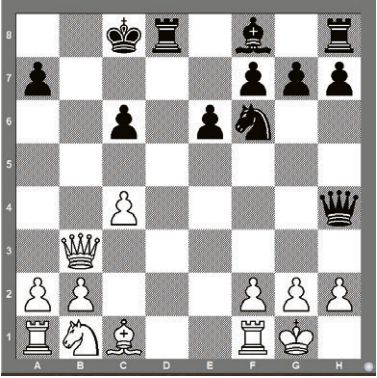
### DM-finalen

Allan Stig Rasmussen vandt for femte gang DM i skak, men måtte meget igennem, før han kunne løfte trofæet. Fem sejre på stribe bragte ham alene i spidsen med et points forspring til rating-favoritten Jesper Thybo, før de mødtes i 6. runde. Allan kom i problemer, men forsvarede sig og stod til at redde remis, da en grov fejl i partiets sjette time kostede både parti og turneringsføring. Thybo overtog

favoritrollen, men en misset gevinst mod Sune Berg Hansen og tab til Nikolaj Borge gjorde, at han før sidste runde var ude af guldkampen. Denne bød på en decideret finale, hvor Allan Stig Rasmussen havde de hvide brikker og et halvt points forspring imod Sune Berg Hansen, der måtte vinde partiet for at kunne kalde sig ottedobbelt danmarksmester:

**A. St. Rasmussen – Sune Berg Hansen**  
**1.e4 Sf6!** Man ser straks partiets specielle situation. Normalt ville Sune Berg aldrig spille det provokerende »Alekhines forsvar«, men da kun en sejr tæller, prøver han naturligt nok at få partiet ud af vante baner og kreere rum for, at spillerne laver fejl i ukendt farvand. **2.e5 Sd5 3.d4 d6 4.Sf3** Hvids

mest aggressive måde at straffe sorts åbning er 4 c4 Sb6 5 f4, hvor erfaringer viser, at terrænfordelen er vigtigere end sorts modchancer for at underminere det hvide centrum. Allan holder sig naturligt nok til en sikrere fortsættelse. **4...dxe5 5.Sxe5 c6!** I det berømte kandidatmatch-parti imellem Mikhail Tal og Bent Larsen i Bled i 1965 spillede Larsen 5...Sd7, men det har for Sune det problem, at 6 Sxf7 Kxf7 7 Dh5+ Ke6 8 Dg4+ Kf7 9 Dh5+ omgående forcerer remis! **6.Ld3 Sd7 7.Sxd7 Dxd7 8.0–0 Dg4!** Godt tænkt! Sune prøver at lokke Allan til at afbytte dronningerne, i håb om at dette ville bringe partiet tættere på remis. Men det ville netop lette trykket på den sorte stilling samt sikre et langt parti. Efter at have tænkt sig om vælger Allan en langt mere aggressiv



fortsættelse. **9.Le2! Dh4 10.c4 Sf6 11.d5 Ld7 12.Db3!** Et stærkt træk. Sorts sidste træk signalerer lang rokade, men det er mere, end stillingen kan holde til, og med dette træk truende på b7 sikrer Allan sig, at sort ikke ombestemmer sig! **12...0–0–0 13.Lf3! e6 14.dxc6 Lxc6**

**15.Lxc6 bxc6** (se **diagramstillingen**) Sunes plan om at skabe ubalance er lykkedes til fulde, problemet er blot, at prisen objektivt er alt for høj. Sorts kongestilling er udsat, hvids derimod bundsolid. Eneste angrebspunkt er h2-bonden: **16.Sd2!** Sender DM til Nordjylland. Nu ankommer springeren til f3, hvorefter sorts angreb udstilles som en illusion. **16...Ld6 17.Sf3 Dh5 18.Da4!** Hvid derimod har reelle trusler og stiller skarpt på svaghederne på c6 og a7. **18...Kb8 19.Le3 Lc5 20.Lf4+!? Ld6 21.Le3 Lc5 22.Lf4+ Ld6** Sune tænkte her lidt, men da 22...Kb7 23 b4! vinder omgående, valgte han trods alt at sikre andenpladsen **23.Le3!** Og da samme stilling nu er opstået tre gange, er partiet remis, og Allan Stig Rasmussen danmarksmester.

### Vindere uge 41

|                                         |                                |
|-----------------------------------------|--------------------------------|
| KÆMPEKRYDS                              | DEN SVÆRE                      |
| Uffe Bjerring-Pedersen<br>2820 Gentofte | Janne Overgård<br>5450 Otterup |

|                                    |
|------------------------------------|
| DOBBELTKRYDS                       |
| Kirsten Steinmeier<br>8230 Aabyhøj |

|                                                    |
|----------------------------------------------------|
| Løsninger sendes til:                              |
| Weekendavisen<br>Pilestræde 34<br>1147 København K |

Husk at anføre **telefonnummer** eller **mailadresse**.

|                                                                                                                                                                  |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Løsninger kan også mailles til<br>krydsord@weekendavisen.dk<br>med opgavens navn og nummer<br>i emnelinjen; medsend navn og<br>adresse på løsningen og i mailen. |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|

Indsendelsesfristen er på to uger, for at De kan nyde godt af den lave B-portosats på 11,00 kroner.

|                                                     |
|-----------------------------------------------------|
| Indsendelsesfrist:<br><b>Torsdag 11. oktober</b>    |
| Vi bringer løsninger på opgaverne<br>efter to uger. |

Løsningerne for sidste uges opgaver vil De finde i næste uges avis, der udkommer fredag 5. oktober.

|                                                             |
|-------------------------------------------------------------|
| Løsninger for denne uge bringes<br>fredag 12. oktober.      |
| Vindernes navne bekendtgøres<br>i Weekendavisen om to uger. |

Præmien er to flasker rødvin leveret af Østjysk Vinforsyning.



# How Big?

## NIELS BRUNSE

|  |   |  |  |
|--|---|--|--|
|  |   |  |  |
|  | C |  |  |
|  |   |  |  |
|  |   |  |  |

- |  |  |  |  |
|--|--|--|--|
|  |  |  |  |
|  |  |  |  |
|  |  |  |  |
|  |  |  |  |

- |         |  |
|---------|--|
| Navn    |  |
| Adresse |  |
| Tlf.    |  |
| E-mail  |  |

## LEIF KJÆRGAARD RASMUSSEN

### Bemærkninger til kæmpekryds:

**A** For det viser sig langsomt og klart:  
fra Lille mand af Janus Kodal og Peter  
Laugesen.

**1 Fiskeørnens skarpe øjne:** Sommersang uden sol af Stine Pilgaard.

**N10** / konger, vær nu kloge, tag imod råd:  
Salmernes bog.

**15** *Lygodium*: slægt af hovedsageligt tropiske bregner i familien Schizaeaceae.

**K11** *Leila:* Khaled. Kendt for deltagelse i to flykapringer af israelske passagerfly i 1969-70. Formålet med flykapringerne var at skabe international opmærksomhed om den palæstinensiske landflygtighed samt etablere flygtningenes ret til at vende hjem.

**P5 Amado:** Jorge Amado (1912-2001), brasiliansk forfatter fra regionen Bahia, som han farverigt og levende har beskrevet i talrige romaner. Debut 1932.

LKR 341

## Løsninger på kvartetkryds:

|    |   |   |   |   |   |   |   |   |   |   |   |   |   |   |   |
|----|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 41 | J | A | N | U | S | B | E | F | R | I | E | L | S | E | K |
|    | O | U | B | I | N | J | R | D | E | N | D | E | Y | D | I |
|    | R | U | B | E | I | N | R | D | E | N | D | E | Y | D | I |
|    | B | E | L | G | I | E | N | O | L | M | O | R | N | S | O |
|    | R |   |   | M |   |   |   | L | R | O | N | S | O | R |   |
|    | U | D | B | R | U | S | F | O | R | S | T | G | E | T | R |
|    | G | L | S |   |   |   |   |   |   |   |   |   |   |   |   |
|    | S | T | I | K | L | E | D | N | I | N | G | E | R | N | E |
|    | K | N |   | I | A |   |   |   |   | R |   |   |   |   | G |
|    | A | B | D | O | M | E | N |   | S | M | U | T | H | U | L |
|    | L | S |   | E |   | E |   |   | T | P | S | A |   |   |   |
|    | K | U | K |   |   |   | S | K | R | U | P | S | K | O | R |
|    | E | A |   | N | E | E |   |   |   |   | R | O | N |   |   |
|    | N | A | K | K | E | D | R | A | G |   |   | R | E | N | E |

|      |      |
|------|------|
| ESKE | ESSE |
| NICK | MORS |
| ACIS | LAOS |
| RANE | ULME |



LEVNED & MENINGER

# Livet i himlen og under vandet

SIMON BAASTRUP

Solen brød frem gennem skydækket over Ry Kirke, idet præsten rettede sit blik mod den hvide kiste. Deri lå hun, min farmor. Oplyst af det sært klare lys, der opstår efter en rum tid med uafbrudt regn.

Min far har dårlig ryg, hvorfor han havde spurgt, om jeg ville bære det af kistens håndtag, han skulle have båret. Og til trods for at jeg også hjalp med at bære min morfars kiste ud af den selvsamme kirke for en håndfuld år siden, havde jeg glemt, hvor ufattelig tung en sådan byrde er. For selvom der intet liv er tilbage i kisten, er det på en eller anden måde den sidste rest af netop dét, der bliver kørt væk i rustvognen. Eller som præsten sagde: Når nogen dør, føler vi i sorgen, at en del af os selv forsvinder, fordi den bortgæede person havde et helt unikt kendskab til os. Som ingen andre har eller nogensinde vil få.

**LINEÆR** ■ De voksenord, min farfar sagde til mig, da jeg var dreng, resonerede først langt senere i min krop.

Min farmor døde af kræft. Hendes mand, min farfar, døde for 12 år siden. Dengang boede jeg hos mine forældre i Ry, og jeg havde aldrig oplevet at miste en person, som stod mig nær. Jeg husker, at jeg en dag efter skole besøgte ham for at sige farvel. Min farmor og farfar boede i den periode med udsigt ud over Ry Mølle Sø, og selvom mindet sikkert havde været endnu finere, hvis vi havde taget afsked med parallelle blikke vendt mod vandet, var det ikke tilfældet: Han var dårlig og kunne knap nok holde sig oprejst, hvorfor vi sad indenfor på en af årets sidste forårsdage. Stuen var opvarmet af solens stråler, og alligevel sad min farfar indsvøbt i tæpper for at holde varmen. Da han så mig, smilte han og bad mig om at hente to øl ude i udestuen. Varmen var ulidelig der, og da jeg greb fat i de lunkne øldåser, var min første tanke, at jeg var i færd med at skabe et dårligt minde. Som det sidste, han

skulle efterlade mig med. Sådan blev det heldigvis ikke, og det er stadig den bedste øl, jeg nogensinde har drukket. Tre dage senere døde han.

**HAN VAR IKKE AKADEMISK**, min farfar. De livslektioner, han gav videre til mig, havde ikke rødder i tykke bøger og samfundsbærende teorier. De kom fra naturen, som han åbnede mine øjne for. Jeg glemmer aldrig en morgen, hvor han vækkede mig klokken 04:00 og spurgte, om jeg ville med ud for at se til de åluser, han havde liggende i en kammerats sø lidt uden for Gammel Rye. Karseklippet, klatojet og knap nok fyldt seks år fik jeg lov til at sidde på forsædet i hans gamle hvide Ford. Og mens jeg langsomt vågnede, anedes solens første stråler i horisonten.

Det var ham, der havde placeret åluserne. Så meget vidste jeg. Men jeg forstod alligevel aldrig helt, hvordan han med så overlegen en gang bevægede sig rundt om søen i ly af daggryet for at hive dem op, mens jeg gjorde min lille fiskestang klar. Troen på sanserne var enorm.

12 år blev det til. Man aner det ikke, når man spejder ud over vandskorpen. »De er over det hele,« sagde han altid. Og selvom jeg hyppigere end ham skiftede position eller gik nogle meter væk fra vandet for efterfølgende at tisse i håb om, at jeg ved hjælp af denne fremkaldervæske kunne snyde fiskene til *uset* at nippe til maddingen under vandet, troede jeg på ham. Jeg følte mig fuldstændig usårlig og udødelig, når vi stod ved en søbred eller sad i hans lille båd, som jeg sidenhen arvede. Det samme var tilfældet, når det var min far, der stod med mig. Måske han også følte den samme tryghed med sin far.

**MIN FAR RINGEDE TIL MIG** med beskeden om min farmors død. Samtalen var blot hans konstatering af det hændte og så mit lavmælte svar. Et par uger forinden havde hun fortalt mig, at hun var klar til at tage afsked. Hun sagde det over telefonen, hvorfor jeg ikke kunne aflæse hendes øjne. Jeg vidste dog, at hun mente det. Hun sagde aldrig noget, hun ikke mente fuldt ud. Af en eller anden grund begyndte jeg at opliste nogle af mine barn-doms minder: Jeg nævnte fisketurene. Jeg nævnte jordbær-grøden, de syltede asier og de stegte ål. Sådan fortsatte jeg i nogen tid, indtil hun blev træt, hvorfor vi sagde farvel. Jeg

forstod og respekterede, at det var hendes *far vel* til mig. Og mit til hende.

»For hjertet er livet enkelt: Det slår, så længe det kan. Så stopper det.«

Der er meget få bogindledninger, jeg kan huske. En af dem, hvis ikke den eneste, stammer fra Karl Ove Knaus-gårds *Min Kamp 1*. En bog, der ændrede mit liv, fordi den igangsatte min læselyst som vordende voksen. Og det er sandt, at hjertet jo slår for en tid for så at stoppe. For altid. I hvert fald som en ting i sig selv. Men hjertet er ikke kun en ting i sig selv: Det har brug for et hav af tråde, kar og blod til at udøve sin funktion. Og så er det uvægerligt vævet ind i andres hjerter.

De voksenord, min farfar sagde til mig, da jeg var dreng, resonerede først langt senere i min krop. Det mærkede jeg, da jeg nogle år efter hans begravelse sad alene med en fiskestang og en øl på et af de utallige steder, han havde indviet mig i. Noget, jeg ikke havde turdet indtil da. Af frygt for ikke at kunne stå på egne ben. Af frygt for at skuffe.

Stangen rykkede, jeg gav et modryk, og efter en mindre kamp trak jeg en stor aborre op af vandet. Vinden ramte mig i ansigtet, og jeg mærkede en tåre trille ned ad min kind, mens jeg blev varm i brystet.

Da han blev begravet, kunne jeg ikke græde. Jeg prøvede, men der kom ingen tårer. Den dag hadede jeg mig selv, men jeg har sidenhen tænkt, at det måske handler om det, han for mange år siden indviede mig i. Som han indviede min far i, og som hans far måske indviede ham i. En kontinuitet på tværs af tid og generationer. En linje af mennesker, der har fisket efter mening, ro, spænding og mad på bordet. Han er stadig med mig. Og en dag er det min tur til at føre stangen, der ved at pege opad skaber en forbindelse mellem himlen og det under overfladen, videre i rækken.

»Hils Holger,« skrev nogle af min farmor og farfars venner på det vedlagte kort til deres bærebuket, der lå foran min farmors kiste.

Det håber jeg, hun gør.

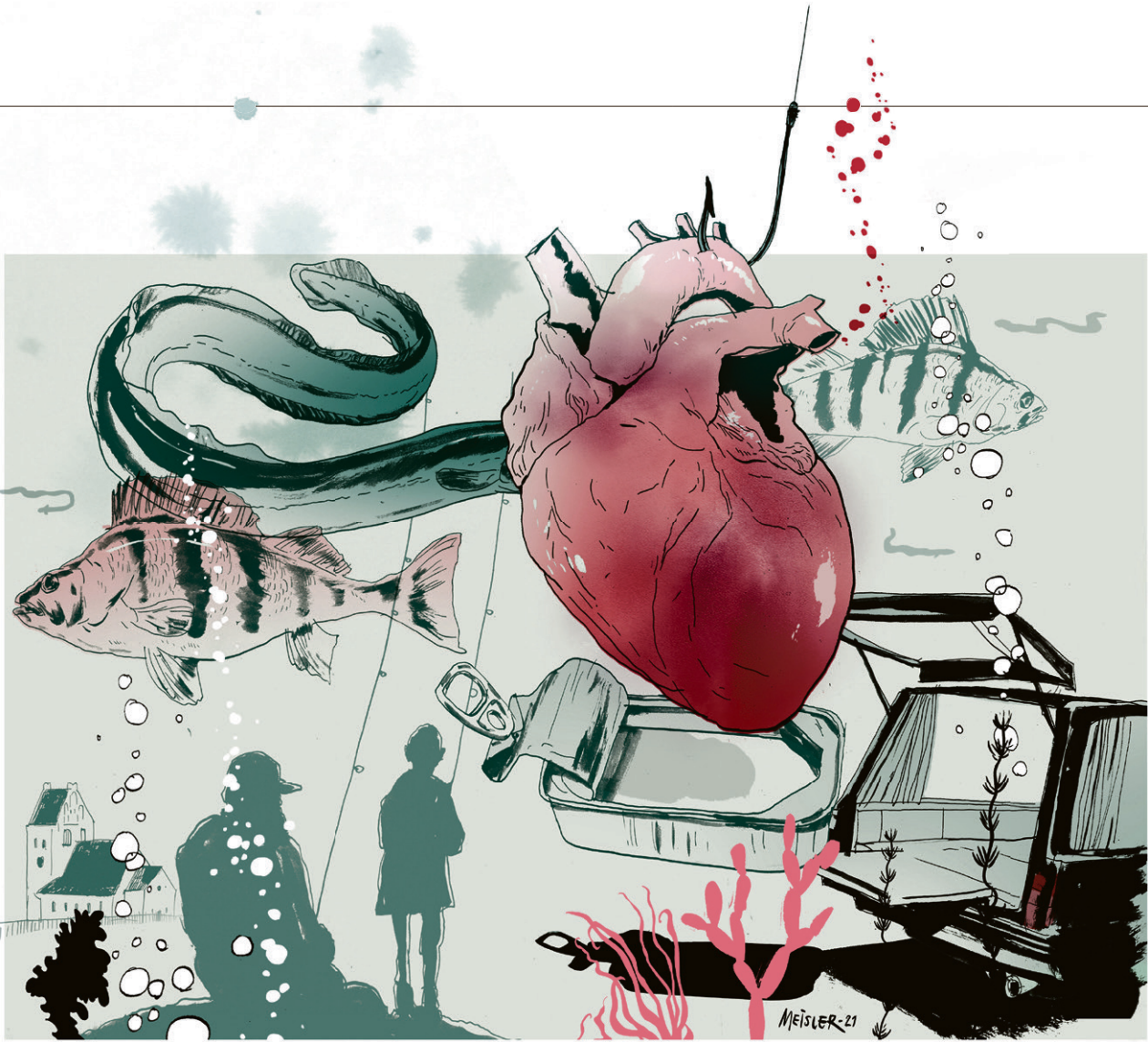


ILLUSTRATION: RASMUS MEISLER



REDIGERET AF ASKER HEDEGAARD BOYE

UDVALGT AF



TEATER

**Sandhed og konsekvens**  
Instr.: Maria Vinterberg

Parmiddagen er som bekendt en af scenekunstens klassikere. Stemningen af uforløst, intim kampplads egner sig godt til teatrets kildrende format, således også i den svenske dramatikerfyrste Lars Noréns ganske heftige *Sandhed og konsekvens* (1989), der for tiden kan opleves i en stram, stærk, sjov og ganske vellykket opsætning på Teatret ved Sorte Hest. En kvartet bestående af to søstre og deres mænd geråder i eksistentiel blodfejde hen over fødselsdagsmiddagen. Maria Vinterberg iscenesætter den kolde latter, og de medvirkende – Sarah Boborg, Niels Ellegård, Anette Støvelbæk og Peter Oliver Hansen – forløser eller rettere udløser de tunge skæbner. Det hele er naturligvis meget norénsk, hvilket vil sige klart, æggende og ikke så lidt hverdagsmisantropisk. *Asker Hedegaard Boye*  
**Sorte Hest til 27. november**

OPERA

**Maskerade**  
Iscenesættelse: Tobias Kratzer

Har De kurs mod mellemlandingerne mareridt Frankfurt, ja, så held og lykke med foretagendet, men skal De opholde Dem i byen, ligger også hjemveen lige om hjørnet. På Oper Frankfurt opføres nemlig Carl Nielsens opera *Maskerade* i den efterspurgte instruktør Tobias Kratzers iscenesættelse. Wagners *Tannhäuser* i Bayreuth og Beethovens *Fidelio* på Covent Garden har markeret Kratzers syvmileskridt ind i berømmelsen. Carl Nielsens librettist Vilhelm Andersen fyldte operaen med dødsymboler, som ikke findes i Ludvig Holbergs komedie, men de er utvivlsomt rejst med til Frankfurt. Der er premiere søndag efterfulgt af yderligere seks forestillinger før nytår. *Peter Johannes Erichsen*  
**oper-frankfurt.de**

VANDRING

**Landet hvor bierne blomstrer**  
Sydhavn Teater

Hvis corona-pandemien har været godt for noget som helst – og det har den næppe, men alligevel – så må det vel findes i den universelle opfordring til os alle om at komme mere udendørs. Ud i den mere eller mindre rene luft. En



ILLUSTRATION: VIBE BREDAHL

HAVE

**En rodløs havealmanak**  
Merete Pryds Helle og Vibe Bredahl

»I november skal du samle alt, der dufter i haven. De rådnende blade, de fugtige kogler, den rodtætte jord, bark der brækker af et træ, den tomme fuglerede, puden du glemte bag skuret, og du skal fylde det i en kurv og sætte midt i stuen.« Sådan lyder rådet i den poetiske og billedrige *En rodløs havealmanak* af forfatteren Merete Pryds Helle og billedkunstneren Vibe Bredahl, der begge bor i Tisvilde. De to tager læseren med på en både jordslået og blomsterfascineret tur gennem årets cyklus: En måned til brændenældebade og én til iskolde stensætninger, en måned til ro og én til at vende mulden. En håndskrevet kuvert i bogen indeholder »frø fra haven« – spændende, hvad der kommer op! *Poul Pilgaard Johnsen*  
**hurricane-publishing.com**

ny subgenre i kulturen, lydvandringen, så i den forbindelse dagens lys, og flere kunstinstitutioner har siden holdt fast i den sunde vane. Senest det altid initiativrige Sydhavn Teater, som i denne weekend lancerer *Landet hvor bierne blomstrer*, en lyst- og lydvandring skabt af Kristian Byskov og Margarita del Carmen. Vandringen bevæger de deltagende omkring i den sydvestkøbenhavnske geografi, steder som Fiskerihavnen, Stejlepladsen og Sydhavnstippen, mens man lytter til naturpoetiske, stedsspecifikke tekster. Arrangementet er gratis, dog skal man selv medbringe telefon og et sæt passende hovedtelefoner. *Asker Hedegaard Boye*  
**Fra lørdag på Bådehavns-gade 27, Kbh**

FILM

**Trøffeljægerne fra Piemonte**  
Michael Dweck, Gregory Kershaw

Det er nok de færreste, der kan relatere til de problemer, man går og tumler med som trøffeljæger. Men selvom man ikke kender til angsten for at få sin hund forgiftet eller har prøvet at snige sig på svampejagt midt om natten for at undgå ægteskabelige skærmydsler, så er den veldrejede film *Trøffeljægerne fra Piemonte* stærkt vedkommende. I slipstrømmen af den fine fortælling om en håndfuld trøffeljægere, deres skattede hunde og alle dem, der vil

have fat i det sorte guld, får vi essensen af selve livet: kærlighed, magt, penge og venskaber. Ud over udgifter til biografbilletten bør De imidlertid også afsætte penge til en trøffel, da filmen må siges at være appetitvækkende, også i ordets bogstavelige forstand. *Signe Wulff*  
**Biografpremiere 4. november**

KUNST

**Interspecies Assembly**  
Superflex

Se verden med en havgoples øjne. I sidste måned viste den danske kunstnergruppe Superflex i samarbejde med organisationen ART 2030 et stort og ambitiøst kunstværk, »Interspecies Assembly«, i New York i forbindelse med FN's Generalforsamling. Årets tema var »bæredygtig energi til alle«, og Superflex havde inviteret arter fra havets dyb med til topmødet i form af en gigantisk filmprojektion på FN-bygningen af svævende, smukke goplevæsener, såkaldte sifonoforer, der reagerer interaktivt med publikum. De kan nu opleves om natten i den underjordiske passage under BLOX ved Dansk Arkitektur Center (DAC). I nogle lyserode kalkstenshuler på pladsen foran BLOX kan man derefter chille og tænke over vigtigheden af en mere bæredygtig verden. *Mette Sandbye*  
**BLOX ved DAC til 28. november**

SIDSTE  
CHANCE 31.10

LOUISIANA

♥♥♥♥♥ Politiken

★★★★★ Berlingske



”Bliv overrasket, bevidstgjort eller bare  
brødemærket i sjælen af denne politisk  
og æstetisk vigtige udstilling.”

Weekendavisen

ARTHUR  
Jafa

MAGNUMB



# IDEER



|                                                                                           |          |                                                                                                |           |                                                                                                               |          |
|-------------------------------------------------------------------------------------------|----------|------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|
| <b>KLIMAGAS.</b><br>Metan kan stjæle billedet, når verdens ledere mødes til klimatopmøde. | <b>4</b> | <b>FORDØMMELSE.</b><br>Hvornår giver det mening at fælde moralsk dom over historiske personer? | <b>12</b> | <b>BEGREBSFORVIRRING.</b><br>Både liberale og marxister har individets frihed på sinde. Men enige er de ikke. | <b>7</b> |
|-------------------------------------------------------------------------------------------|----------|------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|

**RUSMIDDEL** ▪ Der er smøger og rødvin, men tænk, hvis det også var lovligt at ryge hash? Anders Boas gennemgår de videnskabelige argumenter.

## INDEN FOR LOVENS RAMMER

8



ILLUSTRATION: JØRGEN STAMP, MED INSPIRATION FRA ROYAL COPENHAGEN

Paris, 3 dage  
fra 1.827,-

ET GLÆDELIGT GENSYN!  
Europas bedste storbyer

Bestil din storbyferie  
på spies.dk

SPIES

FIND YOUR WAVE



## Boligsjusk



AF KÅRE HOLM THOMSEN

KOMMENTAR

I **DAGBLADET INFORMATION** i sidste uge slår den marxistiske debattør og forfatter Eskil Halberg til lyd for at sløjfe ejerboligen som boform: »Det burde ikke være lovligt at eje en bolig,« hedder hans indlæg.

I Halbergs øjne er der nemlig kun to grunde til, at nogen vil eje en ejerbolig: at man kan blive »stinkende rig af at eje de mursten, man bor i«, og at man »selv kan bestemme, hvordan man vil bo«. Og begge grunde er »dårlige«, ifølge den venstreorienterede debattør.

For en skribent på en »borgerlig avis« ville det nemmeste være at hidse sig op over Halberg med henvisning til ejendomsrettens grundlovsfæstede ukrænkelighed. Det er en borgerlig automatreaktion, som han selvfølgelig ikke vil tage seriøst. Så det vil jeg ikke gøre.

I **STEDET VIL** jeg pege på en tredje grund, som Halberg behændigt glemmer, men som taler for ejerboligen på en venstreorienteret måde. Og den handler om, at ejerboligen historisk set har fungeret som en af de største omfordelere af rigdom i samfundet.

I Danmark er et af de bedste eksempler landboreformerne fra 1800-tallet og starten af 1900-tallet, der afskaffede fæstebondeklassen. Fæstebønder var typisk livstidslejere af fæstegårde, som var ejet af kongen eller adelen. Fæstebønderne passede altså de allerrigestes ejendom, men havde ikke selv del i formuen. Efter 1919 fandtes der endegyldigt ikke flere fæstebønder i Danmark, bønderne havde nemlig fået fravristet ejendomsretten til gården og jorden fra adelen.

**MEN OGSÅ I NYERE TID** har ejerboligen haft omfordelende virkning. Efter Anden Verdenskrig ville mange vestlige regeringer takke deres befolkning for deres slid under krigen med en ejerbolig: Man gjorde hele årgange af lejere til ejere med meget billige, statsgaranterede lån. Dermed skabte man med ejerboligen en helt ny klasse, nemlig den boligejende middelklasse, som ikke længere skulle leve på griske udlejerens nåde.

Det er helt rigtigt, at dagens ejerboligmarked skaber stor ulighed, som Halberg påpeger. Men sådan behøvede det ikke at være. Det er faktisk muligt at regulere og beskatte markedet langt hårdere, end det er tilfældet i dag, så boligspekulation ikke var så lukrativt, og de ulighedsskabende effekter ikke var så voldsomme.

Jeg ved, at kedelige reformer nok ikke tiltaler Halberg, der sandsynligvis er til mere farverige revolutioner. Men når man kritiserer ejerboligen som en uretfærdig institution, så bør man ikke se så enøjet på den økonomiske historie, som Halberg gør i sit indlæg. Det ligner heller ikke en god marxist at gøre sådan.

FOTO: WENYING LI, XINJIANG INSTITUTE OF CULTURAL RELICS AND ARCHAEOLOGY



Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology, 27. oktober

### Mystiske mumier

Hvem er de, og hvor er de kommet fra? De spørgsmål har forskningen forsøgt at besvare, siden man fandt de første naturligt mumificerede lig i Taklamakan-ørkenen i det vestlige Kina. I alt har man fundet flere hundrede mumier, hvor de ældste er fra omkring år 2000 før vor tidsregning og de yngste fra cirka år 200. Mumierne har vakt særlig interesse, fordi de ser så vestlige ud i deres ansigts-træk, kropsbygning og klædedragt. Og så er der det mærkværdige faktum, at de – midt i en ørken – er blevet begravet i kister, der er formet som både.

Tidligere bud har været, at der er tale om efterkommere af yamnaya – et hyrdefolk fra de russiske stepper – eller at de er forbundet til Oxus-kulturen i Centralasien.

**Men et nyt studie i Nature afviser, at mumiefolket var indvandret til Xinjiang-regionen.** Tværtimod er de direkte efterkommere af en befolkningsgruppe, der var meget udbredt i den pleistocæne epoke, men som stort set forsvandt ved slutningen af den sidste istid. Gruppen betegnes Ancient North Eurasians, ANE.

»Arkæogenetikere har længe ledt efter ANE-befolkninger i Holocæn for bedre at forstå den genetiske historie i det indre Eurasien. Nu har vi fundet en på det mest uventede sted,« siger professor Choongwon Jeong fra Seoul National University i en pressemeddelelse.

Forskerholdet bag det nye studie har analyseret dna fra 13 Tarim-mumier, og de finder desuden, at gruppen har været isoleret genetisk set, men ikke kulturelt. Deres kost bærer nemlig præg af indflydelse fra omverdenen – hvede og mælkeprodukter fra Vestasien, hirse fra Østasien og lægeurter som Ephedra fra Centralasien.

*fogh*



FALSIFICERET

### 24 spørgsmål til professoren



Weekendavisen

### TIDLIGE MENNESKER FIK BØRN SENT

Vores fjerne forfædre havde ikke travlt med at få børn. Bioinformatiker Mikkel Heide Schierup bruger helt ny teknik til at afsløre familieplanlægningen for 40.000 år siden og opdager overraskende geografiske forskelle. Asiatiske forældre ventede fem år længere end europæiske, og det viser en vej ind i helt tidlige kulturelle udviklinger.

*Podcasten er støttet af Carlsbergfondet.*

**Find podcasten fra på mandag på [weekendavisen.dk](http://weekendavisen.dk)**

### I følelsernes vold

Er kvinder mere følelsesladede end mænd? Det kan lyde som en fordom så gammeldags, at den end ikke er værd at tilbagevise.

Men når forskere alligevel tager den seriøst, skyldes det, at man ofte har fravalgt kvinder som forsøgspersoner med det argument, at kvinders hormonelle cyklus får dem til at svinge følelsesmæssigt på en så uforudsigelig og ukontrollerbar måde, at det bliver umuligt at påvise effekter af for eksempel et lægemiddel.

**Men det kan et nyt studie nu afvise. Forskere fra University of Michigan har fulgt 142 mænd og kvinder over 75 dage og kortlagt deres humørsvingninger med tre forskellige metoder. Kvinderne var inddelt i fire grupper – én med naturlig menstruationscyklus og tre, der tog forskellig hormonel prævention.**

Forskerne fandt ingen betydningsfulde forskelle mellem grupperne – hverken mellem kvinder og mænd eller mellem kvinder med og uden p-piller. Mænds følelsesliv går

op og ned i samme grad som kvinders, og forskerne ser resultaterne som et tegn på, at der er meget andet end hormoner, der styrer vores emotionelle udsving. De konkluderer derfor, at der ikke er noget belæg for at undgå kvindelige forsøgspersoner.

*fogh*

*Nature, 25. oktober*

### Kasseret teknologi

I teknologihistorien hæfter vi os gerne ved, hvornår en ny teknik for første gang blev taget i brug. Teknologier udvikler sig imidlertid ikke lineært, og ifølge arkæologen Nathaniel Erb-Satullo fra Cranfield University i England er det mindst lige så interessant, hvornår en teknologi går tabt eller bliver opgivet, fordi det kan afsløre tendenser i samfundsudviklingen.

Erb-Satullo har undersøgt guldminedrift og guldhåndværk fra 89 steder i Georgien, Armenien og Aserbajdsjan, som var nogle af de første steder i verden til at udvinde og forarbejde guld i det fjerde årtusinde før vor tidsregning.

**Alligevel oplevede de samme områder i perioden fra år 1500 til år 800 før vor tidsregning et brat fald både i mængden og kompleksiteten af guldhåndværket.**

Traditionelt har man forklaret sådanne episoder med samfund, der faldt fra hinanden, eller en ressource, der blev udtømt, men Erb-Satullo kunne konstatere, at området faktisk oplevede en vækst både i befolkningstal, velstand og anvendelse af andre teknologier. Guldminerne ser heller ikke ud til at være blevet tømt, og i samme periode fortsatte naboområdet mod syd i det nuværende Tyrkiet med at producere betydelige mængder af komplicerede genstande af guld.

Erb-Satullo mener derfor, at forklaringen må skyldes sociale faktorer, som for eksempel et mindre hierarkisk samfund, hvor det ikke længere var vigtigt at udstille sin rigdom, hvilket også viser sig ved, at de døde fik mindre guld med i gravene. Den reducerede efterspørgsel betød, at der ikke længere var brug for teknologien bag produktion og forarbejdning af guld.

*jopp*

*Scientific Reports (Nature), 13. oktober*



**DIGITALT** ■ Kryptovaluta vinder udbredelse i ustabile lande. For når regeringen er korrupt, og inflationen hænger, virker internettets møntfod som det sikreste sted at sætte sine penge.

# Nye mønter i madrassen

LAYAL FREIJE

**O**m natten i Beirut, når solen ikke længere står højt på himlen og oplyser landet, er der mørkt. Gadelamperne er slukkede, vinduerne i de mange højhuse er sorte, og larmen er forstummet. I tre dage er den 28-årige dokumentarist Zakaria Jaber flyttet fra hotel til hotel i forsøget på at finde et værelse med elektricitet.

Mørket er blevet en fast følgesvend for mange indbyggere i Libanon. Dagligt bliver de mindet om den krise, landet står i. Vejene, der plejede at være overfyldte med dyttende biler, er nu øde på grund af en vedvarende benzinkrise. Butikkerne er lukkede på grund af den manglende elektricitet. Og de få restauranter og cafeer, der stadig holder åbent, er halvtomme, fordi en stor del af befolkningen ikke har råd til at gå ud at spise.

På to år har det libanesiske pund mistet 90 procent af sin værdi, mens bankerne har fastfrosset befolkningens midler i frygt for, at de vil hæve alle deres penge.

Det er midt i frustrationen over manglen på noget så simpelt som at kunne tænde et lys om aftenen, at libaneserne har formået at stable noget så kompliceret på benene som et velfungerende netværk af kryptovaluta-pushere.

Mens de fleste har hørt om bitcoins, er der de seneste år kommet mange flere digitale valutaer på markedet, som kan handles frit, nemt og hurtigt uden om det traditionelle banksystem. Det har gjort kryptovaluta til en eftertragtet investering for indbyggere i lande som Libanon, hvor inflationen hænger, og opsparinger ikke længere kan hæves efter behov.

Første gang, Zakaria Jaber hørte om bitcoins, var i 2015. Han var begyndt at læse om blockchain – den teknologi, der ligger bag de fleste digitale valutaer – og blev interesseret i kryptomønten, som han regnede med ville revolutionere pengesystemet.

»Jeg forestillede mig, at kryptovaluta ville gøre det samme ved bankerne, som kreditkort gjorde med kontanter. Senere fandt jeg ud af, at det nok mere minder om aktier,« siger Zakaria Jaber i telefonen fra en af de åbne cafeer i Beirut.

I årevis har den libanesiske regering forbudt transaktioner med de børser, hvor man typisk køber kryptovalutaer som bitcoins. Men efter den libanesiske økonomi led et stort knæk i 2019, opstod et undergrundsmarked for kryptovaluta. I dag køber såkaldte krypto-dealere digitale valutaer i udlandet og sælger dem videre på det sorte marked i Libanon.

»Nu kan regeringen ikke længere styre salget af krypto,« siger Zakaria Jaber, der selv købte sin første kryptomønt dengang i 2015 og i dag ejer kryptovaluta for over 100.000 kroner.

Der findes ingen tal på, hvor mange libanesere der i dag har investeret i kryptovaluta. Men flere arabiske og internationale medier har rapporteret om en stigende interesse i det kriseramte land. Zakaria Jaber er medlem af en onlinegruppe, hvor brugerne diskuterer og rådgiver hinanden om kryptovaluta. Og her er interessen ikke til at tage fejl af.

»I 2020 var vi 1.000 medlemmer i gruppen. I dag er vi 23.000,« siger han.

## PENGE TIL FAMILIEN

Det er langt fra kun i Libanon, at kryptovaluta vinder frem. Overalt i verden sender migrantarbejdere penge hjem til deres familier i fattige lande – 540 milliarder dollar blev det til sidste år ifølge Verdensbanken.

Hvor det før i tiden foregik gennem banker eller pengeinstitutter som Western Union, kan man med kryptovalutaer sende



I Libanon er der opstået et sort marked for kryptovaluta, fordi inflationen hænger, og borgerne har mistet tilliden til regeringen.  
Foto: Scanpix

pengene direkte til modtageren uden fordyrende mellemlid. Sidste år sendte latinamerikanere i USA kryptovaluta for tre milliarder dollar hjem til deres familier – det er dobbelt så meget som i 2019. Samme år blev der sendt kryptovaluta for en værdi af 562 millioner dollar til Afrika, mens de digitale penge også vinder popularitet blandt især asiatiske migrantarbejdere i Golfstaterne.

»Det er interessant at se, hvordan kryptovalutas popularitet især gør sig gældende i lande, hvor der mangler solide institutioner. Det skyldes primært den stigende inflation,« siger professor i økonomi og ekspert i blockchain Philipp Sandner, der blandt andet har grundlagt The Frankfurt School Blockchain Center, FSBC.

Mens der i 2017 var 1,7 milliarder mennesker, der ifølge Verdensbanken ikke havde en bankkonto, har de fleste i selv fattige lande i dag en smartphone. Når en saldo med kryptovaluta kun kræver en telefon, der er på nettet, bliver blockchain et slags pengeinstitut, der giver personer, der tidligere ikke kunne gå i banken, mulighed for at modtage, sende og investere deres penge gennem en digital pung på telefonen.

Når banker og andre pengeinstitutter så ovenikøbet tager gebyrer på op mod ti procent, bliver det endnu mere attraktivt at skifte til kryptovaluta, hvor gebyrerne ofte er betydeligt lavere.

»Jeg tror, at det virkelig kan forbedre folks indkomst, hvis de kan spare nogle penge, når de sender penge hjem. Det er en af de helt klare fordele ved det her,« siger Philipp Sandner.

## TRUSSEL MOD BANKEN

I El Salvador udgør penge sendt fra udlandet en tredjedel af landets BNP, og tidligere i år besluttede El Salvadors præsident –

eller diktator om man vil – at indføre bitcoins som en officiel valuta.

At flere lande ikke følger trop, skyldes, at den decentraliserede økonomi, som netop gør den digitale valuta attraktiv for borgere i usikre lande, også gør den sårbar for pludselige prisstigninger og fald. Fra oktober sidste år og til maj i år blev værdien af en bitcoin næsten femdoblet, mens den på blot 14 dage i maj igen mistede en tredjedel af sin værdi.

»Når man har en centraliseret økonomi, så er den reguleret. Du har et finansministerium, banker og andre af den type institutioner. Gennem dem kan regeringen kontrollere landets økonomi ved at skrue op og ned på for eksempel renter og dermed booste eller mindske den økonomiske aktivitet,« forklarer Michel Avital, der er professor i digitalisering ved CBS.

Fordi blockchain pr. definition ikke er kontrolleret af en central myndighed, kan kryptovaluta udgøre en klar trussel mod regeringer, der dermed mister kontrollen over landets økonomi.

I Nigeria er interessen for kryptovaluta blevet så stor, at regeringen har betalt befolkningen for ikke at modtage penge fra familie i udlandet i form af kryptovaluta.

Men hvis landets politiske og dermed økonomiske system i forvejen er ødelagt, er det klart, at folk søger mod alternative systemer uden om det etablerede, siger Michel Avital.

»Når korruptionen tager over, og tingene ikke længere fungerer, så kan et decentraliseret system være at foretrække for borgerne.«

I et land som Danmark, hvor økonomien er velfungerende, og man i høj grad stoler på, at regeringen ikke er korrump, er en centraliseret økonomi klart det sikreste.

Men i Libanon er 28-årige Zakaria Jaber overbevist om, at politikerne stjæler, og at den pengeseddel, han har i hånden i dag, vil være mindre værd i morgen. Og så udgør en investering i kryptovaluta ikke længere så stor en risiko, forklarer Michel Avital.

»Engang købte man dollar og guld. I dag køber man kryptovaluta.«



**MOMENTUM** ■ Metan er den vigtigste drivhusgas efter CO<sub>2</sub>, men har fået langt mindre opmærksomhed gennem historien. Det er nu for alvor ved at ændre sig.

# Den forsømte klimaløsning

AF RASMUS EGMONT FOSS  
KRISTOFFER LOTTRUP

Når verdens ledere og klimaaktivister mødes i Glasgow til COP26-topmøde næste uge, vil drivhusgassen metan stå historisk højt på dagsordenen. Den seneste måned har EU og USA kæmpet for at samle klodens største udledere om en aftale, der skal sænke udslippet af metan med 30 procent inden 2030. Inger Andersen, den danske direktør for FNs Miljøorganisation UNEP, kalder det »den bedste måde at bremse klimaforandringer på over de næste 25 år«.

I maj udgav UNEP en opsigtsvækkende rapport, der slog fast, at metan står for cirka en tredjedel af den menneskeskabte opvarmning til dato. Tre måneder senere gentog førende forskere samme budskab i den seneste IPCC-rapport om klimaets tilstand: Det er langt vigtigere end hidtil antaget at reducere udslippet hurtigt, advarede de entydigt.

De færreste talte om metan, da politikerne forhandlede den banebrydende Paris-aftale i 2015. Siden er den globale udledning af gassen accelereret, og på trods af pandemien så vi sidste år den største stigning nogensinde. For hvert år, der går, virker ønsket om at begrænse opvarmningen til halvdelen grad stadig mere utopisk. Så hvorfor taler vi først for alvor om metan nu?

Den stigende interesse skyldes netop, at folk begynder at forstå, hvor potent den er som drivhusgas på kort sigt, fortæller Rob Jackson, som er professor i earth system science ved Stanford University.



**Vi kan udskyde de højeste temperaturstigninger med adskillige år ved at adressere metan nu.**

ROB JACKSON  
*Professor i earth system science*

»Vi kan udskyde de højeste temperaturstigninger med adskillige år ved at adressere metan nu,« understreger han og tilføjer:

»Vi når ikke målet om en stabilisering på halvdelen grad ved at ignorere metan. Det er en vigtig brik i klimapuslespillet.«

Jordens atmosfære indeholder ellers langt mindre metan end CO<sub>2</sub>. Metan fordufter også hurtigere: Mens CO<sub>2</sub> overlever i århundreder, er metan – eller CH<sub>4</sub> – væk efter godt et årti.

Til gengæld optager den mere stråling og holder dermed bedre på varmen. Når forskere beregner gassens »drivhuspotentiale« over en periode på 100 år, anslår de, at metans bidrag til den globale opvarmning er 28 gange så stor som kuldioxids. På kort sigt er forskellen kun mere skræmmende: Ser vi blot to årtier frem, er effekten af hvert ton metan 80 gange større end for CO<sub>2</sub>.

Metan er mere potent, blandt andet fordi gassen stiger op og lukker huller mellem ophobninger af vanddamp og CO<sub>2</sub> i atmosfæren, hvor varmen ellers slipper igennem. Som fysiker og klimaforsker ved Københavns Universitet Peter Ditlevsen udtrykker det fra sit kontor på Niels Bohr Institutet:

»Selvom der er meget mindre af den, er der altså langt mere smæk for skillingerne.«

I løbet af de seneste få år har forskere endda opdaget, at videnskaben længe undervurderede, hvor meget metan vi sender ud i atmosfæren.

Tidligere antog de, at næsten al gassen stammer fra landbrug og naturlige kilder, hvor det er svært at reducere udslippet. Men i 2014 opdagede NASA et usædvanligt metanudslip over New Mexico, som var så stort,



**Arktiske søer gemmer på store mængder metan, som kan slippe fri, når temperaturen stiger.** Foto: Mark Thiessen, Scanpix

at de troede, der var tale om en »instrumentfejl«. Den usynlige sky viste sig at stamme fra industriens udvinding af gas og kul i området.

Siden da har studie efter studie afsløret, hvordan den menneskeskabte udledning af metan er større end forventet.

»Jo mere vi kigger rundtomkring i verden, desto hø-

jere lader udslippet fra naturgas til at være,« lyder det fra Rob Jackson.

## HULLER I REGNSKABET

Trods et voksende fokus på metan er der stadig meget, vi ikke ved om den potente klimagas. Forskere mangler først og fremmest det fulde overblik over de



største kilder til udledningen. NASA-studiet i 2014 var en øjenåbner, men det er fortsat uklart, hvor alle de væsentligste udslip kommer fra.

FN vurderer, at 60 procent af metanudledningen er menneskeskabt. Resten skyldes naturlige processer. Her er det især nedbrydelsen af plantemateriale i vådområder som sumpe og søer, der sender store mængder metan ud i atmosfæren, når biomassen rådner. Men de naturlige processer hænger også tæt sammen med den menneskeskabte opvarmning, da højere temperaturer forøger udslippet fra vådområderne. På samme måde frygter mange forskere i dag, at store mængder metan vil slippe fri fra den sibiriske permafrost og de arktiske have, hvis de tør op.

I den menneskeskabte afdeling er det ifølge UNEP-rapporten fra maj primært tre sektorer, der fører an: Landbruget står for 40 procent, den fossile brændstofindustri for godt en tredjedel og affaldssektoren for 20 procent.

På marker og i stalde er drøvtyggere – særligt kvæg – den altoverskyggende udleder. Dyrene producerer store mængder metangas som et biprodukt, når de fordøjer græs og anden foder i tarmene. I den fossile industri siver metanen ud af kulminer og olieboringer, mens naturgas fortrinsvis er metan. Her er det særligt utætheder i rørledninger og gasanlæg, der giver anledning til omfattende udslip.

Men regnestykket går ikke op. Forskerne kan stadig ikke blive enige om, hvad der for alvor forklarer de stigende metankoncentrationer. Nogle peger på de senere års store investeringer i fracking, andre på metanosende sumpe eller den fortsat stigende efterspørgsel på oksekød flere steder i verden.

»I de globale metanbudgetter kan vi stadig ikke afstemme det, vi ser i atmosfæren, med hvad vi tror er kilderne og drænene over land og i havet. Der mangler noget,« siger Rob Jackson, der i sit laboratorium på Stanford University især studerer kilderne til metan og andre drivhusgasser.

Regnskabet er hullet, fordi de nuværende målemetoder lader en del tilbage at ønske. Indtil for nylig måtte forskere tage gummistøvlerne på og placere lokale måleinstrumenter nær hver eneste metankilde for at få et retvisende billede af udledningen – en besværlig og tidskrævende øvelse selv med assisterende flyvemaskiner og droner. Dertil kommer, at mange måleinstrumenter ikke er præcise nok.

»Med de nuværende metoder er det for eksempel svært at adskille naturlige metanemissioner i vådområder fra menneskeskabte udledninger fra rismarker og kvæg. Kvæg græsser ofte i landskaber, der i sig selv udleder metan, så det er svært at skelne mellem kilderne,« forklarer Rob Jackson.

EN NY MILEPÆL?

I dag står vi på tærsklen til en større revolution af den internationale metanovervågning. Næste år opsender en amerikansk nonprofitorganisation sammen med New Zealands rumfartsagentur en satellit, som er designet til at identificere selv små kilder på tværs af enorme landområder hurtigt og med stor nøjagtighed.

I samme spor arbejder både NASA og ESA med projekter, hvor sværme af satellitter skal levere daglige målinger af planetens største udledere af metan og andre drivhusgasser.

Et større overblik vil give flere og bedre muligheder for at handle. I den helt lavpraktiske afdeling kan tætning af alverdens utætte rørledninger mindske udslippet betragteligt. Det samme kan indfangning af metan fra genbrugs- og lossepladser eller kostalde. Alene med nuværende teknologier og praksisser kan vi reducere den menneskeskabte metanudledning

med 45 procent i 2030 og barbere 0,3 grader af den globale opvarmning, skriver UNEP.

Samtidig kan lavere metanemissioner mindske dannelsen af ozon nær jordoverfladen og forbedre folkesundheden. I den mellemste del af atmosfæren beskytter ozon mod ultraviolet stråling fra Solen, men tættere på Jorden er gassen en medvirkende årsag til sundhedsfarlig luftforurening, som især rammer personer med kroniske lidelser som astma og bronkitis. Den jordnære ozon dannes ved komplekse kemiske reaktioner, der blandt andet involverer metan.

Endelig drømmer forskere om at hive metangas direkte ud af atmosfæren og deponere det i undergrunden eller andre steder. I et modelstudie udgivet i tidskriftet Philosophical Transactions of the Royal Society A i september vurderer blandt andre Rob Jackson, at vi kan mindske den globale overfladetemperatur med 0,21 grader, hvis vi fanger og opbevarer tre års menneskeskabt metan.

Der findes i dag metoder til at opsamle og gemme CO<sub>2</sub>. Teknologien betegnes ofte som afgørende, hvis vi vil gøre os forhåbninger om at nå målene i Paris-aftalen. For nylig åbnede verdens hidtil største anlæg til underjordisk CO<sub>2</sub>-lagring i Island.

Foreløbig er der dog langt til lignende tiltag på metanområdet. Gassen er notorisk vanskelig at indfange, fordi koncentrationerne i luften er meget lave.

En mulig løsning kunne blive såkaldte zeolitminerale, der potentielt kan fungere som en naturlig metansvamp. Forskningen på området er dog kun i sin spæde begyndelse, og de færreste regner med, at teknologien vil være fuldt funktionsdygtig før om 20-30 år.



**Hvis vi bare reducerer metan uden at gøre noget ved CO<sub>2</sub>, svarer det til at varme sig ved at tisse i bukserne.**

PETER DITLEVSEN  
*Fysiker og klimaforsker*

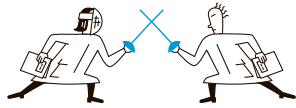
De fleste er dog enige om, at det både er vigtigere og langt billigere at sænke udslippet end at opfange gassen. I skrivende stund har over 30 lande tilsluttet sig USA og EUs »Global Methane Pledge« op til COP26, men fire af verdens fem største udledere står fortsat udenfor: Kina, Rusland, Indien og Brasilien. De udleder tilsammen over en tredjedel af verdens metan. Alle er stater med stor afhængighed af metantunge industrier som ris, kød, gas og kul.

Med eksisterende teknologi er det nemmere at reducere udledningen i energisektoren end i landbruget og fødevaresektoren. Ud over at reparere utætte rørledninger kan samfundet også undgå metan ved blot at bruge mindre naturgas. Som led i den grønne omstilling erstatter gassen ofte kul og olie som energikilder, fordi den forurener mindre lokalt og i atmosfæren. Til gengæld overser vi som regel det udslip af metan, som risikerer at følge med, påpeger Rob Jackson, der mener, at vi bør stoppe med at betragte naturgas som en bro mellem beskidt og grøn energi.

Lykkes verdens ledere med at forhandle en ambitiøs aftale om metan i næste uge, vil de udråbe det til en milepæl i klimapolitikens historie. Peter Ditlevsen fra KU hylder også det nye initiativ, men frygter samtidig, at det afleder opmærksomheden.

»Den virkelige fare ligger i CO<sub>2</sub>, fordi den hænger derude for evigt,« siger han.

»Det er ikke nødvendigvis en katastrofe, hvis varmen stiger i en kortere periode, så længe vi på lang sigt kommer ned på et niveau, vi kan håndtere. Det er de 100 og ikke 20 år, der er de relevante, både for klimaet og omstillingen af samfundet. Hvis vi bare reducerer metan uden at gøre noget ved CO<sub>2</sub>, svarer det til at varme sig ved at tisse i bukserne.«



FORSKERFEJDEN

# Fysikkens Picasso

HELGE KRAGH

**KUNST OG NATURVIDENSKAB** kan synes at høre til to helt forskellige verdener. Den ene er subjektiv, mangetydig og fabulerende, mens den anden er objektiv, entydig og faktuel. En videnskabelig teori vurderes ud fra dens overensstemmelse med eksperimenter og observationer, mens vurderingen af et maleri eller en skulptur er baseret på helt andre kriterier – hvad de så end er. Alligevel mener mange i dag, at de to områder er komplementære snarere end modsætninger. Om ikke andet er der jo i begge tilfælde tale om kreative aktiviteter, hvor kunstneren udtrykker noget om den samme virkelighed, som naturforskeren undersøger. Ja, ikke blot kan videnskab og kunst samtænkes, dialogen vil nok føre til en symbiose, der er frugtbar for begge parter. Den vil føre til bedre og mere spændende kunst, og hvad mere er, også til bedre og mere spændende videnskab. Sådan lyder mantraet.

**BÅDE I IND- OG UDLAND** har det i lang tid været almindeligt at have især billedkunstnere knyttet til større videnskabelige institutioner som såkaldte artists-in-residence. For eksempel har Mette Høst gennem mange år arbejdet sammen med forskningsgrupper på Niels Bohr Institutet, hvor hun i sit visuelle sprog har anskueliggjort det uanskelige, i dette tilfælde begreber fra den sære kvantemekanik og de ikke mindre sære sorte huller. På Syddansk Universitet har man sågar et helt Center for Kunst og Videnskab, hvor man ifølge billedkunstneren Mikkel Larris arbejder med at vise, hvordan videnskab og kunst kan »supplere og forstærke hinandens potentialer«. Det lyder jo kønt, og sandt er det, at kunst kan formidle og promovere naturforskning på en måde, der appellerer til et kulturelt publikum, der ellers ikke interesserer sig for den videnskabelige verden. Som kunstnere kan finde inspiration i og profitere af videnskaben, sådan kan de videnskabelige institutioner glæde sig over den kulturelle og æstetiske fernis, der leveres af deres tilknyttede kunstnere. På den måde kan forskerne komme ind i den kulturelle varmestue, der ellers har været forbudt område for de naturvidenskabelige fag.

**TANKEN OM EN FRUGTBAR** vekselvirkning mellem de to verdener, den ene kunstnerisk og den anden videnskabelig, var populær i den romantiske periode i starten af 1800-tallet. Herhjemme prædikede fysikeren H.C. Ørsted om en grundlæggende enhed mellem videnskab og kunst – det sande og det skønne – og i England beskrev landskabsmaleren John Constable sin kunst som en søgen efter naturlove. Da Einstein omkring 100 år senere fremkom med sin relativitetsteori, vakte den hurtigt genklang blandt modernistiske kunstnere, der på deres egen vis søgte at udtrykke de nye ideer om rum, tid og energi. Einstein afviste dog pure, at han skulle være fysikkens Picasso eller omvendt, at Picasso skulle være kunstens Einstein. Bevares, han indrømmede, at der var ligheder mellem kunst og fysik, men kun på det overfladiske niveau. Til sin ven, den ekspresionistiske tyske arkitekt Erich Mendelsohn, bemærkede han bramfrit, at forsøgene på at bruge relativitetsteoriens firedimensionale rumtid kunstnerisk eller arkitektonisk var »en fortænkt omgang lort, uden det mindste fornuftige grundlag«.

**MANTRAET OM EN FRUGTBAR** dialog mellem videnskab og kunst indebærer ikke blot, at førstnævnte er en inspirationskilde for sidstnævnte, men også, at naturforskerne med fordel kan lade sig inspirere af kunsten. Specielt hvad angår den sidste del af ligningen, altså kunstens værdi for innovativ videnskab, er der grund til at være skeptisk, da den simpelthen savner overbevisende evidens i videnskabshistorien. Man skal søge med lys og lygte og i alle krinkelkroge for at finde blot et enkelt gennembrud i naturforskningen, der har baggrund i kunstens verden. Summa summarum, hvad der fromt omtales som en dialog, er snarere to monologer eller en højst asymmetrisk vekselvirkning, der går fra videnskab til kunst og ikke den anden vej. Den moderne institutionalisering og akademisering af kunst-videnskab-området gør ikke mantraet mere troværdigt.





KRISTOFFER LOTTRUP OG RASMUS EGMONT FOSS

### Sitting Bulls tipoldebarn

Tatanka Lyotake – bedre kendt som Sitting Bull – er den måske mest berømte oprindelige amerikaner overhovedet. I 1876 var han en ledende figur i lakota-sioux-indianerne og deres allieredes episke sejr over oberst-løjtnant Custer i slaget ved Little Bighorn. 14 år senere blev han skudt og dræbt af det amerikanske indianerpoliti og siden begravet ved Fort Yates i North Dakota. I 1953 åbnede flere af Sitting Bulls slægtninge imidlertid graven og flyttede angiveligt de jordiske rester til et nyt hvilested i South Dakota. Det gav anledning til en fortsat splid og uenighed om den navnkundige leders egentlige placering.

Retten til at udpege det retmæssige gravsted hviler på direkte slægtninge til Sitting Bull, men også her er der tvivlsspørgsmål. Den amerikanske forfatter Ernie Lapointe menes at være høvdingens tipoldebarn, men forbindelsen bygger udelukkende på fødsels- og dødsattester og andre historiske optegnelser. Indtil nu.

I et nyt studie har forskere under ledelse af Københavns Universitet og Cambridge



Ernie Lapointe er Sitting Bulls tipoldebarn. Foto: Ernie Lapointe

University i Storbritannien fundet genetiske beviser for, at Ernie Lapointe er direkte beslægtet med Sitting Bull. Seniorforfatter til studiet er professor og genforsker Eske Willerslev.

**Det er lykkedes holdet af biologer og geogenetikere at udtrække tilpas med dna fra rester af Sitting Bulls hår, der stammer fra hans første begravelse i 1890.**

Herfra er det lykkedes at isolere såkaldt autosomal dna, der går i arv fra begge forældre. Dna'et fra hårlok-

ken blev siden sammenlignet med prøver fra Ernie Lapointe og andre efterkommere af lakota-siouxindianere. Resultaterne bekræfter, at Ernie Lapointe er Sitting Bulls tipoldebarn.

*Science Advances, 27. oktober*

### Flyvende træffeljægere

Trøfler er blandt de mest kostbare og eftertragtede fødevarer overhovedet. Sjældne trøfler handles let for over 15.000 kroner kiloet,

mens verdens dyreste eksemplar blev solgt for 370.000 kroner på en auktion i New York i 2014.

Trøfler er i al sin enkelhed svampe tilpasset et liv under jorden eller i jordskorpen, hvor de knoldformede organismer gror på rødderne af visse træer. Der findes over 100 forskellige træffelarter, hvoraf en god håndfuld optræder på finere menukort verden over.

Fælles for alle svampene er, at de har udviklet sig til at tiltrække forskellige dyr, der kan hjælpe med at sprede deres sporer. Dyrene lokkes af svampenes kraftige lugt, æder dem og flytter sporene over store afstande gennem afføringen.

Hidtil har man troet, at kun pattedyr agerer træffelspredere, men nu viser ny forskning, at også fugle går på jagt efter de famøse svampe. Det er aldrig tidligere påvist.

**Biologer fra amerikanske University of Florida har studeret to spurvefugle i Tapaculo-familien, der ikke bare æder træfler i ny og næ, men tilsyneladende er målrettede træffeljægere. Begge fugle lever i det vestlige Sydamerika.**

I det nye studie har forskerne indsamlet klatter fra fugle-

ne og testet dem for træffeldna, som de fandt i gedigne mængder hos begge arter. Mikroskopundersøgelser viste desuden, at sporerne var levedygtige, hvilket indikerer, at de spredes til nye områder via fuglene.

Nogle af træflerne minder om lokale bærr, som spurvefuglene også æder. Derfor er det ifølge biologerne sandsynligt, at træflernes udvikling har været specifikt rettet mod fuglene.

*Current Biology, 27. oktober*

### Signal i det fjerne

Tre timer varede glimtet, og så var objektet ude af syne igen. Mere behøvede astronomer dog ikke for at gisne om et spektakulært fund via et af NASAs opsendte rumteleskoper. En gruppe forskere fra blandt andet Harvard-Smithsonian Center for Astrophysics og Princeton University i USA har formentlig opdaget den første planet uden for vores galakse. **28 millioner lysår væk i den spiralformede Whirlpool-galakse kredser en planet på størrelse med Saturn om en stjerne langt kraftigere end vores egen Sol,** hvis forskerne har ret i deres formodning.

De seneste tre årtier har astronomer nærstuderet lyset i deres teleskoper for at se tegn på planeter, der kredser om andre stjerner end Solen, såkaldte exoplaneter. Siden det første fund i 1995 har de opdaget næsten 5.000 af slagsen i vores egen galakse. Men samme teknikker duer ikke til at skue ud af Mælkevejen, hvor lyset er for svagt. NASAs rumobservatorium Chandra retter derfor opmærksomheden mod X-ray – eller røntgenstråler – fra det ydre rum. Her udnytter forskerne, at en exoplanet blokerer den slags stråler, når den passerer en særlig type formation, der består af en stjerne og et meget tungt objekt som et sort hul.

Astronomerne afviser, at signalet skyldes en forbigående gassky, men de får svært ved at stille skeptikere tilfredse med flere beviser på deres påstand. På grund af exoplanetens lange kredsløb om sin stjerne regner de ikke med, at den kommer inden for synsfeltet igen før om 70 år. Til den tid vil de sandsynligvis have opdaget langt flere exoplaneter uden for Mælkevejen – og måske endda liv i andre solsystemer.

*Nature Astronomy, 25. oktober*

## Dyrerigets første stødtand

**DET MÆRKVÆRDIGE DYR** på billedet er en dicynodont – et dyr, der levede før dinosaurerne, for 270-201 millioner år siden, og som fandtes i mange størrelser, lige fra rotte- til elefantstørrelse. Dicynodonten har hovedrollen i et nyt studie, hvor palæontologer fra blandt andet Harvard University kortlægger den evolutionære udvikling af stødtænder. Den var nemlig den første til at udvikle stødtænder. For at kunne skelne mellem store hjørnetænder og egentlige stødtænder definerer forskerne en stødtand som en tand, der stikker ud af munden, vokser i hele dyrets levetid og har en overflade af dentin frem for emalje. Emalje giver den hårdeste overflade, men så kan tanden ikke blive ved med at vokse. Derfor er det et valg mellem enten meget robuste tænder, der til gengæld ikke kan repareres, hvis de knækker – eller tænder, der holder til mindre, men bare vokser ud igen, hvis de bliver skadet. *fogh*

*Proceedings of the Royal Society B Biological Sciences, 26. oktober*



ILLUSTRATION: MARLENE HILL DONNELLY



**MAU OG MARX** ■ Liberalister er ikke de eneste, der sætter individets frihed højt, det gør marxister faktisk også. De forstår bare frihed på en anden måde.

# Frihed ifølge socialister

**BENJAMIN ASK POPP-MADSEN**

*Ph.d. i statskundskab og postdoc ved  
Copenhagen Business School*

KRONIK

I kølvandet på Søren Maus bog *Stum tvang* diskuteres marxismen igen. Dele af dagspressen har gentaget en kendt kritik: Marx havde måske nogle indsigter om kapitalismens funktionsmåde i 1800-tallet, men realiseringen af kommunismen er altid endt i undertrykkelse. Sådan formulerede cheføkonom i tænketanken CEPOS, Mads Lundby Hansen, sig i Berlingske, hvor han slog fast, at »marxismen er ubrugelig – det ene eksperiment efter det andet har medført folkemord, undertrykkelse og hungersnød«. Den tidligere konservative udenrigsminister Per Stig Møller var i samme avis lige så direkte:

»Stik ham en bog om kommunismens forbrydelser. Det tyder på, at han ikke har fattet en kæft af, hvad kommunismen førte til«.

Selv har Mau i magasinet Ræson agiteret for, at kommunisme er lig med »en gennemgribende demokratisering af samfundet«, og i Berlingske har han fastslået, at det for ham handler om frihed:

»Det centrale for mig er, at jeg gerne vil have afskaffet de grænser for menneskelig frihed, som kapitalismen sætter«.

Debattører fra venstre- og højrefløjen har altså indtaget deres ringhjørner. Men debatten er begrebsforvirret, da alle påberåber sig friheden som ledestjerne. For hvad forstår vi egentlig ved *frihed*?

## FRIHEDEN SOM OMSTRIDT BEGREB

Skotten W.B. Gallie stod bag ideen om »essentielt omstridte begreber«. Det er begreber, som alle kan se værdien i – retfærdighed, sandhed eller demokrati – men hvor man ikke kan blive enige om begrebernes betydning. Frihed er et essentielt omstridt begreb. Ingen er imod frihed, men der findes ingen enighed om, hvad frihed *er*, og hvordan frihed *institutionaliseres*.

I idéhistorikeren Annelien de Dijns bog *Freedom: An Unruly History* fra 2020 kortlægges frihedens idéhistorie fra Oldtidens Grækenland til det 20. århundrede. De Dijns argument er, at forståelsen af frihed ændrede sig i 1800-tallet efter revolutionerne i Frankrig og Amerika.

Tidligere var frihed primært forstået som et kollektivs ret til selvbestemmelse, hvad de Dijn kalder »demokratisk« frihed. At være fri betød at leve i en fri (by) stat, hvor folket var selvbestemmende enten direkte eller gennem repræsentation.

Efter de moderne revolutioner opstår der ifølge de Dijn et andet, liberalt frihedsbegreb, der ikke handler om, *hvem* der bestemmer (folket, eliten, monarken), men *hvor meget* der bestemmes. Det liberale frihedsbegreb handler om individuel frihed, en uantastelig, individuel urørlighedszone; det demokratiske frihedsbegreb handler derimod om kollektiv selvbestemmelse, altså at leve i en demokratisk sammenslutning.

Det 20. århundredes mest indflydelsesrige tekst om frihed er den engelske politiske filosof Isaiah Berlins *Two Concepts of Liberty*. Her skelner Berlin mellem to typer frihed: negativ og positiv.

Negativ frihed er fraværet af *ekstern indblanding* i individets liv og er ifølge Berlin den frihed, som liberale tænkere som John Locke og John Stuart Mill har argumenteret for.

Positiv frihed, derimod, forstår Berlin som *selvrealisering*. Frihed er her, at individet kan leve i overensstemmelse med sin »sande natur«.

Ifølge Berlin har det positive frihedsbegreb været

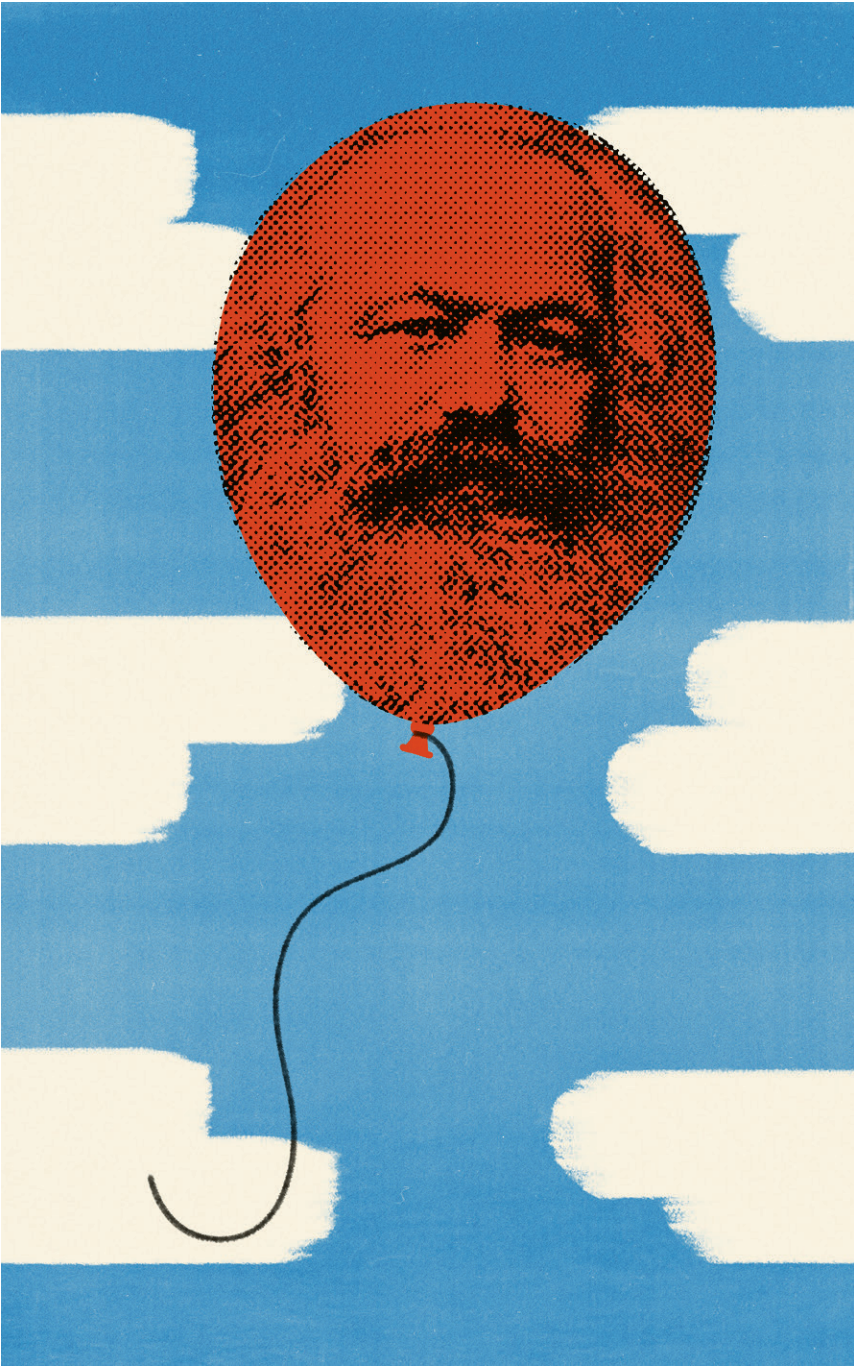


ILLUSTRATION: MATHIAS HOEG



**Fordi lønarbejderen er nødt til at sælge sin arbejdskraft for at overleve, bliver han domineret ligesom slaven og lever dermed et ufrit liv.**

modtagelig over for misbrug, da totalitære regimer har udslettet hele befolkningsgrupper ved henvisning til folkets »sande natur« som ægte ariere eller arbejdere. Og da det positive frihedsbegreb kan misbruges, foretrækker Berlin den liberale, negative frihed.

Er det her, skoen trykker for Mau og marxismen ifølge borgerlige debatører? Viser Sovjetunionen ikke netop, at diktatur kunne retfærdiggøres, fordi man ville realisere idealet om det klasseløse samfund? Kort sagt, fordi man ville opnå positiv frihed?

Det mener jeg ikke, for socialismens frihedsbegreb kan hverken tilskrives det negative, liberale frihedsbegreb eller det positive frihedsbegreb. I stedet må et tredje, *republikansk* frihedsbegreb på banen.

## DEN TREDJE FORSTÅELSE

I artiklen *A Third Concept of Liberty* påpeger den engelske idéhistoriker Quentin Skinner, at Berlin nok havde ret i, at positiv frihed som selvrealisering kan misbruges, men det betyder ikke, at det liberale frihedsbegreb er det eneste alternativ.

Ifølge Skinner findes et tredje, republikansk frihedsbegreb, der modsat det liberale ikke omhandler fraværet af indblanding, men fraværet af dominans.

Denne frihedsforståelse opstod ifølge Skinner i det antikke Rom, blev genoplivet i renæssancen og påvirkede revolutionerne i Frankrig og Amerika, hvor

monarkisk herredømme blev erstattet af frie republikker.

Forskellen mellem liberal og republikansk frihed kan forklares med henvisning til slaveri: For liberale kan slaven betegnes som fri for så vidt, at slaveejeren aldrig griber ind i slavens liv. Frihed betegner graden af konkret indblanding fra statsmagtens side og beror derfor ikke på den politiske styreform.

For republikanere kan slaven aldrig være fri, heller ikke selvom slaveejeren aldrig blander sig. Blot muligheden for potentiel indblanding gør slaven ufri. Kun ved at deltage i vedtagelsen af samfundets love og dermed være sin egen herre (som jo er slavens modsætning), kan individet være frit ifølge republikanere.

Ifølge de Dijn sker der i 1800-tallet et skift fra det republikanske til det liberale frihedsbegreb, idet frihed i højere grad bliver forbundet med fraværet af indblanding fra statsmagten end med kollektiv selvbestemmelse.

Det giver meget god mening: Nu da revolutionære i Frankrig og Amerika har afsat monarkier og etableret republikker, så skal statsmagten i disse nye republikker begrænses.

Men det republikanske frihedsbegreb går ikke tabt. Det genopdages i 1800-tallet af den socialistiske bevægelse. Socialister forstår den nyopståede kapitalisme som et økonomisk dominanssystem, der fratager lønarbejderne deres frihed, på samme måde som monarken dominerede sine undersåtter. Pointen for 1800-tallets socialister er, at nok har man fået politisk frihed i de nye republikker, men kapitalismen har skabt en ny dominansform.

Ifølge mange socialister i 1800-tallet havde kapitalismen skabt et afhængighedsforhold til markedet, idet produktionsmaskineriet var koncentreret på få hænder, hvorfor størstedelen af befolkningen nu kun havde deres arbejdskraft at sælge. Det betød, at langt de fleste var afhængige af markedet for at kunne overleve.

## DEN UFRIE LØNSLAVE

Netop derfor forstår socialister kapitalismen som et dominanssystem. Fordi lønarbejderen er nødt til at sælge sin arbejdskraft for at overleve, bliver han domineret ligesom slaven og lever dermed et ufrit liv. Vi kender det fra udtrykket at være lønslave, og arbejdsforholdene hos virksomheder som Amazon og Wolt samt de sweatshop-lignende arbejdsvilkår i det globale syd vidner om den dominans, der er indlejret i kapitalismen. Ifølge socialister skal man kigge bag »det frie marked« og i stedet se på den ufrihed og dominans, der foregår i produktionen, for at forstå kapitalismen som et herredømmesystem.

Det er konteksten for debatten om marxismens genkomst. Op igennem det 19. og 20. århundrede har socialister arbejdet for, hvad vi kunne kalde *republikansk socialisme*. Altså at udvide den republikanske frihed fra den politiske sfære til det økonomiske liv.

Det gør man, mente store dele af den socialistiske bevægelse, ved at demokratisere økonomien og give arbejderne ejerskab og selvbestemmelse i produktionen, præcis ligesom tidligere republikanere mente, at frihed kun kunne realiseres, hvis staten demokratiseredes.

Kort sagt: Socialistisk frihed handler om demokrati og selvbestemmelse – også i det økonomiske liv. Eller som den amerikanske politolog Robert Dahl har sagt:

»Hvis demokrati er berettiget i styringen af staten, så er det også berettiget til at styre økonomien. Hvad mere er, hvis det ikke kan begrundes til at styre økonomiske virksomheder, så er det heller ikke klart, hvordan det kan være berettiget til at styre staten.«



ANDERS BOAS

**D**er blæser nye røgfyldte vinde over verdens lande, hvor man i stigende grad diskuterer en legalisering af cannabis. For nylig blev Luxembourg det første europæiske land til at tillade dyrkning og brug af cannabis, og i august foreslog Sophie Hæstorp Andersen, den socialdemokratiske kandidat til den københavnske overborgmesterpost, at byen på forsøgsbasis skulle gøre det lovligt at sælge cannabis til voksne over 18 år fra statskontrollerede butikker.

Forsøget skulle dæmpe kriminaliteten ved at fjerne en stor del af de kriminelle banders indtægter, men det er ikke den rette vej, lød svaret fra justitsminister Nick Hækkerup. Han henviste blandt andet til Rigspolitiet, som vurderer, at forslaget ikke vil have den ønskede effekt på den illegale hashhandel og den organiserede kriminalitet, men i stedet kan føre til et stigende forbrug.

Det virker intuitivt rigtigt, at en legalisering må dæmpe alvorlig kriminalitet, men tidligere på året landede et studie i det videnskabelige tidsskrift Justice Quarterly, der med data fra de amerikanske stater Colorado og Washington antyder, at et lov-

ligt hashmarked indtil videre ikke har været en kur mod alvorlig kriminalitet som vold, overfald, røverier, biltyverier og indbrud.

»I USA var der blandt andet en bekymring i offentligheden over, om den her legalisering kunne resultere i en stigning i kriminaliteten, men når vi så på forskningen, var der både grunde til at forvente en stigning og et fald,« forklarer Ruibin Lu, der er adjunkt i strafferet ved Stockton University i USA og en af forfatterne til studiet.

Medicinsk cannabis har længe været lovligt i en række amerikanske stater, men i Colorado og Washington gjorde man allerede i slutningen af 2012 også ikkemedicinsk brug af cannabis lovligt for folk over 21 år, mens det i 2014 blev muligt at sælge det i detailhandlen.

»Når man indfører en ny politik, kan det skabe et midlertidigt kaos, og for nogle typer kriminalitet kunne vi se en stigning kort efter legaliseringen. Til gengæld kan vi ikke se nogen langsigtede forandringer i kriminalitetsniveauet i vores data. Men det kan selvfølgelig sagtens ændre sig på længere sigt.«

#### ØGET FORBRUG

Den lovlige cannabis i de amerikanske stater har skabt en form for naturligt eksperiment, og fra politisk hold efterspurgte man svar om reformens konsekvenser. Hurtigt kunne rapporter fra myndighederne melde om stigninger i kriminaliteten, men ifølge Ruibin Lu var problemet bare, at man kun havde set på udviklingen umiddelbart efter lovændringen i den enkelte stat uden at overveje, om ændringerne kunne skyldes, at kriminaliteten generelt havde ændret sig på landsplan.

Det nytter imidlertid heller ikke bare at sammenligne forskellige stater med hinanden, fordi stater, der har tilladt cannabis, formodentlig også er anderledes på andre punkter, der kan påvirke kriminalitet og hashforbrug. Derfor må man som Lu og kollegerne kombinere de to tilgange. Den samme metode er blevet brugt til at undersøge effekten på forbruget i et studie fra sidste år.

»I vores data ser vi, at forbruget ikke steg hos de unge efter legaliseringen af ikkemedicinsk cannabis, men det gjorde det hos voksne, hvor der også var en stigning i hyppig brug og det, man kalder cannabis use disorder, hvor man eksempelvis spørger folk, om de har svært ved at stoppe, eller om de ændrer planer for at kunne ryge,« forklarer Magdalena Cerda, der er lektor ved instituttet for folkesundhed på NYU Grossman School of Medicine og en af forfatterne til studiet.

Forklaringen på aldersforskellen er formodentlig, at cannabis stadig er ulovligt for unge under 21 år, mens særligt voksne med job og familie kan forventes at blive mere tilbøjelige til at købe hash efter legaliseringen. Samtidig kan folks svar i den slags undersøgelser være påvirket af, om cannabis er lovligt eller ej, selvom deltagerne svarer fortroligt og uden kontakt med en interviewer.

Stigningen er også forholdsvis lille, men det er ifølge Magda-

lena Cerda forventeligt, fordi undersøgelsesperioden stopper få år efter reformerne. Derfor er det vigtigt at undersøge, om forbruget stiger mere på længere sigt, hvis stoffet bliver mere accepteret og kommerialiseret.

»Når vi taler om det stigende forbrug, er den største bekymring, at flere bruger det hyppigt og får et mere problematisk forbrug. Men det er ikke ensbetydende med, at vi skal afholde os fra at legalisere cannabis. I stedet mener jeg, at vi må lære af erfaringerne med tobak og alkohol og regulere cannabis på en måde, som beskytter folks helbred. Vi kan for eksempel regulere, hvor kraftige produkterne må være, og begrænse adgangen for helt unge,« siger Magdalena Cerda, der peger på, at en lovgivning har flere potentielle fordele:

»Når cannabis er ulovligt, kan det føre til en masse unødvendige arrestationer og fængslinger for besiddelse og distribution, og i USA skaber det etniske og racemæssige uligheder, som en legalisering måske kan afhjælpe. Samtidig kan den fjerne noget af det stigma, der er forbundet med brugen af cannabis,« siger Magdalena Cerda.

Tal fra Colorado og Washington viser, at der som forventet skete færre arrestationer relateret til cannabis efter legaliseringen, mens opklaringsprocenten for eksempelvis voldsforbrydelser udviklede sig bedre end i resten af landet, selvom det altså endnu ikke har resulteret i lavere kriminalitet. Indtil videre antyder forskning fra staten Washington da heller ikke, at

legaliseringen, trods de gode intentioner, konsistent har ændret fængslingerne.

#### EN FLIG AF USIKKERHED

Så selvom erfaringerne fra USA måske ikke helt lever op til politikernes forventninger om at bremse alvorlig kriminalitet, kan de små stigninger i forbruget måske opvejes af potentielle fordele ved et reguleret hashmarked. Eksempelvis kan indtægterne fra salget også bidrage til statskassen, man kan måske bedre regulere styrken af hashen, og en masse mennesker vil ikke længere gøres til kriminelle, alene fordi de køber hash.

Der er imidlertid en bekymring, der lurar: Måske vil lovlig hash ikke bare føre til et stigende forbrug, men også til, at flere udvikler psykiske sygdomme som skizofreni eller bipolar sygdom?

»Man har i årtier vidst, at der er en større andel af folk med psykiske sygdomme som eksempelvis bipolar sygdom, der bruger cannabis, hvis man sammenligner med mennesker uden psykisk sygdom. Det er ret simpelt at vise,« siger Oskar Jefsen, der er ph.d.-studerende ved Forskningsenheden for Psykoser på Aarhus Universitetshospital og en af forfatterne til et nyt studie om cannabis og bipolar sygdom, der er bragt i tidsskriftet Addiction Biology.

Spørgsmålet er imidlertid, om det er hash i sig selv, der gør folk mere tilbøjelige til at udvikle de psykiske sygdomme:



**CANNABIS** ■ Flere steder i verden forsøger man sig med at tillade eksperiment at studere: Giver det mindre bandekriminalitet?

# DEN FORBUDTE





ILLUSTRATION: JØRGEN STAMP

ade hash inden for visse rammer. Det giver forskerne et naturligt litet – eller måske flere tilfælde af psykoser og misbrug?

# UDTE RUS

»Man kan eksempelvis forestille sig, at cannabisforbruget fører til, at flere udvikler en psykisk sygdom, eller det kan være, at sygdommen gør folk mere tilbøjelige til at bruge cannabis. Men det kan også være en helt tredje faktor, der både gør folk mere tilbøjelige til at bruge cannabis og udvikle psykiske sygdomme. Man kunne eksempelvis forestille sig, at påvirkninger tidligt i livet både kunne øge risikoen for at prøve cannabis og udvikle bipolar sygdom,« siger Oskar Jefsen.

Lodtrækningsforsøg, hvor en gruppe bliver bedt om at ryge hash, mens den anden skal holde sig fra det, er hverken etisk forsvarlige eller praktisk gennemførlige, og problemet er, at epidemiologiens klassiske metoder nok kan sandsynliggøre, men vanskeligt bevise, at det er cannabis og ikke andre af folks livsomstændigheder, der gør dem syge. Derfor vil der altid være en flig af usikkerhed tilbage, som kritikere kan gribe fat i.

Men ifølge Carsten Hjorthøj, der er seniorforsker med speciale i stofmisbrug og psykoser ved Region Hovedstadens Psykiatrisk Center København, er det, trods de indbyggede begrænsninger, meget svært at få den samlede forskningslitteratur om cannabis og psykoser til at give mening, hvis ikke hash i en eller anden grad forårsager psykiske lidelser:

»Al den epidemiologiske forskning, vi og andre har lavet, stemmer dårligt overens med, at hash ikke skulle være en af årsagerne til den her sammenhæng med psykiske sygdomme. Sandsynligheden for, at vi tager fejl, når vi eksempelvis siger, at hash

kan give skizofreni, er så lille, at jeg efterhånden godt tør stille mig op og sige, at cannabis ikke er harmløst, især ikke for de yngste.«

Senest har Carsten Hjorthøj og hans kolleger ved hjælp af registerdata vist, at forekomsten af skizofreni er blevet højere, i takt med at misbruget og styrken af stoffet er steget. At det ikke skulle være tilfældet, har ellers været et argument mod tesen om, at hash er en af årsagerne til sygdommen. I et tidligere studie har de også vist en stigning i hashpsykoser, der følger det voksende forbrug. En stigning, man ikke ser for andre psykoser udløst af eksempelvis alkohol eller amfetamin.

## DET AMERIKANSKE EKSPERIMENT

Som så ofte før bliver det store dilemma, hvor sikre vi skal være på, at hash er skadelig, før vi handler. Den metode, Oskar Jefsen og hans kolleger bruger i deres nye studie, er nok det nærmeste, vi kommer et forsøg, hvor alternative forklaringer kan udelukkes. Her udnytter de, at vi ved undfangelsen – altså før livet har nået at sætte spor – hver især tilfældigt tildeles genvarianter, der eksempelvis gør os en lille smule mere eller mindre tilbøjelige til henholdsvis at prøve cannabis og udvikle bipolar sygdom.

Det er en slags naturligt genetisk eksperiment, der svarer lidt til, at en gruppe efter lodtrækning får en pille, der øger tilbøjeligheden til at prøve hash en anelse. Ser man en sammenhæng

mellem de genetiske varianter, der øger tilbøjeligheden til at bruge cannabis og risikoen for at udvikle bipolar sygdom, burde man – med nogle forbehold – kunne afgøre, om brug af cannabis øger risikoen for at udvikle bipolar sygdom.

Men studiet illustrerer måske først og fremmest, at vi indtil videre ikke forstår genetikken bag cannabisbrug og psykiske sygdomme godt nok til at kunne svare på de spørgsmål, de fleste er optagede af: Studiet viser, at gener, der øger risikoen for bipolar sygdom, giver større tilbøjelighed til at prøve cannabis. Men de kan ikke se nogen signifikant effekt af den genetiske tilbøjelighed til at prøve cannabis på risikoen for bipolar sygdom. Det kunne lyde, som om vi kan afblæse frykten for, at hash fører til bipolar sygdom, men ifølge Oskar Jefsen er det langt fra tilfældet:

»Jeg ved godt, at det er det, folk vil vide, når vi diskuterer legalisering, men det kan vi simpelthen ikke svare på, fordi vores resultater er for usikre. De kan lige så vel betyde, at cannabis øger risikoen for bipolar sygdom, som at det slet ikke har nogen betydning,« siger Oskar Jefsen.

»Vi kan sige, at sygdommen med overvejende sandsynlighed er en del af forklaringen på, at personer med bipolar sygdom oftere har prøvet cannabis, og så vil nogle måske være fristet til at drage den forkerte slutning, at vi så har forklaret det hele og kan konkludere, at cannabis ikke øger risikoen for bipolar sygdom, men det er ikke det, vores studie viser.«



**Jeg tør godt stille mig op og sige, at cannabis ikke er harmløst, især ikke for de yngste.**

CARSTEN HJORTHØJ  
Seniorforsker

Der er faktisk to studier, der har fundet en effekt på skizofreni af de genetiske varianter, der øger risikoen for at prøve hash, påpeger Oskar Jefsen, og en dag vil generne måske give os klarere svar, men i den nære fremtid må vi støtte os til de voksende stabler af traditionelle epidemiologiske studier, der fra forskellige vinkler majsommeligt forsøger at udelukke alternative forklaringer på sammenhængen mellem cannabis og psykiske sygdomme.

»Der er bestemt tegn på, at dele af sammenhængen kan forklares af andre ting.

Det er eksempelvis nogle af de samme gener, der øger risikoen for at misbruge hash og udvikle skizofreni, så måske kan en del forklares af, at de samme genvarianter øger risikoen for begge dele. Men tallene opfører sig bare ikke, som de skulle, hvis generne skulle forklare det hele,« siger Carsten Hjorthøj.

»På et tidspunkt er man nødt til at sige: Hvor meget skal vi vide, før vi ved nok. Når vi ikke kan lave lodtrækningsforsøg, mener jeg grundlæggende, at vi har den viden nu, vi kan forvente at få,« siger Carsten Hjorthøj.

Selv hvis man ikke lader sig overbevise af stakkene af epidemiologisk forskning, er der måske alligevel et igangværende eksperiment, man bør afvente resultatet af, inden man beslutter, om hashen skal sættes fri:

»Tilhængerne af legalisering siger, at vi kan se, at forbudspolitikken har slået fejl, men vi ved jo reelt ikke, hvad der ville være sket, hvis det havde været lovligt. Her har de amerikanske stater med legaliseringen sat gang i et kæmpe ukontrolleret forsøg med deres ungdom. Hvis det ikke fører til en stigning i misbruget og forekomsten af psykoser, og folk får bedre behandling, er jeg som forsker glad. Men lad os i det mindste vente på de svar, før vi selv gør noget,« siger Carsten Hjorthøj.

## NY PODCAST



I ny podcastserie gransker Lone Frank sindets univers og videnskabens forsøg på at forklare de depressioner, der også plager hende selv.

Find alle afsnit på  
[weekendavisen.dk/titusinde](https://weekendavisen.dk/titusinde)



# Svigermors hjemmehjælper



ANIKA LIVERSAGE

Seniorforsker, etniske minoritetsstudier  
VIVE – Det Nationale Forsknings-  
og Analysecenter for Velfærd

KLUMME

følge den amerikanske forsker Cheryl Mattingly er enhver familie i krise et »moralisk laboratorium«. For kriser kalder på handling – som for eksempel når gamle forældre, der ellers har klaret sig selv, bliver syge og får brug for hjælp. Så står de nære og kære pludselig med ukendte udfordringer – og hvem gør så hvad?

Jeg har selv været der, da min 79-årige mors kræft vendte tilbage, og det pludselig gik hastigt ned ad bakke. Hun var alene, så min bror og jeg – og kommunen – måtte træde til. Det gik ret gnidningsfrit. Min bror blev chauffør til undersøgelserne, og jeg endte på to måneders plejeorlov for at være hos hende i den sidste tid. Vores familiekrises »moraliske laboratorium« fik således et kort, fredssommeligt forløb og sluttede med endnu et stilfærdigt dødsfald i den danske velfærdsstat. I andre familier fylder omsorgen for gamle og syge dog langt mere – og udspiller sig over længere tid. Hvordan det kan se ud i etniske minoritetsfamilier, har jeg og kolleger fra Aarhus Universitet undersøgt. Og det udgiver vi en bog om i næste uge.

Bogen *Minoritetsældre og selvudpegede hjælpere* tager afsæt i den danske servicelovs §94, der gør det muligt for eksempelvis familiemedlemmer at overtage de hjemme-hjælpstimer, som en ældre borger er visiteret til. Dermed kan man få løn for at hjælpe sin svigermor, far eller ægtefælle. Denne »selvudpeget hjælper-ordning« er ret lille – cirka 2.500 personer bruger den i dag – og er langt mere populær i etniske minoritetsfamilier end i den majoritetsdanske befolkning. Vi har brugt ordningen som afsæt for et praksisorienteret forskningsprojekt. Ordningen får



Et familiemedlem kan tage jobbet som hjemmehjælper for en ældre slægtning – det er mere populært i etniske minoritetsfamilier end i den danske majoritetsbefolkning. Foto: Sophia Juliane Lydolph, Scanpix

nemlig dele af samfundet, der normalt er adskilte, flettet sammen på uvante måder. I en selvudpeget hjælperordning er hjælperen den kærlige hustru, datter eller svigerdatter (for ja, de fleste hjælpere er kvinder), og omsorgen foregår i nære familierelationer i det private hjem. Men hjælperne er samtidig kommunalt ansatte omsorgsmedarbejdere, og dermed bliver hjemmet en arbejdsplads, hvor den kommunale arbejdsgiver betaler løn og har et overordnet ansvar for såvel hjælperens arbejdsmiljø som for den ældres trivsel.

**ORDNINGEN ER OGSÅ** viklet ind i debatten om etniske minoritetskvindes plads i familien og på arbejdsmarkedet. Til projektet interviewede vi kommunale visitatorer, der bestemmer, hvilken hjælp forskellige borgere skal have, og det var et emne, der lå mange af dem på sinde. Nogle mente, at ordningen kunne binde yngre kvinder til hjemmet i så høj en grad, at det gik for meget ud over kvindernes egne livschancer på den længere bane. Samtidig kunne det også være en god og billig kommunal løsning på ellers rigtigt

vanskelige problemer. På den måde kan ordningen ses som en Pandoras æske, der er fuld af dilemmaer og paradokser – og det er netop det, der gør den så interessant.

Et andet kendetegn ved §94-ordningerne er deres mangfoldighed. I den ene ende af spektret er der ordninger i lavt belastede familier, hvor for eksempel en datter får løn et par timer om ugen for at hjælpe sin Parkinson-ramte far med at få støttestrømper på. I den anden ende talte vi med en kvinde, vi her kan kalde Bushra. Da hendes far ikke længere kunne tage sig af en stadigt mere dement hustru, sagde Bushra sit job op og flyttede sin mor hjem til sig. Hun passer nu sin mor døgnet rundt i et hjem, hvor der også er mand og fire børn. Bushra aflønnes med de 31 timer om ugen, hvor hjemmehjælpen ellers ville være kommet. Da vi talte med Bushra, havde hun ikke haft en feriedag i fire år. Men ordningen sikrer, at hendes gamle mor ikke kommer på plejehjem. Der ville moderen ikke få samme omfattende omsorg. Hun ville faktisk ikke engang kunne tale med personalet, da hun ikke kan dansk. Bushra tror reelt, at dét at flytte på plejehjem ville slå

hendes mor ihjel, hvorfor hun ikke ser plejehjem som et alternativ til det – meget opslidende – omsorgsarbejde, som hun nu står for. Men spørgsmålet er, hvor meget længere hun kan holde til det.

Bushra er meget alene med sit omsorgsarbejde. I andre familier er det anderledes. Et omsorgsarrangement, vi fulgte over længere tid, drejede sig således om en enke i 80'erne – også i en etnisk minoritetsfamilie. En af hendes døtre, en kvinde i 60'erne, var ansat som selvudpeget hjælper. Hun delte dog omsorgsarbejdet med tre andre søskende samt med knap 20 af enkens svigerbørn og børnebørn. Der var ugentlige vagtplaner med døgnbemanding i lejligheden og styr på, hvem der lavede yndlingsretterne og tog sig af rengøringen. Det var ikke altid nemt at være i. Som en svigerdatter fortalte, var den ældre enke »... aldrig tilfreds, ligegyldigt hvad og hvor meget jeg gør for hende«. Der var også konflikter, for eksempel om hvem der skulle stå for den personlige hygiejne. Men uanset hvad passede man den gamle kvinde selv, og familien levede dermed op til de store fordringer om selv at passe sine ældre, der er i nogle etniske minoritetsfamilier i Danmark i dag.

**VORES PROJEKT HAR GIVET** os et detaljeret indblik i familiernes – og kommunernes – brug af §94-ordningen. Det har også været et blik på det uafvendelige i alderdom, sygdom og død, hvor mange, om de ønsker det eller ej, ender med at blive afhængige af hjælp. Med en stigende andel ældre i det danske samfund generelt er der røster fremme om, at familier skal til at løfte en større del af omsorgen for at holde udgifterne nede. Om det bliver en realitet, må fremtiden vise. Men hvordan dette allerede i dag sker i nogle etniske minoritetsfamilier – og hvad det kan føre med sig af både varm omsorg og mangeartede udfordringer – kan selvudpeget hjælperordningen i dag give et indblik i.

M. Rytter, S.L. Sparre, A.M. Ismail og A. Liversage:  
*Minoritetsældre og selvudpegede hjælpere – kommunal velfærd og omsorg i forandring. Aarhus Universitetsforlag, 2021. Udkommer 4. november.*



STJERNEKIGGER

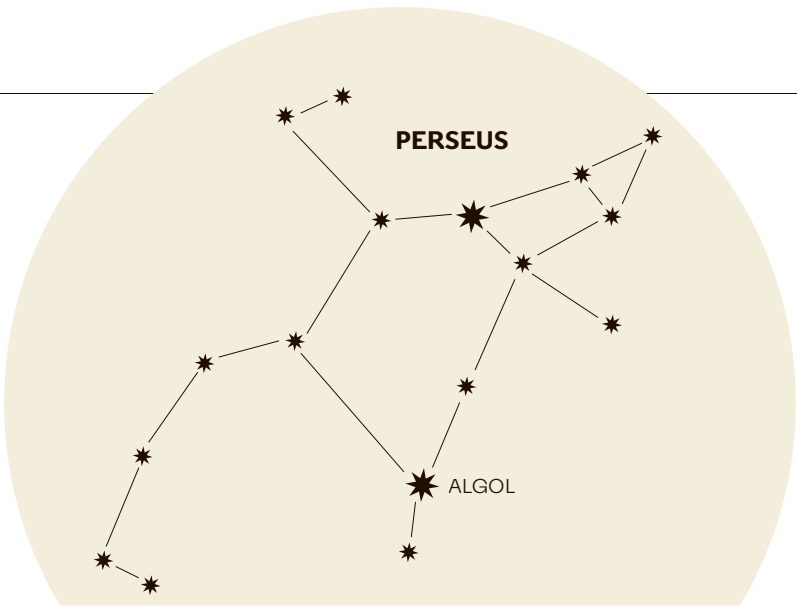
## Oldtidens James Bond

Efterårets stjernehimmel domineres af historien om Perseus og Andromeda. Perseus finder vi halvt oppe på himlen i øst midt i oktober og sidst på aftenen.

Perseus blev snydt af kong Polydectes til at hente hovedet af den fæle heks Medusa, som boede i Afrika med sine to søstre. De havde én tand og ét øje til deling, og Medusa med slangehåret kunne forvandle en person til sten blot ved at se på denne.

Perseus klarede opgaven i bedste agentstil,

og på hjemvejen scorede han endda den smukke prinsesse Andromeda. Her hører ligheden med nutidens hemmelige agenter nok op, for de to levede lykkeligt til deres dages ende, og af overguden Zeus blev de begge sat på stjernehimlen. Perseus ser vi med sværdet i den ene hånd, og han holder Medusas afhuggede hoved højt i den venstre. Se hende ikke for længe i øjnene, for så kan man nok blive lidt stiv i nakken, selvom man ikke ligefrem bliver forstenet. Medusas ene øje er i øvrigt den variable stjerne Algol – Dæmonstjernen hos de gamle arabiske astronomer.



OLE J. KNUDSEN

Perseus har sværdet hævet i den ene hånd og Medusas afhuggede hoved i den anden.



★★★★★★  
“ET MESTERVÆRK”

CONNERY

★★★★★★  
“ET SMUKT MINDESMÆRKE”

FILMMAGASINET NOSFERATU

★★★★★★  
“MAN BLIVER GREBET  
OG BEVÆGET”  
BERLINGSKE

★★★★★★  
“FANTASTISK OG  
RYSTENDE FILMOPLEVELSE”  
KULTURBUNKEREN

★★★★★★  
“VIRKELIG EN STÆRK OG  
SLAGKRAFTIG FILM”  
FILMMAGASINET EKKO

★★★★★★  
“DE YNGSTE VISER VEJEN I RØRENDE  
BORNEDAL-STORFILM”

ORDET

★★★★★★  
“OLE BORNEDALS TIL  
DATO BEDSTE FILM”  
KRISTELIGT DAGBLAD

★★★★★★  
“HELT UNIKT UDEN  
SIDEPTYKKE I DANSK FILM”  
MOYSER

★★★★★★  
“OLE BORNEDAL, NÅR  
HAN ER ALLERBEDST”  
MAGASINETKBH

★★★★★★  
“FANTASTISK FILMISK HÅNDVÆRK AF  
HØJESTE KARAT”

LOLLAND FALSTERS FOLKETIDENDE

★★★★★★  
“RAMMER ALLE DE RIGTIGE  
TANGENTER MED SIT GRIBENDE  
DRAMA OG HISTORISKE VIDNESBYRD”  
MAGASINET LIV

★★★★★★  
“HVERT ENESTE LILLE ASPEKT AF FILMEN ER  
ET STUDIE I MESTERLIG ISCENESÆTTELSE, EN  
FLIG AF DET STORE BILLEDE”  
ALT FOR DAMERNE

# SKYGGEN I MIT ØJE

EN FILM AF OLE BORNEDAL

I BIOGRAFERNE NU

MISOFILM

4 FICTION

T2

NETFLIX

IFILM

MEDIA

UM

U

TAX

STUDIO

STUDIO

Dolby

STUDIOS

BIOGRAFKLUB  
DANMARK





ILLUSTRATION: GITTE SKOV

**MORAL** ■ Det ligger i kernen af historiefaget, at man ikke kaster dom over historiske skikkelser og handlinger. Men er det virkelig så forkert at vurdere fortiden med moderne etik?

# MED NUTIDENS MÅLESTOK



JESPER RYBERG

Professor i etik og retsfilosofi,  
Roskilde Universitet

KRONIK

Giver det mening at underkaste vores forfædre og deres handlinger etiske vurderinger? Kan man med rette hævde, at samarbejdspolitikken under Anden Verdenskrig var forkert – som nogle mener – eller at den måske netop var fuldt berettiget? Var det forkert at føre Danmark i krig i 1864? Og var 1600-tallets hekseafbrændinger nøjagtig så forkerte, som hvis tilsvarende afstraffelser af kvinder blev foretaget i dag?

Når man stiller den slags spørgsmål, bevæger man sig ind på et kontroversielt område, der til stadighed er genstand for diskussion. På den ene side virker det umiddelbart urimeligt at underkaste nogen, der har levet under andre normer og vilkår, en etisk vurdering. At hævde, at det var forkert for en dansker i 1700-tallet ikke at plædere for kvinders stemmeret, synes absurd i betragtning af, at der dengang endnu ikke var taget de allerførste spæde skridt i retning af demokrati. Dette gælder, selvom kvinders stemmeret i dag naturligvis anses for noget indiskutabelt rigtigt. Her er det mere oplagt at erindre om, at »tiden var en anden«.

Omvendt er en sådan påmindelse ikke helt tilfredsstillende, når man ser på en række af de voldsomme overgreb, der er blevet begået mod mennesker igennem historien. At fraskrive sig muligheden for at tage etisk stilling til Holocaust eller andre uhyrligheder virker mildest talt absurd. Den organiserede udryddelse af millioner af mennesker i koncentrationslejre lader sig ikke møde med alene nøgternt at konstatere, at tiden var en anden.

Men betyder det, at der er visse historiske begivenheder og beslutninger, som man bør afholde sig fra at tage etisk stilling til, eller hvor det ikke helt synes at give mening, mens andre godt kan underkastes den form for vurdering? Og hvad er i så fald forskellen?

HISTORIKERENS TROSBEKENDELSE

Medens spørgsmålet med jævne mellemrum dukker op i den offentlige debat for så at forsvinde igen, har diskussionen haft en naturlig permanens inden for historiefaget. Det er ikke svært at finde historikere op igennem det 20. århundrede, såvel som i dag, der har advaret kraftigt imod at inddrage etiske vurderinger i det historiske arbejde.

Som den britiske historiker David Armitage, der er professor på Harvard University, for nylig har understreget, så vil dét at vurdere historien i et etisk lys for langt de fleste professionelle historikere blive anset for at være grundlæggende ahistorisk. Det vil, som han siger, være det stik modsatte af den »fundamentale værdi, som definerer vores professionelle trosbekendelse: forpligtelsen til at adskille det, der optager nutiden, fra den videnskabelige behandling af fortiden«.

Armitage henviser til begrebet »præsentisme«, der ofte bruges som noget nær et skældsord. Det dækker over en fortolkning af historien, der er »farvet af det, der i dag optager os, vores bekymringer og værdier«. Som han siger, er det bredt anerkendt blandt historikere, at en afstandtagen til præsentisme udgør selve målestokken for, hvad der definerer en historiker.

Hvad modviljen bundet i, kan den engelske historiker Herbert Butterfield uddybe. Butterfield var i mange år professor ved Cambridge University, og hans bærende tanke er i al sin enkelthed, at inddragelse af etiske vurderinger i tilgangen til historien udgør en alvorlig fejlkilde i forsøget på så grundigt som muligt at afdække og forstå fortiden. Han formulerede det sådan her:

»Historikere, som forlader forklaringens og beskrivelsens område og bevæger sig ind i en verden af mo-

ralske vurderinger, forsøger i realiteten at påtage sig (og sit intellektuelle system) en helt ny dimension. Meget hurtigt vil det få betydning for hele den form og ramme, som han giver til tings forløb i tid og til hele begrebsliggørelsen af det menneskelige livs drama i historien. Moraliteten vil blive indlejret i organiseringen af fortælling og i selve den historiske scenes struktur på en måde, der er uberettiget.«

Tanken er altså, at etiske vurderinger bør holdes ude af det historiske arbejde, da de kommer til at virke som en hindring for at opnå historisk indsigt. Butterfield illustrerer sin pointe yderligere ved at understrege, at selv når det gælder den historiske fremstilling af de allerstørste skurke, vil det være afgørende at fralægge sig enhver etisk vurdering.

I den historiske beskrivelse af Hitler vil det være gavnligt med en forfatter, der ikke lader sig forblænde af had, men som nøgternt kan beskrive, hvordan et menneske kan ende med at blive sådan. Det er i denne tekniske forstand, at selv de største skurke kan blive »helte« i historikerens arbejde.

MORAL GØR BLIND

Butterfields argument giver anledning til to overordnede betragtninger.

Det første, der er værd at bemærke, er, at det er meget let at forstå den bekymring, som Butterfield og andre historikere giver udtryk for. Butterfield var selv en skarp kritiker af den måde, hvorpå dele af den tidligere britiske historie var blevet bedrevet. Han anså den for at være båret af en meget stærk holdning til, hvem man skulle holde med, og en tilsvarende manglende evne til med samme kraft at sætte sig ind i og forstå de parter, man som udgangspunkt ikke havde sympati for.

Endvidere er frygten for tabet af den dybere historiske forståelse helt forståelig, hvis man ser uden for historievidenskabens rammer og i stedet kaster blikket på den måde, magthavere ofte har haft en tendens til at udpege historiske skurke og helte og dermed give fortolkninger af historien, som kunne tjene snævre politiske mål. Butterfield havde et skarpt øje for dette, da han understregede:

»Det har i udpræget grad været tilfældet, at de, som var mest ivrige efter at fælde moralske domme over historien ... i det store hele har været politikere eller mænd med mere eller mindre direkte politiske formål, mænd med en økse, der skulle slibes, og som helt rigtigt har set, at moralske domme over historien repræsenterer en betydelig form for magt.«

Den observation kan vanskeligt anfægtes. Men selv hvis man ser bort fra hans advarsler i forhold til både historievidenskabens redelighed og magthaveres (mis)brug af historien, har hans bekymringer en yderligere grund at støtte sig på.

Der er i dag utallige psykologiske studier, der har undersøgt den stærke tilbøjelighed, vi mennesker har til at se netop dét, der bekræfter vores formodninger. Hvis man først har dannet sig et klart billede af, hvordan noget hænger sammen, efterlader det os ofte med en form for tunnelsyn, hvor vi alene har blik for det, der passer med vores formodninger. Det er den mekanisme, der betegnes som »bekræftelsesbias«.

Den betyder naturligvis også, at hvis man går til historien med en klar forudfattet overbevisning om, hvad der var rigtigt og forkert, så kan det være en væsentlig barriere for at opnå en både bredere og dybere forståelse af vores fortid.

DET AFGØRENDE MOTIV

Det andet, der er vigtigt at bemærke, er imidlertid, at den forståelige bekymring ved nærmere eftersyn ikke udgør et argument for, at man ikke kan eller bør foretage etiske vurderinger af vores fortid. Forklaringen er følgende.

Der er inden for den filosofiske etik i dag bred enighed om, at når man skal vurdere, om en handling er etisk rigtig eller forkert, så er de konsekvenser, handlingen har haft, et væsentligt forhold. Om en handling skader eller gavner andre, er vigtigt for den etiske vurdering.



Det er imidlertid ikke en principiel indvending mod at fælde etiske domme over vores fortid, men en påmindelse om at gøre det på et ordentligt grundlag.



I den historiske beskrivelse af Hitler vil det være gavnligt med en forfatter, der ikke lader sig forblænde af had.

Tilsvarende er der bred enighed om, at etiske vurderinger af personer – altså om en person i en bestemt sammenhæng må vurderes som god eller slet – forudsætter indsigt i en lang række forhold. Her er det ikke nok at kende de handlinger, personen har udført. Hvis en person skubber en anden voldsomt, vil vi tage afstand fra vedkommende, hvis ønsket alene var at øve vold mod ofret. Omvendt vil vi prise vedkommande, hvis skubbet var motiveret af et ønske om at redde personen fra at få en faldende urtepotte i hovedet. Den etiske vurdering af personen forudsætter altså kendskab til de bevæggrunde, vedkommende handlede ud fra, samt til vedkommandes formodninger om verdens beskaffenhed.

Men det betyder, at hvis man skal foretage en etisk vurdering af historiske handlinger, så kræver det netop en præcis historisk forståelse af, hvad der har fundet sted. Hvis man kun har et begrænset kendskab til de konsekvenser, en persons handlinger havde, fordi man er gået til historien med forudfattede meninger, der har lukket ens blik for en masse detaljer, så kan den etiske vurdering meget vel ende med at blive mangelfuld eller forfejlet.

Tilsvarende vil et begrænset kendskab til de motiver eller det vidensgrundlag, der fik personer til at handle, som de gjorde, meget vel føre til, at den etiske vurdering rammer helt ved siden af.

Men det er vigtigt at notere, at der på dette punkt ikke er nogen som helst forskel mellem at foretage etiske vurderinger af nutidige handlinger eller historiske. Begge dele forudsætter et præcist kendskab til handlingers konsekvenser og personers motiver og viden.

HISTORIENS DOM

Naturligvis vil der ofte være tilfælde, hvor det ikke er muligt at opnå en sådan indsigt, når man bevæger sig tilbage i historien. Der er masser af forhold, der fortaber sig i historiens tåger, ikke mindst når den tidlige afstand vokser. Men det gælder faktisk også for handlinger og beslutninger i nutiden.

Ofte har vi ikke det fornødne overblik over konsekvenserne eller over de motiver, der driver folk til at handle, som de gør. Det viser blot, at velbegrundede etiske vurderinger ikke altid kan fældes, heller ikke i vores samtid. Sådanne vurderinger er naturligvis også fejlbarlige i den enkle forstand, at ny viden kan dukke op. Heller ikke på det punkt er der nogen principiel forskel, når det gælder etiske vurderinger af vores fortid og samtid.

Så bør man undlade at foretage etiske vurderinger af vores forhistorie? Bør vi afstå fra at tage etisk stilling til samarbejdspolitikken, slaget ved Dybbøl eller hekseafbrændinger? Det må retfærdigvis siges, at der er mange argumenter i denne debat, som jeg ikke har plads til at komme nærmere ind på her.

Men når det gælder den bekymring, der blev formuleret af Butterfield og mange andre historikere igennem tiden, er der ikke tale om et principielt argument mod at fælde etiske domme over vores fortid.

Vi skal ikke forfalde til forhastede og forsimplede historiske vurderinger, og historikernes advarsel udgør derfor en særdeles vigtig metodisk forskrift til at undgå den ensidighed, som forudfattede meninger og brug (og misbrug) af historien alt for ofte har ført til.

Det er imidlertid ikke en principiel indvending mod at fælde etiske domme over vores fortid, men derimod en påmindelse om at gøre det på et ordentligt grundlag. Og så er det måske en anbefaling af en arbejdsdeling mellem det historiske arbejde og den etiske vurdering.

Der er ingen modstrid mellem ønsket om at opnå en dyb og nuanceret historisk indsigt og dét at foretage velbegrundede etiske vurderinger af historien. Tværtimod er det første faktisk en forudsætning for det andet.

Kan man domme historien? Jesper Ryberg.  
Hans Reitzels Forlag. Udkom i tirsdags.



# FAKTISK

## MEST FOR BØRN

### GÆT ET DYR

**HER ER EN** af de eneste aber, der kan hænge i halen. Faktisk fungerer halen nærmest som en femte arm, fordi den har en gribefunktion. Aben lever i regnskoven i Colombia og Venezuela, hvor den svinger sig i trætoppene, spiser en masse frugt og sjældent kommer ned på jorden. Hvis aben føler sig truet eller generet, kan den finde på at kaste med afføring.

### HVAD ER DET FOR EN ABE?

Send dit svar, navn og adresse til [doktorq@weekendavisen.dk](mailto:doktorq@weekendavisen.dk) senest onsdag den 3. november kl. 10 og vær med i konkurrencen om en byg selv-vulkan.

Sidste uges løsning: Soldaterara

Der er præmier på vej til:

Benja Svane Helbech  
4000 Roskilde

Anders og Kristian Baes-Jørgensen  
1868 Frederiksberg C



FOTO: HANS DE BISSCHOP, FLICKR

### KRYDSORD

HANNE REFFELT

5

I hvilken sport bruger man køller, en tee og spiller på en green?

10

13

7

2

3

Hvilken tidligere deltager fra Den store bagedyst er med i Vild med dans i år?

9

|                      |   |                 |              |                   |                          |                  |                     |                   |                       |                      |                  |                       |                     |            |
|----------------------|---|-----------------|--------------|-------------------|--------------------------|------------------|---------------------|-------------------|-----------------------|----------------------|------------------|-----------------------|---------------------|------------|
| UGE 43               | 1 | MÆRKE           | 2            | MEGET GERNE FØR V | ← FØR K BY PÅ BØRNHOLM   | ★ ★ ★            | GANG                | 3                 | SYNGE-STYKKE          | RØG                  | TON              | BEPLANT-NING          | PER-FEKT            | FILM-FIGUR |
| 4                    |   |                 | 1            | ↓                 |                          | 5                | 6                   | 4                 |                       |                      |                  |                       |                     |            |
| PAPE-GØJE            |   |                 |              | MOTOR-LYD UJÆVN   | ▼                        |                  | GODE RÅD TIPS-MÅLER |                   |                       |                      | SPIST TO ENS     | 3                     |                     |            |
| ROMER-TAL 100        |   | AF GRÆSK TEGN   |              |                   |                          | DRIK VENTE-RÆKKE |                     |                   |                       | HÆNDE HYRE           |                  |                       |                     | 7          |
| 8                    |   |                 |              |                   |                          |                  | 13                  | STÆRK DRENGE-NAVN | 2                     |                      |                  | KORT KÆR-TEGNE        |                     |            |
| VENTE                |   |                 |              | 9                 | BIMS IDET                |                  | JUNGLE-PLANTE FØR J |                   |                       |                      | FUGL MODERNE     |                       |                     |            |
| ★                    | ↓ | UORDEN RET-NING |              |                   |                          | TÆRTE RED-SKAB   |                     |                   | ↓                     | HOLDE MUND FORBUND   |                  |                       | 18. BOG-STAV VÆGTIG |            |
| FRED                 |   |                 | FALDE DYR    |                   |                          |                  | HAV PEP             |                   |                       |                      |                  | ET PAR PLAN-TER       |                     |            |
| TABLET               |   |                 | 6            |                   | GRÆS-MARK SPORTS-MÆRKE   |                  |                     | SLAG TV-KIGGERE   | 8                     |                      |                  | KORN-SORT HAVE-UDSTYR |                     |            |
| PÅ BILER FRA ITALIEN |   | LEGEMS-DEL ÅRE  |              |                   |                          | 10               | RYGE STRØM          |                   |                       | BANDE-LEDER RED-SKAB |                  |                       |                     | 11         |
| 12                   |   |                 |              |                   |                          |                  |                     | IDEN-TISKE PART   |                       |                      | 13               | 7                     |                     |            |
| ↓                    |   |                 | 11           |                   | ARBEJDS-KAMME-RAT MISTER | 5                |                     |                   |                       |                      | GRØNT LAG BJÆFFE |                       | FØR P ROMER-TAL 4   | 9          |
| MØNT TO ENS          |   |                 | PULVER FØR B |                   |                          |                  | FINDES HOLM         |                   | KONGELIG (FOR-KORTET) |                      |                  | LEGITI-MATION FØR Å   |                     |            |
| CYKEL-UDSTYR         |   |                 |              |                   | MAD                      |                  |                     | 12                |                       | 14                   |                  |                       |                     | 10         |
| 1                    | 2 | 3               | 4            | 5                 | 6                        | 7                | 8                   | 9                 | 10                    | 11                   | 12               | 13                    | 14                  |            |

4

1 Hvem har skrevet bogen De 100 sejeste mennesker i verden?

8

12

Hvilket land har dette flag?

14

6

Hvad kalder man en drik, der består af frugt, bær eller grøntsager, der er blendet med yoghurt eller juice?

11



# 75

Så mange år er det siden, det første billede af Jorden blev taget. Det skete den 24. oktober 1946 fra en raket over ørkenen i New Mexico.



GENIALT

## MAJKEN ELIASSEN

### INTERVIEW

– Er der noget særligt, du tænker over for tiden?

»Jeg tænker meget på fodbold, jeg elsker at spille fodbold. For det meste tænker jeg på, hvilke nye finter man kan lære.«

– Hvor tit går du til fodbold?

»En gang om ugen. Der er fodbold to gange om ugen, men jeg kommer kun den ene gang. Det er, fordi der også skal være tid til at gå til kirkekor i Ansgarkirken, og fordi det bliver for stresset.«

– Tror du på Gud?

»Jeg har det lidt blandet med Gud, for på en måde føler jeg, at han er der nogle gange. Når jeg har brug for en at snakke med, snakker jeg med Gud. Men det er ikke alle historier i Bibelen, jeg tror på.«

– Hvordan foregår det, når du snakker med Gud?

»Det er sådan inde i mit hoved, når jeg er stresset.«

– Hvordan føles det, når du er stresset?

»Når jeg ikke har noget, jeg skal, føles det, som om jeg har gjort noget forkert, eller at der er noget, jeg har glemt, og så er det svært at få ro. Jeg synes, det hjælper, når jeg ved, at de her dage skal jeg ikke noget, og de her dage skal jeg noget. Jeg ved, at der er noget galt, hvis jeg stresser over små ting, der ikke burde betyde noget. Så talte jeg med min mor om det, og det hjalp. Det er også vigtigt at have nogle dage, hvor jeg hænger ud med mine venner,

## HVAD TÆNKER DU PÅ?



AVIAYA THORHAUGE  
VALEUR, 13 ÅR

Aviaya bor på Nørrebro i København og går i 7. klasse. Aviaya synes, skolefagene er blevet sværere. Hun kobler af, når hun spiller fodbold eller hænger ud med sine venner.

uden at vi skal være til fodbold eller i kirken på et bestemt tidspunkt.«

– Kan du mærke det på din krop, når du er stresset?

»Ikke ud over at jeg er virkelig træt om aftenen. Så kan jeg sige 'Kære Gud, jeg håber, jeg kan sove godt i aften, for i morgen er der nogle fag, jeg skal være klar til.«

– Har du tit svært ved at sove?

»Ja, jeg har virkelig svært ved det. Det er hver anden eller tredje aften. Så har jeg en nat, hvor jeg ikke kan sove, og næste nat er jeg så træt, at jeg sover godt.«

– Hvornår startede dine søvnproblemer?

»Da jeg begyndte i 7. klasse. Det er ret svært at gå i 7. klasse. Ambitionsniveauet er gået ret meget op. Fagene er blevet meget sværere, end de blev fra femte til sjette. Vi får heldigvis ikke karakterer. Jeg har nogle ambitioner for mig selv, men jeg vil helst ikke have, det skal være en konkurrence med mig selv.«

– Hvad er de vigtigste ting i livet?

»Det er at finde en bedste ven, én, man kan sige alting til og føle sig tryk ved. Det kan være familie, venner eller en kæreste. En, du kan sige det til, hvis du har det dårligt, for så får man det bedre.«

– Hvad tror du, der sker, når vi dør?

»Som jeg prøvede at forklare før, har jeg et blandet syn på Gud, og jeg tror desværre, det hele bliver sort. Jeg føler, at Gud er noget, der er inde i os, det gode inde i os. Jeg føler, at når man dør, bliver det sort, og det gode – guden inde i dig selv – føres videre til andre.«

## FORKLARET

Undrer du dig over noget? Så skriv til [forklaret@weekendavisen.dk](mailto:forklaret@weekendavisen.dk)

Hvordan og hvornår tæmmede mennesket hunden?

Hunden er menneskets bedste ven, men sådan har det ikke altid været. Alle nutidens hundracer nedstammer fra vilde ulve, der for mindst 10.000-15.000 år siden blev tæmmet af mennesker.

»Knoglefund, hulemalerier og dna-undersøgelser viser, at jægersamlere i Eurasien dengang levede sammen med hunde, der først og fremmest blev brugt som jagt- og vagtdyr,« siger Merete Fredholm, professor i husdyrgenetik på Københavns Universitet, hvor hun blandt andet forsker i hundens genetiske historie.

Det er uvist, præcis hvornår de første tamhunde opstod. Ifølge den nyeste forskning begyndte hunde formentlig at udvikle sig som en selvstændig underart af en for længst uddød ulveart for mellem 27.000 og 40.000 år siden. De ældste beviser på en hund, som blev begravet sammen med mennesker, er cirka 14.200 år gamle og stammer fra det vestlige Tyskland. Det udelukker dog ikke, at mennesket kan have tæmmet hunden endnu tidligere.



Afghansk mynde er en af verdens ældste hunderacer. Tundra Ice, Flickr

»Når vi siger, at de første tamhunde opstod for 10.000-15.000 år siden, er det, fordi vi har helt håndfaste beviser på, at de i den periode levede sammen med mennesker,« siger Merete Fredholm. Hvorfor mennesker og hunde slog sig sammen, kan vi heller ikke sige med fuldstændig sikkerhed.

»Den mest dominerende teori lyder, at hundene begyndte at bo-

sætte sig i nærheden af mennesker for at snuppe madrester fra møddinger og andre efterladenskaber. Med tiden kom menneskene i kontakt med de mest sociale og tillidsfulde af dyrene, som blev tæmmet og brugt til jagt og andre nyttige formål. Det udviklede sig til et gensidigt afhængighedsforhold, hvor mennesket fik stor gavn af hunden og omvendt,« siger professoren.

Mens de tidligste hunde var næsten identiske med ulve, opstod der løbende nye racer. De ældste tæller blandt andet basenji, afghansk mynde og chow chow, der alle går tusindvis af år tilbage. Sidste år var Merete Fredholm med til at påvise, at også grønlandshunden er en af de allertidligste hunderacer overhovedet. I et videnskabeligt studie undersøgte forskerne gennem et fra flere grønlænderhunde og kunne blandt andet beskrive, hvordan dyrene for næsten 10.000 år siden tilpassede sig den arktiske kulde og blev til slædehunde.

I dag findes der over 400 forskellige hunderacer, der varierer voldsomt i størrelse og udseende. Langt de fleste er dog først opstået i løbet af de sidste 130 år, forklarer Merete Fredholm.

»Det var først i slutningen af 1800-tallet, at mennesker for alvor begyndte at fremavle nye hunderacer. Det skete især i Storbritannien, hvor man arrangerede store udstillinger og udviklede mange af de standardracer, vi kender i dag.«

Kristoffer Lottrup



Lemuren overrasker med sin rytmesans. Foto: Filippo Carugati

## En trøje, der kan redde liv

Forestil dig, at et familiemedlem strikkede en trøje til dig. En helt almindelig rød striktrøje. Bortset fra, at den ikke er strikket med almindeligt garn, men med nogle helt tynde og bløde robotfibre, der kan gøre de ting, som robotter typisk kan: bevæge sig og i en eller anden udstrækning også tænke. Sådan noget garn har amerikanske og svenske forskere opfundet. De tynde robotfibre kan bøjes, strækkes, krølle sig sammen og endda pulsere. Fordi garnet er intelligent design, kan det også give feedback til den person, som har trøjen på. Robotfibrene består af meget tynde rør, der kan fyldes med luft. Man kan også tage luften ud af dem, på samme måde som man kan med en ballon. Det intelligente tøj, man kan strikke ud af robotfibrene, kan bruges til mange ting. Forskerne håber især, det vil blive brugt inden for sundhedsindustrien, hvor det kan hjælpe en nyopereret patient med at trække vejret eller hjælpe dem, der har ondt i ryggen, ved at holde ryggraden på plads, som var de iført et levende, tænkende korset.

Majken Eliassen



pris  
fald

SPAR  
**25%**

PÅ ALLE  
**CARPE DIEM SENGE**

FREDAG LØRDAG SØNDAG

OG FÅ GRATIS BEN

Vælg mellem mange forskellige runde træben

Nu **35.990,-**

**CARPE DIEM MALÖ BOXMADRAS**

Smuk, håndbygget og Svanemærket boxmadras i rene nordiske linjer. Malö er designet med et ekstra højt fjedersystem, der giver næsten den samme følelse som i en kontinentalseng - følelsen af ekstra dybde og sublim støtte. Madrassens unikke og patenterede Contour Pocket System gør, at sengen tilpasser sig til dine bevægelser, så du får den bedst mulige trykafledning mod kroppen, når du sover. Fås i flere forskellige fastheder og farver. Inkl. 5 cm Prestige topmadras med Talalay latex indlæg. Ekskl. gavl, ben og tilbehør.

180 x 210 cm. Normalpris 47.987,-

Gavl, Ångö. Nu 8.333,- **SPAR 25%**

Ben, Classic ben aluminium (8 ben) 3.472,-

**GEBYR- OG RENTEFRI FINANSIERING**

Pr. måned **720,-** i 50 mdr.



**CARPE DIEM BEDS**  
SWEDISH LUXURY

# Sengespecialisten®

BEDRE SENG, BEDRE DIG



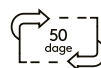
Gratis levering



Prisgaranti



Finansiering



Ombytningsret

Der tages forbehold for svigtende leverancer, udsolgte varer, afgiftsforhøjelser samt trykfejl. Tilbuddene gælder t.o.m. den søndag 29., 30. og 31. oktober 2021.